

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
DENOV TADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA INSTITUTI

XO‘JANOVA TAMARA JO‘RAYEVNA

TARBIYA

O‘QUV QO‘LLANMA

Denov — 2026

UO‘K: 37.015.31:17.022.1(075.8)

KBK: 74.00ya73

X 98

**Tarbiya. O‘quv qo‘llanma. “Innovative publication” nashriyoti
2026. — 239 b.**

Muallif:

Xo‘janova Tamara Jo‘rayevna

Mas’ul muharrir:

Xadjiyeva M.S.

Urganch davlat universiteti “Falsafa” kafedrasi mudiri, falsafa fanlari
doktori, professor

Taqrizchilar:

Masharipova G.K.,

Alfraganus university “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi professori, falsafa
fanlari doktori (DSc)

D.T.Yakubova

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, „Tarix va falsafa“
kafedrasi professori t.f.d., (DSc)

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o‘quv-uslubiy
kengashining 2026-yil 8-apreldagi № 8-sonli yig‘ilishida muhokama
etilib, nashrga tavsiya qilingan.

ISBN 978-9910-5229-0-1

© “Innovative publication” nashriyoti 2026

ANNOTATSIYA

Tarbiya fani shaxsning ijtimoiy, ma'naviy, axloqiy va jismoniy kamolotini ta'minlash, uning bilim, ko'nikma va fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy-pedagogik fan tarkibiga kiritilgan. Fan predmeti shaxs va jamiyat rivojida tarbiyaning nazariy asoslari, mazmuni, shakllari va usullarini o'rganishdir. Tarbiya kursining maqsadi — jamiyatning ma'naviy va axloqiy barqarorligini ta'minlovchi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqatli, erkin fikrlovchi, mas'uliyatli va faol shaxslarni shakllantirishdir. Fan tarbiyaviy jarayonning samaradorligini rivojlantirish, ijtimoiy va individual xususiyatlarni hisobga olgan holda metodik va amaliy tavsiyalar berish, shuningdek, tarbiya va ta'limning uzviy bog'liqligini ta'minlashdan iborat. Tarbiya fani pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va falsafa bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shaxsning hayotiy faoliyati va jamiyatdagi o'rnini chuqur tushunishga yordam beradi.

Дисциплина «Воспитание» относится к социально-педагогическим наукам и направлена на обеспечение социального, духовного, нравственного и физического развития личности, а также на развитие её знаний, навыков и качеств. Предметом данной дисциплины является изучение теоретических основ, содержания, форм и методов воспитания в развитии личности и общества. Цель курса воспитания — формирование свободно мыслящих, ответственных и активных личностей, преданных национальным и общечеловеческим ценностям, обеспечивающих духовную и нравственную стабильность общества. Данная наука направлена на повышение эффективности воспитательного процесса, разработку методических и практических рекомендаций с учётом социальных и индивидуальных особенностей, а также на обеспечение неразрывной связи воспитания и образования. Дисциплина «Воспитание» тесно связана с педагогикой,

психологией, социологией и философией, способствуя глубокому пониманию жизнедеятельности личности и её места в обществе.

subject of “Upbringing” (Education in a broad sense) is included in the system of socio-pedagogical sciences and is aimed at ensuring the social, spiritual, moral, and physical development of an individual, as well as developing their knowledge, skills, and personal qualities. The subject matter of this discipline is the study of the theoretical foundations, content, forms, and methods of upbringing in the development of both the individual and society. The goal of the course is to shape free-thinking, responsible, and active individuals who are devoted to national and universal values and who contribute to the spiritual and moral stability of society. This field focuses on improving the effectiveness of the воспитательный (educational/upbringing) process, providing methodological and practical recommendations while taking into account social and individual characteristics, and ensuring the close interconnection between upbringing and education. The science of upbringing is closely related to pedagogy, psychology, sociology, and philosophy, helping to achieve a deeper understanding of an individual’s life activity and their role in society.

KIRISH

Globalashuv, raqamli transformatsiya va axborot oqimining keskin ortishi sharoitida tarbiya masalasi jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi omili sifatida yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Inson kapitali sifatini oshirish, barkamol avlodni shakllantirish, ma'naviy-ma'rifiy barqarorlikni ta'minlash kabi strategik vazifalar tarbiya tizimining mazmun va mohiyatini ilmiy asosda qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Bugungi kunda dunyo miqyosida ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi, mafkuraviy ta'sirlar, axloqiy inqiroz holatlari, yoshlar ongiga turli g'oyaviy tahdidlarning kuchayishi tarbiya masalasini faqat pedagogik emas, balki ijtimoiy-falsafiy, madaniy va huquqiy nuqtai nazardan ham tahlil qilish zaruratini yuzaga keldi.

O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "Yangi O'zbekiston – 2030" strategiyasi va "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda inson omili va yoshlar tarbiyasi ustuvor vazifa sifatida belgilab berilgan. Bu esa tarbiya nazariyasi va amaliyotini zamonaviy talablar asosida takomillashtirishni talab qiladi. Tarbiya – shaxs kamolotini ta'minlovchi uzluksiz, maqsadga yo'naltirilgan, ijtimoiy ahamiyatga ega jarayondir. U shaxsning intellektual, ma'naviy-axloqiy, estetik, jismoniy va mehnat tarbiyasini qamrab oladi. Zamonaviy ta'lim tizimida tarbiya ta'lim bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilib, "ta'lim–tarbiya–rivojlanish" triadasida yaxlit tizim sifatida qaraladi.

Ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tarbiya – bu insonni muayyan ijtimoiy qadriyatlar, me'yorlar va an'analar asosida shakllantirish jarayoni hisoblanadi. U jamiyatning milliy qadriyatlari, madaniy merosi va umuminsoniy tamoyillarini avloddan-avlodga uzatish vositasi hisoblanadi. Shu bois "Tarbiya" o'quv qo'llanmasini tayyorlash va uni ilmiy-nazariy jihatdan asoslash bugungi kun talablaridan kelib chiqqan holda dolzarb hisoblanadi.

Tarbiya tushunchasi falsafa, pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va madaniyatshunoslik fanlari kesishmasida shakllangan kompleks kategoriyadir. Falsafiy jihatdan tarbiya insonning ijtimoiylashuvi, uning ongi va

dunyoqarashining shakllanishi jarayoni sifatida talqin etiladi. Pedagogik nuqtai nazardan esa tarbiya – maqsadga muvofiq tashkil etilgan, rejalashtirilgan va nazorat qilinadigan ta’sir jarayonidir.

Psixologik jihatdan tarbiya shaxsning ichki dunyosi, motivlari, qadriyatlari va ehtiyojlarini shakllantirishga qaratilgan jarayondir. Sotsiologik nuqtai nazardan esa u ijtimoiy me’yor va rollarni o‘zlashtirish mexanizmi sifatida qaraladi.

Qo‘llanmaning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Tarbiya tushunchasining nazariy asoslarini ochib berish.
2. Tarbiyaning turlari va yo‘nalishlarini (axloqiy, huquqiy, estetik, ekologik, jismoniy va boshqalar) tahlil qilish.
3. Tarbiya jarayonining qonuniyatlari va prinsiplarini asoslash.
4. Tarbiyaviy ish shakllari va metodlarini tizimlashtirish.
5. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tarbiya jarayonidagi o‘rnini ko‘rsatish.
6. Milliy qadriyatlar va ma’naviy merosning tarbiyadagi ahamiyatini yoritish.
7. Tarbiya jarayonida pedagog shaxsining o‘rni va mas’uliyatini asoslash.
8. Yoshlar orasida fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy faollikni shakllantirish yo‘llarini belgilash.

Tarbiya jamiyatning ijtimoiy rivojlanishi va ma’naviy barqarorligini ta’minlovchi asosiy mexanizm hisoblanadi. Insonning axloqiy madaniyati, huquqiy ongi, mehnatga munosabati, vatanparvarlik tuyg‘usi aynan tarbiya asosida shakllanadi. Ijtimoiy barqarorlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik muhitini mustahkamlashda ham tarbiya hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O‘quv qo‘llanmaning ilmiy yangiligi tarbiya masalasini zamonaviy ijtimoiy transformatsiya jarayonlari bilan uyg‘unlikda tahlil etishda namoyon bo‘ladi.

Amaliy ahamiyati esa qo‘llanma materiallarining:

- pedagogik ta’lim yo‘nalishlarida;
- tarbiyaviy ishlar bo‘yicha mutaxassislar tayyorlashda;
- ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar tashkil etishda;

- ilmiy tadqiqot ishlarida
- foydalanish imkoniyati bilan belgilanadi.

Tarbiya – shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyotining asosiy omilidir. Zamonaviy sharoitda uning mazmuni va shakllari takomillashtirilishi, innovatsion yondashuvlar bilan boyitilishi talab etiladi.

Bugungi globallashtirish, axborot oqimining keskin ortishi va jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-ma'naviy o'zgarishlar sharoitida tarbiya masalasi nihoyatda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida, shu bilan birga zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biridir.

Mazkur o'quv qo'llanmaning dolzarbligi shundaki, u shaxsning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlash, ijtimoiy faol va mas'uliyatli fuqaroni shakllantirish, tarbiya jarayonini samarali tashkil etishning nazariy va amaliy asoslarini yoritib beradi.

Shuningdek, qo'llanma ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligini ochib berib, pedagoglar, ota-onalar hamda ta'lim sohasi mutaxassislariga zamonaviy yondashuvlar, innovatsion metodlar va samarali usullarni qo'llashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Hozirgi davr talablariga mos ravishda, yoshlarni turli salbiy ta'sirlardan himoya qilish, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllantirish zarurati ushbu o'quv qo'llanmaning ahamiyatini yanada oshiradi.

Mazkur o'quv qo'llanma tarbiya nazariyasi va amaliyotini ilmiy jihatdan asoslab, talabalar va pedagoglar uchun mustahkam metodik manba bo'lib xizmat qiladi.

I BOB. TARBIYA INSONNI KOMILLIKKA ELTUVCHU ILM VA O‘Z-O‘ZINI ANGLAMOQ

1-MAVZU. TARBIYA INSONNI KOMILLIKKA ELTUVCHU ILM SIFATIDA

Reja:

1.1. Tarbiya tushunchasining mohiyati.

1.2. Tarbiya fanining maqsad, predmeti va vazifalari.

1.3. Tarbiyaning shakllari jarayonlari.

1.4. Allomalar merosida odob-axloq va tarbiya masalalari.

Tayanch iboralar: Qonun, farmon, farmoyish, qaror, buyruq, tarbiya, davlat qo‘mitalari, idoralar, mahalla, ota-onaning roli, o‘quv-tarbiyaviy jarayoni.

1.1. Tarbiya tushunchasining mohiyati

Tarbiya — inson shaxsining ijtimoiy-madaniy tajribani egallashi, ma’naviy-axloqiy, aqliy, jismoniy va estetik jihatdan kamol topishini ta’minlovchi uzluksiz va tizimli pedagogik jarayon hisoblanadi. Tarbiya jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi sifatida shakllantirilib, avlodlar davomiyligini, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uzatilishini ta’minladi. Ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tarbiya shaxsni ijtimoiylashuv jarayoniga ongli ravishda yo‘naltirish va boshqarish faoliyati sifatida talqin qilinadi. Tarbiya tushunchasi keng va tor ma’noda qo‘llanildi. Keng ma’noda tarbiya jamiyatdagi barcha ijtimoiy institutlar — oila, ta’lim muassasalari, mahalla, ommaviy axborot vositalari, madaniyat va san’at, ijtimoiy muhit ta’siri ostida shaxsning shakllanish jarayon sifatida ifodalanadi. Tor ma’noda esa tarbiya pedagog tomonidan maqsadli tashkil etilgan, aniq vazifalar, mazmun va usullarga asoslangan tarbiyaviy faoliyatni anglatadi.

Tarbiya jarayoni o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, u uzoq muddatli, uzluksiz va bosqichma-bosqich kechadi. Mazkur jarayonning asosiy subyektlari

tarbiyachi va tarbiyalanuvchi bo‘lib, ularning o‘zaro hamkorligi tarbiyaning samaradorligini belgilaydi. Tarbiya jarayonida shaxsning ichki faolligi, ehtiyojlari, qiziqishlari va individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy adabiyotlarda tarbiyaning asosiy maqsadi komil insonni shakllantirish bilan izohlanadi. Tarbiya ta‘lim bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ular o‘zaro dialektik birlikda namoyon bo‘ladi. Ta‘lim shaxsga bilim, ko‘nikma va malakalar berishga qaratilgan bo‘lsa, tarbiya ushbu bilimlarning e‘tiqod, qadriyat va xulq-atvorga aylanishini ta‘minlaydi. Shu bois pedagogik jarayonda ta‘lim va tarbiya bir-birini to‘ldiruvchi, ajralmas jarayonlar sifatida qaraladi. Tarbiya shaxs kamolotini ta‘minlovchi muhim ijtimoiy-pedagogik omil bo‘lib, uning samaradorligi jamiyat, ta‘lim tizimi va tarbiyaviy muhitning uyg‘un hamkorligiga bog‘liqdir.

Inson shaxsining kamol topishi juda murakkab bo‘lib, u uzluksiz va uzoq jarayon davom etishi orqali shakllanadi. Uning tarbiyasiga ota-onasi, maktab, mahalla, do‘stlari, jamoat tashkilotlari, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san‘at, adabiyot, tabiat va boshqalar ta‘sir ko‘rsatadi. Shunday ekan, tarbiya barcha jamiyat uchun, kelajak avlodning shakllanishi uchun, har kuni, har vaqt zaruriy ehtiyoj hisoblanadi.

Bu borada Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlis deputatlariga qilgan murojaatida xalqimiz hayotida bo‘layotgan tub burilishlar, 2020 yilni “Ilm-fan, ma‘rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” deb belgilanishi qilinadigan ishlarning asosiy mazmunini belgilaydi.

Mazkur mavzu davlat miqyosidagi dolzarb muammolardan biri bo‘lib, jamiyat rivojida katta ahamiyatga ega. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasi “Yoshlar ittifoqi” tashkilotini qayta tashkil etib, yoshlar tarbiyasini yo‘lga qo‘yishga alohida e‘tibor berar ekan, “Yoshlar — bizning kelajagimiz”, degan edilar.

Odob-axloq orqali tarbiya ma‘naviy tafakkur va yuksak ongni shakllantiradi. Komil insonda faqat yaxshi munosabatni yo‘lga qo‘yish, yaxshi muomala qilishga o‘rgatiladi. Asta-sekin bu holat unda odat (refleks)ga aylanadi. Shunday ekan,

hozirgi yoshlarimizda ma'naviy komil inson fazilatlarini tarbiyalash va ularni o'zlarida shakllantirib borish lozimdir. Zero, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev aytganlaridek, "Yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham g'oyat muhim va dolzarb mazmun kasb etadi".

Shu jihatdan yuksak odob-axloq qoidalarini tarbiyalash, ma'naviy tafakkur va onga ega bo'lgan iqtidorli bolalarni aniqlash, rivojlantirish va rag'batlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish zaruriyati izohlangan. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "Iqtidorli bolalar va iste'dodli yoshlar bilan aniq maqsadga yo'naltirilgan ishlarni amalga oshirish tizimini yaratish" kabi muhim vazifalari belgilandi.

Bunda ma'naviy tafakkur va yuksak ong egasi bo'lgan qobiliyatli, bilimli o'quvchilarni aniqlashda shaffoflikni ta'minlash: xorijiy tillar, matematika, fizika, kimyo, biologiya kabi muhim va talab yuqori bo'lgan fanlar chuqurlashtirib o'qitiladigan ixtisoslashtirilgan umumta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, "Prezident maktablari"ni tashkil etish, oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyatga ega pedagogik jamoasini umumta'lim maktablarida iqtidorli, ma'naviy tafakkur va yuksak ong egasi bo'lgan bolalar bilan ishlashga jalb qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarbiya bosh maqsadi — yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy-tarixiy an'analari va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali pedagogik vositalarni ishlab chiqish va joriy etishdir. Tarbiyaning asosiy vazifasi esa shaxsning aqliy, axloqiy, erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishini ta'minlashdan iboratdir.

Amalda tarbiyaviy jarayon yaxlit va uzluksiz bo'lishi, turli yoshdagi bolalarni qamrab olishi zarur. Sinf dan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning qiziqish va ehtiyojlariga tayangan holda ularning ijodiy imkoniyatlarini rivojlantiradi. To'garaklar, klublar, TARBIYA – bu shaxsni har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan uzluksiz, maqsadli va tizimli ijtimoiy-

pedagogik jarayon bo'lib, unda insonda muayyan jismoniy, ruhiy (psixologik), axloqiy va ma'naviy sifatlar shakllantiriladi, rivojlantiriladi va mustahkamlanadi.

Tarbiya jarayoni faqatgina ma'lum bilimlarni berish bilan cheklanmaydi, balki shaxsning ichki dunyosini boyitish, uning dunyoqarashi, e'tiqodi, qadriyatlari, xulq-atvori va hayotiy pozitsiyasini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Bu jarayonda inson jamiyat tomonidan qabul qilingan ijtimoiy me'yorlar, urf-odatlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtiradi hamda ularga amal qilishni o'rganadi.

Tarbiya ko'p qirrali jarayon bo'lib, quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

Jismoniy tarbiya – sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy rivojlanishni ta'minlash;

Aqliy (intellektual) tarbiya – tafakkur, bilim olish qobiliyati va mustaqil fikrlashni rivojlantirish;

Axloqiy tarbiya – odob-axloq me'yorlari, ijtimoiy mas'uliyat va insoniy fazilatlarni shakllantirish;

Ma'naviy tarbiya – qadriyatlar, e'tiqod, madaniyat va estetik didni rivojlantirish;

Mehnat tarbiyasi – mehnatsevarlik, kasbga hurmat va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish.

Tarbiya jarayoni oilada, ta'lim muassasalarida, jamoada va keng ijtimoiy muhitda amalga oshiriladi. Unda ota-onalar, o'qituvchilar, tarbiyachilar hamda jamiyatning boshqa institutlari muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, tarbiya – bu ikki tomonlama jarayon bo'lib, unda tarbiyachi ta'siri bilan birga, tarbiyalanuvchining faol ishtiroki, o'z-o'zini tarbiyalashi va o'z ustida ishlashi ham katta ahamiyatga ega. Shu sababli tarbiya natijasi shaxsning ichki ehtiyoji, qiziqishi va ongli faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir.

Umuman olganda, tarbiya jamiyat taraqqiyotining muhim omili bo'lib, barkamol, ongli, mas'uliyatli va faol fuqaroni shakllantirishga xizmat qiladi.

TARBIYA – bu shaxsni har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan uzluksiz, maqsadli va tizimli ijtimoiy-pedagogik jarayon bo‘lib, unda insonda muayyan jismoniy, ruhiy (psixologik), axloqiy va ma’naviy sifatlar shakllantiriladi, rivojlantiriladi va mustahkamlanadi.

Tarbiya jarayoni faqatgina ma’lum bilimlarni berish bilan cheklanmaydi, balki shaxsning ichki dunyosini boyitish, uning dunyoqarashi, e’tiqodi, qadriyatlari, xulq-atvori va hayotiy pozitsiyasini shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi. Bu jarayonda inson jamiyat tomonidan qabul qilingan ijtimoiy me’yorlar, urf-odatlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o‘zlashtiradi hamda ularga amal qilishni o‘rganadi.

Tarbiya ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, quyidagi asosiy yo‘nalishlarni qamrab oladi:

Jismoniy tarbiya – sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy rivojlanishni ta’minlash;

Aqliy (intellektual) tarbiya – tafakkur, bilim olish qobiliyati va mustaqil fikrlashni rivojlantirish;

Axloqiy tarbiya – odob-axloq me’yorlari, ijtimoiy mas’uliyat va insoniy fazilatlarni shakllantirish;

Ma’naviy tarbiya – qadriyatlar, e’tiqod, madaniyat va estetik didni rivojlantirish;

Mehnat tarbiyasi – mehnatsevarlik, kasbga hurmat va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish.

Tarbiya jarayoni oilada, ta’lim muassasalarida, jamoada va keng ijtimoiy muhitda amalga oshiriladi. Unda ota-onalar, o‘qituvchilar, tarbiyachilar hamda jamiyatning boshqa institutlari muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, tarbiya – bu ikki tomonlama jarayon bo‘lib, unda tarbiyachi ta’siri bilan birga, tarbiyalanuvchining faol ishtiroki, o‘z-o‘zini tarbiyalashi va o‘z ustida ishlashi ham katta ahamiyatga ega. Shu sababli tarbiya natijasi shaxsning ichki ehtiyoji, qiziqishi va ongli faoliyati bilan chambarchas bog‘liqdir.

Umuman olganda, tarbiya jamiyat taraqqiyotining muhim omili bo'lib, barkamol, ongli, mas'uliyatli va faol fuqaroni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tarbiya – bu har bir insonning hayot faoliyati davomida orttirgan tajribasi, saboqlari, bilimlari va intellektual salohiyatiga asoslangan holda shakllangan ijobiy ko'nikmalar, qadriyatlar va xulq-atvor me'yorlarini boshqalarga ongli ravishda yetkazish, singdirish va rivojlantirish jarayonidir.

Bu jarayon faqat tajriba almashish bilangina cheklanmaydi, balki:

shaxsning ma'naviy va axloqiy qiyofasini shakllantirish;

ijtimoiy hayotga moslashuvini ta'minlash;

mustaqil fikrlash va ongli qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish;

milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uzatish kabi vazifalarni ham o'z ichiga oladi.

Shuningdek, tarbiya ikki tomonlama xarakterga ega: unda bir tomondan tajriba beruvchi (ota-ona, ustoz, jamiyat), ikkinchi tomondan esa uni qabul qilib, boyituvchi va amalda qo'llovchi shaxs faol ishtirok etadi. Shu bois tarbiya – bu uzluksiz, o'zaro ta'sirga asoslangan ijtimoiy jarayondir.

Chunonchi, tarbiya keng sotsial ma'noda ijtimoiy hodisa sifatida qo'llanilganda jamiyatning barcha tarbiyaviy vositalarini o'z ichiga oladi.

Tarbiyaning ob'yektiv qonunlari – o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etish va ijtimoiy hayotning shaxsni, uni o'ziga xosligi hamda sifatlarini shakllantirish talabalaridagi turg'un bo'lgan an'analardir.

Darhaqiqat, tarbiya ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan hodisalardir. Tarbiya yuksak ma'naviy, jismoniy barkamollik, yaxshining yomondan farqini anglash, yuksak insoniy fazilatlarini shakllantirish qudratiga egadir. Tarbiya kishilik jamiyatining hamma bosqichlarida rivojlanib, o'sib, avloddan-avlodga vorislik vazifasini bajaradigan hodisa. Lekin har bir jamiyatda tarbiyaning maqsadi, vazifasi, mazmuni o'ziga xosligi bilan farq qiladi.

Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi.

Pedagogik adabiyotlarda «tarbiya» atamasi odatda keng va tor ma'nolarda qo'llanadi. Ularni aniq farqlash muhim:

Keng ma'noda tarbiya – bu shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi barcha omillar majmui bo'lib, insonning ijtimoiylashuvi jarayonini to'liq qamrab oladi. Bu yerda tarbiya: oila, maktab, jamiyat, ommaviy axborot vositalari, madaniyat, urf-odatlar, an'analar, ijtimoiy muhit va hayotiy tajriba orqali amalga oshadi.

Ya'ni, keng ma'noda tarbiya – bu insonning butun hayoti davomida unga ta'sir ko'rsatadigan barcha ijtimoiy omillar yig'indisi hisoblanadi.

Tor ma'noda tarbiya – bu maxsus tashkil etilgan, maqsadga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat bo'lib, unda tarbiyachi (o'qituvchi, ota-ona) tomonidan aniq vazifalar asosida shaxsda muayyan sifatlar shakllantiriladi.

Bu jarayon: rejalashtirilgan, tizimli, maqsadli, nazorat qilinadigan bo'lib, asosan ta'lim muassasalari va oilada amalga oshiriladi.

Demak, keng ma'noda tarbiya – bu shaxsning ijtimoiylashuv jarayonining umumiy ko'rinishi bo'lsa, tor ma'noda tarbiya – bu aniq maqsadga qaratilgan, pedagogik jihatdan tashkil etilgan ta'sir jarayonidir.

Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi, chunki u nafaqat alohida shaxsni, balki butun jamiyatning buguni va kelajagini belgilab beradi.

Keng ma'noda tarbiya – bu insonning tug'ilganidan boshlab umrining oxirigacha davom etadigan, jamiyatdagi barcha ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va ma'naviy jarayonlar ta'sirida shakllanadigan uzluksiz rivojlanish jarayonidir. Bu jarayon orqali inson jamiyat tajribasini o'zlashtiradi, ijtimoiy munosabatlarga kirishadi va o'z o'rnini topadi.

Tarbiya jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida:

- yosh avlodni hayotga tayyorlaydi;
- milliy va umuminsoniy qadriyatlarni avloddan avlodga uzatadi;
- fuqarolik ongini, ijtimoiy mas'uliyatni va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantiradi;

- jamiyatning ma'naviy-axloqiy barqarorligini ta'minlaydi. Shuningdek, tarbiya orqali jamiyat o'zining tarixiy tajribasini, madaniyatini va ma'naviy merosini saqlab qoladi hamda rivojlantiradi. Agar tarbiya tizimi kuchli bo'lsa, jamiyat barqaror, taraqqiy etgan va uyg'un rivojlangan bo'ladi; aks holda esa ijtimoiy muammolar kuchayishi mumkin.

Shu bois tarbiya keng ma'noda nafaqat pedagogik jarayon, balki jamiyat hayotining barcha jabhalarini qamrab oluvchi, uning kelajagini belgilovchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi.

Tarbiya jamiyat taraqqiyotining turli davrlarida turlicha izohlangan, chunki har bir tarixiy bosqichda jamiyatning ehtiyojlari, qadriyatlari va maqsadlari o'zgarib borgan.

Ibtidoiy jamiyatlarda tarbiya asosan hayotiy tajribani avloddan avlodga o'tkazish, yashash uchun zarur ko'nikmalarni (ov qilish, mehnat qilish, himoyalanih) shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan. Bu davrda tarbiya tabiiy va bevosita hayot jarayonida amalga oshirilgan.

Qadimgi davrlarda esa tarbiya ijtimoiy tabaqalanish bilan chambarchas bog'lanib, hukmron sinf manfaatlariga xizmat qilgan. Masalan, jangchilarni, hukmdorlarni yoki diniy vakillarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilgan.

O'rta asrlarda tarbiya ko'proq diniy qadriyatlar asosida olib borilib, insonning ma'naviy pokligi, itoatkorligi va axloqiy yetukligi ustuvor hisoblangan.

Yangi davr va ma'rifatparvarlik davrida tarbiya masalasiga yangicha yondashuv shakllanib, insonning aqliy rivoji, mustaqil fikrlashi va shaxs sifatida kamol topishiga e'tibor kuchaydi.

Zamonaviy davrda esa tarbiya shaxsga yo'naltirilgan, demokratik va insonparvar tamoyillarga asoslanadi. Unda insonning erkinligi, huquqlari, individual qobiliyatlari va ijodkorligini rivojlantirish asosiy o'ringa chiqdi.

Shunday qilib, tarbiya tushunchasi tarix davomida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy rivojlanish darajasiga qarab o'zgarib, boyib borgan va hozirgi kunda har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilgan murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida qaraladi.

Sho'rolar (sovet) pedagogikasida tarbiya orqali insonni istalgan ijtimoiy qiyofaga keltirish mumkin degan qarash mavjud bo'lgan. Bu yondashuvga ko'ra, shaxs asosan ijtimoiy muhit va tarbiya ta'sirida shakllanadi, ya'ni to'g'ri tashkil etilgan tarbiya jarayoni orqali jamiyatga kerakli bo'lgan inson tipini yaratish mumkin deb hisoblangan.

Shu asosda tarbiya tizimi: kollektivizm ruhini shakllantirish, jamiyat manfaatlarini shaxs manfaatlaridan ustun qo'yish, ma'lum mafkuraga sodiq, intizomli fuqarolarni tarbiyalash kabi maqsadlarga yo'naltirilgan edi.

Biroq zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan bu qarash biryoqlama deb baholanadi. Chunki shaxs faqat tashqi ta'sirlar mahsuli emas, balki: uning individual xususiyatlari (temperament, qobiliyat), irsiy omillar, shaxsiy tajriba va mustaqil tanlovlar ham muhim rol o'ynaydi. Shu sababli hozirgi davrda tarbiya insonni "tayyor qolipga solish" emas, balki uning tabiiy imkoniyatlarini ochish, mustaqil fikrlovchi, erkin va ijodkor shaxs sifatida rivojlantirish jarayoni sifatida qaraladi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, tarbiya va unga bog'liq jarayonlarga yangi hamda sog'lom pedagogik tafakkur asosida yondashuv shakllandi.

Bu yondashuv avvalgi mafkuraviy cheklovlardan voz kechib, tarbiyani insonparvarlik, milliy qadriyatlar va umuminsoniy tamoyillar uyg'unligida ko'rib chiqishga qaratildi. Endilikda tarbiya shaxsni ma'lum bir qolipga solish emas, balki uning individual imkoniyatlarini ochish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va erkin shaxs sifatida kamol toptirishga xizmat qilmoqda.

Mustaqillik davrida tarbiya jarayonining asosiy yoʻnalishlari quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- milliy oʻzlikni anglash, tarixiy meros va qadriyatlarga hurmatni shakllantirish;

- maʼnaviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish;

- shaxs erkinligi va huquqlarini eʼtirof etish;

- taʼlim va tarbiyaning uzviyligini taʼminlash;

- zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlarni joriy etish.

Shuningdek, tarbiya davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylanib, yosh avlodni har tomonlama barkamol, vatanparvar, masʼuliyatli va raqobatbardosh shaxslar qilib tarbiyalashga alohida eʼtibor qaratilmoqda.

Natijada, tarbiya tizimi jamiyat taraqqiyoti talablariga mos ravishda yangilanib, shaxs va jamiyat manfaatlarini uygʻunlashtiruvchi muhim ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida rivojlanmoqda.

1.2. Tarbiya fanining maqsad, predmeti va vazifalari

Tarbiya fanining predmeti – bu shaxsni har tomonlama kamol toptirish jarayonida tarbiyaning nazariy asoslari, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillari, shakllari va usullarini oʻrganishga qaratilgan ilmiy sohadir.

Kengroq maʼnoda, tarbiya fanining predmeti quyidagilarni qamrab oladi:

Tarbiya jarayonining mohiyati va mazmuni – shaxsda qanday sifatlar (maʼnaviy, axloqiy, jismoniy, estetik va boshqalar) shakllanishi va ularning ahamiyatini oʻrganadi. Tarbiya jarayonining qonuniyatlari va tamoyillari – tarbiyaning qanday umumiy qoidalar asosida amalga oshirilishi, uning samaradorligini taʼminlovchi shart-sharoitlarni tahlil qiladi. Tarbiya shakl va usullari – tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning samarali yoʻllari, metodlari, vositalari va texnologiyalarini ishlab chiqadi.

Shaxs rivojiga ta'sir etuvchi omillar – ijtimoiy muhit, oila, ta'lim muassasalari, jamoa, madaniyat va boshqa omillarning shaxs tarbiyasiga ta'sirini o'rganadi.

Tarbiya va ta'lim o'rtasidagi uzviy bog'liqlik – bilim berish jarayoni bilan tarbiyalash jarayonining o'zaro aloqadorligini ochib beradi. Shaxsning ijtimoiylashuvi va o'z-o'zini tarbiyalashi – insonning jamiyatga moslashuvi, o'z ustida ishlashi va o'zini rivojlantirish jarayonlarini tahlil qiladi. Shuningdek, tarbiya fanining predmeti shaxsni shakllantirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rni, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar hamda tarbiya samaradorligini oshirish yo'llarini ham o'z ichiga oladi. Umuman olganda, tarbiya fanining predmeti – bu shaxsni barkamol inson qilib tarbiyalashga xizmat qiluvchi barcha nazariy va amaliy jihatlarni kompleks ravishda o'rganishdan iborat.

Tarbiya fanining asosiy maqsadi – jamiyat talablariga mos, ma'naviy va axloqiy jihatdan yetuk, mustaqil fikrlaydigan, mas'uliyatli va faol shaxsni shakllantirish hamda uni har tomonlama kamol toptirishga xizmat qiluvchi nazariy va amaliy asoslarni yaratishdir.

Kengroq ma'noda tarbiya fanining maqsadi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- shaxsning ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirish;
- milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash;
- yosh avlodda vatanparvarlik, fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy faollikni shakllantirish;
- shaxsning ijtimoiylashuv jarayonini samarali tashkil etish;
- tarbiya jarayonining ilmiy asoslangan shakl va usullarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish;
- ta'lim va tarbiyaning uzviyligini ta'minlash orqali barkamol avlodni voyaga yetkazish. Shu bilan birga, tarbiya fani shaxsning ichki imkoniyatlarini ochish, uning qobiliyat va iste'dodini rivojlantirish hamda jamiyatda o'z o'rnini topishiga ko'maklashishni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Tarbiya fanining vazifalari – shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirilgan tarbiya jarayonining mazmuni, shakl va usullarini ilmiy asosda o‘rganish hamda amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan yo‘nalishlar majmuidir.

Keng ma’noda tarbiya fanining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- **Tarbiya jarayonining nazariy asoslarini o‘rganish** – tarbiyaning mohiyati, qonuniyatlari, tamoyillari va rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish;

- **Shaxsni shakllantirishga doir ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqish** – ma’naviy, axloqiy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanish yo‘llarini aniqlash;

- **Tarbiya mazmunini belgilash** – milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyaviy tizimni shakllantirish;

- **Samarali tarbiya usullari va texnologiyalarini ishlab chiqish** – pedagogik jarayonda qo‘llaniladigan metod va vositalarni takomillashtirish;

- **Shaxsning ijtimoiylashuv jarayonini o‘rganish** – insonning jamiyatga moslashuvi va ijtimoiy munosabatlardagi o‘rnini tahlil qilish;

- **Ta’lim va tarbiya integratsiyasini ta’minlash** – o‘qitish jarayoni bilan tarbiyaviy jarayonning uzviy bog‘liqligini mustahkamlash;

- **Pedagogik amaliyotni takomillashtirish** – o‘qituvchilar va tarbiyachilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish;

- **Barkamol avlodni tarbiyalashga ko‘maklashish** – jamiyatga foydali, mas’uliyatli va faol fuqarolarni shakllantirish.

Umuman olganda, tarbiya fanining vazifalari shaxsni ma’naviy yetuk, ijtimoiy faol va har tomonlama rivojlangan inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogika va tarbiya nazariyalarida (pedagogika, psixologiya va tarbiya metodikasi fanlarida) yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalash ko‘p omilli, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan jarayon sifatida qaraladi.

1. To‘g‘ri tarbiya yo‘lini tanlash. Ilmiy manbalarga ko‘ra, barkamol avlodni shakllantirishda quyidagi yondashuvlar asosiy hisoblanadi:

- shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuv – har bir yoshning qobiliyati, qiziqishi va individual xususiyatini hisobga olish;

- insonparvarlik yondashuvi – shaxsni hurmat qilish, uning erkin fikrlashini rivojlantirish;

- milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanuvchi yondashuv – milliy oʻzlikni saqlash va global qadriyatlarga moslashish;

- faol (interaktiv) tarbiya usullari – amaliy faoliyat, munozara, loyiha va tajriba asosida tarbiyalash;

- eʻtibor qaratilishi kerak boʻlgan asosiy jihatlar.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlarda yoshlarni tarbiyalashda quyidagilar muhim ekani taʻkidlanadi:

a) Maʼnaviy-axloqiy tarbiya: halollik, adolat, vijdon, masʼuliyatni shakllantirish, yomon illatlarga qarshi immunitet yaratish.

b) Aqliy (intellektual) rivojlanish: mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, bilimga qiziqishni kuchaytirish.

c) Ijtimoiy tarbiya: jamiyatga moslashish, jamoada ishlash koʻnikmalari, fuqarolik masʼuliyati.

d) Jismoniy va sogʻlom turmush tarzi tarbiyasi: sogʻlomlik, sport, gigiyena madaniyati.

e) Axborot madaniyati: internet va axborot oqimidan toʻgʻri foydalanish va ijobiy natijaga erishish shartlari.

Pedagogik ilmiy manbalarda samarali natija quyidagi omillarga bogʻliqligi koʻrsatilgan:

- oila–maktab–jamiyat hamkorligi (tarbiya uzluksiz boʻlishi kerak)

- oʻqituvchi va tarbiyachining shaxsiy namunasi

- tizimli va uzluksiz tarbiya jarayoni

- amaliy faoliyatga asoslangan taʼlim-tarbiya

- yoshlarning oʻz-oʻzini tarbiyalashiga sharoit yaratish

- zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion usullarni qoʻllash

- natijaga olib boruvchi asosiy g'oya

Ilmiy pedagogika shuni tasdiqlaydiki:

Barkamol shaxs faqat bilim berish orqali emas, balki tarbiya, muhit, faoliyat va shaxsiy tajriba uyg'unligi orqali shakllanadi.

Yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalash uchun:

- shaxsga yo'naltirilgan, insonparvar va milliy qadriyatlarga asoslangan yo'l tanlanishi kerak;

- ma'naviy, aqliy, ijtimoiy va jismoniy tarbiya uyg'un olib borilishi zarur;

- oila, maktab va jamiyat hamkorligi ta'minlanishi lozim;

- tarbiya jarayoni doimiy, amaliy va innovatsion bo'lishi kerak.

Umuman olganda, o'sib kelayotgan yosh avlodni zamonamiz ruhiga mos, barkamol inson bo'lishlari uchun, tarbiyaning tarkibiy qismlari (aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik tarbiya va politexnik ta'limga yangicha nigoh tashlash va o'sha ta'limni amalga oshirish yo'llarini ishlab chiqmoq lozim.

1.3. Tarbiyaning shakllari jarayonlari

Tarbiyaning shakllari – bu tarbiya jarayonini tashkil etishning tashkiliy ko'rinishlari bo'lib, ular orqali shaxsda ma'naviy, axloqiy, ijtimoiy va jismoniy sifatlar shakllantiriladi. Pedagogik adabiyotlarda tarbiya shakllari turli mezonlar asosida tasniflanadi.

1. Individual tarbiya shakli. Bu shaklda tarbiyachi (o'qituvchi yoki ota-ona) har bir shaxs bilan alohida ishlaydi. Suhbat, maslahat, shaxsiy yo'l-yo'riq berish. O'quvchining qobiliyati va ehtiyojini inobatga olish. Eng samarali usullardan biri hisoblanadi, chunki individual yondashuv kuchli bo'ladi

2. Guruh (kichik jamoa) tarbiyasi. Bir nechta o'quvchi yoki yoshlar guruhi bilan olib boriladi. To'garaklar, treninglar, muhokamalar. Jamoada ishlash ko'nikmasi shakllanadi. Ijtimoiy faollik rivojlanadi.

3. Jamoaviy (kollektiv) tarbiya. Katta jamoa – sinf, maktab yoki tashkilot miqyosida amalga oshiriladi. Tadbirlar, bayramlar, majlislar, loyihalar. Vatanparvarlik va jamoa oldidagi mas’uliyat kuchayadi. Ijtimoiylashuv jarayoni tezlashadi.

4. Oila tarbiyasi. Eng birinchi va asosiy tarbiya shakli. Ota-ona namunasiga asoslanadi. Axloqiy va ma’naviy poydevor shakllanadi. Bolaning dastlabki hayotiy qadriyatlari shakllanadi.

5. Ommaviy tarbiya shakli. Keng auditoriyaga qaratilgan tarbiya. Televideniye, internet, ommaviy tadbirlar. Ma’ruzalar, forumlar, aksiyalar. Jamiyat ongiga ta’sir qiladi.

Tarbiyaning shakllari bir-biridan ajralgan emas, balki o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ular uyg‘un qo‘llanganda shaxsni har tomonlama rivojlantirishga erishiladi. Eng samarali natija esa individual, guruh va jamoaviy tarbiya shakllarini birgalikda qo‘llash orqali ta’minlanadi.

Ilmiy adabiyotlarda tarbiyaning shakllari turli mezonlar asosida tasniflanadi.

1. Tashkiliy jihatiga ko‘ra tarbiya shakllari:

Individual tarbiya — alohida shaxs bilan olib boriladigan tarbiyaviy faoliyat bo‘lib, unda tarbiyalanuvchining individual xususiyatlari, qobiliyatlari, ehtiyoj va qiziqishlari hisobga olinadi. Bu shakl shaxsiy suhbatlar, maslahatlar, individual topshiriqlar orqali amalga oshiriladi.

Jamoaviy tarbiya — guruh, sinf yoki jamoa doirasida tashkil etiladigan tarbiyaviy ishlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu shakl o‘quvchilarda jamoaviylik, o‘zaro mas’uliyat, hamkorlik va ijtimoiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

2. Amalga oshirilishiga ko‘ra tarbiya shakllari:

Oilaviy tarbiya — shaxs tarbiyasining dastlabki va muhim bosqichi bo‘lib, unda axloqiy fazilatlar, milliy qadriyatlar va xulq-atvor me’yorlari hisoblanadi.

Maktab tarbiyasi — ta’lim jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etiladigan tizimli tarbiyaviy faoliyat bo‘lib, shaxsning intellektual va ma’naviy kamolotini ta’minlaydi.

Maktabdan tashqari tarbiya — to‘g‘araklar, klublar, sport va madaniy muassasalar faoliyati orqali amalga oshiriladigan tarbiya shaklidir.

Mahalla va jamoatchilik tarbiyasi — shaxsni ijtimoiy muhitga moslashtirish, fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

3. Mazmuniga ko‘ra tarbiya shakllari:

Axloqiy tarbiya — shaxsda odob-axloq me’yorlari, insonparvarlik, halollik va adolat kabi fazilatlarni shakllantirishga qaratiladi.

Axloqiy tarbiya – bu shaxsda jamiyat tomonidan qabul qilingan axloqiy me’yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor qoidalarini shakllantirish, ularni ongli ravishda hayotga tatbiq etishga o‘rgatishga qaratilgan pedagogik jarayondir. U tarbiyaning eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, insonning ichki madaniyati, vijdoni va ijtimoiy munosabatlaridagi xulqini belgilaydi.

Keng ma’noda axloqiy tarbiya shaxsning butun hayoti davomida uning ongida yaxshilik va yomonlik, halollik va nopoklik, adolat va adolatsizlik, vijdon va burch kabi tushunchalarni shakllantirish va mustahkamlash jarayonidir.

Axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadi – jamiyatga foydali, halol, vijdonli, mas’uliyatli, insonparvar va ma’naviy yetuk shaxsni shakllantirishdir.

Axloqiy tarbiyaning vazifalari:

- shaxsda axloqiy ong va tafakkurni rivojlantirish;
- ijobiy xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirish;
- milliy va umuminsoniy axloqiy qadriyatlarga hurmatni singdirish;
- vijdon, burch, mas’uliyat, halollik kabi sifatlarni rivojlantirish;
- salbiy odatlar va illatlarga qarshi immunitet hosil qilish.

Axloqiy tarbiya quyidagi asosiy yo‘nalishlarni qamrab oladi:

- insonparvarlik – boshqalarga mehr-oqibatli bo‘lish;
- vatanparvarlik – vatanga sadoqat va xizmat qilish;
- halollik va adolat – to‘g‘rilik va haqqoniylik;
- mehnatsevarlik – mehnatni qadrlash va sidqidildan ishlash;
- hurmat va odob – kattalarga hurmat, kichiklarga izzat;

- mas'uliyatlilik – o'z burchini anglash va bajarish.

Axloqiy tarbiya vositalari va usullari:

- oilaviy tarbiya va ota-ona namunasi;

- o'qituvchi va murabbiylarning shaxsiy ibrati;

- badiiy adabiyot va xalq og'zaki ijodi;

- dars va sinfdan tashqari tadbirlar;

- suhbat, tushuntirish, ibrat, rag'bat va tanbeh usullari.

Axloqiy tarbiya jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlaydi, insonlar o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtiradi va ijtimoiy hayotda tartib-intizomni shakllantiradi. Axloqan yetuk shaxs esa jamiyat taraqqiyotining muhim omili hisoblanadi.

Axloqiy tarbiya – bu shaxsni faqat tashqi xulqi bilan emas, balki uning ichki dunyosi, vijdoni va ma'naviy qadriyatlari bilan ham shakllantiradigan murakkab, uzluksiz pedagogik jarayondir.

Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya – bu shaxsning ichki ma'naviy dunyosini boyitish, uning ongini yuksaltirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayondir. U insonning ma'naviy kamolotini ta'minlash bilan birga, uning bilim, tafakkur va madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya ikki muhim jihatni o'z ichiga oladi:

Ma'naviy tarbiya – shaxsda e'tiqod, vijdon, adolat, halollik, insonparvarlik kabi yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantirish;

Ma'rifiy tarbiya – shaxsning bilim darajasini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish, ilmga, tafakkurga va ma'rifatga bo'lgan qiziqishini rivojlantirish.

Ma'naviy-ma'rifiy tarbiyaning asosiy maqsadi – ma'naviy yetuk, ma'rifatli, erkin fikrlaydigan, milliy o'zligini anglagan va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadigan shaxsni shakllantirishdir.

Vazifalari:

- shaxsning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish;

- milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhini singdirish;
- bilimga, kitobga va ma'rifatga qiziqishni rivojlantirish;
- yuksak madaniyat va estetik didni shakllantirish;
- yoshlarni salbiy g'oyaviy ta'sirlardan himoya qilish;
- mustaqil fikrlash va tahliliy tafakkurni rivojlantirish.

Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

- milliy tarix va madaniy merosni o'rganish;
- diniy va dunyoviy bilimlar uyg'unligi;
- adabiyot, san'at va falsafa orqali ma'naviy rivojlanish;
- vatanparvarlik va fuqarolik ongini shakllantirish;
- komil inson g'oyasini singdirish.

Vositalari va shakllari:

- ma'ruzalar, suhbatlar, seminarlar;
- ma'naviyat soatlari va tarbiyaviy tadbirlar;
- muzey, teatr, kutubxona va tarixiy joylarga sayohatlar;
- badiiy adabiyot va ommaviy axborot vositalari;
- ustoz-shogird an'analari.

Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya shaxsni nafaqat bilimli, balki ma'naviy yetuk, axloqan pok va jamiyatga foydali inson sifatida shakllantiruvchi muhim pedagogik jarayondir. U jamiyatning ma'naviy barqarorligi va taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Aqliy tarbiya – bu shaxsning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish, uning fikrlash madaniyatini shakllantirish, bilim olishga qiziqishini oshirish hamda mustaqil, mantiqiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini tarkib toptirishga qaratilgan pedagogik jarayondir.

Aqliy tarbiya insonning ongini rivojlantirish, uning bilish jarayonlarini (sezgi, idrok, xotira, tafakkur, tasavvur) takomillashtirish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon natijasida shaxs voqelikni chuqur anglaydi va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga o'rganadi.

Aqliy tarbiyaning asosiy maqsadi – bilimli, fikrlashi rivojlangan, mustaqil qaror qabul qila oladigan, ijodiy va tanqidiy fikrlaydigan shaxsni shakllantirishdir.

Vazifalari:

- shaxsning bilish qobiliyatlarini rivojlantirish;
- ilmga qiziqish va o‘qishga intilishni shakllantirish;
- mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish;
- bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish;
- mustaqil ta’lim olish va o‘z ustida ishlash odatini rivojlantirish;
- axborotlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini oshirish.

Aqliy tarbiya quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

- ilmiy bilimlarni o‘zlashtirish;
- dunyoqarashni kengaytirish;
- tafakkur va nutqni rivojlantirish;
- muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish;
- intellektual madaniyatni rivojlantirish.

Vositalari va usullari:

- ta’lim jarayoni (darslar, ma’ruzalar, mashg‘ulotlar);
- mustaqil o‘qish va izlanish;
- tajriba va amaliy ishlar;
- muammoli ta’lim va loyihaviy faoliyat;
- suhbat, munozara va savol-javoblar.

Aqliy tarbiya shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantiruvchi eng muhim tarbiya yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u insonning ilmiy dunyoqarashini shakllantiradi va uni jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shadigan bilimli shaxsga aylantiradi.

Aqliy tarbiya barkamol inson tarbiyasining yetakchi tarkibiy qismi hisoblanadi, chunki insonning boshqa barcha sifatlari (axloqiy, ma’naviy, ijtimoiy, estetik va hatto jismoniy rivojlanishi) ham uning aqliy rivojlanishi bilan bevosita

bog'liqdir. Aqliy tarbiya shaxsning fikrlash madaniyati, bilim olishga munosabati va dunyoni anglash darajasini belgilaydi.

Barkamol inson – bu har tomonlama rivojlangan, bilimli, mustaqil fikrlaydigan va jamiyatda o'z o'rnini topa oladigan shaxsdir. Bunday shaxsni shakllantirishda aqliy tarbiya yetakchi rol o'ynaydi, chunki u:

- insonning ongini rivojlantiradi;
- tafakkur va mantiqiy fikrlashni shakllantiradi;
- bilimlarni egallash va ularni hayotda qo'llashga o'rgatadi;
- shaxsning dunyoqarashini kengaytiradi.

Aqliy tarbiyaning asosiy vazifalari:

- shaxsning bilish qobiliyatlarini rivojlantirish;
- ilmiy bilimlarga qiziqishni shakllantirish;
- mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;
- muammolarni tahlil qilish va yechim topish ko'nikmalarini shakllantirish;
- intellektual salohiyatni oshirish;
- o'z ustida ishlash va uzluksiz o'qishga undash.

Barkamol inson tarbiyasida aqliy tarbiyaning ustuvorligi. Aqliy tarbiya barkamol inson tarbiyasining markaziy bo'g'ini hisoblanadi, chunki:

- ma'naviy tarbiya – aql orqali qadriyatlarni anglashga;
- axloqiy tarbiya – to'g'ri va noto'g'ri xulqni farqlashga;
- ijtimoiy tarbiya – jamiyat qonuniyatlarini tushunishga;
- kasbiy rivojlanish – bilim va ko'nikmalarga tayanadi. Demak, aql

rivojlanmagan joyda boshqa tarbiya yo'nalishlari ham to'liq shakllana olmaydi.

Aqliy tarbiyaning shakllantirish vositalari:

- ta'lim jarayoni (dars, ma'ruza, seminarlar);
- mustaqil o'qish va kitobxonlik;
- ilmiy izlanish va tajribalar;
- muammoli vaziyatlar va loyihaviy faoliyat;
- suhbat, munozara va tahliliy mashg'ulotlar.

Aqliy tarbiya barkamol insonni shakllantirishning yetakchi omili bo'lib, u shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantiradi va uning jamiyat hayotida ongli, faol va mas'uliyatli ishtirok etishini ta'minlaydi. Shuning uchun ham aqliy tarbiya barcha tarbiya yo'nalishlarining poydevori hisoblanadi.

Yusuf Xos Hojib o'z asarlarida bilimga alohida e'tibor qaratgan va uni inson kamoloti hamda davlat boshqaruvida eng muhim omillardan biri sifatida talqin qilgan. Uning mashhur asari «Qutadg'u bilig» ("Saodatga eltuvchi bilim")da bilim va aql insonni yuksak martabaga olib chiqadigan asosiy kuch ekanligi ta'kidlanadi.

Bilimning ahamiyati haqida qarashlari. Yusuf Xos Hojibning fikricha:

- bilim insonni jaholat va nodonlikdan qutqaradi;
- bilimli inson jamiyatda hurmat va obro'ga ega bo'ladi;
- davlat va jamiyat boshqaruvida adolat va to'g'ri qarorlar aynan bilimga tayangan holda qabul qilinadi;
- bilim insonni komillikka yetaklaydi.

Mutafakkir bilimni aql bilan uzviy bog'laydi. Uningcha, faqat bilimli bo'lish yetarli emas, balki uni to'g'ri qo'llay oladigan aql-zakovat ham zarur. Aql va bilim uyg'unlashganda inson barkamollikka erishadi.

Yusuf Xos Hojib tarbiyada bilimning o'rnini juda yuqori qo'yadi. Unga ko'ra: bilim tarbiya bilan uyg'un bo'lishi kerak, axloqiy pokliksiz bilim to'liq samara bermaydi, ilimli, lekin axloqsiz inson jamiyatga foyda keltirmaydi.

Yusuf Xos Hojib o'z asarlarida bilimni insonni komillikka eltuvchi eng muhim vosita sifatida ko'rsatadi. Uning ta'limotida bilim, aql va axloq bir butun tizim sifatida qaralib, barkamol insonni shakllantirishning asosiy sharti deb e'tirof etiladi.

Jismoniy tarbiya – bu shaxsning sog'lig'ini mustahkamlash, jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish, harakat ko'nikmalari va sog'lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir. U barkamol inson tarbiyasining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Jismoniy tarbiya inson organizmining tabiiy rivojlanish qonuniyatlariga asoslanadi va uning kuchi, chidamliligi, chaqqonligi, tezligi hamda moslashuvchanligini oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayon nafaqat jismoniy, balki ruhiy salomatlikni ham mustahkamlaydi.

Jismoniy tarbiyaning asosiy maqsadi – sog‘lom, baquvvat, mehnatga va harbiy xizmatga tayyor, faol hayot tarziga ega shaxsni shakllantirishdir.

Vazifalari: organizmni chiniqtirish va sog‘liqni mustahkamlash, jismoniy sifatlarni (kuch, tezlik, chidamlilik, chaqqonlik) rivojlantirish, harakat ko‘nikmalari va sport malakalarini shakllantirish, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, iroda, sabr-toqat va matonatni tarbiyalash, mehnat va hayot faoliyatiga tayyorlash.

Jismoniy tarbiya quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

- jismoniy mashqlar va sport turlari;
- ertalabki badantarbiya va chiniqish mashqlari;
- o‘yinlar va harakatli faoliyat;
- gigiyena qoidalariga rioya qilish;
- sog‘lom ovqatlanish va rejimga amal qilish.

Vositalari va usullari: jismoniy mashqlar majmuasi: sport o‘yinlari va musobaqalar, treninglar va mashg‘ulotlar, chiniqtiruvchi tabiiy omillar (havo, suv, quyosh), pedagogik kuzatish va rag‘batlantirish usullari. Jismoniy tarbiya barkamol insonni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u shaxsning sog‘lom, kuchli va faol bo‘lishini ta‘minlaydi. Sog‘lom tana – sog‘lom aqlning asosidir, shu sababli jismoniy tarbiya har tomonlama rivojlangan shaxs tarbiyasining ajralmas qismi hisoblanadi.

Mehnat tarbiyasi – bu shaxsda mehnatga ongli munosabatni shakllantirish, mehnatsevarlik fazilatlarini rivojlantirish, amaliy faoliyat ko‘nikmalarini hosil qilish hamda insonni ijtimoiy foydali mehnatga tayyorlashga qaratilgan pedagogik jarayondir. U barkamol inson tarbiyasining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Mehnat tarbiyasi insonni faqat jismoniy mehnatga emas, balki aqliy va ijodiy faoliyatga ham tayyorlaydi. U orqali shaxsda mehnat qilish madaniyati, mas'uliyat, intizom va ijodkorlik shakllanadi.

Mehnat tarbiyasining asosiy maqsadi – mehnatsevar, kasb-hunarni qadrlaydigan, jamiyatga foydali faoliyat yurita oladigan, o'z mehnati bilan hayotini ta'minlay oladigan barkamol shaxsni shakllantirishdir.

Vazifalari:

- mehnatga ongli munosabatni shakllantirish;
- mehnatsevarlik, sabr-toqat va matonatni rivojlantirish;
- kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish;
- ijodkorlik va tashabbuskorlikni rivojlantirish;
- mehnat madaniyati va intizomini tarbiyalash;
- jamiyatda foydali mehnat qilishga tayyorlash.

Mehnat tarbiyasi quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

- o'quv mehnati (bilim olish jarayonidagi mehnat);
- jismoniy mehnat (amaliy ishlar, qo'l mehnati);
- ijtimoiy foydali mehnat (hashar, obodonlashtirish);
- kasbga yo'naltirish va hunar o'rgatish;
- oilaviy mehnat ko'nikmalari (uy-ro'zg'or ishlari).

Vositalari va usullari:

- amaliy mashg'ulotlar va topshiriqlar;
- to'garaklar va ishlab chiqarish amaliyoti;
- kasbga yo'naltirish ishlari;
- mehnat musobaqalari va loyihalar;
- ibrat, rag'bat va tushuntirish usullari.

Mehnat tarbiyasi shaxsni hayotga tayyorlaydi, uni mustaqil fikrlashga va o'z mehnati bilan yashashga o'rgatadi. Shuningdek, u jamiyat taraqqiyotining iqtisodiy va ijtimoiy asoslarini mustahkamlaydi. Mehnatsevar inson jamiyatda hurmatga sazovor bo'ladi va o'zining o'rnini topa oladi.

Mehnat tarbiyasi barkamol insonni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi, chunki u shaxsda mehnatga hurmat, mas’uliyat va ijodkorlikni rivojlantiradi hamda uni jamiyat uchun foydali inson qilib tarbiyalaydi.

Estetik tarbiya – bu shaxsda go‘zallikni his qilish, tushunish va qadrlash qobiliyatini shakllantirish, uning estetik didi, madaniyati va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir. U insonning ma’naviy dunyosini boyitib, hayotga, tabiatga, san’atga va insoniy munosabatlarga estetik munosabatni shakllantiradi.

Estetik tarbiya insonni go‘zallikni ko‘ra olish, undan zavqlanish va uni yaratishga intilish ruhida tarbiyalaydi. U san’at, tabiat va hayotdagi go‘zallikni anglash orqali shaxsning ichki madaniyatini yuksaltiradi.

Estetik tarbiyaning asosiy maqsadi – go‘zallikni his eta oladigan, estetik didi rivojlangan, ijodkor va ma’naviy boy shaxsni shakllantirishdir.

Vazifalari:

- shaxsda estetik his-tuyg‘ularni rivojlantirish;
- go‘zallikni anglash va baholash ko‘nikmalarini shakllantirish;
- san’atga qiziqish va ijodkorlikni rivojlantirish;
- estetik did va madaniyatni shakllantirish;
- yomon, xunuk va salbiy hodisalarga nisbatan tanqidiy munosabatni rivojlantirish;
- tabiat va jamiyatdagi go‘zallikni qadrlashga o‘rgatish.

Estetik tarbiya quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi:

- san’at turlari (musiqa, adabiyot, tasviriy san’at, teatr va boshqalar);
- tabiat go‘zalligini idrok etish;
- kiyinish madaniyati va tashqi ko‘rinish estetikasi;
- nutq madaniyati va muomala odobi;
- hayot va turmush estetikasi.

Vositalari va usullari:

- badiiy adabiyot va san’at asarlari;

- muzey, teatr, konsert va ko‘rgazmalar;
- tabiat qo‘yniga sayohatlar;
- ijodiy to‘garaklar va amaliy mashg‘ulotlar;
- suhbat, tushuntirish va ibrat ko‘rsatish usullari.

Estetik tarbiya shaxsning ma’naviy olamini boyitadi, uning hayotga bo‘lgan munosabatini ijobiylashtiradi va ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Estetik didi rivojlangan inson jamiyatda madaniyatli, didli va ma’naviy yetuk shaxs sifatida shakllanadi.

Estetik tarbiya barkamol insonni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi, chunki u shaxsda go‘zallikni his qilish, uni qadrlash va yaratish qobiliyatini rivojlantirib, uning ma’naviy va madaniy kamolotini ta’minlaydi.

Politexnik tarbiya – bu shaxsni zamonaviy ishlab chiqarish asoslari, texnika va texnologiyalarning ilmiy negizlari bilan tanishtirish, turli mehnat sohalariga oid umumiy texnik bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir. U barkamol inson tarbiyasining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ta’lim bilan ishlab chiqarish o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlaydi.

Politexnik tarbiya shaxsni faqat bitta kasbga emas, balki turli texnik va ishlab chiqarish jarayonlarining umumiy asoslarini tushunishga o‘rgatadi. U insonning texnik tafakkurini rivojlantirib, zamonaviy texnologiyalarni anglash va ulardan foydalanish qobiliyatini shakllantiradi.

Politexnik tarbiyaning asosiy maqsadi – texnika va ishlab chiqarishning ilmiy asoslarini biladigan, amaliy ko‘nikmalarga ega, texnik tafakkuri rivojlangan va mehnatga tayyor shaxsni shakllantirishdir.

Vazifalari:

- texnika va texnologiyalar haqida umumiy bilim berish;
- texnik tafakkur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish;
- ishlab chiqarish jarayonlari bilan tanishtirish;
- amaliy mehnat ko‘nikmalarini shakllantirish;
- kasb tanlashga yo‘naltirish;

- mehnat va texnologiyaga ongli munosabatni rivojlantirish.

Politeknik tarbiya quyidagi yoʻnalishlarni qamrab oladi:

- texnika asoslari va texnologik jarayonlar;
- ishlab chiqarish tarmoqlari haqida bilimlar;
- materiallar va ularni qayta ishlash usullari;
- zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar;
- mehnat qurollari va ularning ishlash prinsiplari.

Vositalari va usullari:

- texnik va amaliy mashgʻulotlar;
- laboratoriya ishlari va tajribalar;
- ishlab chiqarish amaliyoti;
- texnik toʻgaraklar va loyihalar;
- ekskursiyalar (zavod, fabrikalar, ustaxonalar).

Politeknik tarbiya shaxsni zamonaviy jamiyat talablariga moslashtiradi, uning texnik savodxonligini oshiradi va kasb-hunar tanlashda ongli qaror qabul qilishiga yordam beradi. U ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni anglashga xizmat qiladi.

Politeknik tarbiya barkamol shaxsni shakllantirishda muhim oʻrin tutadi, chunki u insonni texnik jihatdan savodli, amaliy koʻnikmalarga ega va zamonaviy ishlab chiqarish jarayonlariga tayyor qilib tarbiyalaydi.

Iqtisodiy tarbiya – bu shaxsda iqtisodiy bilim, koʻnikma va iqtisodiy tafakkurni shakllantirish, resurslardan oqilona foydalanish, tejamkorlik, mehnat samaradorligi va moliyaviy savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir. U barkamol inson tarbiyasining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Iqtisodiy tarbiya insonni iqtisodiy hayot qonuniyatlari bilan tanishtiradi va uni jamiyatdagi moddiy neʼmatlar, resurslar hamda mehnatga ongli munosabatda boʻlishga oʻrgatadi. U shaxsda iqtisodiy madaniyatni shakllantiradi.

Iqtisodiy tarbiyaning asosiy maqsadi – iqtisodiy jihatdan savodli, tejamkor, mas’uliyatli, mehnat natijasini qadrlaydigan va oqilona qaror qabul qila oladigan shaxsni shakllantirishdir.

Vazifalari:

- iqtisodiy bilimlarni shakllantirish;
- tejamkorlik va isrofgarchilikka qarshi munosabatni rivojlantirish;
- mehnat va uning natijasini qadrlashga o‘rgatish;
- moliyaviy savodxonlikni oshirish;
- resurslardan oqilona foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish;
- tadbirkorlik va tashabbuskorlikni rivojlantirish.

Iqtisodiy tarbiya quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

- iqtisodiyot asoslari (daromad, xarajat, byudjet);
- mehnat va ishlab chiqarish samaradorligi;
- shaxsiy va oilaviy budjetni rejalashtirish;
- tejamkorlik madaniyati;
- bozor iqtisodiyoti tamoyillari;
- tadbirkorlik asoslari.

Vositalari va usullari:

- darslar va iqtisodiy bilimlar berish;
- amaliy mashg‘ulotlar va loyihalar;
- biznes o‘yinlar va treninglar;
- oilaviy va maktab budjetini rejalashtirish;
- suhbat, muhokama va tahlil usullari.

Iqtisodiy tarbiya shaxsni real hayotga tayyorlaydi, uni mustaqil va ongli qaror qabul qilishga o‘rgatadi. U jamiyatda resurslardan samarali foydalanish, isrofgarchilikni kamaytirish va iqtisodiy barqarorlikka erishishga xizmat qiladi.

Iqtisodiy tarbiya barkamol insonni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi, chunki u shaxsda iqtisodiy tafakkur, tejamkorlik va mas’uliyatni rivojlantirib, uni jamiyatning faol va ongli a’zosi aylantiradi.

Ekologik tarbiya – bu shaxsda tabiatga ongli va mas’uliyatli munosabatni shakllantirish, atrof-muhitni asrash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda ekologik madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir. U barkamol inson tarbiyasining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ekologik tarbiya insonni tabiat bilan uzviy bog‘liq mavjudot sifatida qarashga o‘rgatadi. U tabiatni asrash, uning boyliklarini tejash va kelajak avlodlar uchun saqlab qolish zarurligini anglatadi.

Ekologik tarbiyaning asosiy maqsadi – tabiatga mehr qo‘yadigan, ekologik muammolarga befarq bo‘lmagan, atrof-muhitni muhofaza qilishda faol ishtirok etadigan ongli shaxsni shakllantirishdir.

Vazifalari:

- ekologik bilimlarni shakllantirish;
- tabiatga nisbatan mehr va hurmatni rivojlantirish;
- ekologik madaniyatni shakllantirish;
- tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga o‘rgatish;
- atrof-muhit ifloslanishining oldini olishga yo‘naltirish;
- ekologik mas’uliyatni rivojlantirish.

Ekologik tarbiya quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi:

- tabiat va uning qonuniyatlari;
- ekologik muammolar (ifloslanish, iqlim o‘zgarishi, chiqindilar);
- tabiatni muhofaza qilish qoidalari;
- bio xilma-xillikni saqlash;
- yashil hududlar va ekologik loyihalar.

Vositalari va usullari:

- ekologik ta’lim va darslar;
- tabiat qo‘yniga ekskursiyalar;
- daraxt ekish va obodonlashtirish tadbirlari;
- ekologik aksiyalar va loyihalar;
- kuzatish, tajriba va amaliy ishlar.

Ekologik tarbiya jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. U insonni tabiatga zarar yetkazmasdan yashashga o'rgatadi va kelajak avlodlar uchun sog'lom ekologik muhitni saqlashga yordam beradi.

Ekologik tarbiya barkamol insonni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, u shaxsda tabiatga ongli munosabat, ekologik madaniyat va mas'uliyatni rivojlantiradi hamda uni atrof-muhitni muhofaza qiluvchi faol fuqaroga aylantiradi.

Fuqarolik tarbiyasi – bu shaxsda jamiyat va davlat oldidagi huquq hamda majburiyatlarni anglash, qonunlarga hurmat, fuqarolik burchi, vatanparvarlik, ijtimoiy faollik va mas'uliyatli munosabatni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir. U barkamol inson tarbiyasining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, shaxsni jamiyatning ongli va faol a'zosi sifatida aylantiradi.

Fuqarolik tarbiyasi shaxsni jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida shakllantiradi. U insonni nafaqat huquqlarga ega shaxs, balki jamiyat oldida mas'uliyatli fuqarolik burchlarini bajaruvchi inson sifatida tarbiyalaydi.

Fuqarolik tarbiyasining asosiy maqsadi – huquqiy ongga ega, qonunlarga amal qiladigan, jamiyat rivojiga faol hissa qo'shadigan, vatanparvar va mas'uliyatli fuqaroni shakllantirishdir.

Vazifalari:

- fuqarolik ongini va huquqiy madaniyatni shakllantirish;
- qonunlarga hurmat va ularga rioya qilish odatini rivojlantirish;
- vatanparvarlik va milliy g'ururni shakllantirish;
- jamiyat hayotida faol ishtirok etishga undash;
- ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillarini anglatish;
- fuqarolik burchi va mas'uliyatini rivojlantirish.

Fuqarolik tarbiyasi quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

- davlat tuzilishi va qonunlar tizimi;
- inson huquqlari va erkinliklari;
- fuqarolik burchi va mas'uliyat;
- vatanparvarlik va milliy qadriyatlar;

- ijtimoiy faollik va jamoatchilik ishlari;
- demokratik jamiyat tamoyillari.

Vositalari va usullari:

- huquqiy bilim berish (darslar, ma'ruzalar);
- tarbiyaviy suhbat va munozaralar;
- jamoat ishlari va ijtimoiy loyihalar;
- davlat ramzlari bilan ishlash (bayroq, gerb, madhiya);
- ekskursiyalar va uchrashuvlar;
- ibrat, tushuntirish va rag'batlantirish usullari.

Fuqarolik tarbiyasi jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlaydi, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi va yoshlarni davlat taraqqiyotida faol ishtirok etishga undaydi. U fuqarolarning huquqiy ongini oshirib, jamiyatda tartib va adolatni shakllantiradi.

Fuqarolik tarbiyasi barkamol shaxsni shakllantirishda muhim o'rin tutadi, chunki u insonni ongli, huquqiy savodli, vatanparvar va jamiyat oldida mas'uliyatli fuqaro sifatida tarbiyalaydi.

Fuqarolik tuyg'usini qaror toptirish murakkab jarayon bo'lib, u shaxsning butun hayoti davomida shakllanadigan ijtimoiy-psixologik va pedagogik jarayon hisoblanadi. Chunki fuqarolik tuyg'usi faqat bilim berish bilan emas, balki shaxsning ichki dunyosi, qadriyatlari, hayotiy tajribasi va ijtimoiy muhit ta'siri orqali shakllanadi.

Murakkabligining asosiy sabablari

Fuqarolik tuyg'usining murakkab shakllanishi quyidagi omillar bilan bog'liq:

- **Ko'p** omillilik – oila, maktab, jamiyat, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy muhit birgalikda ta'sir ko'rsatadi;
- **Uzluksizlik** – fuqarolik tuyg'usi bir martalik emas, balki uzoq davom etadigan jarayonda shakllanadi;
- **Shaxsiy xususiyatlar** – har bir insonning xarakteri, dunyoqarashi va tajribasi turlicha bo'ladi;

- **Qadriyatlar tizimi** – milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish talab etiladi;

- **Amaliy faoliyat zarurati** – faqat nazariy bilim emas, balki real ijtimoiy faoliyat ham muhimdir.

Fuqarolik tuyg‘usi quyidagi bosqichlarda shakllanadi:

- huquqiy bilimlarni egallash;
- jamiyat va davlatga nisbatan ongli munosabat hosil qilish;
- vatanparvarlik va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish;
- ijtimoiy faoliyatda ishtirok etish;
- mustaqil fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish.

Pedagogik yondashuv. Fuqarolik tuyg‘usini shakllantirishda:

- tarbiya va ta’limning uzviyligi;
- shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv;
- amaliy faoliyatga asoslangan ta’lim;

- ijobiy namuna (o‘qituvchi, ota-ona, jamiyat yetakchilari) muhim rol o‘ynaydi. Demak, fuqarolik tuyg‘usini qaror toptirish murakkab, ko‘p bosqichli va uzluksiz jarayon bo‘lib, u shaxsning bilimlari, qadriyatlari, ijtimoiy tajribasi va faol ishtiroki asosida shakllanadi. Bu jarayon muvaffaqiyatli amalga oshirilsa, jamiyatda ongli, mas’uliyatli va faol fuqarolar shakllanadi.

Badiiy va ilmiy adabiyotlar, matbuot yangiliklari, kinofilm va spektakllardagi g‘oyalar, shuningdek turli suhbatlar mazmunini tahlil qilish, tushuntirish va muntazam targ‘ib etish orqali o‘quvchilar ongiga **fuqarolik tushunchalarini singdirish** samarali tarbiyaviy jarayon hisoblanadi.

Bunda o‘quvchi faqat nazariy bilim emas, balki hayotiy misollar orqali jamiyatdagi voqealarni anglaydi, ularga nisbatan o‘z munosabatini shakllantiradi. Masalan, adabiy asarlardagi qahramonlarning vatanparvarligi, kinofilmlardagi ijtimoiy muammolar, matbuotdagi dolzarb yangiliklar yoki spektakllardagi axloqiy konfliktlar o‘quvchida fuqarolik mas’uliyati, huquqiy ong va ijtimoiy faollikni rivojlantiradi.

Shuningdek, bunday yondashuv o'quvchilarda: jamiyat hayotiga qiziqish, ijtimoiy voqealarga tanqidiy munosabat, qonunlarga hurmat, vatanparvarlik tuyg'usi, faol fuqarolik pozitsiyasi kabi sifatlarning shakllanishiga yordam beradi. Demak, fuqarolik tushunchalarini singdirishda badiiy va ilmiy manbalar hamda ommaviy axborot vositalaridan foydalanish o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi va uni jamiyat hayotida ongli ishtirok etishga tayyorlaydi.

Erkka intilish va ozod yashashga bo'lgan ehtiyoj inson tabiatiga xos tug'ma xususiyatlardan biri hisoblanadi. Har bir inson erkin fikrlash, erkin yashash va o'z hayot yo'lini mustaqil belgilashga tabiiy ravishda intildi. Shu sababli inson faqat o'z vatanida, ya'ni o'z xalqining ijtimoiy-madaniy muhitida haqiqiy erkinlik va osoyishtalikni his etadi.

Tarixiy manbalarda ham vatan ozodligi uchun kurash g'oyasi eng qadimiy va muhim mavzulardan biri sifatida yoritib kelingan. Chunki har bir xalqning tarixida mustaqillik, erkinlik va o'z yurtini himoya qilish masalasi markaziy o'rinni egallaydi.

Qadimgi yozma yodgorliklarda, xalq og'zaki ijodida va mutafakkirlar asarlarida vatan ozodligi uchun kurash insonning eng oliy burchi sifatida talqin qilingan. Bu manbalarda yurtni himoya qilish, uni bosqinchilardan asrash va mustaqillikni saqlash g'oyalari ulug'langan. Masalan, qadimgi turkiy bitiklarda, xalq dostonlarida va tarixiy asarlarda vatanni sevish, unga sadoqat bilan xizmat qilish, kerak bo'lsa uning ozodligi uchun jon fido qilish kabi g'oyalar keng yoritilgan.

O'rta asr Sharq mutafakkirlari ham vatan ozodligini yuksak qadriyat sifatida ko'rib, erkin jamiyatda insonning ma'naviy va ijtimoiy kamoloti to'liq ro'yobga chiqishini ta'kidlaganlar. Shu jihatdan, tarixiy manbalar vatan ozodligi uchun kurashni nafaqat siyosiy zarurat, balki ma'naviy burch, milliy g'urur va insoniy fazilat sifatida ko'rsatadi. Bu g'oya avlodlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega bo'lib kelmoqda. Demak, erk va ozodlikka intilish nafaqat

shaxsiy ehtiyoj, balki jamiyat taraqqiyoti va millat mustaqilligini ta'minlovchi muhim ma'naviy asosdir.

Alisher Navoiy o'z asarlarida vatandan ayrilish inson uchun eng og'ir judolardan biri ekanini chuqur ma'no bilan ifodalagan. Uning fikricha, vatan – insonning eng aziz makoni, uning ruhiy tayanchi va hayot mazmunidir. Shu sababli vatandan uzoqlashish yoki ayrilish inson qalbida g'am, sog'inch va iztirob uyg'otadi. Navoiy ijodida vatan sog'inchi ko'pincha ona yurtga bo'lgan mehr, sadoqat va intilish bilan uyg'unlashgan holda tasvirlanadi. U vatanni faqat yashash joyi emas, balki insonni komillikka yetaklovchi muqaddas maskan sifatida ulug'laydi. Shuning uchun ham mutafakkir vatandan ayrilishni inson uchun og'ir ma'naviy yo'qotish, ruhiy azob va katta judolik sifatida talqin qiladi. Bu g'oya o'quvchilarda vatanparvarlik, ona yurtga mehr va sadoqat tuyg'ularini tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Alisher Navoiy vatandan ayrilishni inson uchun eng og'ir ma'naviy judolardan biri sifatida yuksak badiiy ifoda bilan tasvirlagan bo'lsa, **Zahiriddin Muhammad Bobur** bu g'oyani yanada chuqurlashtirib, vatandan judo bo'lishni faqat qayg'u emas, balki **“yuzi qaroliq”**, ya'ni or-nomus va izzat-nafs bilan bog'liq og'ir holat sifatida ham talqin qiladi.

Bobur ijodida vatan sog'inchi, ona yurtga intilish va uni yo'qotish hissi juda kuchli ifodalangan. U uchun vatan — bu shunchaki hudud emas, balki insonning sha'ni, g'ururi va ma'naviy tayanchidir. Shu bois vatandan ajralish uni nafaqat ruhiy iztirobga, balki ichki uyalish va o'zini ayblash tuyg'usiga ham olib keladi.

Mutafakkir vatandan uzoqda yashashni inson qalbida doimiy sog'inch, armon va ma'naviy og'irlik bilan bog'laydi. Bu esa vatan qadri va uning inson hayotidagi beqiyos o'rmini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Shunday qilib, Bobur Navoiy g'oyalarini davom ettirgan holda vatandan judo bo'lishni nafaqat og'ir judolik, balki inson sha'ni va qadr-qimmatiga ta'sir etuvchi ma'naviy sinov sifatida ham yoritadi.

Abdulla Avloniy o‘z asarlarida “vatan” tushunchasiga juda yuksak ma’naviy va tarbiyaviy mazmun yuklaydi. Uning qarashlarida vatan shunchaki yashash hududi emas, balki insonning tug‘ilib o‘sgan muqaddas maskani, uning kimligi, sha’ni va g‘ururini belgilovchi eng aziz qadriyatdir.

Avloniy vatan tushunchasini millat, til, madaniyat va tarix bilan uzviy bog‘liq holda talqin qiladi. Unga ko‘ra, vatan insonning ma’naviy ildizi bo‘lib, unga bo‘lgan muhabbat har bir shaxsning tarbiyasida asosiy o‘rinni egallashi kerak.

Mutafakkir o‘z asarlarida vatanparvarlikni insoniy fazilatlarning eng yuksak ko‘rinishi sifatida ko‘rsatadi. Vatanga sadoqat, uni asrash, uning ravnaqi uchun xizmat qilish har bir fuqaroning muqaddas burchi ekanini ta’kidlaydi. Shuningdek, Avloniy vatan tushunchasini ma’rifat bilan ham bog‘laydi. Uning fikricha, vatanni sevish uni bilish, ilmi bo‘lish va jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shish orqali namoyon bo‘ladi. Xulosa qilib aytganda, Abdulla Avloniy ijodida “vatan” tushunchasi insonni ma’naviy yetuklikka chorlaydigan, uni vatanparvarlik va ma’rifatga yo‘naltiradigan eng oliy qadriyat sifatida talqin etiladi.

Inson o‘zi tug‘ilib o‘sgan vatanda orzu-umidlari, niyatlari, hayotiy intilishlari bilan o‘ziga yaqin bo‘lgan kishilar davrasida bo‘ldi, o‘zi ko‘nikkan turmush tarzi bo‘yicha kun kechirdi, bolalikdan o‘zi ko‘nikkan ijtimoiy munosabatlar jarayonida ishtirok etdi, hayotining bir qismiga aylangan tilda so‘zlashadi va u shu muhitdagina o‘zini erkin his qildi. Begona yurtlarda u o‘ziga tanish bo‘lgan, o‘zi ko‘nikkan muhitni topa olmadi. Shu bois garchi iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatga safar uyushtirgan bo‘lsa-da, o‘z yurtini tezda sog‘indi.

Huquqiy tarbiya o‘quvchilar o‘rtasida fuqarolik tarbiyasini tashkil etishda muhim va asosiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki fuqarolik tarbiyasining mazmuni ko‘p jihatdan huquqiy bilim, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish bilan bevosita bog‘liqdir.

Huquqiy tarbiyaning fuqarolik tarbiyasidagi o‘rni

Huquqiy tarbiya o‘quvchilarga jamiyatda amal qiladigan qonun-qoidalarni tushuntiradi, ularning huquq va burchlarini anglashiga yordam beradi. Natijada

o'quvchilarda fuqarolik pozitsiyasi, ya'ni jamiyat hayotida ongli va mas'uliyatli ishtirok etish ko'nikmasi shakllanadi.

Asosiy vazifalari:

- o'quvchilarda huquqiy ongni shakllantirish;
- qonunlarga hurmat va rioya qilish odatini rivojlantirish;
- fuqarolik huquq va burchlarini anglatish;
- huquqiy savodxonlikni oshirish;
- huquqbuzarliklarning oldini olish;
- jamiyat oldidagi mas'uliyatni shakllantirish.

Huquqiy tarbiya fuqarolik tarbiyasining poydevori bo'lib, u orqali o'quvchilarda:

- davlat va jamiyatga sadoqat;
- qonun ustuvorligini tushunish;
- ijtimoiy faollik;
- adolat va tenglikka hurmat kabi fazilatlar rivojlanadi.

Huquqiy tarbiya o'quvchilarni real hayotga tayyorlaydi, ularni huquqiy jihatdan savodli va mas'uliyatli fuqaroga aylantiradi. Bu esa jamiyatda tartib, barqarorlik va adolatni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Demak, huquqiy tarbiya fuqarolik tarbiyasining ajralmas qismi bo'lib, u o'quvchilarda huquqiy madaniyatni shakllantirish orqali ularni ongli, faol va qonunga itoatkor fuqarolar qilib tarbiyalagan.

Faoliyat xarakteriga ko'ra tarbiya shakllari quyidagilardan iborat:

Dars jarayonidagi tarbiya — ta'lim mazmuni orqali amalga oshiriladigan tarbiyaviy ta'sirlarni qamrab oldi.

Sinfdan tashqari tarbiya — tarbiyaviy soatlar, tadbirlar, musobaqalar va loyihalar orqali olib borildi.

Maktabdan tashqari tarbiya — ijtimoiy loyihalar, ekskursiyalar, madaniy-ma'rifiy tadbirlar orqali tashkil etildi.

Kommunikatsiya shakliga asosan:

Ogʻzaki tarbiya shakllari — suhbat, maʼruza, munozara, bahs-munozaralardan iborat.

Amaliy tarbiya shakllari — mashgʻulotlar, treninglar, mehnat faoliyati, jamoat ishlarini oʻz ichiga oladi.

Vizual tarbiya shakllari — koʻrgazmalar, sahna koʻrinishlari, namuna koʻrsatish, multimedia vositalari.

Tarbiyaning shakllari tarbiyaviy jarayonning samaradorligini taʼminlovchi muhim pedagogik omil boʻlib, ular shaxsning yosh va individual xususiyatlari, ijtimoiy muhit hamda tarbiyaviy maqsadlardan kelib chiqib tanlangan. Tarbiya shakllarining uygʻun qoʻllanilishi shaxsning har tomonlama kamol topishiga xizmat qildi.

Oila – nikoh munosabatlari, urugʻ ichi munosabatlari va urugʻlararo munosabatlarni tartibga solish zaruriyati jamiyat hayotining eng muhim ijtimoiy ehtiyojlaridan biri hisoblanadi. Chunki oila jamiyatning boshlangʻich boʻgʻini boʻlib, undagi munosabatlarning barqarorligi butun jamiyatning tinchligi va rivojlanishiga bevosita taʼsir qiladi.

Tartibga solish zaruriyatining sabablari:

1. Ijtimoiy barqarorlikni taʼminlash. Oila va urugʻlar oʻrtasidagi munosabatlar tartibga solinmasa, nizolar, kelishmovchiliklar va ijtimoiy beqarorlik yuzaga kelishi mumkin. Nikoh va qarindoshlik munosabatlarini huquqiy va axloqiy meʼyorlar bilan tartibga solish jamiyatda tinchlikni saqlaydi.

2. Avlodlar davomiyligini taʼminlash. Oila orqali avlodlar tarbiyasi amalga oshadi. Nikoh munosabatlarining tartibga solinishi sogʻlom, maʼnaviy yetuk va ijtimoiy masʼuliyatli avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

3. Axloqiy va huquqiy meʼyorlarni shakllantirish. Oila ichidagi va urugʻlararo munosabatlar jamiyatda qabul qilingan axloqiy va huquqiy qoidalarga asoslanadi. Bu esa insonlar oʻrtasidagi hurmat, adolat va masʼuliyatni mustahkamlaydi.

4. Mulkiy va iqtisodiy munosabatlarni tartibga solish. Oila va qarindoshlar o'rtasidagi meros, mulk va iqtisodiy masalalar aniq tartibga solinmasa, nizolar kelib chiqishi mumkin.

5. Ijtimoiy birlikni mustahkamlash. Urug' ichi va urug'lararo munosabatlarni tartibga solish jamiyatdagi birdamlik va hamjihatlikni kuchaytiradi.

Demak, oila, nikoh va urug'lararo munosabatlarni tartibga solish jamiyatning barqaror rivojlanishi, ijtimoiy adolatni ta'minlash va sog'lom avlodni shakllantirish uchun zarur bo'lgan muhim ijtimoiy-huquqiy va ma'naviy ehtiyojdir.

Oila va oilaviy tarbiya haqidagi tarixiy manbalarni bosqichlarga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiqdir, chunki oila institutining shakllanishi va rivojlanishi jamiyat taraqqiyotining har bir davrida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. Bunday yondashuv oilaviy tarbiya g'oyalarining tarixiy evolyutsiyasini chuqur tushunishga yordam beradi.

1. Ibtidoiy jamoa davri manbalari. Bu davrda oila hali to'liq shakllanmagan bo'lib, urug'-jamoa munosabatlari ustun bo'lgan. Tarbiya tabiiy va bevosita hayot jarayonida amalga oshgan. Asosiy manba: xalq og'zaki ijodi, urf-odat va an'analar. Tarbiya mazmuni: mehnatga o'rgatish, tabiat bilan uyg'un yashash, jamoaga moslashish. Oila tushunchasi urug' ichidagi birlik sifatida shakllangan.

2. Qadimgi davr manbalari. Qadimgi Sharq va antik davr manbalarida oila jamiyatning asosiy hujayrasi sifatida ko'rsatiladi. "Avesto", qadimgi hind, yunon va rim manbalari. Oila tarbiyasi: axloq, itoatkorlik, mehnatsevarlik, diniy qadriyatlar. Ota-ona va farzand munosabatlari muhim ijtimoiy me'yor sifatida qaralgan.

3. O'rta asrlar davri manbalari. Bu davrda oila tarbiyasi diniy va axloqiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'langan. Islomiy manbalar (Qur'on, hadislar), Sharq mutafakkirlari asarlari. Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Forobiy, Ibn Sino qarashlari. Oila tarbiyasi: odob-axloq, hurmat, sabr, halollik, vatanparvarlik.

4. Yangi va ma'rifatparvarlik davri manbalari. Bu bosqichda oila tarbiyasiga ilm-fan va ma'rifat nuqtai nazaridan yondashuv kuchaydi. Abdulla Avloniy,

Munavvarqori, jadid ma'rifatparvarlari. Oila tarbiyasi: ilm olishga undash, zamonaviy bilim, milliy uyg'onish. Ota-ona mas'uliyati va farzand tarbiyasiga ilmiy yondashuv.

5. Zamonaviy davr manbalari. Bugungi kunda oila tarbiyasi pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlari asosida o'rganiladi.

Davlat qonunlari, Konstitutsiya, "Oila kodeksi", Pedagogik va psixologik tadqiqotlar. Oila tarbiyasi: shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, huquqiy va ma'naviy tarbiyadan iborat. Oila va oilaviy tarbiya haqidagi tarixiy manbalarni bosqichlarga bo'lib o'rganish ularning rivojlanish dinamikasini tushunishga, tarbiya tizimidagi o'zgarishlarni tahlil qilishga va zamonaviy oilaviy tarbiya modelini ilmiy asosda shakllantirishga imkon berdi. Shu jihatdan, millatimiz va xalqimizning 3000 yil avvalgi ko'hna madaniyati va boy ma'naviyatidan saboq beruvchi, ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal ulug'langan «Avesto» yozma yodgorligining ilg'or g'oyalari haqida alohida fikr yuritishga to'g'ri keldi. Zardo'shtiylik dini ta'limoti bayon qilingan mazkur asarda dunyoni falsafiy idrok qilish, ma'naviy-ruhiy poklanish, inson ma'naviy-axloqiy olamiga chuqur kirib borish, inson burchi, go'zallik va ezgulikni anglash singari masalalar bosh mavzu darajasiga ko'tarildi.

«Avesto»da oila mustahkamligini saqlash, nikoh tartiblari, er-xotinning majburiyatlari hamda nikohni tuzish va bekor qilish qoidalari muhim axloqiy va ijtimoiy tamoyillar sifatida yoritilgan. Ushbu qadimiy manbada oila jamiyatning asosiy tayanchi, inson kamolotining boshlang'ich muhiti sifatida qaraladi.

«Avesto»da oila mustahkamligi jamiyat barqarorligining asosi sifatida ko'rsatiladi. Oila ichidagi birlik, o'zaro hurmat va sadoqat insonlarning axloqiy pokligi va jamiyat tinchligiga xizmat qiladi. Shu sababli oilani buzuvchi illatlar – yolg'on, xiyonat, zo'rvonlik va beparvolik qat'iy qoralanadi.

Nikoh tartiblari. «Avesto»da nikoh muqaddas ittifoq sifatida talqin etiladi.
Nikoh:

- o'zaro rozilik asosida tuzilishi;
- axloqiy poklik va halollikka tayangan bo'lishi;

-jamiyat oldida mas'uliyatli munosabat sifatida rasmiylashishi kerakligi ta'kidlanadi.

Er-xotinning majburiyatlari. Asarda er va xotin o'rtasidagi munosabatlar o'zaro hurmat va burch asosida qurilishi lozimligi aytiladi:

- er oilani moddiy va ma'naviy jihatdan ta'minlashi;

- xotin esa oilaning ichki tartibi, farzand tarbiyasi va uy madaniyatiga e'tibor berishi;

- har ikki tomon sadoqat, mehr va hamjihatlikda yashashi zarurligi uqtiriladi.

Nikohni tuzish va bekor qilish qoidalari. «Avesto»da nikoh yengil qaror emas, balki mas'uliyatli ijtimoiy kelishuv sifatida ko'riladi:

- nikoh faqat axloqiy va ijtimoiy jihatdan tayyor shaxslar o'rtasida tuzilishi lozim;

- oila buzilishiga olib keladigan sabablar (xiyonat, axloqsizlik, majburiy munosabatlar) qoralanadi;

- nikohni bekor qilish esa jamiyat va axloqiy me'yorlarga zid holat sifatida cheklangan holda ko'rib chiqiladi.

«Avesto» ta'limotida oila muqaddas institut sifatida e'tirof etilib, nikoh tartiblari va er-xotin majburiyatlari aniq axloqiy me'yorlar asosida belgilangan. Unda oila mustahkamligi jamiyat tinchligi va inson ma'naviy kamolotining asosiy sharti sifatida talqin qilinadi.

Xulosa. Tarbiya – bu shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo'naltirilgan murakkab, uzluksiz va maqsadli pedagogik jarayon bo'lib, u insonning ma'naviy, axloqiy, aqliy, jismoniy va ijtimoiy sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Tarbiya orqali shaxs jamiyatning ijtimoiy me'yorlarini o'zlashtiradi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglaydi hamda mustaqil hayotga tayyor bo'ladi. Tarbiya fanining maqsadi barkamol, erkin fikrlaydigan, mas'uliyatli va faol fuqaroni shakllantirishdan iborat bo'lib, uning predmeti tarbiya jarayonining nazariy asoslari, mazmuni, qonuniyatlari, shakl va usullarini o'rganishdan iboratdir. Shu bilan birga, fan tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish,

pedagogik amaliyotni takomillashtirish va shaxs rivojiga ta'sir etuvchi omillarni ilmiy asosda tahlil qilish vazifalarini ham bajaradi.

Tarbiya jarayoni turli shakllarda – individual, guruh, jamoaviy hamda ommaviy ko'rinishlarda amalga oshiriladi. Bu shakllar o'zaro uyg'unlikda qo'llanganda shaxsning ijtimoiylashuvi tezlashadi va tarbiyaviy ta'sir samaradorligi ortadi. Tarbiya jarayonining samaradorligi esa oila, ta'lim muassasalari va jamiyat hamkorligiga bevosita bog'liqdir. Sharq mutafakkirlari va allomalar merosida odob-axloq va tarbiya masalalari alohida o'rin tutadi. Forobiy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi allomalar o'z asarlarida inson kamoloti, axloqiy poklik, ilmga intilish va vatanparvarlik g'oyalarini ilgari surganlar. Ularning qarashlarida tarbiya insonni komillikka yetaklovchi asosiy vosita sifatida talqin qilinadi. Umuman olganda, tarbiya – bu nafaqat pedagogik jarayon, balki jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy ijtimoiy omildir. U shaxsni shakllantirish orqali jamiyatning ma'naviy barqarorligi, madaniy rivoji va kelajak avlodning barkamolligini ta'minlaydi.

Tarbiya jarayoni turli shakllarda – individual, guruh, jamoaviy hamda ommaviy ko'rinishlarda amalga oshiriladi, va har bir shakl shaxsning rivojlanishiga o'ziga xos pedagogik ta'sir ko'rsatadi. Tarbiya shakllarini to'g'ri tanlash va uyg'un qo'llash tarbiyaviy ishning samaradorligini oshiradi.

Individual tarbiya. Individual tarbiya – bu bir tarbiyalanuvchi bilan yakka tartibda olib boriladigan pedagogik jarayondir. U o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, qobiliyati va ehtiyojlarini hisobga olishga asoslanadi. Bu shaklda suhbat, maslahat, shaxsiy yo'l-yo'riq berish kabi usullar qo'llaniladi.

Guruhiy tarbiya. Guruhiy tarbiya kichik jamoa (to'garak, guruh, kichik sinf jamoasi) doirasida amalga oshiriladi. Bu shaklda o'quvchilarda hamkorlik, muloqot, jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanadi. Treninglar, muhokamalar va guruhiy topshiriqlar keng qo'llaniladi.

Jamoaviy tarbiya. Jamoaviy tarbiya katta jamoa – sinf, maktab yoki tashkilot miqyosida tashkil etiladi. Bunda umumiy tadbirlar, bayramlar, majlislar, loyihalar

orqali o'quvchilarda vatanparvarlik, ijtimoiy mas'uliyat va jamoaga tegishlilik hissi shakllantiriladi.

Ommaviy tarbiya. Ommaviy tarbiya keng auditoriyaga yo'naltirilgan bo'lib, u televideniye, internet, matbuot, teatr, kino va turli ommaviy tadbirlar orqali amalga oshiriladi. Bu shakl jamiyat ongiga ta'sir qilib, umumiy axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Demak, tarbiya jarayonining turli shakllari bir-birini to'ldiradi va uyg'unlashgan holda qo'llanganda shaxsni har tomonlama rivojlantirishga erishiladi. Eng samarali natija esa individual yondashuv, guruhii hamkorlik, jamoaviy faoliyat va ommaviy tarbiya vositalarining kompleks qo'llanilishi orqali ta'minlanadi.

Tarbiya jarayonining turli shakllari bir-birini to'ldiradi va uyg'unlashgan holda amal qiladi, chunki tarbiya bir yo'nalish yoki birgina shakl bilan cheklanib qolmaydi, balki shaxsga turli ijtimoiy muhit va pedagogik ta'sirlar orqali kompleks tarzda ta'sir ko'rsatadi. Individual tarbiya shaxsning ichki xususiyatlarini hisobga olib, uning qobiliyati va ehtiyojlarini rivojlantirsa, guruhii tarbiya muloqot, hamkorlik va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Jamoaviy tarbiya esa keng ijtimoiy ong, vatanparvarlik va mas'uliyat tuyg'ularini kuchaytiradi. Ommaviy tarbiya shakli esa jamiyatdagi umumiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va ma'naviy g'oyalarni keng auditoriyaga singdiradi. Shu bois, bu shakllar alohida emas, balki o'zaro bog'liq tizim sifatida qaraladi. Ularning uyg'un qo'llanilishi tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshiradi va shaxsning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta'minlaydi.

TARQATMA MATERIALLAR:

1-ilova

TARBIYA TA'RIFI VA MOHIYATI

Keng ma'noda

Inson shaxsini shakllantirishga, uning jamiyat ishlab chiqarishi va ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy hayotida faol ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan barcha ta'sirlar, tadbirlar, harakatlar va intilishlar yig'indisi.

● Ta'lim va ma'lumot ham kiradi

Tor ma'noda

Shaxsning jismoniy rivoji, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy qiyofasi va estetik didi o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat.

● Ta'lim va ma'lumot olish jarayoni kirmaydi, lekin tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq

★ Tarbiyaning ahamiyati

- Inson va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydi
- Qadriyatlar avloddan avlodga o'tadi
- Insonning yuksakligini ta'minlaydi
- Tarbiyasiz inson va jamiyat mavjud bo'la olmaydi

“ Tarbiya jarayoni

“Tarbiya — shaxsda muayyan jismoniy, aqliy, ruhiy, axloqiy va ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayondir.”

Oila

Maktab

2-ilova

TARBIYA TAMOYILLARI

1 Maqsadga yo'naltirilganlik

O'qituvchi ijtimoiy tarbiya maqsadi va vazifasini aniq tasavvur etishi kerak

2 G'oyaviylik

Yosh avlodni yuksak g'oyaviylik ruhida tarbiyalash

3 Demokratik g'oyalar

Insonparvarlik g'oyalari ustunligi

4 Milliy qadriyatlar

Milliy va umumbashariy qadriyatlar ustunligi

5 Izzatlik va tizimlilik

Tarbiyaga yaxlit izimlilik yondashish

6 Ijtimoiy hayot bilan bog'liqlik

Tarbiyani amaliy hayot bilan uyg'unlashtirish

7 Mehnat bilan bog'lash

Mehnat — tarbiyaning katta vositasi

8 Shaxsni hurmat qilish

Tarbiyalanuvchi shaxsni hurmat qilish va mehr ko'rsatish

9 Yosh xususiyatlarini hisobga olish

Yosh va alohida xususiyatlarni inobatga olish

10 Jamoa yordamida tarbiyalash

Ahil jamoa a'zolari qobiliyat va iste'dodini rivojlantirish

11 Ijobiy sifatlarga tayanish

O'quvchi xulqidagi ijobiy sifatlarga tayanib, salbiy tomonlarni yo'qotish

1.2. PEDAGOGIKA FANINING PREDMETI

PEDAGOGIKA FANINING OBYEKTI VA PREDMETI

 Fanning obyekti

Pedagogikaning obyekti — ta'lim-tarbiya jarayoni, ya'ni o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi faoliyati bilan ifodalanadigan o'quv jarayoni.

Bu jarayon davomida ko'plab o'zaro bog'liq funksiyalar amalga oshiriladi.

 Fanning predmeti

Pedagogikaning predmeti — o'qitishning, ta'lim-tarbiyaning zamonaviy qonuniyatlari, mazmuni, usullari, vositalari bilan kishilarni, yoshlarni qurallantiruvchi fan.

- ✓ Qonuniyatlari va tamoyillari
- ✓ Mazmuni va shakllari
- ✓ Metodlari va vositalari

 Pedagogikaning asoslari

Nazariy asoslar

Ilmiy-metodik asoslar, pedagogik qonuniyatlari

Milliy asoslar

Har bir millatning o'ziga xos meros va qadriyatlari

Amaliy asoslar

Ta'lim-tarbiya amaliyotida qo'llash imkoniyatlari

 Ijtimoiy fanlar tizimida

Pedagogika ijtimoiy fanlar sizimiga kiradi va o'zining nazariy, milliy va amaliy asoslariga ega.

"Kamil inson shakllanishi, rivojlanishini ta'minlaydigan keng sahnlarni o'z ichiga oladi"

1.3. TARBIYANING SHAKLLARI

TARBIYA SHAKLLARI TURLARI

 OILAVIY TARBIYA

Bola hayotining ilk davridan boshlanadigan eng muhim tarbiya shakli

- ✓ Ona va ota — birinchi o'qituvchilar
- ✓ Uyda o'rganilgan odatlar
- ✓ Oilaviy an'analar va qadriyatlari

 MAKTAB TARBIYASI

Nazmiy ravishda tashkil etilgan, maqsadli tarbiya jarayoni

- ✓ Dars jarayonida tarbiya
- ✓ Sinfdan tashqari tadbirlar
- ✓ O'qituvchi — tarbiyachi

 JAMOAT TARBIYASI

Jamiyatning ijtimoiy institutlari orqali amalga oshiriladi

- ✓ Mahalla va jamoat tashkilotlari
- ✓ Ommaviy axborot vositalari
- ✓ Madaniyat va san'at

 YORDAMCHI SHAKLLAR

To'g'araklar: O'z-o'zini o'qitish va qobiliyatini rivojlantirish

Ekakurayalar: Amaliy hayot bilan tanishish

Fakultativlar: Chuqurlashtirilgan bilim berish

 TARBIYA METODLARI

1. Ongni shakllantirish

Hikoya, suhbat, ma'ruza, munozara, muhokama

2. Faoliyatni tashkil etish

Mashq, o'rganish, topshiriq, tarbiyaviy vaziyat

3. Xulqni stimullahtirish

Musobaqa, o'yin, taqdirlash va jazolash

4. Nazorat va baholash

Kuzatish, so'rov, tahlil qilish

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Tarbiya tushunchasi pedagogik jihatdan qanday mazmunga ega?
2. Tarbiya jarayoni shaxs kamolotiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
3. Tarbiya fanining predmeti nimani o'rganadi?
4. Tarbiya fanining asosiy maqsadi nimadan iborat?
5. Tarbiya fanining vazifalari qaysi yo'nalishlarni qamrab oladi?
6. Tarbiyaning asosiy shakllari qaysilar?
7. Oila tarbiyasi shaxs shakllanishida qanday o'rin tutadi?
8. Ta'lim va tarbiya o'rtasidagi uzviylik nimada namoyon bo'ladi?
9. Muqaddas diniy kitoblarda odob-axloq masalalari qanday yoritilgan?
10. Islom manbalarida barkamol inson tarbiyasi qanday talqin qilinadi?

Test savollari:

1. Tarbiya tushunchasi nimani anglatadi?

- A) Bilim berish jarayoni
- B) Shaxsni ijtimoiy hayotga mos holda shakllantirish jarayoni ✓
- C) Faqat axloqiy ta'lim
- D) Nazariy bilimlarni o'rgatish

2. Tarbiya fanining predmeti bu:

- A) Ta'lim texnologiyalari
- B) Tarbiya metodlari
- C) Shaxs tarbiyasining qonuniyatlari ✓
- D) Pedagogik vositalar

3. Tarbiya fanining asosiy maqsadi nima?

- A) Mutaxassis tayyorlash
- B) Komil insonni shakllantirish ✓
- C) Nazariy bilim berish

D) Ilmiy izlanish olib borish

4. Tarbiya fanining vazifalariga qaysi biri kiradi?

A) Shaxsning ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish ✓

B) Faqat bilim berish

C) Ilmiy tajribalar o'tkazish

D) Texnik ko'nikmalar berish

5. Tarbiyaning shakllariga qaysilar kiradi?

A) Ma'ruza va seminar

B) Individual, jamoaviy va ommaviy tarbiya ✓

C) Nazariy va amaliy mashg'ulot

D) Tadqiqot va kuzatish

6. Oila tarbiyasi nimasi bilan muhim?

A) Ijtimoiy nazoratni kuchaytiradi

B) Shaxs tarbiyasining dastlabki va asosiy bosqichi hisoblanadi ✓

C) Faqat axloqni o'rgatadi

D) Ta'limni almashtiradi

7. Ta'lim va tarbiya o'rtasidagi bog'liqlik nimada?

A) Bir-biridan mustaqil

B) Faqat bilim bilan bog'liq

C) Bir-birini to'ldiruvchi yagona jarayon ✓

D) Qarama-qarshi jarayonlar

8. Qur'oni Karimda tarbiyaning asosiy g'oyasi nimaga qaratilgan?

A) Moddiy boylikka

B) Insonning axloqiy poklanishiga ✓

C) Siyosiy faoliyatga

D) Ilmiy izlanishga

9. Hadislarda eng ustuvor axloqiy fazilat qaysi?

A) Boylik

B) Sabr va halollik ✓

C) Mansab

D) Kuch

10. Diniy manbalarda komil inson qanday talqin qilinadi?

A) Faqat bilimli shaxs

B) Axloqan yetuk, ma'naviy barkamol shaxs ✓

C) Jamiyatdan ajralgan shaxs

D) Faqat diniy bilim egasi

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2020.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
3. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
4. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
5. Qur'oni Karim (o'zbek tilidagi tarjima va tafsir). – Toshkent, 2018.
6. Imom Buxoriy. Al-jome' as-sahih (Hadislar). – Toshkent: Hilol-nashr, 2019.
7. Mavlonova R. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
8. Islomov Z. Ma'naviyat asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2016.
9. Hasanboyev J. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent: Fan, 2009.

2-MAVZU. O‘Z- O‘ZINI ANGLAMOQ SIRI

Reja:

- 2.1. Olam va odamning yaratilishi.
- 2.2. Odamning biologik mavjudotdan, ijtimoiy shaxsga aylanishi.
- 2.3. Umr mazmuni. Shaxs kamolotida e’tidodning o‘rni.
- 2.4. Iymon, vijdon, insof va diyonat tushunchalari.
- 2.5. O‘zlikni anglashda ilmning, tarix ilmining tutgan o‘rni.

Kalit so‘zlar: odam, biologik mavjudot, ijtimoiy shaxs, shaxs kamoloti, umr mazmuni, e’tiqod, iymon, vijdon, insof, diyonat, o‘zlik, ilm, tarix ilmi, ma’naviyat, axloq.

2.1. Olam va odamning yaratilishi

Zamonaviy fizika va astronomiya olamning kelib chiqishini Big Bang nazariyasi orqali tushuntiradi. Bu nazariyaga ko‘ra, olam taxminan 13,8 milliard yil oldin juda zich va issiq nuqtadan boshlab kengayishni boshlagan. Astronomik kuzatuvlar, masalan, galaktikalar qizil siljishi va kosmik mikroto‘lqin fon nuri, bu nazariyani tasdiqlaydi. Olamning evolyutsiyasi davomida yulduzlar, galaktikalar va sayyoralar shakllangan. Shu jarayonlarda Yer va insonning kelajagi uchun sharoitlar yaratilgan.

Falsafiy yondashuvlar. Antik yunon falsafasida Aristotel olamni mukammal va tartibli tizim sifatida talqin qilgan. Unga ko‘ra, koinotning har bir elementi ma’lum o‘ringa ega va harakatlar maqsadli. Sharq falsafasida esa olamning yaratilishi va odamning mohiyati ko‘proq ruhiy va ma’naviy jihatdan tushuntiriladi. Masalan, Vedalar va Taoizm inson va tabiatni uyg‘unlikda ko‘radi.

Diniy yondashuv. Islom va boshqa dinlarda olam Ollohning qudrati bilan yaratilgan deb hisoblanadi. Qur’onda aytilgan: “Olloh osmonlarni va yerlarni haq bilan yaratdi” (Baqara surasi, 117-oyat). Shu nuqtai nazardan, olam mukammal tizim va inson uchun mo‘ljallangan makon sifatida ko‘rsatiladi.

Odamning yaratilishi nazariyalari:

1. Biologik va ilmiy yondashuv. Biologiyada evolyutsiya nazariyasi asosiy tushuntirish hisoblanadi. Ch. Darwinning fikriga ko'ra, inson boshqa tirik organizmlardan asta-sekin rivojlanib, mavjud turlar ichida eng murakkab tizimga ega bo'lgan. Genetika ilmiy tadqiqotlari orqali insonning biologik strukturalari va irsiy xususiyatlari aniqlangan.

2. Falsafiy yondashuv. Antik falsafada inson tabiatining mohiyati ruh va aql orqali tushuntiriladi. Sharq falsafasi, xususan tasavvuf, insonni ruhiy va ma'naviy jihatdan mukammallikka yetadigan mavjudot sifatida talqin qiladi. Masalan, tasavvufiy maktablarda ruhiy kamolot bosqichlari orqali insonning mukammalligi o'rganiladi.

3. Diniy yondashuv. Qur'onda aytilishicha, Olloh insonni tuproqdan yaratgan va unga ruhdan nafas bergan (Sajda surasi, 9-oyat). Shu bilan birga, insonning ruhiy va axloqiy rivojlanishi uning yaratilishining muhim qismidir. Bu nuqtai nazar ilmiy tadqiqotlar bilan ham bog'lanadi, chunki ruhiy tarbiya insonning psixologik barqarorligi bilan mustahkamlanadi. Olam va inson bir-biriga chambarchas bog'liq. Olamdagi tartib inson hayoti va rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitlarni yaratadi. Masalan, Yerning harorati, suvning mavjudligi, atmosfera va ekosistema insonning yashashi uchun zarur.

Falsafiy nuqtai nazardan, inson olamdagi tartibni tushunib, unga mos yashashi kerak. Bu fikr Sharq falsafasida "insonga mos koinot" deb talqin qilinadi. Astrobiologiya va sun'iy intellekt sohalari odam va olamning kelajagini o'rganadi. Masalan, boshqa sayyoralarda hayot izlarini qidirish yoki inson ongini sun'iy tizimlarda yaratish – bu olam-insan munosabatining yangi bosqichlari hisoblanadi. Shuningdek, ruhiy kamolot konsepsiyasi ilm-fan bilan uyg'unlashtirilmoqda. Insonning ma'naviy rivojlanishi va ilmiy tafakkur bir-birini to'ldiradi.

Olam va odamning yaratilishi masalasi ko'p qirrali bo'lib, ilmiy, falsafiy va diniy yondashuvlarni talab qiladi. Olam inson uchun sharoit yaratgan, inson esa

olamning tartibini tushunib, unga mos yashashi kerak. Ilmiy tadqiqotlar va ruhiy tarbiya bir-birini to'ldiradi, bu esa shaxs va jamiyat barqarorligi uchun muhim.

Taraqqiyotni harakatga keltiruvchi kuch azaliy muammolarga yangicha yondashuvlar va yechimlarni topa olishga qodir bo'lgan tafakkurning shakllanishi bilan bog'liq. Kishilik hazorasi (sivilizatsiyasi) insonlarning hayot tarzini yaxshilashga ko'maklashuvchidir. Ammo sivilizatsiya insonni axloqsizlik, ma'naviyatsizlik, tubanlik sari boshlamasligi lozim. "Menga hamma narsa mumkin" tamoyili asosida ish ko'rish kishining axloqiy tafakkurini tannazulga yuz tutishiga olib keladi. Kishilar ongida Sekulyar va Sokral bilimlarni bir xillikda shakllantirish va rivojlantirishning ijobiy jihatlarini ko'rib chiqar ekanmiz, bunda ularning diniy va kreativ tafakkuri o'rtasidagi bog'liq va qarama-qarshi tomonlarini sezamiz. Shu o'rinda yuqoridagi ikki tushuncha sekulyar va sokral haqida qisqacha to'xtalib o'tsak.

Nafaqat olamning yaratilishi, balki juda ko'plab muhokama qilinishi mumkin bo'lgan masalalarda dunyoviy va ilohiy (diniy) qarashlar qarama qarshiligi mavjud. Shunga ko'ra Sekulyar qarashlar olamning yaratilishi ilmiy tafakkur bilan, ilmiy bilimga asoslangan bilim, ko'nikma va tajribalar natijasida asoslashga harakat qiladi. Shu bilan birgalik ilmiy tafakkurdan chetga chiqish, ya'ni insonning tafakkur darajasi tasavvur qilib bo'lmaz hodisalarga va dalillarga yuzlangan vaqtda Sokral tafakkur tarzi namoyon bo'ladi. Sokral tafakkur tarzi g'ayriilmiy bo'lib ko'ringan, ilohiy ko'rinishdagi voqea va hodisalarni tushuntirishga harkat qiladi. Ushbu noilmiy qarashlar bahslarni taqazo qilmay ko'proq ishonch bilan bo'g'liqdir. Ilmiy tafakkur esa bilan boyib boradi va oxirida ko'proq ibtidoqa qaytish holatlari kuzatiladi. Shunga bahs munozaralarga ko'ra bugun biz tahlil qilmoqchi bo'lganimiz olamning yaratilishi tarixi bilan bog'liq yuqoridagi ikki dunyoqarash chegarasida bo'ladi.

Olamning paydo bo'lishi haqidagi keng tarqalgan va ko'pchilik tan olgan farazlardan biri — «Katta portlash» haqidagi tasavvurlarni ko'rib chiqamiz.

Katta portlashning o'zi nima? Astrofiziklarning taxminiga ko'ra, katta portlashdan keyingi uch minut ichida harorat shu darajada yuqori bo'lganki, modda faqat elektron, proton va neytronlardan iborat bo'lgan. Moddaning harorati va zichligi tez sur'atlar bilan kamayib borgan, natijada faqat yengil elementlar — vodorod (75%) va undan geliy (25%) sintez boigan. Katta portlashdan so'ng taxminan 20 minutlar o'tib, yulduzlarda qolgan elementlar sintez boigan boshlagan va hozirgi Olamning tarkibi hosil bo'lgan. Olamning birlamchi moddasi sochilishi tufayli koinot kengayib borgan, ko'plab to'plamlar hosil bo'lgan va ular oxir-oqibat galaktikalarni tashkil etgan

Galaktikalar Olam kengayishi boshlangandan so'ng 3 mlrd. yil o'tib neytrin gazlar bulutlari to'plangan joylarda tashkil topa boshlagan. Bu to'plamlarda 1040 t modda yig'ilganda moddalarning ikkita qarama-qarshi tomonga siqilishi boshlangan. Astronomlar galaktikalarning ellipsimon, spiralsimon, linzasimon, noto'g'ri shakldagi turlarini ajratishadi. Olamda hozirgi kunda 1014 Galaktika mavjud. Bizning galaktika Somon yo'li spiralsimon ko'rinishga ega. Uning tarkibida 200 milliard yulduz mavjud.

Hozirgi astrofizik va kosmogonik ma'lumotlarga asosan, Quyosh tizimi 4,7-5,0 milliard yil avval paydo bo'lgan. Quyosh tizimining paydo bo'lishi quyidagi jarayonlardan boshlangan deb ta'kidlanadi. Yulduzlararo moddaning quyuuqlashishi va sovuq sayyora tumanligidagi o'ta yangi yulduzni portlashi natijasida hosil bo'lgan to'liqinning ta'siri ostida, ushbu modda siqilib nihoyatda katta disk shaklini olgan. Bu diskning juda katta qismi (99,2%) uning markaziga to'g'ri kelgan. Bu markazdagi birlamchi modda keyinchalik yosh yulduz — Quyoshning paydo bo'lishiga olib kelgan.

Keyingi o'rinlarda biz tabiatda sodir bo'ladigan har qanday hodisalarni ilohiylik bilan bog'lash tafakkuriga to'xtalib o'tamiz. Inson o'z ibtidosidan boshlab mifologik nuqtai nazarni ilgari surgan. Chunki insonning tafakkuri darajasi rivojlanmagan edi. Lekin biz Intuitiv va ezoterik (sirli bilim) bilimlarni ham rad eta olmaymiz. Xususan, Gegel shunday yozadi: "Sharqda, ayniqsa, Hindistonda

G'arbdagi kabi oliy Haqiqatning tabiatini intellekt orqali aniqlashga harakat qilganlar. Lekin, ular birinchidan, intellektni Haqiqatni kashf etishning eng yaxshi quroli darajasiga ko'tarilgan emaslar, balki uni ikkinchi o'ringa qo'yganlar. Birinchi o'rinni esa ular hamisha ruhiy intuitsiya va ishroqqa (vahiy yordamida yorishuv) ruhiy (psixologik) tajribaga tegishli deb hisoblaganlar. Shu oliy kashf bilimiga zid keladigan har qanday intellektual xulosani haqiqiy emas", deb hisoblagan. Ikkinchidan, bu yerdagi har bir falsafiy ta'limot ongning oliy holatiga erishuv amaliyoti (meditatsiya) bilan qurollangan bo'lgan⁴. Islom ta'limotida ham olamning paydo bo'lishi va yerda odamzotning vujudga kelishi teologik nuqtai nazardan tushuntiradi. Unga ko'ra olamning yaratilishi yaratuvchi bo'lgan Ollohning birgina bo'l degan so'zidan mavjud bo'lgan. Olloh o'z inoyati bilan farishta va hayvondan farq qiluvchi, o'z ixtiyoriga ega bo'lgan Odamning, uning chap qovurg'asidan esa Havoning yaratilishi bilan yerga insoniyatni joylashtirdi degan e'tiqod ilgari suriladi.

Antik davr va o'rta asr adabiy muhitida ham teologik mafkura hukmron bo'ladi. Masalan, Gesiodning «Teogoniya», Gomerining «Illiada», «Oddsseya» kabi mifologik asarlarida olamning paydo bo'lishi quyidagicha tushuntiriladi: eng birinchi bor bo'lgan narsa bu abadiy, tubsiz, cheksiz qorong'ulik — xaosdir. Xaos hayot manbai bo'lgan. Barcha boshqa narsalar, shu jumladan abadiy Xudolar ham shu xaosdan vujudga kelgan. Yer xudosi Geya ham shunday paydo bo'lgan. Geyadan esa barcha yerdagi narsalarga hayot baxsh etuvchi sevgi-Eros vujudga kelgan. Cheksiz xaos zulmat-Erebni, qorong'u tun-Nyuktani ham vujudga keltirgan. Tun va Zulmatdan esa yorug'lik-Ifor, hamda kun-Xemora paydo bo'lganlar. Shu tarzda yorug'lik olam uzra ziyo tarata boshlagan, tun va kun almashinuvi qaror topgan va x.k. xuddi shunday rivoyatlar Hind, Xitoy, Qadimgi O'rta Osiyo, Bobil, Misr mifologiyalarida ham bor.

Yunonistonda dastlabki falsafiy ta'limotlar eramizdan avvalgi VII-VI asrlar o'rtasida Milet shahrida yuzaga kelgan va rivojlangan. Milet maktabi vakillari Fales, Anaksimandr, Anaksimenlardir. Uning asoschisi Fales (eramizdan avvalgi

624 - 547 yillarda yashagan). U Yunon fani va falsafasining asoschisi bo'lib, o'z davrining yetuk siyosiy arbobi, ju Krofi, faylasufi bo'lgan. Fales ta'limotiga ko'ra, tabiatdagi turli-tuman jism va hodisalar dastlabki ibtido — suvdan paydo bo'lgan va yana suvga aylanadi va bu moddiy birlik doimo o'zgarishda bo'ladi. Anaksimandr (Falesning shogirdi) eramizdan avvalgi VII asr oxiri va VI o'rtalarida yashab ijod etgan. U «Tabiat haqida» asarini yozgan, biroq asar bizgacha yotib kelmagan. Fales olamning asosiga suvni kuygan bo'lsa, Anaksimandr dunyo — cheksiz, gazsimon apeyrondan iborat, issiqlik va sovuqlik, quruqlik va namlik apeyrondan ajralib chiqib, moddaning bir holatdan ikkinchi holatga o'tishini ta'minlaydi, deb xisoblagan. Uning ta'limotini zamondoshi, shogirdi Anaksimenes davom ettirdi. Anaksimenes (eramizdan avvalgi 588-525 yillar) havo — olamning asosi, deb bilgan. Uningcha, havoning quyushishidan suv, yer, tosh kabi moddalar tashkil topgan, siyraklashishidan esa olov paydo bo'lgan.

Yana bir yunon faylasufi Geraklit (eramizdan avvalgi 520-460 yillar) Kichik Osiyoning G'arbiy qirg'og'idagi Efes shahrida zargar oilasida dunyoga kelgan. U stixiyali dialektikaga asos solgan, olov — olamning asosi, deb bilgan. Uning fikricha, olamda hamma narsa harakatda. «Oqar suvga bir soniyada ikki marta tushish mumkin emas, chunki suv har daqiqada yangilanib turadi». Olamda turg'unlik yo'q. Harakat butun tabiatga, barcha jism va hodisalarga xosdir. Abadiy harakat — abadiy o'zgarishdir. Harakat qarama-qarshilik asosida sodir bo'ladi. «Kurash hamma narsaning otasi, hamma narsaning podshosidir», degan ekan Geraklit. Bundan Geraklit kishilar o'rtasida urushlarni targ'ib qilgan ekan-da, deya xulosa chiqarish noto'g'ri. Geraklitning fikricha, doimiy o'zgarish, harakat va o'zaro qarama-qarshi tomonlarga o'tish - jismlar sifatining nisbiyligi bilan bog'liq. Masalan, dengiz suvi inson iste'moli uchun yaroqsiz bo'lsa, baliqlar uchun ayni muddaodir. Geraklitning qarashlari falsafiy tafakkur rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Qur'onda olam yaratilish ketma-ketligi xato qilingani ko'rsatilgan edi. Bu xato yana sahih hadisda ham takrorlanadi:

Abu Hurayradan hikoya qilinadi: Ollahning Rasuli qo'llarimni ushlab, dedi:

Ollah tuproqni shanba, tog'larni yakshanba, daraxtlarni dushanba, mehnatli ishlarni seshanba, yorug'likni chorshanba, hayvonlarni payshanba va Odamni juma kuni (asrdan keyin) yaratdi. (Sahihi Muslim 2789)

Dinshunoslar ushbu hadis Qur'onga zid emas, deyishadi. Demak dinchilar Qur'on bilan birga shu hadisga ham ishonishlari kerak (xususan, bu hadis sahihdir, ya'ni eng ishonchli hadislardan).

Katta Portlashdan keyin avval yulduzlar va galaktikalar ("yorug'lik") shakllandi, uzoq vaqt o'tib Quyosh (yana bir yulduz) yuzaga keldi, biroz keyin uning atrofida Yer va boshqa sayyoralar yig'ildi, va nihoyat, milliardlab yillardan keyin Yerda hayot ("daraxtlar") shakllandi. Bu faktlar Qur'onga ham, yuqoridagi hadisga ham mos kelmaydi. Haqiqat Qur'on va hadisda aytilganidek "oldin tuproq, keyin daraxtlar, keyin yorug'lik" emas, balki "oldin yorug'lik, keyin tuproq, keyin daraxtlar" ketma-ketligidir.

Chunki bu manbalarni qadimgi odamlar yozgan, u davrda koinot, umuman tabiat haqida juda kam ma'lumot yig'ilgan edi. Dinlar xudodan kelmagan, balki odamlar to'qib chiqargan afsona va rivoyatlardan iborat.

Koinotning, butun borliqning yaralishi haqida tafakkur qilishga, uni qandaydir "faktlar" bilan aniq isbotlab berishga insoniyat hali tayyor emas. To'g'ri, biz koinot haqida ozroq bilimlarga ega bo'ldik lekin bu degani biz bemalol butun borliqning qanday yaralganini isbotlay olamiz degani emas! Olimlar o'z izlanishlari davomida bir nechta nazariyalarni ilgari surishdi va shulardan eng maqbuli qilib "Katta portlash nazariyasi" tan olindi. Biroq bu ham aniq fakt emas! Chunki nazariya — aniq, tugallangan, o'zgarmas, mutlaq bilim emas. Bu ham bashoratning bir turi: <http://uz.m.wikipedia.org/wiki/Nazariya>.

Lekin insoniyat izlanishlar olib borishni to'xtatgani yo'q, chunki bu uning uchun qiziq! Borliq, koinot, sayyoralar, yulduzlar, kometalar, meteoritlar, yer, insoniyat, tabiati va h.k qanday yaralgan?! Bularga javob topish uchun kosmik apparatlarni ixtiro qildik, koinotga parvoz qildik, yaqin sayyoralarni o'rganishni boshladik lekin

ularni ham to'liq emas. Olimlarimiz shashqaloqlik bilan olamning qanday yaralganligini isbotlash "estafeta" sini boshlab yuborishdi. To'g'ri, bu bilimlarimiz bilan qandaydir savollarga javob topgandirmiz lekin olamni yaralishini isbotlashga bu bilim juda-juda kamlik qiladi. Lekin biz negadir yuqoridagi savollarga javobni aynan koinotdan qidirmoqdamiz. Nega biz hali yerni, kurraiy-zaminimizni to'liq o'rganmasdan turib olamning qanday yaralganligini isbotlashga urinyapmiz?! O'zimiz yashab turgan yer sayyorasida hali ochilmagan, to'liq o'rganilmagan, to'liq javob topilmagan sir-sinoatlar tiqilib yotibdiku. Mana oddiy misol: Misr piramidalarining qanday, kimlar tomonidan qurilganini aniq aytib berolmayapmizu qanday qilib koinotning yaralishini isbotlay olamiz? Shunday ekan, birinchi galda yerdagi jumboqlarga javob izlashimiz kerak, bilim va vaqtlarimizni sarflashimiz kerak. Endi islom dinida, Qur'oni Karimda keltirilgan olamning yaralishi haqida qisqacha: Qur'oni Karimda olamning yaralishi haqida bir qancha jumlar keltirilgan. Bu muqaddas kitobda olamning yaralishi haqida umumiy tushunchalar keltirilgan. Kitobda fizik, kimyoviy atamalar bilan tushuntirilmagan balkim oddiy so'zlar bilan umumiy ma'lumotlar berilgan xolos. Yana bir gap Qur'oni Karim — bu butun islom ahli ishonib, amal qiladigan kitobdir. Kitobda keltirilgan ma'lumotlarni inkor qilishga bizning haqqimiz yo'q!!!

Bu manbalarning qadimgi odamlar yozgan ekan, demak bu qadimgi odamlar koinot, galaktika, buyuk portlash nazariyasi, astronomiya degan tushunchalardan yiroq bo'lishgan. Faqatgina hozirga kelib fan va texnikaning rivojlangani sababli bu tushunchalar fanga kirgizilmoqda va odamlarga ilm fan sifatida tushuntirib berilmoqda. Endi VII-asrda insonlar shu kabi tushunchalarni qabul qila olarmidi? Ularning dunyoqarashiga tassavuriga shunday yo'l bilan tushuntirishlar qanday ta'sir qilar edi. Ular bu narsani oddiy va sodda tilda aytganda hazm qila olishmasdi. Muqaddas Qur'on Karim Olloh tomonidan odamlarga tushunarli bo'lishi uchun tushurilgan. Badaviy sahroda yurgan qaroqchi xalqning, o'sha davrdagi tassavuri, so'zlashuvdagi iboralaridan, dunyoqarashidan kelib chiqqan holda nozil qilingan. Tassavur qiling endi maktabga borgan bolaga Fizikadan Bio-Savar-Laplas qonuni

tushuntirilsa, O'zgaruvchan tok va tranzistorlar haqida gapirilsa u bola tushunadimi. Yo'q albatta u bola qabul qila olmaydi, tushunmaydi va tushunishni istamaydi

Qur'oni Karimda agar Olloh xoxlaganda faqatgina ma'lum bir ilmiy darajaga ega bo'lgan professorlar tushunadigan tildagi oyatlar nozil qilinar edi. Lekin bundan qanday ma'no kelib chiqadi. Oyatlarni tushunish hayotga tatbiq etish uchun har bir musulmon ilmiy unvonga ega bo'lishi kerak bo'ladimi. Bu narsaning umuman iloji yo'q. Qur'oni Karim Olloh tomonidan yuborilgan ilohiy kitob, bunga zarracha shubha qilmasayam bo'ladi. Aynan ilohiy kitob, dasturilamal lekin ilmiy kitob emas. Undan ilmiy osh sifatida foydalanilmaydi, uni fan bilan solishtirib ham bo'lmaydi. Undan ilmiy dalillar izlash ahmoqqarchilikning o'zi holos. Atiest odamlar doim dalil qidirashadi, aynan Qur'ondan hadisdan va boshqa diniy manbalardan. Chunki ularga fakt kerak, dalil isbot kerak.

Xo'sh unda savol tug'iladi, olam qayerdan paydo bo'ldi qanday qilib butun boshli borliq va undagi narsalar 14 milliard yil oldin bir dona nuqta sifatida jamlangan edi. Bu portlash qanday yuz berdi, nega shu kichkina nuqtadan shuncha narsa paydo bo'ldi. Millardlab galaktikalar, yulduzlar, quyosh sistemalari va boshqa osmon jismlari. Bunga sabab nima edi, yoki kim edi? Nega aynan og'irligi tonnalab keladigan bunday osmon jismlari yoki galaktikalar bir maromda tartib bilan harakatlanadi. Bu tartibni kim boshqarib turadi. Bizga ma'limki bizning galaktikamizda inson uchun yashash mumkin bo'lgan sharoit faqat yerda bor. Nega shunday, tog'u toshlar o'simliklar, hayvonlar odamlar nega aynan yer uchun moslashganmiz. Yerdan boshqa joylarda umuman biz uchun hayot yo'q.

Qur'oni Karimda agar Olloh xoxlaganda faqatgina ma'lum bir ilmiy darajaga ega bo'lgan professorlar tushunadigan tildagi oyatlar nozil qilinar edi. Lekin bundan qanday ma'no kelib chiqadi. Oyatlarni tushunish hayotga tatbiq etish uchun har bir musulmon ilmiy unvonga ega bo'lishi kerak bo'ladimi. Bu narsaning umuman iloji yo'q. Qur'oni Karim Olloh tomonidan yuborilgan ilohiy kitob, bunga zarracha shubha qilmasayam bo'ladi. Aynan ilohiy kitob, dasturamal lekin ilmiy

kitob emas. Undan ilmiy osh sifatida foydalanilmaydi, uni fan bilan solishtirib ham bo'lmaydi. Undan ilmiy dalillar izlash ahmoqqarchilikning o'zi holos. Atiest odamlar doim dalil qidirashadi, aynan Qur'ondan hadisdan va boshqa diniy manbalardan. Chunki ularga fakt kerak, dalil isbot kerak. Xo'sh unda savol tug'iladi, olam qayerdan paydo bo'ldi qanday qilib butun boshli borliq va undagi narsalar 14 milliard yil oldin bir dona nuqta sifatida jamlangan edi. Bu portlash qanday yuz berdi, nega shu kichkina nuqtadan shuncha narsa paydo bo'ldi. Millardlab glaktikalar, yulduzlar, quyosh sistemalari va boshqa osmon jismlari. Bunga sabab nima edi, yoki kim edi? Nega aynan og'irligi tonnalab keladigan bunday osmon jismlari yoki galaktikalar bir maromda tartib bilan harakatlanadi. Bu tartibni kim boshqarib turadi. Bizga ma'lumki bizning galaktikamizda inson uchun yashash mumkin bo'lgan sharoit faqat yerda bor. Nega shunday, tog'u toshlar o'simliklar, hayvonlar odamlar nega aynan yer uchun moslashganmiz. Yerdan boshqa joylarda umuman biz uchun hayot yo'q.

Har bir davrda odamlarning olam yaralishi haqida o'z tushunchasi va tasavvurlari bo'lgan. Qadimgi odamlar hozirgilardan ko'ra olam haqida kam narsa bilgan deyish bir oz haqiqatdan yiroq. Biz "bilim" va "ma'lumot" o'rtasidagi farqni anglashimiz lozim. Qadimgi odamlar atrof-dunyo haqida bizdan ko'ra kam ma'lumotga ega bo'lgan — lekin ular ana shu kam ma'lumotlardan foydalanib, katta kashfiyotlar qilgan. Bu kashfiyotlarning ko'pchiligidan biz hali-hanuz foydalanamiz. Qadimgi Yunoniston va Misrda ilm-fan taraqqiyotida erishilgan yutuqlarni unutmaylik. Har qalay, teleskop va spektral moslamalari bo'lmagan qadimgilar belgilagan quyosh yili tizimini haligacha ishlatamiz. Ma'lumot asrida yashab turib, biz qadimgilarchalik zehnlilik, topqirlik va mantiq kuchini ko'rsata olmaymiz. Chunki borliq haqida bilish mumkin bo'lgan deyarli hamma narsani bilib bo'lganmiz deb o'ylaymiz.

2.2. Odamning biologik mavjudotdan, ijtimoiy shaxsga aylanishi

Odamning biologik mavjudot sifatida dunyoga kelishi va keyinchalik ijtimoiy shaxsga aylanish jarayoni antropologiya, sotsiologiya, psixologiya va biologiya fanlari doirasida keng o'rganilgan mavzulardan biridir. Ushbu jarayon insonning nafaqat biologik xususiyatlarini rivojlantirish, balki jamiyat bilan o'zaro ta'sir orqali ijtimoiy shaxsga aylanishini ham o'z ichiga oladi.

Insonning biologik tabiati: genetik va fiziologik xususiyatlar: genlar, nerv tizimi, miya faoliyati. Insonning biologik mavjudot sifatida shakllanishi uning genetik va fiziologik xususiyatlariga bevosita bog'liqdir. Ushbu omillar shaxsning ruhiy, intellektual va jismoniy rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Genlar va genetik meros. Genlar - bu irsiy xususiyatlarni belgilovchi molekulyar strukturalar bo'lib, ular DNK tarkibida saqlanadi. Genetik meros insonning biologik xususiyatlarini aniqlaydi:

Jismoniy tuzilishi va o'sish jarayoni.

- temperament, emotsional barqarorlik va qobiliyatlar.

- kasalliklarga moyillik va immunitet tizimining samaradorligi. Masalan, temperamentni shakllantirishda genetik predispozitsiyalar katta rol o'ynaydi: Ba'zi shaxslar biologik jihatdan aktiv va tashqi muhitga tez moslashuvchi, boshqalari esa tez charchaydigan va ehtiyotkor bo'lishadi. Shu bilan birga, genlar va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri shaxsiyatning yakuniy shakllanishini belgilaydi.

Nerv tizimi. Insonning biologik mavjudoti sifatida rivojlanishi nerv tizimi orqali amalga oshadi. Nerv tizimi shaxsning: sezgi va hissiy javoblarini boshqarish, muvofiqlik va koordinatsiya, o'rganish va xotira jarayonlarini tartibga solish muhitga moslashish qobiliyatlar — miya - shaxsning biologik va psixologik rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Miya faoliyati orqali inson: informatsiyani qabul qiladi va qayta ishlaydi, qarorlar qabul qiladi, ijodiy va ijtimoiy faoliyatini amalga oshiradi.

Miya faoliyati va ijtimoiy shaxsning shakllanishi. Miya faqat biologik mavjudot sifatida emas, balki shaxsiyatning rivojlanishida ijtimoiy va kognitiv

jarayonlar bilan chambarchas bog‘liq organ sifatida ham faoliyat yuritadi. Miya faoliyati quyidagi sohalarda namoyon bo‘ladi:

1. Kognitiv rivojlanish – fikrlash, xotira, diqqat va qaror qabul qilish jarayonlari.

2. Emotsional barqarorlik – hissiy holatlarni boshqarish va stressga bardoshlilik.

3. Ijtimoiy moslashuv – til, madaniyat va jamiyat qoidalarini o‘zlashtirish.

Zamonaviy nevrologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, miyadagi neyropastiklik shaxsiyatning ijtimoiy muhit ta’sirida moslashuvchan rivojlanishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, biologik omillar shaxsni ijtimoiy shaxsga aylanish jarayonining boshlang‘ich platformasini yaratadi, ammo yakuniy shaxsiyat shakllanishi ijtimoiy muhit, madaniyat va ta’lim bilan uzviy bog‘liqdir.

Insonning biologik mavjudot sifatida shakllanishi genlar, nerv tizimi va miya faoliyati orqali amalga oshadi. Bu omillar shaxsning fiziologik va psixologik imkoniyatlarini belgilaydi, shuningdek, uning ijtimoiy muhitga moslashishi va shaxsiyat sifatida rivojlanishiga asos yaratadi. Shu tarzda, biologik xususiyatlar ijtimoiy shaxsning shakllanishida zaruriy, ammo yetarli bo‘lmagan omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Biologik instinktlar va ehtiyojlar: oziq-ovqat, xavfsizlik, jinsiy instinktlar. Insonning biologik mavjudot sifatida tabiiy xatti-harakatlarini instinktlar va asosiy ehtiyojlar boshqaradi. Ushbu omillar shaxsiyatning shakllanishida, hayotiy faoliyatini yo‘naltirishda va ijtimoiylashuv jarayonlari — bu organizmga irsiy ravishda kodlangan, ma’lum bir stimullarga avtomatik javob beruvchi xatti-harakatlar tizimidir. Inson instinktiv xatti-harakatlari biologik ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan bo‘lib, ular shaxsning asosiy fiziologik va ruhiy funksiyalarini ta’minlaydi.

Eng muhim biologik instinktlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- oziq-ovqat instinkti

- hayotiy zaruriyatlardan biri bo'lib, organizmning energiya va moddiy ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan.

- bolalikda oziq-ovqat instinkti orqali inson nafaqat jismonan o'sadi, balki ijtimoiy muloqot va o'rganish jarayonlarini ham boshlaydi (masalan, onaning ko'krak suti bilan boqilishi nafaqat oziqlanish, balki emotsional bog'lanish manbai sifatida xizmat qiladi).

Xavfsizlik instinkti. Organizmni xavf-xatar va zararli stimullardan himoya qilishga yo'naltirilgan xatti-harakatlar tizimi. Inson o'z atrof-muhitini baholash, tahdidlarni aniqlash va ulardan qochish orqali hayotiy barqarorlik va psixologik barqarorlikni ta'minlaydi. Masalan, xavfli vaziyatda stress javobi, qo'rquv yoki ehtiyotkorlik instinktiv tarzda yuzaga keladi.

Jinsiy instinkt. Inson irsiy davomiylik va populyatsiyaning saqlanishi bilan bog'liq asosiy biologik instinktdir. Jinsiy instinkt shaxsiyatning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishi bilan bevosita bog'liq: u sevgi, mehr-oqibat, oila va ijtimoiy hamkorlik kabi hodisalarni shakllantirishga asos bo'ladi. Shu bilan birga, jinsiy instinkt orqali shaxs biologik ehtiyojlarini qondiradi va jamiyat bilan o'zaro munosabatlarni o'rnatadi.

Biologik ehtiyojlar va shaxs kamoloti. Maslou piramidasi nazariyasiga ko'ra, insonning asosiy ehtiyojlari biologik ehtiyojlardan (oziq-ovqat, suv, uyqu) boshlab ijtimoiy va ma'naviy ehtiyojlargacha rivojlanadi. Biologik instinktlar va ehtiyojlar shaxsning rivojlanishiga shunday yo'l ochadiki:

- ular shaxsni hayotiy faoliyatga yo'naltiradi.

- ijtimoiy muhit bilan moslashuv jarayonini boshlashga yordam beradi.

- shaxsiyat shakllanishining dastlabki bosqichlarida biologik motivatsiyani ta'minlaydi, ammo keyinchalik ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlar bilan integratsiyalanadi.

Biologik instinktlar va asosiy ehtiyojlar insonning biologik mavjudot sifatida hayotiy faoliyatini boshqaradi va shaxsiyatning ijtimoiylashuv jarayonida asosiy poydevor vazifasini bajaradi. Oziq-ovqat, xavfsizlik va jinsiy instinktlar nafaqat

jismoniy ehtiyojlarni qondiradi, balki shaxsning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishi uchun mativator va yo'naltiruvchi kuch sifatida xizmat qiladi. Shu tariqa, biologik instinktlar va ehtiyojlar shaxsni ijtimoiy shaxsga aylantirishdagi dastlabki vosita hisoblanadi.

Biologik va psixologik rivojlanish. Insonning biologik mavjudot sifatida dunyoga kelishi va keyinchalik shaxsiyat sifatida shakllanishi biologik va psixologik rivojlanish jarayonlari orqali amalga oshadi. Bu jarayon insonni nafaqat jismonan, balki ruhiy, aqliy va ijtimoiy jihatdan tayyorlaydi.

Biologik rivojlanish. Biologik rivojlanish insonning organizm tizimlarining o'sish va yetuklashish jarayonlarini o'z ichiga oladi. U quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Bolalik davri (0–12 yosh). Jismoniy o'sishning tezlashuvi: tana massasi va bo'yi tez o'sadi, muskullar va suyak tizimi mustahkamlanadi. Nerv tizimi rivojlanadi: sezgi organlari va mushaklar koordinatsiyasi yaxshilanadi. Biologik instinktlar va ehtiyojlar boshqaruvga olinadi.

O'smirlik davri (12–18 yosh). Pubertat davri boshlanishi bilan reproduktiv tizim yetuklashadi. Jismoniy o'sish sekinlashadi, lekin muskullar va nerv tizimi faoliyati intensivlashadi. Biologik rivojlanish shaxsiyatning ijtimoiy moslashuvi va o'zligini anglashga tayyorlaydi.

Voyaga yetish davri (18–25 yosh). Organizmning barcha tizimlari yetuklashadi. Biologik barqarorlik va energiya darajasi yuqori bo'ladi. Biologik omillar psixologik va ijtimoiy rivojlanish bilan uyg'unlashadi. Biologik rivojlanish shaxsning fiziologik imkoniyatlarini belgilab beradi, ammo insonni ijtimoiy shaxsga aylantirish uchun psixologik va ma'naviy rivojlanish zarur.

Psixologik rivojlanish. Psixologik rivojlanish shaxsning ruhiy va kognitiv funksiyalarining o'sishi bilan bog'liq bo'lib, quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

- hissiy rivojlanish;
- bolalikda emotsional bog'lanish va mehr-muhabbat hissi shakllanadi;

- o‘smirlikda hissiy identifikatsiya, empatiya va munosabatlar rivojlanadi;
- aqliy rivojlanish;
- kognitiv funksiyalar: xotira, diqqat, fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi;

- Piaget va Vygotsky nazariyalari shuni ko‘rsatadiki, bolalikdan o‘smirlikka o‘tishda mantiqiy fikrlash va ijtimoiy tajriba asosida bilimlar shakllanadi;

- ijtimoiy rivojlanish;
- shaxs o‘zini jamiyat tarkibida anglaydi, ijtimoiy normativlar va qoidalarga moslashadi;

- Mead nazariyasiga ko‘ra, “self” (o‘zlik) ijtimoiy muloqot orqali rivojlanadi.

Psixologik rivojlanish biologik poydevor bilan uyg‘unlashganda inson ijtimoiy shaxsga aylanish jarayonini boshlaydi. Shu tarzda, biologik va psixologik rivojlanish bir-birini to‘ldiradi va shaxsiyat shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Biologik va psixologik rivojlanishning integratsiyasi. Shaxsiyat shakllanishida biologik va psixologik rivojlanish murakkab integratsiyalangan jarayon sifatida namoyon bo‘ladi:

- biologik rivojlanish insonni hayotga tayyorlaydi (energiya, nerv tizimi, reproduktiv imkoniyatlar).

- psixologik rivojlanish esa shaxsning ijtimoiy va ruhiy moslashuvini ta’minlaydi.

- ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta’sir orqali inson biologik mavjudotdan ijtimoiy shaxsga aylanadi.

Zamonaviy tadqiqotlar (Erikson, Vygotsky, Piaget) shuni ko‘rsatadiki, biologik va psixologik rivojlanish jarayonlarini ajratish amaliy jihatdan mumkin emas, ular bir-birini to‘ldiradi va shaxsiyatning yakuniy shakllanishida integratsiyalashgan ta’sir ko‘rsatdi. Shu tarzda, ikki jarayon uyg‘unlashganda inson ijtimoiy shaxsga aylanishi uchun zarur bo‘lgan poydevor yaratiladi.

Bolalik va o‘sish jarayoni:

- nerv tizimi va psixika rivojlanishi.
- biologik omillar va shaxsiyatga ta'siri
- temperament va biologik predispozitsiyalar.

Bolalik va o'sish davri insonning hayotiy rivojlanishida asosiy bosqichlar bo'lib, shaxsiyat shakllanishining poydevorini yaratadi. Bu davrda inson fiziologik, psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini rivojlantiradi, biologik ehtiyojlarini qondiradi va jamiyat bilan muloqotga kirishadi.

Bolalik davri (0–12 yosh). Biologik rivojlanish. Tug'ilgan paytdan boshlab bolaning tana massasi va bo'yi tez o'sadi. Mushaklar, suyak tizimi va sezgi organlari rivojlanadi. Nerv tizimi va miya faoliyati intensiv rivojlanadi, bu esa hissiy va kognitiv funksiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Psixologik rivojlanish. Bolalikda hissiy va ijtimoiy bog'lanishning asosiy shakllari paydo bo'ladi: ota-ona bilan emotsional bog'lanish, mehr-muhabbat va xavfsizlik hissi. Til va kommunikatsiya qobiliyati rivojlanadi, bu esa jamiyat bilan muloqotga kirishish imkonini yaratadi. O'yin orqali bola dunyoni o'rganadi va ijtimoiy qoidalarga moslashadi.

Ijtimoiylashuv jarayoni. Bolalik davrida bola oiladan tashqari muhit bilan tanishadi: maktab, do'stlar, qo'shni muhit. Bu davr shaxsning ijtimoiy qobiliyatlarini shakllantiradi va o'zini jamiyat tarkibida anglashga tayyorlaydi.

O'sish va o'smirlik davri (12–18 yosh). Biologik rivojlanish. Pubertat davri boshlanadi, reproduktiv tizim yetuklashadi. Jismoniy o'sish sekinlashadi, lekin mushaklar va nerv tizimi faoliyati kuchayadi. Gormonal o'zgarishlar hissiy va ruhiy holatga ta'sir qiladi.

Psixologik rivojlanish. O'smirlik davrida shaxsiy identifikatsiya shakllanadi: "Men kimman?" savoliga javob izlash jarayoni boshlangan.

O'smir jamiyat bilan muloqotga kiradi, do'stlar, maktab va ijtimoiy guruhlar ta'sirida shaxsiyatini shakllantiradi. Mehnat, mas'uliyat va ijtimoiy rollar bilan tanishadi.

Voyaga yetish davri (18–25 yosh). Biologik rivojlanish. Organizm yetuklashadi, reproduktiv tizim to‘liq faoliyatga kiradi. Fiziologik barqarorlik va energiya darajasi maksimal bo‘ladi.

Psixologik rivojlanish. Shaxsiy identifikatsiya va o‘zlik anglash jarayoni yakunlanadi. Ichki motivatsiya va hayotiy maqsadlar shakllanadi.

Ijtimoiylashuv jarayoni. Shaxs jamiyatning to‘liq a‘zosi sifatida faoliyat yurita boshlaydi. Oila qurish, kasbiy faoliyat va ijtimoiy mas‘uliyatni o‘z zimmasiga oladi.

Bolalik va o‘shish jarayoni insonning biologik, psixologik va ijtimoiy rivojlanishini birlashtiruvchi dastlabki bosqichlardir. Bu davr shaxsiyatning shakllanishi uchun zarur bo‘lgan:

- biologik poydevor (mushak, suyak, nerv tizimi va gormonal barqarorlik).
- psixologik poydevor (hissiy barqarorlik, kognitiv qobiliyatlar, til va kommunikatsiya).
- ijtimoiy poydevor (oilaviy, maktab va jamiyat bilan muloqot, ijtimoiy rol va mas‘uliyat). Shu tarzda, bolalik va o‘shish davri shaxsiyatni biologik mavjudotdan ijtimoiy shaxsga aylantirish jarayonidagi eng muhim bosqich sifatida namoyon bo‘ladi.

Shaxsiyatning psixologik va sotsiologik modellari (Mead, Erikson):

- ijtimoiy tajriba orqali shaxsning rivojlanishi;
- inson rivojlanishining kompleks modeli;
- biopsixososial model;
- biologik va ijtimoiy komponentlarning o‘zaro ta’siri;
- ijtimoiy muhitning biologik xususiyatlarga ta’sir;
- stress, immunitet. Odam biologik mavjudot sifatida dunyoga keladi, ammo ijtimoiy muhit, ta’lim, madaniyat va jamiyat bilan o‘zaro ta’sir orqali shaxsga aylanadi. Biologik va ijtimoiy omillar bir-birini to‘ldiradi va insonning ruhiy, axloqiy hamda intellektual rivojlanishini ta’minlaydi. Zamonaviy antropologik va sotsiologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, shaxsiyatning shakllanishi faqat biologik

yoki ijtimoiy omillarga bog‘liq emas, balki ularning murakkab integratsiyasidan kelib chiqadi.

2.3. Umr mazmuni. Shaxs kamolotida e‘tqidning o‘rni

Insonning hayoti faqat biologik mavjudot sifatida o‘tmaydi; u ijtimoiy va ma‘naviy jarayonlar orqali mazmun kasb etadi. “Umr mazmuni” tushunchasi shaxsning ichki motivatsiyasi, hayotiy qadriyatlari va maqsadlarini belgilaydi. Shu bilan birga, e‘tqid shaxsiyatning ruhiy va axloqiy rivojlanishida hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Umr mazmuni — bu insonning hayotiy faoliyati va ijtimoiy munosabatlarini yo‘naltiruvchi ichki tizim bo‘lib, quyidagi xususiyatlarini o‘z ichiga oladi:

Ma‘naviy yo‘naltirish – shaxs hayotining mazmuni uning qadriyatlar tizimi va axloqiy printsiplariga mos kelgan. Motivatsion bazasi – umr mazmuni shaxsni faoliyatga, ijodkorlikka va ijtimoiy mas‘uliyatni his qilishga rag‘batlantiradi. Psixologik barqarorlik – hayot mazmunini anglagan shaxs qiyinchiliklarga bardosh bera oladi va stressga chidamliligi ortadi.

Psixolog Viktor Frankl (1984) o‘z tadqiqotlarida shuni ko‘rsatadiki, inson hayot mazmunini topmaganida ruhiy bo‘shliq, bezovtalik va motivatsiya yetishmasligi yuzaga keladi. Shu nuqtai nazardan, umr mazmuni shaxs kamolotining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi.

Shaxs kamolotida e‘tqidning roli. E‘tqid — bu shaxsning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va ruhiy hayotini shakllantiruvchi asosiy omil. E‘tqid shaxsiyatga quyidagi jihatlar bo‘yicha ta‘sir ko‘rsatadi:

- ma‘naviy mustahkamlash;
- e‘tqid shaxsni ichki barqarorlik va ruhiy tasalli bilan ta‘minlaydi;
- hayotiy qiyinchiliklarda e‘tqid shaxsni ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlaydi.

Axloqiy orientatsiya. E‘tqid insonni to‘g‘ri va noto‘g‘ri, yaxshi va yomonni ajratish qobiliyatiga yo‘naltiradi. Axloqiy printsiplar va qadriyatlar shaxsiyatning

shakllanishida markaziy rol o'ynaydi. Ijtimoiy mas'uliyat. E'tiqod shaxsni o'z jamiyati, oilasi va atrof-muhitiga nisbatan mas'uliyatni his qilishga undaydi. Shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlarning uyg'unligi shaxsiyatning ijtimoiy faoliyatini samarali qiladi.

Ichki motivatsiya. E'tiqod shaxsning hayotiy maqsadlariga erishishdagi ichki rag'bat sifatida xizmat qiladi. Motivatsiya va psixologik barqarorlikni mustahkamlaydi. Tasavvufiy manbalarda ruhiy kamolotga erishishda e'tiqod insonning ichki barqarorligi va axloqiy yetukligini ta'minlovchi vosita sifatida ko'rsatiladi. G'arb falsafasida esa (Frankl, Erikson) e'tiqod insonning hayot mazmunini topish va shaxsiy kamolotga erishishda psixologik asos sifatida qaraladi.

E'tiqod va shaxsiyatning integratsiyasi. Shaxs kamoloti jarayonida e'tiqod ikki darajada aks etadi:

1. Ichki darajada – shaxsning ruhiy barqarorligi, axloqiy qadriyatlar va hayotiy qarorlar qabul qilish qobiliyati.

2. Tashqi darajada – jamiytdagi mas'uliyat, shaxsning ijtimoiy rollari va faoliyat samaradorligi.

E'tiqod shaxsni biologik ehtiyojlarni qondirishdan ijtimoiy va ma'naviy maqsadlarga yo'naltiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi - hayot mazmuni va e'tiqoddir. Umr mazmuni shaxsning faoliyatini va ijtimoiy rolini belgilasa, e'tiqod shaxsni ruhiy va axloqiy jihatdan mustahkamlaydi. Shu tariqa, biologik mavjudot sifatida insonning hayoti ijtimoiy shaxsga aylanish jarayonida e'tiqod motivator, axloqiy me'yor va ruhiy barqarorlik manbai sifatida muhim o'rin tutadi.

Inson hayoti nafaqat biologik rivojlanishdan iborat bo'lib, balki uning ijtimoiy va ma'naviy mazmuni ham hayotning sifatini belgilandi. Umr mazmuni – bu inson hayotidagi maqsad, vazifa va qadriyatlarning majmuasi bo'lib, shaxsning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishiga yo'naltiruvchi ichki mexanizm sifatida xizmat qiladi. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra (Frankl, 1984), hayot mazmuni insonning ruhiy

barqarorligi, stressga bardosh berish qobiliyati va shaxsiy kamolot darajasini belgilashda hal qiluvchi omildir. Umr mazmuni shaxsni faoliyatga, ijodkorlikka va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga undaydi.

Inson o'z hayotining mazmunini topganida, u nafaqat biologik ehtiyojlarni qondirish bilan cheklanmay, balki ijtimoiy va axloqiy vazifalarni ham bajaradi. E'tiqod – bu shaxsning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va ruhiy hayotini shakllantiruvchi asosiy omillardan biridir. E'tiqod insonni:

Ma'naviy mustahkamlash: E'tiqod shaxsga hayotiy qiyinchiliklarni yengish va ichki barqarorlikni saqlash imkonini beradi.

Axloqiy orientatsiya: E'tiqod insonning to'g'ri va noto'g'ri, ijtimoiy va individual vazifalarni ajratish qobiliyatini oshiradi.

Ijtimoiy mas'uliyat: E'tiqod orqali shaxs o'z jamiyati, oilasi va atrof-muhitiga nisbatan mas'uliyatni his qiladi.

Ichki motivatsiya: Shaxsiy maqsadlar va umidlarni amalga oshirishda e'tiqod ichki kuch va rag'bat sifatida xizmat qiladi.

Psixologik va sotsiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxs e'tiqodga ega bo'lganida, uning hayoti mazmuni yuqori darajada bo'ladi va u biologik mavjudotdan ijtimoiy shaxsga o'tishda tezroq va samaraliroq rivojlanadi.

Shaxs kamoloti jarayonida e'tiqodning roli ikki darajada aks etadi:

- ichki darajada – shaxsning ruhiy barqarorligi, axloqiy qadriyatlarning shakllanishi, hayotiy qarorlar qabul qilish qobiliyati.

- tashqi darajada – ijtimoiy rollar, jamiyatdagi mas'uliyat va faoliyat samaradorligi. Masalan, tasavvufiy manbalarda ruhiy kamolotga erishishda e'tiqod insonning ichki barqarorligi va axloqiy yetukligini mustahkamlash vositasi sifatida ko'rsatiladi. G'arb falsafasida esa (Frankl, Erikson) e'tiqod insonning hayot mazmunini topish va shaxsiy kamolotga erishishda psixologik asos sifatida qabul qilinadi. Shu tarzda, e'tiqod biologik ehtiyojlarni qondirishdan ijtimoiy va ma'naviy maqsadlarga yo'naltiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismi - hayot mazmuni va e'tiqoddir. Umr mazmuni shaxsning faoliyatini va ijtimoiy rolini belgilasa, e'tiqod shaxsni ruhiy va axloqiy jihatdan mustahkamlaydi.

2.4. Iymon, vijdon, insof va diyonat tushunchalari

Ma'naviyat va axloqiy qadriyatlar insoniyatning rivojlanishi jarayonida markaziy o'rin ajratilgan. Ushbu ilmiy matnda quyidagilar o'rganiladi:

- iymon tushunchasining falsafiy va diniy talqini.

- vijdonning psixologik va axloqiy aspektlari.

- insof va diyonat tushunchalarining jamiyat va shaxsiyat rivojlanishidagi o'rni. Ushbu tushunchalarning shaxs kamoloti va ijtimoiy muhit bilan integratsiyasi.

Iymon — bu insonning ruhiy ishonchi, ma'naviy qat'iyati va axloqiy qadriyatlarni anglash qobiliyatidir. Iymon shaxsni hayotiy qiyinchiliklarda barqarorlik va to'g'ri yo'lni tanlashga yo'naltiradi.

Diniy manbalarda: Iymon – Olloh va axloqiy me'yorlarga ishonchni bildiradi.

Falsafiy nuqtai nazar: Iymon – insonning ichki ongini, hayot maqsadiga intilishini va ijtimoiy mas'uliyatini belgilovchi ruhiy komponent sifatida qaraladi.

Iymon shaxsiyatning: ruhiy barqarorligi, axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyati, ijtimoiy mas'uliyatni his qilish, jarayonlariga ta'sir qiladi. Masalan, tasavvufiy manbalarda ruhiy kamolotga erishishda iymon shaxsning ichki barqarorligi va axloqiy yetukligini mustahkamlaydi.

Vijdon – shaxsning axloqiy ong va ichki ovozi, yaxshilik va yomonlikni ajratish qobiliyatidir. Vijdon insonni: axloqiy me'yorlarga rioya qilishga, jamiyat va oilaga mas'uliyatni his qilishga, shaxsiy va ijtimoiy qarorlarni muvofiqlashtirishga yo'naltirdi.

Insof – adolat, to'g'rilik va haqqoniyat printsiplariga amal qilish qobiliyatidir. Insof shaxsni: o'z xatti-harakatlarini baholashga, boshqalarning huquq va

manfaatlarini hisobga olishga, jamiyatdagi axloqiy me'yorlarga moslashishga yo'naltiradi.

Insof shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini mustahkamlaydi, axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi va shaxsni jamiyat bilan uyg'unlashtiradi.

Diyonat – bu halollik, sadoqat, axloqiy fidoyilik va ichki poklik tushunchasini bildiradi. Diyonat shaxsiyatni: axloqiy barqarorlikni ta'minlash, ijtimoiy va shaxsiy mas'uliyatni his qilishga, ruhiy poklik va ijtimoiy muhitda ishonchli va hurmatga loyiq shaxs bo'lishga yo'naltirdi.

Diyonat shaxsning ijtimoiy shaxsga aylanishi va ma'naviy yetukligini ta'minlaydi. Shaxs diyonatli bo'lganda: ijtimoiy normativlarga rioya qiladi, boshqalarga hurmat ko'rsatadi, o'z axloqiy qadriyatlarini hayotiy faoliyatga tadbiiq etadi.

Iymon shaxsni ruhiy barqarorlik bilan ta'minlaydi. Vijdon axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi. Insof adolat va haqqoniyat printsiplariga rioya qilishni ta'minlaydi. Iymon, vijdon, insof va diyonat tushunchalari nafaqat shaxsiyat, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda ham muhimdir. Jamiyat ma'naviy qadriyatlar bilan boyitilganda, shaxsiyatning ruhiy va axloqiy rivojlanishi yanada samarali bo'ladi. Iymon, vijdon, insof va diyonat tushunchalari shaxsiyatning ruhiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ular shaxsni ijtimoiy shaxsga aylantiradi, hayot mazmunini anglashga va shaxs kamolotiga erishishga yo'naltiradi. Shu bilan birga, ushbu tushunchalar shaxsning ma'naviy barqarorligini mustahkamlaydi va jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarni ta'minlaydi.

2.5. O'zlikni anglashda ilmning, tarix ilmning tutgan o'rni

O'zlikni anglash - shaxsning ichki dunyosi, ruhiy xususiyatlari va ijtimoiy o'rnini idrok etish jarayoni. Ushbu jarayonda ilm va tarix ilmi asosiy vositalar sifatida namoyon bo'ladi, chunki ular insonni o'zini, jamiyatni va vaqt davomida

yuzaga kelgan tajribalarni anglashga yoʻnaltiradi. Ilm insonning ong, tafakkur va ijtimoiy tushunchalarini rivojlantiruvchi asosiy vositadir. Shaxs oʻzligini ilm orqali anglaydi, chunki: tafakkur va tanqidiy fikrlashni shakllantiradi, ilm shaxsga hodisalarni tahlil qilish, sabab-natija munosabatlarini tushunish va qaror qabul qilish imkonini beradi. Bu oʻz navbatida, shaxsning ichki dunyosini va oʻzlik anglashini mustahkamlaydi. Hayotiy tajriba bilan uygʻunlashadi. Ilmiy bilimlar shaxsni dunyoqarash va qadriyatlarni shakllantirishga yoʻnaltiradi. Masalan, biologiya, psixologiya va sotsiologiya kabi fanlar insonning tabiiy va ijtimoiy ehtiyojlarini tushunishga yordam beradi.

Maʼnaviy va axloqiy rivojlanish bilan bogʻlanadi. Ilm shaxsni axloqiy qarorlar qabul qilish va maʼnaviy qadriyatlarni anglashga yoʻnaltiradi. Shu orqali shaxs ijtimoiy shaxs va maʼnaviy yetuk inson sifatida rivojlanadi.

Tarix ilmi va oʻzlikni anglash. Tarix ilmi shaxsga oʻzligini vaqt kontekstida anglash imkonini beradi. Bu jarayon shaxsni oʻz davri, madaniyati va ijtimoiy muhitini chuqurroq tushunishga olib keladi.

Tarixiy ong shakllanishi. Shaxs tarixiy tajriba va voqealarni oʻrganish orqali oʻzligini aniqlaydi. Misol uchun, Mahmudxoʻja Behbudiy va boshqa tarixiy shaxslarning faoliyati oʻzlikni anglash va jamiyatga masʼuliyatni his qilishni chuqurlashtiradi.

Ijtimoiy va madaniy identifikatsiya. Tarix ilmi shaxsni oʻz xalqining madaniy merosi, qadriyatlari va anʼanalari bilan bogʻlaydi. Bu shaxsga jamiyatda oʻz oʻrnini topish va ijtimoiy masʼuliyatni anglash imkonini beradi.

Shaxs kamolotida nazariy asos. Tarixiy bilim shaxsni ijtimoiy qarorlar qabul qilishda, hayotiy strategiyalarni shakllantirishda va oʻz qadriyatlarini aniqlashda yoʻnaltiradi. Shu tariqa, shaxs biologik mavjudotdan ijtimoiy shaxsga aylanish jarayonida tarixiy tajribani oʻzlashtiradi.

Ilm va tarixning integratsiyalashgan roli. Oʻzlikni anglashda ilm va tarix ilmi bir-birini toʻldirdi:

- ilm shaxsga tahliliy, tanqidiy va kognitiv qobiliyatlarni berdi;

- tarix ilmi esa shaxsni madaniy, ijtimoiy va axloqiy kontekstda shakllantirdi. Shu ikki komponent uyg'unlashganda shaxs o'zligini chuqur anglaydi, jamiyat bilan uyg'unlashadi va ma'naviy yetuk shaxsga aylanadi. Masalan, shaxs tarixiy voqealarni ilmiy tahlil bilan uyg'unlashtirganda: o'z qadriyatlarini aniqlaydi, jamiyatdagi o'rnini tushunadi, hayot mazmunini belgilaydi, ruhiy va axloqiy barqarorlikka erishadi.

O'zlikni anglash jarayonida ruhiy va ma'naviy kamolotida hal qiluvchi vosita, ilm va tarix ilmi shaxsiyatning ijtimoiy, sifatida namoyon bo'ladi. Ilm shaxsga tahliliy va tanqidiy qarashni beradi, tarix ilmi esa shaxsni madaniy va ijtimoiy kontekstda shakllantiradi. Shu tarzda, inson biologik mavjudotdan ijtimoiy va ma'naviy yetuk shaxsga aylanish jarayonida o'zligini anglash imkoniga ega bo'ladi.

Olam va insonning yaratilishi masalasi falsafa, din va ilm nuqtai nazaridan har doim markaziy mavzu bo'lib kelgan.

Diniy tushuntirishlar: Olam va odam Ollohning irodasi bilan yaratilgan. Masalan, Islom va boshqa monoteistik dinlarda inson "Ollohning eng mukammal yaratgan mavjudoti" sifatida qaraladi.

Falsafiy nuqtai nazar: Olamning tartibi, tabiat qonunlari va insonning o'zligi bilan uyg'unligi ruhiy va aqliy tushuntirishlarga asoslanadi.

Ilmiy yondashuv: Kosmologiya, biologiya va antropologiya olam va insonning tabiiy kelib chiqishini o'rganadi. Bu nuqtai nazar shaxsiyatni ijtimoiy va biologik kontekstda tushunishga yordam beradi.

Olam va odamning yaratilishi shaxsiyat rivojlanishining biologik va ma'naviy poydevorini belgilaydi, insonni hayot mazmuni va qadriyatlarini anglashga yo'naltiradi.

Odamning biologik mavjudotdan, ijtimoiy shaxsga aylanishi. Shaxsiyat shakllanishi ikki asosiy jarayon orqali amalga oshadi: biologik rivojlanish, genetik va fiziologik xususiyatlar (genlar, miya faoliyati, nerv tizimi) shaxsning jismoniy

va ruhiy imkoniyatlarini belgilaydi. Biologik instinktlar va ehtiyojlar (oziq-ovqat, xavfsizlik, jinsiy instinktlar) shaxsni hayotga tayyorlaydi.

Umr mazmuni. Shaxs kamolotida e'tiqodning o'rni. Umr mazmuni shaxsning hayot maqsadlari, ichki motivatsiyasi va qadriyatlarini ifodalaydi. E'tiqod shaxsiyatni ruhiy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan mustahkamlaydi: ruhiy barqarorlikni ta'minlaydi. Axloqiy qarorlar qabul qilishga yo'naltiradi. Ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantiradi. Ichki motivatsiyani mustahkamlaydi. Tasavvufiy va G'arb falsafasida e'tiqod shaxs kamolotining asosiy poydevori sifatida namoyon bo'ladi.

Iymon – ruhiy ishonch, axloqiy qat'iyat, shaxsni ichki barqarorlik va hayotiy maqsadga yo'naltiradi.

Vijdon – axloqiy ong, yaxshilik va yomonlikni ajratish, ichki motivatsiya va ruhiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Insof – adolat va haqqoniyat printsiplariga amal qilish, shaxsni jamiyat bilan uyg'unlashtiradi.

Diyonat – halollik va sadoqat, shaxsni ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatga yo'naltiradi. Ushbu tushunchalar shaxsiyatning ijtimoiy va ma'naviy yetukligida markaziy rol o'ynaydi.

Ilm shaxsga tafakkur, tanqidiy fikrlash va hayotiy qarorlarni qabul qilish qobiliyatini beradi. Tarix ilmi shaxsni o'z davri, jamiyati va xalqining madaniy merosi bilan tanishtiradi. Ilm va tarix birgalikda shaxsni biologik mavjudotdan ijtimoiy va ma'naviy yetuk shaxsga aylantirishga yordam berdi. Shu orqali shaxs o'z qadriyatlarini anglaydi, ijtimoiy mas'uliyatni his qiladi va hayot mazmunini belgilangan.

Tafakkur bu shaxsning ongli ravishda muammolarni tahlili sabab-natija munosabatlarini tushunish va qarorlar qabul qilish qobiliyat hisoblanadi. Ilm tafakkur qobiliyatini shakllantirdi, chunki: Ilm shaxsga faktlar va dalillarni tahlil qilish imkonini berdi, bilim asosida qaror qabul qilish: shaxsiyatni impulsiv qarorlardan himoya qildi. Abstrakt va mantiqiy fikrlash: Matematik, tabiiy va ijtimoiy fanlar shaxsning mantiqiy tafakkurini rivojlantirdi.

Ijodiy tafakkur: Ilm shaxsni muammolarni yangicha, innovatsion yo‘llar bilan hal qilishga undaydi.

Tanqidiy fikrlash — shaxsning ma’lumotni tahlil qilish, baholash va haqiqiy qaror qabul qilish qobiliyatidir. Ilm shaxsni tanqidiy fikrlashga yo‘naltiradi:

Fakt va dalillarni ajratish: Ilm shaxsni asossiz xulosalardan himoya qiladi.

Muqobil fikrlarni baholash: Tarix, falsafa va ijtimoiy fanlar shaxsni turli qarashlarni tahlil qilishga o‘rgatadi.

Xatolardan xulosa chiqarish: Ilmiy metodlar shaxsga tajriba asosida qaror qabul qilishni o‘rgatadi.

Tanqidiy fikrlash shaxsni ijtimoiy va shaxsiy qarorlarida mustaqil, ongli va mas’uliyatli bo‘lishiga yordam beradi.

Ilm shaxsga hayotiy qarorlarni oqilona, asosli va ma’naviy jihatdan uyg‘un qabul qilish imkonini beradi. Bu qobiliyat quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

Shaxsiy hayotda. Ta’lim, kasb tanlash, oila va do‘stlar bilan munosabatlarda ilmiy va tafakkur asosida qarorlar qabul qilish.

Ijtimoiy hayotda. Jamiyatdagi vazifalar, ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy qarorlarni tahlil qilib qabul qilish.

Ma’naviy rivojlanishda. Ilm shaxsga axloqiy qadriyatlar bilan uyg‘un qarorlar qabul qilishni o‘rgatadi.

Ilm va shaxs kamoloti integratsiyasi. Ilm shaxsga biologik, psixologik va ijtimoiy imkoniyatlarni uyg‘unlashtirishga yordam berdi. Shu tarzda: psixologik rivojlanish (tafakkur va tanqidiy fikrlash), biologik imkoniyatlar (ta’lim va aqliy salohiyat), ijtimoiy faoliyat (qaror qabul qilish va mas’uliyat), birgalikda shaxsni ijtimoiy va ma’naviy yetuk shaxsga aylantirdi.

Ilm shaxsga: Tafakkur qobiliyatini rivojlantiradi. Tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Hayotiy va axloqiy qarorlarni ongli ravishda qabul qilish imkonini beradi. Shu bilan shaxs biologik mavjudotdan ijtimoiy va ma’naviy yetuk shaxsga aylanish jarayonida o‘zligini anglaydi va jamiyatdagi o‘rnini aniqlaydi.

Asosiy natijalar:

1. Olam va insonning yaratilishi shaxsiyat rivojlanishining poydevorini belgilaydi.

2. Biologik rivojlanish shaxsni hayotga tayyorlaydi, psixologik va ijtimoiy rivojlanish esa shaxsiyatni shakllantiradi.

3. Umr mazmuni va e'tiqod shaxsiyatning ruhiy va axloqiy barqarorligini ta'minlaydi.

4. Iymon, vijdon, insof va diyonat shaxs kamolotining markaziy axloqiy elementlari hisoblanadi.

5. Ilm va tarix shaxsiyatni o'zligini anglash va ijtimoiy shaxsga aylanish jarayonida muhim vositalardir.

Tarqatma materiallar:

1-ilova

Olam va Odamning Yaratilishi

Olamning yaratilishi haqidagi turli falsafiy va diniy qarashlar insoniyatni ming yillar davomida o'ylantirib kelgan. Koinotning cheksizligi va undagi har bir zarrachaning o'z o'rnini borligi insonning mavjudligi haqidagi chuqur savollarni tug'diradi. Insonning koinotdagi o'rnini noyobdir; u nafaqat fizik dunyoning bir qismi, balki o'zini anglay oladigan, tafakkur qiladigan va borliqqa ma'no bera oladigan yagona mavjudotdir. Odamning yaratilishi – bu tabiat va ma'naviyatning uyg'unlashuvi bo'lib, moddiy va ruhiy olamlarning mukammal birlashuvidir.

2-ilova

INSONNING BIOLOGIK VA IJTIMOY TABIATI

Inson biologik mavjudot sifatida genetik va fiziologik asoslarga ega. Uning tanasi, hissiyotlari va instinktlari tabiatning qonuniyatlariga bo'ysunadi. Ammo inson faqat biologik mavjudot bo'lib qolmay, jamiyat bilan o'zaro aloqa orqali ijtimoiy shaxsga aylanadi. Madaniyat, til, ta'lim va ijtimoiy munosabatlar insonning shaxsiyatini shakllantiradi. O'zini anglashning boshlanishi aynan o'zini boshqalardan ajratish, ya'ni shaxs sifatida o'z o'rnini belgilashdan boshlanadi. Bu jarayon davomida inson o'zining qadriyatlarini, e'tiqodlarini va maqsadlarini belgilaydi.

3-ilova

UMR MAZMUNI VA SHAXS KAMOLOTI

Hayot maqsadi va mazmuni haqidagi falsafiy qarashlar asrlar davomida mutafakkirlarni band etib kelgan. Ba'zilar hayotning mazmunini baxtga erishishda, boshqalar o'zini anglashda, yana birlari esa e'g'u ishlarni amalga oshirishda ko'radilar. Shaxs kamolotida e'tiqod va irodaning roli beqiyos. E'tiqod insonni maqsadiga intilishga undasa, iroda qiyinchiliklarni yengib o'tishga yordam beradi. O'zini anglash orqali inson hayotda chuqur ma'no topadi, o'zining noyob salohiyatini ro'yobga chiqaradi va hayotini maqsadli yashaydi. Bu jarayon insonning ruhiy va intellektual rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ichki Tinchlik

O'z-o'zini anglash orqali ichki tinchlikka erishish.

Iroda Kuchi

Qiyinchiliklarni yengishda irodaning ahamiyati.

Salohiyatni Ro'yobga Chiqarish

O'z imkoniyatlarini to'liq ishga solish.

4-ilova

Iymon, Vijdon, Insof va Diyonat Tushunchalari

Iymon va vijdon inson qalbining ichki ovozi bo'lib, to'g'ri va noto'g'ri narsalarni farqlashga yordam beradi. Iymon — bu o'ziga, boshqalarga va oliy kuchga bo'lgan ishonch, u insonni ma'naviy jihatdan mustahkamlaydi. Vijdon esa har bir harakatimizga baho beruvchi ichki mezon.

Insof va diyonat axloqiy me'yorlar va shaxsiy mas'uliyatni belgilaydi. Insof — bu adolatli bo'lish, bironing haqiga xiyonat qilmaslik. Diyonat esa chuqur axloqiy va diniy e'tiqodlarga amal qilish demakdir. Ushbu tushunchalar o'zlikni anglashda muhim rol o'ynaydi, chunki ular insonning o'ziga, jamiyatga va borliqqa bo'lgan munosabatini shakllantiradi. Bu fazilatlar insonning ichki dunyosini boyitib, uni komil shaxsga aylantirishga xizmat qiladi.

Iymon

Ma'naviy mustahkamlik va ishonch.

Vijdon

Ichki adolat mezonlari.

Insof

Adolat va halollik.

Diyonat

Axloqiy va diniy e'tiqod.

5-ilova

Hayotiy Misollar va Shaxsiy Tajribalar

Tarixda o'zligini anglash orqali hayotini o'zgartirgan ko'plab shaxslar mavjud. Masalan, Mahatma Gandi, Nelson Mandelakabi buyuk liderlar o'z ichki kuchlarini topib, butun bir millatning taqdirini o'zgartira oldilar. Ular o'zlarining qadriyatlariga sodiq qolib, adolat va tinchlik uchun kurashdilar.

O'zlikni anglashning kundalik hayotdagi ahamiyati ham beqiyos. Bu insonning o'zini yaxshiroq tushunishiga, o'ziga mos maqsadlar qo'yishiga va o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga yordam beradi. Har bir insonning o'z sirini topish yo'li o'ziga xos bo'lib, bu jarayon doimiy izlanish va o'sishni talab etadi. O'zlikni anglash — bu shaxsiy rivojlanishning eng asosiy kalitidir.

Mahatma Gandi

Zo'ravonliksiz kurash orqali o'zligini anglagan yetakchi.

Nelson Mandela

Qiyinchiliklarga qaramay, adolatga intilgan shaxs.

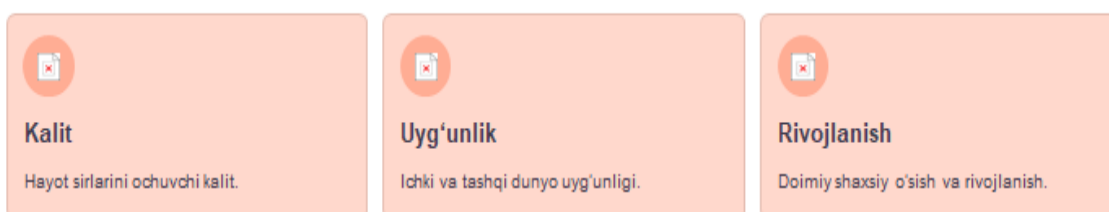
O'z Sirini Topish

Har bir insonning shaxsiy rivojlanish yo'li.

O'zlikni Anglash – Hayot Sirlari Kaliti

O'zini anglash insonni erkin, mas'uliyatli va baxtli qiladi. Bu shaxsning ichki dunyosini tartibga solib, tashqi dunyo bilan uyg'unlikda yashashga yordam beradi. Ilm, imon, tarix va madaniyat o'zlikni anglashning asosiy ustunlari bo'lib, ular insonning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi.

Har birimiz o'z sirimizni kashf etishga intilishimiz zarur, chunki bu hayotning eng chuqur ma'nosini topishga olib keladi. O'zligini anglagan inson nafaqat o'zi uchun, balki jamiyat uchun ham foydali bo'ladi, chunki u o'zining noyob qobiliyatlarini boshqalar manfaati yo'lida ishlatishi mumkin. Bu jarayon cheksiz bo'lib, butun umr davomida davom etadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Olam va insonning yaratilishi masalasini falsafa, din va ilm qanday talqin qiladi?
2. Biologik instinktlar shaxs kamolotida qanday rol o'ynaydi?
3. Bolalik davri shaxsiyat shakllanishiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
4. Umr mazmuni shaxsning hayotiy faoliyatiga qanday yo'naltiradi?
5. E'tiqod shaxsni ruhiy barqarorlik bilan qanday ta'minlaydi?
6. Iymon va vijdon tushunchalari shaxsiyatda qanday farq qiladi?
7. Insof shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini qanday shakllantiradi?
8. Diyonat tushunchasi shaxsni jamiyat bilan qanday uyg'unlashtiradi?
9. Ilm shaxsiyatni o'zligini anglashga qanday yordam beradi?
10. Tarix ilmi shaxsning ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishida qanday rol o'ynaydi?

Test savollari:

1. Biologik instinktlar nima bilan bog'liq?

- a) Axloqiy qarorlar
- b) Oziq-ovqat va xavfsizlik ehtiyojlari ✓
- c) Ijtimoiy mas'uliyat
- d) Ma'naviy qadriyatlar

2. Umr mazmuni shaxsga nima beradi?

- a) Ruhiy barqarorlik ✓
- b) Jismoniy kuch
- c) Tanqidiy fikrlash
- d) Tarixiy bilim

3. Iymonning asosiy xususiyati:

- a) Axloqiy ong
- b) Ruhiy ishonch va barqarorlik ✓
- c) Halollik
- d) Adolat

4. Vijdon nima?

- a) Ijtimoiy bilim
- b) Ichki axloqiy ovoz ✓
- c) Tarixiy ong
- d) Biologik instinkt

5. Insof shaxsni nima bilan yo'naltiradi?

- a) Adolat va haqqoniyat ✓
- b) Energiya
- c) Maqsadli harakat
- d) O'zlik anglash

6. Diyonat tushunchasi bilan bog'liq:

- a) Halollik va sadoqat ✓
- b) Tanqidiy fikrlash
- c) Biologik instinktlar
- d) Tarixiy bilim

7. Tarix ilmining shaxsiyatdagi roli:

- a) Axloqiy qaror qabul qilish
- b) Madaniy va ijtimoiy kontekstda o'zlikni anglash ✓
- c) Ruhiy barqarorlik
- d) Energiya ta'minoti

8. Ilm shaxsiyatni nima bilan ta'minlaydi?

- a) Fiziologik imkoniyat
- b) Tanqidiy va kognitiv fikrlash ✓
- c) Halollik
- d) Adolat

9. Bolalik davri shaxsiyatga qanday ta'sir qiladi?

- a) Genetik xususiyatlarni belgilaydi
- b) Hissiy, kognitiv va ijtimoiy qobiliyatlarni shakllantiradi ✓
- c) Biologik instinktlarni rivojlantiradi
- d) Tarixiy bilim beradi

10. E'tiqod shaxsiyatni qanday rivojlantiradi?

- a) Axloqiy barqarorlik va ichki motivatsiya ✓
- b) Tanqidiy fikrlash
- c) Biologik rivojlanish
- d) Tarixiy ong

Adabiyotlar:

1. Akhundov O. Ma'naviyat va shaxs kamoloti. — Toshkent, 2019.
2. Xo'jayev R. Shaxs va ijtimoiy muhit. — Toshkent, 2020.
3. Sobirov A. O'zlikni anglash va ma'naviy rivojlanish. — Samarqand, 2021.
4. Xasanov J. Iymon va vijdon psixologiyasi. — Toshkent, 2022.
5. To'xtayev S. Insof va diyonat qadriyatlari. — Buxoro, 2023.
6. Normurodov F. Shaxsiyat va jamiyat: nazariya va amaliyot. — Toshkent, 2022.
7. Mirzaev T. Ilm va tarix shaxs kamolotida. — Farg'ona, 2021.
8. Yoqubov N. Ruhiy barqarorlik va e'tiqod. — Toshkent, 2020.
9. Qodirov U. Bolalikdan o'sishgacha: shaxsiyatning shakllanishi. — Samarqand, 2023.
10. Rajabov S. Ma'naviy yetuklik va shaxsiy o'sish. — Toshkent, 2021.
11. Abidov A., Atabayev D. Yer fizikasi. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 174 b
12. Tuzuvchi G.Sultanova. "Falsafaga kirish" o'quv-uslubiy majmua. — Samarqand, 2020.
13. Mead G. H. Mind, Self, and Society. — University of Chicago Press, 1934.
14. Erikson E. H. Childhood and Society. W.W.Norton & Company, 1950.
15. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
16. Diamond J. The Third Chimpanzee. Harper Perennial, 1992.

**II BOB. VATAN — SAJDAGOH KABU MUQADDAS VA
MUSTAHKAM OILA JAMIYAT TAYANCHI
3-MAVZU. VATAN — SAJDAGOH KABU MUQADDAS.
VATANPARVARLIK VA KOSMOPOLITIZM**

Reja:

- 3.1. Vatan tushunchasi va uning ma'naviy qadri**
- 3.2. Vatanparvarlikning mohiyati va shakllanishi**
- 3.3. Kosmopolitizm va uning ta'siri**
- 3.4. Vatanparvarlik va kosmopolitizm integratsiyasi.**

Kalit so'zlar: Vatan, milliy ong, madaniyat, vatanparvarlik, kosmopolitizm, uyg'unlik, ma'naviy yetuklik, shaxs kamoloti, muqaddaslik, ma'naviyat, milliy g'oya, fidoyilik, axloqiy qadriyat, ijtimoiy mas'uliyat.

3.1. Vatan tushunchasi va uning ma'naviy qadri

Vatan - bu shaxs uchun nafaqat geografik hudud, balki ma'naviy, ijtimoiy va tarixiy qadriyatlar majmuasidir. Falsafa, din va sotsiologiya nuqtai nazaridan vatan tushunchasi quyidagicha talqin etiladi: falsafiy talqin. Vatan insonning o'zligini anglashida asosiy platforma sifatida qaraladi. Shaxs vatanga nisbatan fidoyilik va mas'uliyat hissi bilan bog'lanadi.

Din nuqtai nazari. Vatan - Olloh tomonidan insonga bergan muqaddas maskan sifatida qaraladi. Vatanga mehr va sadoqat ma'naviy ibodat sifatida qadrlanadi.

Sotsiologik yondashuv. Vatan shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasi va jamiyat bilan uyg'unlashishida markaziy rol o'ynaydi. Shaxs o'z jamiyati, millati va tarixiy ildizlari bilan bog'lanadi.

Vatanning ma'naviy qadri shaxsiyat va jamiyatning rivojlanishida bir necha jihatlar orqali namoyon bo'ldi: ruhiy va ichki barqarorlik, vatan shaxsga ichki

xavfsizlik va ruhiy barqarorlikni ta'minlagan. Vatanga bog'lanish hissi shaxsni ruhiy va axloqiy jihatdan mustahkamlagan.

Milliy identifikatsiya. Vatan shaxsni milliy qadriyatlar va madaniyat bilan bog'laydi. Shaxs o'zligini anglash va jamiyatdagi o'rnini aniqlash imkoniga ega bo'ladi.

Axloqiy va ma'naviy yetuklik. Vatanga sadoqat va fidoyilik shaxsni axloqiy yetuk shaxs sifatida tarbiyalaydi. Shaxs ijtimoiy mas'uliyat va adolatli harakat qobiliyatini rivojlantiradi.

Tarixiy va madaniy merosni saqlash. Vatan shaxsni tarixiy tajriba va madaniy meros bilan bog'laydi. Shaxs milliy qadriyatlarni hurmat qilish orqali jamiyat va tarix bilan uyg'unlashadi.

Vatan tushunchasining zamonaviy talqini. Zamonaviy dunyoda globalizm va kosmopolitizm sharoitida vatanning ma'naviy qadri quyidagicha talqin qilinadi:

- milliy qadriyatlarni saqlash — shaxs milliy madaniyat, til, urf-odat va tarixni hurmat qiladi.

- global dunyoqarash bilan uyg'unlashish — shaxs vatanga sadoqat bilan birga global mas'uliyatni his qiladi.

- shaxsiy va ijtimoiy yetuklik — vatanga bog'lanish shaxsni ruhiy barqaror va ijtimoiy mas'uliyatli qiladi. Misol: Mahmudxo'ja Behbudiy o'zining jadid maktablarida milliy ma'naviyatni rivojlantirish bilan birga, shogirdlarni zamonaviy bilimlar bilan tanishtirib, vatan va jamiyatga mas'uliyatli shaxslar shakllantirdi.

Vatan shaxsiyat va jamiyat rivojlanishida ma'naviy poydevor vazifasini bajaradi: shaxsning ichki barqarorligi va ruhiy sog'lomligini ta'minlaydi. Milliy identifikatsiya va o'zlik anglashni shakllantiradi. Axloqiy va ma'naviy yetuklikni rivojlantiradi. Tarixiy va madaniy merosni hurmat qilish orqali shaxsni jamiyat bilan uyg'unlashtiradi.

Vatan ravnaqi, yurt tinchligi va xalq farovonligini mustahkamlash istagi-umumiy taqdir va kelajak, O'zbekistonda yashaydigan barcha fuqarolarning ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashni nazarda tutadi. Bu sohada ham hayotni yanada

yuksak pog‘onaga ko‘tarilishga da‘vat etadi. Bugungi hayotiy, zarurat ana shuni taqozo etmoqda. Har bir kishining farovonligi xalq farovonligi va faoliyatining asosidir. Jamiyatimiz ijtimoiy munosabatlar xarakteriga, davlat va ijtimoiy institutlar jamoat tashkilotlarining o‘zaro ta’siriga ko‘ra, fuqarolik mamlakatiga aylanmoqda. Unda ijtimoiy guruhlar, qatlamlar o‘rtasida ijtimoiy hamkorlik, barcha millat va ellatlararo o‘rtasida tinch-totuvlik, umummilliy mushtaraklik yanada mustahkamlanmoqda.

Vatan — bu xalqning o‘tmishi, buguni va kelajagi. Xalqimiz Vatan ostonadan boshlanadi, deb bejiz aytmagan. Kishi ulg‘aygan sari uning Vatan haqidagi tushunchasi ham kengaya boshlaydi, asta-sekin ostonaga, uy, mahalla, qishloq, shahar, tuman, viloyat, va nihoyat, mamlakat darajasiga ko‘tarildi. Tushuncha va kechinmalar nuqtai nazaridan esa vatanparvarlik tarixiy taraqqiyot jarayonida paydo bo‘lib, tashqi muhit va davrlar ta’sirida shakllangan va o‘zgarib kelgan ijtimoiy-ruhiy tuyg‘udir.

Vatan ravnaqi g‘oyasi mazmunini har bir kishining manfaatlarini yurt manfaatlari bilan uyg‘unlashtiruvchi, uni xalq baxt-saodati yo‘lida xizmat qilishga undovchi bunyodkor g‘oyadir. U milliy istiqlolning oliy maqsadi — O‘zbekistonda yashayotgan barcha fuqarolarning el-yurt kamoli bilan bog‘liq orzu-umidlarini amalga oshirishni ifodalangan. Vatan g‘oyasini amalga oshirishda: 1) hayotda demokratik tamoyillarning ustuvorligi, muqobil partiyalar, jamiyatni erkinlashtirish, davlatning islohotchilik funksiyasi, aholi siyosiy ongi va madaniyatini oshirish lozim; 2) ijtimoiy barqarorlik, millatlararo totuvlik, diniy bag‘rikenglik, mahallaning mavqeyini oshirish, aholini ijtimoiy himoyalash tamoyillari muhim hisoblandi; 3) mulkchilikni shakllantirish, kichik va o‘rta biznesni, tadbirkorlikni rivojlantirish kerak; 4) intellektual salohiyatni oshirish; 5) qonun ustuvorligiga erishish, huquqiy demokratik jamiyat qurish kabilar kirgan.

Milliy g‘oyaga sadoqat — yuksak vatanparvarlikda, mustaqillikni mustahkamlash va Vatan ravnaqini ta’minlashga shaxsiy hissa qo‘shish istagida

namoyon bo‘ladi. Dunyodagi hamma xalqlarda ham mehmonnavozlik miqyosi va me‘yori mavjud, lekin u har bir xalqda turli xarakterga ega.

Marosimlar, urf-odat va an‘analari har bir xalqning betakror boyligi, merosidir. Insonning hayoti, u tug‘ilganidan boshlab, vafot etgunga qadar turli marosimlar doirasida o‘tadi. Marosimchilik millatning o‘ziga xosligi va tarixiy tajribasini saqlash va an‘analarni kelajakka etkazish vositasidir.

Barchamiz Vatan ravnaqi, yurt tinchligi va xalq farovonligini ta‘minlash uchun, ijtimoiy hamkorlik muhitiga zarar etkazishi mumkin bo‘lgan har qanday xavf-hatarning oldini olinadi, ularni bartaraf etish uchun zarur chora-tadbirlarni ko‘rmog‘imiz darkor. Chunki shu aziz Vatan — barchamizniki, undagi tashvishi ham, g‘am, yutuq va kamchiliklar, muvaffaqiyatlar hammamizga tegishlidir.

Erkinlik — kishilar faoliyati bilan tabiat va jamiyatning ob‘yektiv qonuniyatlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni o‘rganishi asosida faoliyat olib borish va hayot kechirish zarurligini ifodalovchi tushuncha.

Milliy istiqlol g‘oyasi va mafkurasi shaxs erkinligi g‘oyasiga tayanadi. O‘z haq-huquqini taniydigan, ayni paytda o‘z manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg‘unlatiradigan insongina milliy g‘oyamiz tamoyillarini to‘g‘ri baholay oladi. Demokratiya (yunon. «demos» xalq va «kratos» hokimiyat) — xalq hokimiyati, fuqarolarning ozodligi va tengligi tamoyillarini e‘lon qilishga asoslangan siyosiy tuzum shakli. Demokratiya asosida qiziqish, intilish va manfaatlarni mutanosiblashtirish, muvofiqlashtirish, murosaga keltirish va kelishish siyosati yotadi. SHu ma‘noda demokratiya jamiyatdagi kuchlarni birlashtirishga, mamlakat salohiyatini taraqqiyot uchun safarbar qilishga xizmat qiladi.

Forobiyning «Fozil odamlar shahri» asarida demokratiya (fozil jamiyat)ning asosiy mezonlaridan biri sifatida adolat va aqlga asoslangan boshqaruv g‘oyasi alohida o‘rin tutadi.

Alloma fikricha, ideal jamiyat – bu fozil shahar bo‘lib, unda barcha a‘zolar bir-biri bilan hamjihat yashaydi, har kim o‘z burchini to‘g‘ri bajaradi va boshqaruv adolat tamoyillariga asoslanadi.

Asosiy demokratik mezonlar. Forobiy asarida fozil jamiyatni belgilovchi muhim mezonlar quyidagilar:

- adolat ustuvorligi – jamiyatda har bir inson o‘z haqqini topishi va adolat ta‘minlanishi;

- bilim va aqlga tayangan boshqaruv – rahbar dono, bilimli va ma‘naviy yetuk bo‘lishi;

- tenglik va hamjihatlik – jamiyat a‘zolari o‘rtasida o‘zaro hurmat va hamkorlik;

- umumiy manfaatga xizmat qilish – har bir shaxs jamiyat farovonligi uchun harakat qilishi.

Abu Nasr Forobiy qarashlarida demokratiyaning (fozil jamiyatning) asosiy mezoni — bu jamiyatni adolat, aql va fazilatli insonlar boshqaruvi asosida tashkil etish g‘oyasidir. U “fozil odamlar shahri” konsepsiyasi orqali ideal jamiyatning siyosiy-ijtimoiy modelini ishlab chiqadi va unda inson baxti, erkinligi hamda ma‘naviy kamoloti markaziy o‘rinda turadi.

1. Adolat – asosiy mezon. Forobiyga ko‘ra, fozil jamiyatning eng muhim belgisi adolatning ustuvorligidir. Adolat bo‘lmagan jamiyatda tenglik buziladi, ijtimoiy ziddiyatlar kuchayadi va xalq baxtga erisha olmaydi. Shu sababli hokimiyat va qonunlar adolatga asoslanishi shart.

2. Aql va ilmga asoslangan boshqaruv. Demokratik jamiyatni barpo etishda Forobiy bilimli, dono va aql-zakovatli rahbar muhim rol o‘ynashini ta‘kidlaydi. Unga ko‘ra, davlatni boshqaruvchi shaxs falsafa, axloq va ilmiy bilimlarni chuqur egallagan bo‘lishi kerak. Bu esa qarorlarning to‘g‘ri va oqilona bo‘lishini ta‘minlaydi.

3. Fazilatli fuqarolar jamiyati. Forobiy demokratik jamiyatni faqat rahbar emas, balki fazilatli fuqarolar jamoasi deb ham tushunadi. Har bir inson: halol

bo'lishi, o'z burchini bajarishi, jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yishi kerak.

4. Tenglik va hamkorlik. Uning qarashlarida jamiyat a'zolari o'rtasida ijtimoiy hamjihatlik va o'zaro yordam muhim o'rin tutadi. Har bir kasb va ijtimoiy qatlam jamiyat uchun zarur bo'lib, ular bir-birini to'ldiradi.

5. Umumiy baxtga erishish. Forobiy demokratik jamiyatning yakuniy maqsadini insonlarning umumiy baxt-saodati deb biladi. Har bir fuqaro o'z salohiyatini jamiyat farovonligi uchun safarbar qilgandagina haqiqiy fozil jamiyat shakllanadi. Demak, Forobiy qarashlarida demokratiyaning asosiy mezoni — adolatga tayangan, ilm va aql bilan boshqariladigan, fazilatli fuqarolar hamkorligiga asoslangan jamiyatdir. Bunday jamiyatda inson erkinligi, ijtimoiy barqarorlik va ma'naviy yetuklik ta'minlanadi.

Forobiy va Avloniy turli tarixiy davrlarda yashagan bo'lsalar-da, ularni birlashtirib turadigan muhim g'oya — insonni tarbiya orqali erkin va farovon jamiyatga yetkazish masalasidir.

Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida ideal jamiyatni aql, adolat va fazilat asosida qurish mumkinligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, jamiyatning taraqqiyoti bilimli, axloqan yetuk va fazilatli insonlar tarbiyasiga bog'liq. Shuning uchun ham u tarbiyani inson kamoloti va jamiyat baxtining asosiy omili sifatida ko'radi.

Abdulla Avloniy esa jadid ma'rifatchiligi vakili sifatida "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida insonni ma'rifat, ilm, odob-axloq va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash g'oyasini ilgari suradi. Uning fikricha, jamiyat taraqqiyoti va millat erkinligi avvalo ma'rifatli va tarbiyali avlodga bog'liqdir.

Har ikki mutafakkir qarashlarida umumiy jihat shuki, ular:

- inson kamolotida tarbiyaning hal qiluvchi o'rni borligini;
- erkin va adolatli jamiyat faqat ma'rifatli insonlar orqali barpo etilishini;
- axloqiy va ilmiy yetuklik jamiyat taraqqiyotining asosi ekanini ta'kidlaydilar.

Demak, Forobiy va Avloniy turli davrlarda yashagan boʻlsalar ham, ularning gʻoyalari umumiy maqsad — tarbiya orqali insonni erkin, adolatli va farovon jamiyatga yetaklash gʻoyasi mujassamdir.

Forobiy fikriga koʻra, fozil jamiyat aholisi nazariy qarashlari va amaliy ishlarida begona, notoʻgʻri yoki buzgʻunchi gʻoyalarga tayanmasligi kerak. Chunki bunday gʻoyalar jamiyatning axloqiy birligini buzadi, odamlarni haqiqatdan chalgʻitadi va fozil shahar maqsadi boʻlgan baxt-saodatga erishishga toʻsqinlik qiladi.

Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida jamiyatning sogʻlom rivojlanishi uchun insonlar:

haqiqatga asoslangan bilimlarga tayanishi,
aql va mantiqqa zid gʻoyalardan uzoq boʻlishi,
jaholat va notoʻgʻri eʼtiqodlardan saqlanishi kerakligini taʼkidlaydi.

Unga koʻra, agar jamiyatga begona, notoʻgʻri yoki maqsadsiz gʻoyalar kirib kelsa, ular insonlarning fikrlashini buzadi va amaliy faoliyatini ham notoʻgʻri yoʻlga boshlaydi. Natijada fozil jamiyat oʻrniga johil jamiyat shakllanishi mumkin.

Demak, Forobiy qarashlarida fozil jamiyatning muhim sharti — nazariy bilim va amaliy faoliyatning haqiqat, aql va fazilatga asoslanishi hamda begona, notoʻgʻri gʻoyalardan himoyalanihidir.

Umuman, farovon jamiyat gʻoyasi mustaqil va barqaror taraqqiyot yoʻliga kirayotgan jamiyatlar uchun ikki hissa qadrlidir. Uning umuminsoniy jihatlariga, demokratik mohiyatiga ulkan eʼtibor berilayotganligi tabiiydir. Zero, mamlakatimizda farovon, ilgʻor jamiyat barpo etish — maqsad, amalga oshirilayotgan islohotlar — vosita boʻlib, jamiyatimizda hukm surayotgan ijtimoiy-siyosiy barqarorlik, oʻz navbatida, islohotlar uchun shart-sharoitdir. Qadimgi yunon faylasufi (mil.avv. 384-322) Arastu fikricha, «maqsad emas, balki unga etish vositalari hal qiluvchi oʻrinni egallaydi».

Jamiyatni demokratiyalash jarayoni siyosiy institutlar — partiyalar, nodavlat va jamoat birlashmalarini mustahkamlash va rivojlantirish bilan bevosita bogʻliq

— jamiyat hayotida nodavlat va jamoat tizimlarining mavqei o‘zib borayotganini alohida ta’kidlashni istardim.

Ana shunday maqsadlarni o‘zida mujassam etgan dasturning negizini quyidagi ustuvor vazifalar tashkil etadi:

1. Ikkinchi ustuvor yo‘nalish. Bu — mamlakatimizda xavfsizlik va barqarorlikni, davlatimiz hududiy yaxlitligini, sarhadlarimiz daxlsizligini, fuqarolarimizning tinchligi va osoyishtaligini ta’minlashdan iborat.

2. Uchinchi ustuvor yo‘nalish. Bu — bozor islohotlarini yanada chuqurlashtirish, kuchli bozor infratuzilmasini yaratish, barqaror va o‘zaro mutanosib, mustahkam iqtisodiyotning muhim sharti bo‘lgan erkin iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishdan iborat.

3. Eng muhim ustuvor yo‘nalish — bu inson huquqlari va erkinliklarini, so‘z va matbuot erkinligini, shuningdek, oshkoralikni, jamiyatda o‘tkazilayotgan islohotlarning ochiqligini ta’minlaydigan demokratik tamoyillarni so‘zda yoki qog‘ozda emas, amaliy hayotda joriy qilishdir. Ommaviy axborot vositalari tom ma’noda «to‘rtinchi hokimiyat» darajasiga ko‘tarilmog‘i lozim.

4. Beshinchi ustuvor yo‘nalish — fuqarolik jamiyatini shakllantirishning muhim sharti bo‘lib, bu jamiyat hayotida nodavlat va jamoat tashkilotlarining o‘rni va ahamiyatini keskin kuchaytirishdan iborat. Yoki boshqacha qilib aytganda, bu — «Milliy tiklanishdan» degan tamoyilni amalda hayotga joriy etish demakdir. «Milliy yuksalish sari» amalga oshadi.

5. Oltinchi ustuvor yo‘nalish — bu sud-huquq sohasini isloh qilish bo‘yicha boshlangan ishlarni izchil davom ettirishdan iborat. Qayerda sud mustaqil bo‘lmas ekan, shu erda qonun talablari va adolat buzilishi muqarrar.

7. Yettinchi ustuvor vazifa — bu barcha islohotlarimizning bosh yo‘nalishi va samaradorligining pirovard natijasini belgilab beradigan inson omili va mezonidir.

Odamlar ongida demokratik qadriyatlarni mustahkamlashda, ularning siyosiy va fuqarolik faolligini oshirishda, mamlakatda ro‘y berayotgan demokratik

o‘zgarishlarning ko‘lamini oshirish va chuqurlashtirishda bu tashkilotlarning o‘rni va ahamiyati beqiyosdir».

3.2. Vatanparvarlik mohiyati va shakllanishi

Vatanparvarlikning asosiy jihatlari: ma’naviy va ruhiy qadriyat sifatida, vatan shaxs uchun nafaqat geografik hudud, balki ruhiy va ma’naviy qadriyatdir, shaxsiyatning milliy ildizlari va o‘zligini anglashda muhim vosita hisoblanadi, axloqiy mas’uliyat. Vatanparvar shaxs ijtimoiy va axloqiy majburiyatlarini anglaydi. Jamiyat va xalq oldidagi mas’uliyatni his qiladi.

O‘z xalqining tarixini, madaniy merosini va qadriyatlarini bilish va hurmat qilish vatanparvarlikning asosiy mezonidir. Vatanparvarlikning mohiyati. Shaxsiy va ma’naviy yetuklik. Vatanparvarlik shaxsni ma’naviy barqarorlik va axloqiy yetuklikka yo‘naltiradi. Shaxs o‘z qadriyatlarini va jamiyatdagi o‘rnini anglaydi.

Vatanparvarlikning shakllanishi. Vatanparvarlik shaxsda biologik, psixologik, madaniy va ijtimoiy omillar orqali shakllanadi.

Biologik va psixologik omillar. Bolalik va o‘sish jarayonida ota-ona, maktab va jamiyat orqali milliy qadriyatlar bilan tanishtirish. Hissiy bog‘lanish: vatanga nisbatan mehr, g‘urur va sadoqat hissi.

Tarixiy va madaniy omillar. Milliy tarix va madaniyatni o‘rganish, xalqning tarixiy shaxsiyatlarini bilish. Madaniy meros, milliy bayramlar va an’analar shaxsni vatanparvarlik ruhida tarbiyalaydi.

Ijtimoiy va siyosiy omillar. Jamiyatdagi ijtimoiy faoliyat va fuqarolik majburiyatlari. Vatanparvarlik shaxsni jamiyatga foydali ish qilishga undaydi. Milliy manfaatlar bilan global dunyoqarashni uyg‘unlashtirish orqali shaxs ijtimoiy va axloqiy yetuk bo‘ladi.

Zamonaviy yoshlar uchun vatanparvarlik milliy identifikatsiya va ruhiy barqarorlik manbai hisoblanadi. Globalizm va kosmopolitizm sharoitida milliy

qadriyatlarni saqlash va hurmat qilish muhim ahamiyatga ega. Vatanparvar shaxslar ijtimoiy hamkorlik va global mas'uliyatni uyg'unlashtiradi.

Vatanparvarlik:

- shaxsni ruhiy, axloqiy va ijtimoiy yetuklikka yo'naltiradi.
- milliy tarix va madaniyatni saqlash va hurmat qilishga undaydi.
- shaxsni jamiyat va xalq oldidagi mas'uliyatni his qilishga o'rgatadi.
- kosmopolitizm bilan uyg'unlashganda, shaxs milliy va global manfaatlarni uyg'unlashtirgan yetuk shaxsga aylanadi.

Adolatli jamiyat orzusi demokratik jamiyatning ustuvor qadriyatiga va uning barqaror taraqqiyoti omiliga aylanishi uchun bir qator muhim ijtimoiy, huquqiy va ma'naviy shart-sharoitlar zarur bo'ladi. Chunki adolat g'oyasi faqat orzu sifatida emas, balki amaliy hayotda amalga oshiriladigan tamoyilga aylangandagina jamiyat rivojlanadi.

Adolatli jamiyat — bu har bir insonning huquqlari himoya qilinadigan, imkoniyatlar tengligi ta'minlanadigan, qonun ustuvor bo'lgan va ijtimoiy adolat qaror topgan jamiyatdir. Bunday jamiyatda inson qadr-qimmati eng oliy qadriyat sifatida e'tirof etiladi.

Demokratik jamiyatda adolat:

- qonun ustuvorligi orqali ta'minlanadi;
- fuqarolarning teng huquqliligi bilan mustahkamlanadi;
- ijtimoiy himoya va teng imkoniyatlar orqali amalga oshadi;
- boshqaruvning shaffofligi va javobgarligi bilan kuchayadi.

Adolatni ustuvor qadriyatga aylantirish omillari. Adolatli jamiyat orzusini real qadriyatga aylantirish uchun:

- huquqiy davlat tamoyillarini rivojlantirish;
- fuqarolik jamiyatini mustahkamlash;
- inson huquq va erkinliklarini ta'minlash;
- ta'lim va tarbiya orqali adolatli tafakkurni shakllantirish;
- korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytirish zarur.

Adolat jamiyatda ishonch, barqarorlik va ijtimoiy hamjihatlikni ta'minlaydi.

Adolat ustuvor bo'lgan jamiyatda:

- ijtimoiy ziddiyatlar kamayadi;
- fuqarolar faolligi oshadi;
- iqtisodiy va ma'naviy rivojlanish barqarorlashadi.

Demak, adolatli jamiyat orzusi demokratik jamiyatning asosiy qadriyatiga aylangandagina, u barqaror taraqqiyotning muhim omiliga aylanadi. Adolat — bu nafaqat maqsad, balki jamiyat rivojlanishining asosiy poydevoridir.

Komil inson azal-azaldan xalqimizning ezgu orzusi, uning ma'naviyatining uzviy bir qismi bo'lib kelgan. Bu g'oya Sharq tafakkurida, xususan, o'zbek xalqining diniy, axloqiy va falsafiy qarashlarida markaziy o'rin egallaydi. Komil inson tushunchasi insonning nafaqat jismoniy va aqliy, balki ma'naviy-axloqiy jihatdan ham yuksalishini anglatadi.

Komil inson — bu bilimli, adolatli, halol, vatanparvar, sabrli va yuksak axloqiy fazilatlarga ega shaxsdir. U o'z manfaatini emas, balki jamiyat va xalq manfaatini ustun qo'yadi.

O'zbek xalqining ma'naviy merosida komil inson g'oyasi:

- xalq og'zaki ijodi (dostonlar, ertaklar, maqollar)da;
- diniy ta'limotlarda;
- mutafakkirlar asarlarida;
- milliy qadriyat va urf-odatlarda chuqur aks etgan. Bu g'oya insonni ezgulik, halollik va insonparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Sharq allomalari komil insonni turlicha talqin qilganlar:

- Forobiy — bilim va aqlga asoslangan fazilatli inson;
- Ibn Sino — axloqiy va aqliy yetuk shaxs;
- Yusuf Xos Hojib — adolatli va dono inson;
- Alisher Navoiy — insonparvar, ezgu fazilatli va komil ma'naviyat egasi;
- Abdulla Avloniy — ilmi, odobli va vatanparvar shaxs.

Komil insonni shakllantirishda tarbiya hal qiluvchi rol o'ynaydi. Axloqiy, aqliy, jismoniy va ma'naviy tarbiya uyg'un holda olib borilgandagina shaxs komillikka erishadi. Demak, komil inson g'oyasi xalqimiz ma'naviyatining ajralmas qismi bo'lib, u asrlar davomida shakllangan ezgu orzu sifatida insonni yuksak axloq, bilim va ma'naviyat sari yetaklaydi. Bu g'oya bugungi kunda ham barkamol avlod tarbiyasining asosiy mezoni bo'lib xizmat qiladi.

Barkamol inson haqidagi yuksak g'oyalar Abu Nasr Forobiy va Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarning asarlarida markaziy o'rin egallaydi va Sharq ma'naviy-falsafiy tafakkurining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ularning qarashlarida inson kamoloti faqat bilim bilan emas, balki axloq, ma'naviyat va jamiyatga foydali faoliyat bilan bog'liq holda talqin etiladi.

Abu Nasr Forobiy "Fozil odamlar shahri" asarida barkamol insonni aql-zakovat, ilm va axloqiy fazilatlar uyg'unlashgan shaxs sifatida ta'riflaydi. Unga ko'ra:

- inson kamoloti avvalo ilm va tafakkurga tayanadi;
- jamiyatda baxt-saodatga erishish uchun har bir inson o'z vazifasini to'g'ri bajarishi kerak;
- barkamol shaxs jamiyatning adolatli va tinch rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tasavvur (so'fiylik) ta'limotida inson ruhiy kamolotga erishishining asosiy yo'nalishi-yo'llari 4 bosqichdan iborat deb hisoblaydi: 1) shariat; 2) tariqat; 3) ma'rifat; 4) haqiqatdan iborat.

Abu Nasr Forobiy ideal jamiyatni ham barkamol insonlar jamiyati deb biladi, ya'ni jamiyatning taraqqiyoti insonning ma'naviy va aqliy yetukligiga bevosita bog'liqdir.

Alisher Navoiy asarlarida barkamol inson g'oyasi insonparvarlik, adolat, mehr-oqibat va yuksak axloq bilan chambarchas bog'langan. Uning fikricha:

- insonning eng oliy fazilati — insonparvarlik;
- ilm va odob bir-birini to'ldiruvchi asosiy qadriyatlardir;

- haqiqiy komillik — ezgulik qilish, boshqalarga yaxshilik istash va adolatli bo‘lishdir.

Navoiy “Xamsa” dostonlari va boshqa asarlarida insonni ma’naviy jihatdan yuksaltiruvchi g‘oyalarni ilgari surib, barkamol insonni jamiyatning bezagi sifatida tasvirlaydi.

Forobiy va Navoiy qarashlarida umumiy jihatlar:

- inson kamolotida ilm va axloq birligi;
- jamiyat taraqqiyotida ma’naviy yetuk shaxslarning o‘rni;
- adolat, ezgulik va insonparvarlikning ustuvorligi;
- tarbiyaning barkamol insonni shakllantirishdagi hal qiluvchi roli. Demak,

Abu Nasr Forobiy va Alisher Navoiy asarlarida barkamol inson g‘oyasi insoniyatning eng yuksak ma’naviy ideali sifatida talqin qilinadi. Ularning merosi bugungi kunda ham yoshlarni ilmli, axloqli, vatanparvar va jamiyatga foydali shaxs sifatida tarbiyalashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

3.3. Kosmopolitizm va uning ta’siri

Kosmopolitizm (yunoncha kosmos – olam, polites – fuqaro) - shaxsning o‘zligini faqat millat, hudud yoki davlat bilan cheklamasdan, butun insoniyat va global qadriyatlar bilan uyg‘un ravishda shakllantirishga intilishi. Kosmopolitizm falsafiy, madaniy va ijtimoiy nuqtai nazardan bir nechta asosiy jihatga ega:

- global dunyoqarash — shaxs faqat milliy manfaatlarda emas, balki insoniyat manfaatida ham harakat qiladi.

- universal axloqiy me’yorlar — inson huquqlari, adolat, erkinlik va tenglik kabi qadriyatlar asosida qaror qabul qilish.

- madaniyatlararo integratsiya — turli xalqlar madaniyati va tajribasini hurmat qilish va o‘rganish.

Kosmopolitizm shaxs va jamiyat rivojida quyidagi yoʻnalishlarda taʼsir koʻrsatadi: shaxsiy rivojlanish, kosmopolit shaxs tanqidiy fikrlash va ijodiy tafakkurga ega boʻladi.

Global bilim va tajribalarni oʻzlashtirish orqali shaxsning ruhiy va intellektual salohiyati oshadi. Milliy qadriyatlar bilan uygʻunlashganda, shaxs oʻzligini chuqurroq anglaydi.

Ijtimoiy uygʻunlik. Kosmopolitizm shaxsni ijtimoiy tolerantlik va hamkorlik ruhida tarbiyalaydi. Jamiyatda madaniy va etnik uygʻunlikni mustahkamlaydi. Shaxs milliy manfaatlarni hurmat qilgan holda, global muammolarga ham masʼuliyat bilan yondashadi.

Maʼnaviy va axloqiy taʼsir. Kosmopolitizm shaxsni universal axloqiy meʼyorlar asosida qaror qabul qilishga oʻrgatadi. Milliy qadriyatlar bilan uygʻunlashgan kosmopolit qarash axloqiy yetuklik va ruhiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Global masʼuliyatni his qilgan shaxs ijtimoiy adolat va insonparvarlik prinsiplariga amal qiladi.

Kosmopolitizm va vatanparvarlik oʻrtasidagi uygʻunlik. Koʻp hollarda kosmopolitizm va vatanparvarlik qarama-qarshi tushunchalar sifatida koʻriladi, ammo ularni uygʻunlashtirish mumkin:

- milliy qadriyatlarni hurmat qilish shaxsga maʼnaviy barqarorlik beradi.

- global gʻoyalarni qabul qilish shaxsni tanqidiy tafakkurga va ijodiy yechimlar topishga yoʻnaltiradi. Shu tarzda, shaxs milliy va global manfaatlarni uygʻunlashtirgan holda ijtimoiy va maʼnaviy yetuk boʻladi. Misol uchun, Mahmudkhoʻja Behbudiy milliy maʼnaviyatni rivojlantirish bilan birga, zamonaviy global bilimlarni oʻrgatish orqali oʻz jamiyatini rivojlantirishga xizmat qilgan.

Kosmopolitizm shaxsiyat va jamiyat rivojida quyidagi ahamiyatga ega:

- shaxsning global dunyoqarashi va tanqidiy tafakkurini rivojlantiradi.

- jamiyatda madaniy uygʻunlik va ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlaydi.

- shaxsning axloqiy va ma'naviy yetukligini oshiradi. Vatanparvarlik bilan uyg'unlashganda, shaxs milliy qadriyatlarni saqlab, global mas'uliyatni his qiluvchi yetuk shaxsga aylanadi.

Kosmopolitizm – «jahon davlati» tuzishni va «jahon fuqaroligi»ni targ'ib qiluvchi ta'limot. U ajdodlardan avlodlarga qoladigan buyuk meros, eng aziz xotira. Vatan – ota-bobolarimizning hoki poylari jo bo'lgan, vaqti-soati etib har birimiz bosh qo'yadigan muqaddas zamindir». Kosmopolitizm jahon miqyosida axborot ayirboshlash imkoniyatlari oshib borayotgan hozirgi davrda «Vatan» tushunchasi nisbiy xarakterga ega ekanini ro'kach qiladi. Bu oqim jamiyat taraqqiyotining dastlabki, inson ijtimoiy-oilaviy muhitdan tashqarida yashashi mumkin bo'lmagan davrlarida «Vatan» tushunchasi muayyan ahamiyatga ega bo'lmagan, deb uqtiradi. Uningcha, bugungi kunda ayrim insonlarning Vatanga bog'lanib qolishi shaxs erkinliklarining cheklanishiga olib kelmoqda emish.

Haqiqatda esa Sahroi Kabirda yashayotgan badaviylar ham, ekologik vaziyati nihoyatda og'ir hududlarda yashayotgan kishilar ham, millatidan qat'i nazar, pasportiga «amerikalik» deb yozilgan kishilar ham o'zlari yashayotgan tabiiy-ijtimoiy muhit – Vatan tuyg'usiga ega bo'lgan, uning daxlsizligini muqaddas bilgan bizning zamondoshlarimizdir. Aytish mumkinki, Vatan tuyg'usi – inson ma'naviy kamolotining eng muhim mezoni bo'lib hisoblanadi. Vatanga muhabbat inson ma'naviyatini shakllantiruvchi omillardandir.

Jamiyatning o'z ertasi va kelajagiga ishonchi – bu ijtimoiy barqarorlik, taraqqiyot va ma'naviy yuksalishni ta'minlaydigan muhim ijtimoiy-psixologik hamda ma'naviy omildir. Bunday ishonch jamiyat a'zolarining kelajakka nisbatan umidli, faol va maqsadli munosabatini ifodalaydi.

Kelajakka ishonch jamiyatda mavjud bo'lgan siyosiy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish, huquqiy kafolatlar va ma'naviy muhitga asoslanadi. Agar fuqarolar ertangi kunga ishonch bilan qarasa, ular bugungi hayotda ham faol bo'lib, jamiyat rivojiga hissa qo'shadi.

Jamiyatning kelajakka ishonchini shakllantiruvchi omillar: siyosiy barqarorlik va tinchlik, qonun ustuvorligi va adolat, iqtisodiy rivojlanish va farovonlik, ta'lim va tarbiya tizimining samaradorligi, ma'naviy qadriyatlar va milliy birlik, fuqarolik jamiyatining rivojlanishi.

Kelajakka ishonch: jamiyatda ijtimoiy faollikni oshiradi, yoshlarni maqsadli va intiluvchan qiladi, ijtimoiy optimizmni kuchaytiradi, islohotlar va yangilanishlarni qo'llab-quvvatlashga yordam beradi, milliy birlik va hamjihatlikni mustahkamlaydi. Demak, jamiyatning o'z ertasi va kelajagiga ishonchi uning barqaror rivojlanishi va taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi. Kelajakka ishonch kuchli bo'lgan jamiyatda insonlar faol, tashabbuskor va ma'naviy jihatdan yuksak bo'lib shakllanadi.

Mafkuraviy tortishuvlarda tahdid soluvchi ham, o'zini himoya qiluvchi ham g'oyani ommalashtirish uslublari jamiyatdagi axborot va g'oyaviy kurash jarayonida muhim o'rin tutadi. Chunki har qanday mafkura o'z g'oyasini keng ommaga yetkazish, uni qabul qildirish yoki qarshi g'oyalardan himoya qilishga intiladi.

Mafkuraviy jarayonlarda g'oyalar turli vosita va usullar orqali tarqatiladi:

1. Axborot vositalari orqali. Televideniye, radio, internet, ijtimoiy tarmoqlar va matbuot orqali g'oyalar tez va keng auditoriyaga yetkaziladi. Bu eng kuchli ta'sir vositalaridan biridir.

2. Ta'lim va tarbiya tizimi orqali. Maktab, oliy ta'lim muassasalari va tarbiyaviy jarayonlarda g'oyalar ilmiy asosda singdiriladi. Bu usul uzoq muddatli va barqaror ta'sirga ega.

3. Madaniy va san'at vositalari orqali. Badiiy adabiyot, kino, teatr, musiqa va san'at asarlari orqali g'oyalar hissiy va estetik ta'sir orqali ommalashadi.

4. Targ'ibot va tashviqot orqali. Maxsus ma'ruzalar, uchrashuvlar, seminarlar va kampaniyalar orqali g'oyalar ongli ravishda singdiriladi.

5. Ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar orqali. Bugungi kunda eng tez tarqaluvchi usul bo'lib, g'oyalar vizual, audio va matn shaklida keng tarqatiladi.

Tahdid soluvchi g'oyalar – jamiyat barqarorligiga zid, ekstremistik yoki buzg'unchi mazmunga ega bo'lib, odamlarni chalg'itishga xizmat qiladi.

Himoya qiluvchi g'oyalar – milliy qadriyatlar, tinchlik, bag'rikenglik va ma'naviy barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan bo'ladi.

Demak, mafkuraviy tortishuvlarda g'oyani ommalashtirish uslublari jamiyat ongiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli har bir jamiyat o'zining himoya qiluvchi g'oyalarini ilm, ma'rifat va zamonaviy kommunikatsiya vositalari orqali samarali targ'ib etishi muhim ahamiyatga ega.

Vatan — bu xalqning o'tmishi, buguni va kelajagi. Xalqimiz Vatan ostonadan boshlanadi, deb bejiz aytmagan. Kishi ulg'aygan sari uning Vatan haqidagi tushunchasi ham kengaya boshlaydi, asta-sekin ostonaga, uy, mahalla, qishloq, shahar, tuman, viloyat, va nihoyat, mamlakat darajasiga ko'tarildi. Tushuncha va kechinmalar nuqtai nazaridan esa vatanparvarlik tarixiy taraqqiyot jarayonida paydo bo'lib, tashqi muhit va davrlar ta'sirida shakllangan va o'zgarib kelgan ijtimoiy-ruhiy tuyg'udir.

Vatan ravnaqi g'oyasi mazmunini har bir kishining manfaatlarini yurt manfaatlarini bilan uyg'unlashtiruvchi, uni xalq baxt-saodati yo'lida xizmat qilishga undovchi bunyodkor g'oyadir. U milliy istiqlolning oliy maqsadi — O'zbekistonda yashayotgan barcha fuqarolarning el-yurt kamoli bilan bog'liq orzu-umidlarini amalga oshirishni ifodalandi.

Erkin va farovon hayot qurishning quyidagi 3 omili ham mavjud:

Jamiyat barqarorligi, barqaror taraqqiyot — erkin va farovon hayot qurishning muhim qadriyatlaridan biridir.

O'rta mulkdorlar qatlamini shakllantirish - bu jamiyatda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydigan, tadbirkorlik va mulk egaligi asosida o'z daromadiga ega bo'lgan keng ijtimoiy qatlamni rivojlantirish jarayonidir. Ushbu qatlam odatda kichik va o'rta biznes vakillari, hunarmandlar, fermerlar, xususiy tadbirkorlar hamda malakali mutaxassislardan iborat bo'ladi.

Oʻrta mulkdorlar qatlamining shakllanishi iqtisodiyotda mulkchilik shakllarining xilma-xilligi, xususiy mulkning rivojlanishi va bozor munosabatlarining mustahkamlanishi bilan bogʻliq. Bu qatlam jamiyatda iqtisodiy tayanch boʻlib xizmat qiladi.

Oʻrta mulkdorlar qatlamini shakllantirishning asosiy maqsadi – barqaror iqtisodiy tizimni yaratish, aholining turmush darajasini oshirish va jamiyatda ijtimoiy tenglikni mustahkamlashdir.

Shakllantirish omillari:

- xususiy mulk va tadbirkorlikni rivojlantirish;
- kichik va oʻrta biznesni qoʻllab-quvvatlash;
- huquqiy kafolatlar va mulk daxlsizligini taʼminlash;
- soliq va iqtisodiy imtiyozlar yaratish;
- kredit va investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish;
- kasb-hunar va iqtisodiy taʼlimni rivojlantirish.

Oʻrta mulkdorlar qatlamining shakllanishi:

- iqtisodiy barqarorlikni taʼminlaydi;
- ishsizlikni kamaytiradi;
- jamiyatda ijtimoiy tenglikni mustahkamlaydi;
- fuqarolarning tashabbuskorligini oshiradi;
- davlat byudjetiga tushumlarni koʻpaytiradi;

- fuqarolik jamiyatini rivojlantiradi. Demak, oʻrta mulkdorlar qatlamini shakllantirish jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotida muhim oʻrin tutadi. U barqaror iqtisodiyot, mustahkam fuqarolik jamiyati va aholining farovonligini taʼminlovchi asosiy omillardan biridir.

Jamiyatning aynan oʻrta qatlami milliy boylikning asosiy qismini yaratadi, davlat qaramogʻida boqimandalarcha kun kechirmagan va jamiyatning «umurtqa suyagi»ni tashkil etgan. Bunday qatlamning shakllanishi, shuningdek jamiyatning keskin tabaqalashuviga — oshib-toshib ketgan boylaru, kambagʻal, qashshoqlarga boʻlinib ketishiga yoʻl qoʻymagan. Jamiyatda turli ijtimoiy guruhlarning

manfaatlarini uyg'unlashtirish, fuqarolar birdamligini ta'minlash asosida umumiy adolatni o'rnatishning eng sinalgan vositalaridan biri ham jamiyatda o'rta qatlamni barpo etish ekanligini shundan ko'rish mumkin.

3.4. Vatanparvarlik va kosmopolitizmni integratsiyasi

Zamonaviy dunyoda shaxsiyat va jamiyat rivojida milliy qadriyatlar bilan global g'oyalarni uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Vatanparvarlik va kosmopolitizm — bir-biriga qarama-qarshi tuyulishi mumkin bo'lgan tushunchalar, ammo ular to'g'ri yondashuv bilan uyg'unlashadi va shaxsiyatni ruhiy, ma'naviy va ijtimoiy jihatdan rivojlantiradi.

Vatanparvarlik — shaxsning o'z millati, tarixi, madaniyati va jamiyati bilan bog'liqligi, ularga sadoqat va fidoyilik hissi.

Kosmopolitizm - shaxsning global dunyoqarashi, insoniyat manfaatlarini milliy manfaat bilan uyg'unlashtirishga intilishi. Ushbu ikki tushuncha shaxsni ichki ma'naviy barqarorlikka, axloqiy yetuklikka va ijtimoiy mas'uliyatga yo'naltiradi.

Uyg'unlashtirishning ahamiyati:

- shaxsiyatni rivojlantirish

- milliy qadriyatlarni bilish va hurmat qilish, shaxsni o'zlikni anglashga yo'naltiradi.

- global g'oyalarni o'rganish, shaxsni tanqidiy va ijodiy tafakkurga undaydi.

Vatanparvarlik shaxsga fidoyilik va halollikni o'rgansa, kosmopolitizm shaxsni global axloqiy mas'uliyatni his qilishni o'rganadi.

Uyg'unlashtirish yo'llari. Ta'lim va tarbiya. Milliy tarix, madaniyat va tilni o'rganish bilan birga, global muammolar, boshqa xalqlar madaniyati va global etik me'yorlarni ham o'rgatish.

Ijodiy va ilmiy faoliyat. Milliy va global g'oyalarni uyg'unlashtirgan tadqiqotlar va loyihalar yaratish. Masalan, xalqaro konferensiyalar, ilmiy almashinuvlar va madaniy tadbirlar orqali shaxsiyatni keng dunyoqarashga yo'naltirish.

Axloqiy va ijtimoiy me'yorlarni uyg'unlashtirish. Milliy qadriyatlarni hurmat qilish, boshqalarning huquq va madaniyatini e'tiborga olish. Jamiyatdagi ijtimoiy faoliyat va ma'naviy mas'uliyatni birlashtirish. Mahmudxo'ja Behbudiy: o'zining Jadid maktablari orqali milliy ma'naviyatni rivojlantirish bilan birga, global bilim va dunyoqarashga yo'naltirdi.

Zamonaviy yoshlar: milliy qadriyatlarni bilish, hurmat qilish bilan birga, global muammolarga mas'uliyat bilan yondashadi (atmosfera muhofazasi, ijtimoiy adolat, xalqaro hamkorlik).

Vatanparvarlik va kosmopolitizmni uyg'unlashtirish shaxsiyatning: ruhiy barqarorligini, axloqiy yetukligini, ijtimoiy mas'uliyatini, tanqidiy va ijodiy tafakkurini mustahkamlaydi. Shunday qilib, shaxs milliy qadriyatlar bilan global g'oyalarni uyg'unlashtirgan holda ma'naviy va ijtimoiy yetuk bo'ladi, jamiyat va insoniyat rivojiga hissa qo'shadi.

Xulosa. Vatan tushunchasi shaxs uchun nafaqat geografik hudud, balki ruhiy, ijtimoiy va tarixiy qadriyatlar majmuasidir. Falsafiy talqin: Vatan shaxsning o'zligini anglashida platforma bo'lib xizmat qiladi.

Din nuqtai nazari: Vatan muqaddas maskan, unga mehr va sadoqat - ma'naviy ibodat.

Sotsiologik yondashuv: Vatan shaxsning jamiyat bilan uyg'unlashishi va ijtimoiy identifikatsiyasini shakllantiradi.

Vatanning ma'naviy qadri: ruhiy barqarorlik va ichki xavfsizlik, milliy identifikatsiya va o'zlik anglash, axloqiy va ma'naviy yetuklik, tarixiy va madaniy merosni saqlash.

Vatanparvarlik — shaxsning o‘z vatani va xalqiga sadoqat, himoya va rivojlantirishga intilishidir. Mohiyati: shaxsiy va ma’naviy yetuklik, ijtimoiy uyg‘unlik, tarixiy va madaniy merosni hurmat qilish.

Zamonaviy ahamiyati: Milliy qadriyatlarni saqlash va global mas’uliyatni uyg‘unlashtirish. Kosmopolitizm va uning ta’siri. Kosmopolitizm - shaxsning global dunyoqarashga ega bo‘lishi, insoniyat manfaatlarini milliy manfaat bilan uyg‘unlashtirishga intilishi.

Ta’siri: Shaxsiy rivojlanish (tanqidiy tafakkur, ijodiy fikrlash, ruhiy va intellektual salohiyat). Ijtimoiy uyg‘unlik (madaniy integratsiya, tolerantlik, hamkorlik). Ma’naviy va axloqiy yetuklik (universal qadriyatlar, jamiyatga mas’uliyat). Vatanparvarlik bilan uyg‘unlashish: Milliy qadriyatlarni hurmat qilish + global g‘oyalarni qabul qilish → shaxs yetuk va mas’uliyatli bo‘ladi. Uyg‘unlashtirish zarurati: Milliy sadoqat va global mas’uliyat bir-biriga qarama-qarshi emas.

Yo‘llari: ta’lim va tarbiya: milliy tarix va madaniyat bilan birga global bilimlar o‘rgatish, ilmiy va ijodiy faoliyat: milliy va global g‘oyalarni uyg‘unlashtirgan tadqiqotlar, axloqiy va ijtimoiy me’yorlarni uyg‘unlashtirish Natija: Shaxs milliy qadriyatlarni saqlab, global mas’uliyatni his qiluvchi yetuk shaxsga aylanadi.

Asosiy natijalar: vatan shaxsiyat va jamiyat rivojida ma’naviy poydevor vazifasini bajaradi, vatanparvarlik shaxsni ruhiy, axloqiy va ijtimoiy yetuklikka yo‘naltiradi, kosmopolitizm shaxsni global dunyoqarash va tanqidiy tafakkur bilan boyitadi, milliy va global qadriyatlarni uyg‘unlashtirish shaxsni ijtimoiy, axloqiy va ma’naviy yetuk shaxsga aylantiradi.

Vatan tushunchasi insonning tug‘ilib o‘sgan, uning shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o‘ynaydigan muqaddas makon bo‘lib, u nafaqat geografik hudud, balki chuqur ma’naviy, tarixiy va madaniy qadriyatlar tizimini ham ifodalaydi. Vatan insonning kimligi, o‘zligi va ma’naviy ildizini belgilovchi asosiy omil sifatida qaraladi. Shu bois vatan tushunchasi har bir millat

ma'naviyatining markaziy tayanchi hisoblanadi. Vatanparvarlik esa insonning o'z vataniga bo'lgan mehr-muhabbati, sadoqati va fidoyiligi bilan ifodalanadigan ijtimoiy-ma'naviy fazilatdir. U tarbiya jarayonida shakllanadi va oiladan boshlab ta'lim muassasalari hamda ijtimoiy muhit orqali rivojlanadi. Vatanparvarlik shaxsning fuqarolik pozitsiyasini belgilaydi hamda jamiyat taraqqiyotiga faol hissa qo'shishga undaydi.

Kosmopolitizm esa insonni dunyo fuqarosi sifatida qarash g'oyasini ilgari suradi. U global jarayonlar, madaniyatlararo muloqot va umumiy insoniy qadriyatlarni e'tirof etish bilan bog'liq bo'lsa-da, ayrim hollarda milliy o'ziga xoslik va vatanparvarlik tuyg'ularining susayishiga ham olib kelishi mumkin. Zamonaviy ilmiy yondashuvlarda vatanparvarlik va kosmopolitizmni qarama-qarshi emas, balki bir-birini to'ldiruvchi tushunchalar sifatida integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda shaxs o'z vataniga sadoqatli bo'lib qolgan holda, global dunyoqarashga ega, boshqa xalqlarga hurmat bilan qaraydigan, umuminsoniy qadriyatlarni qadrlaydigan fuqaroga aylanishi lozim.

Demak, vatan tushunchasi va vatanparvarlik milliy ma'naviyatning asosiy tayanchi bo'lsa, kosmopolitizm global tafakkurni shakllantiruvchi omildir. Ularning oqilona uyg'unligi esa zamonaviy, barkamol va ma'naviy yetuk shaxsni tarbiyalashda muhim ilmiy-pedagogik ahamiyatga ega.

TARQATMA MATERIALLAR:

VATAN TUSHUNCHASI VA UNING MA'NAVİY QADRI

Vatan Tushunchasining Mohiyati

🏠 Falsafiy Ta'rif

Vatan - insonning tug'ilgan joyi, o'sib ulg'aygan makon, ajdodlar merosi va milliy o'ziga xoslikning ramzi. Bu tushuncha inson hayotida eng chuqur ma'naviy va psixologik bog'liqlikni ifodalaydi.

👥 Ijtimoiy Jihat

Vatan - bu nafaqat geografik hudud, balki insonning ijtimoiy mavjudligining asosiy sharti. U oila, jamoa va davlat o'rtasidagi mustahkam bog'liqlikni ta'minlaydi.

❤️ Ma'naviy Qadri

Vatan tuprogi millatning ildizi hisoblanadi. Unda millatning tarixi, madaniyati, an'analari va qadriyatlari mujassam bo'lgan.

📖 Xalq Maqollari

"O'z yuritingning qadri o'zga yurida bilinir"

"Baliq suv bilan tirik, odam el bilan"

"Bulbul chamanni sevar, odam Vatanni"

"Vatani borming baxti bor"

📌 Muhim: Vatan tushunchasi har bir millatning o'ziga xos xususiyatlarini, urf-odatlarini va madaniy merosini o'zida mujassam etadi.

VATAN TUSHUNCHASI VA UNING MA'NAVİY QADRI

VATANGA BO'LGAN MUHABBATNING MA'NAVİY ASOSLARI

📍 Tug'ilgan Joyga Bog'liqlik

Inson o'zi tug'ilgan, o'sib ulg'aygan joyga chuqur psixologik va hissiy bog'liqlik his qiladi. Bu tuygu avtomatik ravishda shakllanadi va butun umr davomida saqlanib qoladi.

🌿 Tabiiy Boyliklar

Vatanning tabiiati - tog'lari, daryolari, dromontlari insonning ma'naviy dunyosining ajralmas qismi bo'lib, unga osayishtalik va g'amxo'rlik tuyg'usini bag'ishlaydi.

🏛️ Ajdodlar Merosi

Avlodlar davomida yaratilgan madaniy meros, tarixiy yodgorliklar va milliy an'analar vatanga bo'lgan muhabbatni kuchaytiradi.

👨👩👧👦 Oila va Jamiyat

Vatan oila va jamiyatning mustahkam poydevori hisoblanadi. Oilaviy qadriyatlar va milliy an'analar vatanparvarlik tuyg'usining asosini tashkil etadi.

🗣️ Til va Madaniyat

Ona tili va milliy madaniyat insonning o'ziga xosligini, milliy identitetini shakllantiradi va vatanga bo'lgan sadoqatni mustahkamlaydi.

💡 Xulosa

Vatanga bo'lgan muhabbat inson qalbining eng ezgu tuyg'ularidan biri bo'lib, u turli omillar - tarix, madaniyat, tabiiat va ijtimoiy muhit - ta'sirida shakllanadi.

KOSMOPOLITIZM VA UNING TA'SIRI

Kosmopolitizm Tushunchasi va Tarixi

Ta'rif

Kosmopolitizm (yunoncha "kosmos" - dunyo va "polites" - fuqaro) - dunyo fuqaroligi g'oyasini ilgari suruvchi falsafiy oqim. Bu oqimda inson o'zini faqat bitta millat yoki davlat vakili emas, balki butun insoniyatning bir qismi sifatida ko'radi.

Kosmopolitizm insonlarni milliy chegaralardan tashqarida umumiy axloqiy tamoyillar asosida fikrlashga undaydi.

Zamonaviy Tushuncha

Zamonaviy kosmopolitizm global fuqarolik, bag'rikenglik va madaniy xilma-xillikni hurmat qilishga qaratilgan. U insonlarni global muammolarga befarq bo'lmashlikka undaydi.

Tarixiy Rivojlanish

- 1

O'rta Asrlar

Katolik cherkovi keskin kosmopolitik tendensiyalar tarafdori bo'lgan. Feodal tarqoqlikka qarshi yondaldirgan.
- 2

Uyg'onish Davri

Dante Aligyeri, Tomazo Kampanella, Petrarka, Rotterdamlik Erazm, Rabelo, Monten kabi mutafakkirlar g'oyalarni rivojlantirdi.
- 3

Nemis Mumtoz Falsafasi

Lessing, Gyote, Shiller, Kant va Fichte kosmopolitizmi ilgari surdi. Ularning kosmopolitizmi vatanparvarlik bilan musharak bo'ldi.
- 4

Zamonaviy Davr

Globallashuv jarayonlari ta'sirida kosmopolitizmi yangi shakllarni oldi. Global fuqarolik, madaniy xilma-xillikni hurmat qilish g'oyalari kuchaydi.

KOSMOPOLITIZM VA UNING TA'SIRI

Kosmopolitizmning Ijobiy va Salbiy Ta'siri

Ijobiy Ta'sirlar

- 📖

Bag'rikenglik

Turli millat, din va madaniyat vakillariga nisbatan hurmat ruhida tarbiyalash.
- 🌐

Global Fuqarolik

Dunyo miqyosidagi muammolarga befarq bo'lmashlik (qolim, huquqlar, qashshoqlik).
- 🗣️

Ochiq Fikrlik

Turli dunyoqarash va falsafiy oqimlarga nisbatan ochiq bo'lish.
- 🤝

Millatlararo Do'slik

Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, jaholat odini olish.

Muvozanat Muhim

Kosmopolitizmning ijobiy jihatlardan foydalanish va salbiy ta'sirlarni minimallashtirish uchun milliy qadriyatlarini saqlab qolish va global axloqiy mezonlarni singdirish o'rtasida muvozanat topish zarur.

Salbiy Ta'sirlar

- ⚠️

Milliy Qadriyatlarining Yo'qolishi

Global madaniyat ta'sirida an'anaviy qadriyatlar kamayib bomoqda.
- 🇺🇦

Milliy O'ziga Xoslikning Susayishi

Davlatga sadoqat va milliy identitet hissining zaiflashishi.
- 🗑️

"Ommaviy Madaniyat"

Aksilmadaniyat va sayoz qadriyatlar tarqalishi, ijodiy qobiliyatning yo'qolishi.
- 👤

Egotsentrizm

"Avval mening o'zim, keyin boshqalar" g'oyasi kuchayishi.

VATANPARVARLIK VA KOSMOPOLITIZMNI UYG'UNLASHTIRISH

Zamonaviy Yosh Avlodni Uyg'un Tarbiyalash

Ta'lim Tizimida

- O'quv Dasturlari**
Milliy tarix, madaniyat va an'analarni o'quv dasturlariga kiritish
- Xorijiy Tillarni O'rganish**
Ingliz tili va boshqa xorijiy tillarni o'rganishni kengaytirish
- Global Muammolar**
Iqlim o'zgarishi, inson huquqlari kabi global muammolarni tahlil qilish
- Xalqaro Almaahlnuv**
Xalqaro almashinuv dasturlarida ishtirok etishni rag'batlantirish

Oilada va Jamiyatda

- Milliy Bayramlar**
Mustaqillik kuni, Navruz kabi milliy bayramlarni nishonlash
- Madaniy An'analar**
Milliy urf-odatlar, kiyim-kechak va ovqatlarini saqlash
- Milliy Adabiyot**
Alisher Navoiy, Babur kabi allomalarning asarlarini o'qish
- Jamoat Ishlari**
Vatan farovonligi uchun jamoat ishlarida faol qatnashish

Asosiy Maqsad

Milliy g'urur va global mas'uliyat ni birlashtirishda tarbiyalash. Yosh avlod o'z millatining qadriyatlarini hurmat qilish bilan birga, dunyo miqyosidagi muammolarga befarq bo'lmasligi, xalqaro hamkorlikka tayyor bo'lishi kerak.

Vatan Muhabbati

Global Ong

Barkamol Shaxe

XULOSA

VATAN - INSON HAYOTINING ENG MUQADDAS QADRIYATI

Vatanparvarlik va kosmopolitizm o'rtasida muvozanat topish zamonaviy jamiyatning eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Milliy o'ziga xoslikni saqlab qolish va global fuqarolik ongini shakllantirish - kelajak avlodni barkamol tarbiyalashning kalitidir.

Har bir inson o'z Vatani uchun faxrli farzandi bo'lish bilan birga, butun insoniyatning qadrfangana'zosi bo'lishi kerak.

Milliy G'urur

Global Mas'uliyat

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Vatan tushunchasi qanday jihatlarni o'z ichiga oladi?
2. Vatanning shaxsiyat rivojidagi ma'naviy qadri nimadan iborat?
3. Vatanparvarlikning mohiyati nimada?
4. Vatanparvarlik qanday shakllanadi?
5. Kosmopolitizm tushunchasi nimani anglatadi?
6. Kosmopolitizm shaxsiyatni qanday rivojlantiradi?
7. Kosmopolitizm va vatanparvarlik o'rtasidagi uyg'unlik nima uchun muhim?
8. Milliy qadriyatlar va global g'oyalarni uyg'unlashtirish qanday amalga oshadi?
9. Zamonaviy yoshlar uchun vatanparvarlikning ahamiyati nimada?
10. Vatanparvar va kosmopolit shaxs qanday xususiyatlarga ega?

Test savollari:

1. Vatan tushunchasi shaxs uchun:

- a) Faqat geografik hudud ✓
- b) Madaniyat va tarix bilan bog'liq
- c) Ruhiy va ma'naviy qadriyat ✓
- d) Faqat siyosiy tushuncha

2. Vatanparvarlikning asosiy mohiyati:

- a) Faqat tarixni bilish
- b) Shaxsiy va ma'naviy yetuklik ✓
- c) Tanqidiy tafakkur
- d) Global mas'uliyat

3. Vatanparvarlik va kosmopolitizm uyg'unlashganda shaxs qanday xususiyatga ega bo'ladi?

- a) Faqat milliy qadriyatlarni hurmat qiladi, global mas'uliyatni hisobga olmaydi

- b) Faqat global g'oyalarni qabul qiladi, milliy qadriyatlarni unutgan
- c) Milliy qadriyatlarni saqlab, global mas'uliyatni his qiluvchi ijtimoiy va ma'naviy yetuk shaxs hisoblanadi ✓

d) Faqat siyosiy faoliyat bilan cheklangan shaxsdir

4. Vatanparvarlik shakllanishida nima muhim?

- a) Biologik, psixologik, madaniy va ijtimoiy omillar ✓
- b) Faqat tarixiy faktlar
- c) Faqat siyosiy qarorlar
- d) Ijtimoiy tarmoqlar

5. Kosmopolitizm tushunchasi nimani bildiradi?

- a) Millat manfaatlarini cheklash
- b) Faqat hududiy manfaatlar
- c) Global dunyoqarash va insoniyat manfaatini hisobga olish ✓
- d) Faqat iqtisodiy manfaat

6. Kosmopolitizmning shaxsiy rivojlanishga ta'siri:

- a) Ruhiy va intellektual salohiyatni rivojlantiradi ✓
- b) Faqat ijtimoiy faoliyat
- c) Milliy qadriyatlarni yo'q qiladi
- d) Faqat siyosiy ong

7. Kosmopolitizm va vatanparvarlikni uyg'unlashtirishning yo'li:

- a) Milliy qadriyatlarni inkor qilish
- b) Ta'lim, ilmiy va ijtimoiy faoliyat ✓
- c) Faqat global g'oyalarni qabul qilish
- d) Ijtimoiy passivlik

9. Zamonaviy yoshlar uchun vatanparvarlik:

- a) Milliy identifikatsiya va ruhiy barqarorlik manbai ✓
- b) Faqat siyosiy mas'uliyat
- c) Faqat global mas'uliyat

d) Faqat iqtisodiy manfaati

9. Vatanparvar va kosmopolit shaxs xususiyati:

a) Milliy qadriyatlarni inkor qiladi

b) Milliy va global qadriyatlarni uyg'unlashtiradi ✓

c) Faqat global g'oyalarga amal qiladi

d) Faqat vatanparvarlik bilan cheklangan

10. Vatanparvarlik va kosmopolitizm uyg'unlashganda shaxs:

a) Milliy qadriyatlarni unutadi

b) Global mas'uliyatni inkor qiladi

c) Ijtimoiy va ma'naviy yetuk bo'ladi ✓

d) Faqat siyosiy faol bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Akhundov O. Ma'naviyat va shaxs kamoloti. Tashkent, 2019.

2. Xo'jayev R. Shaxs va ijtimoiy muhit. Tashkent, 2020.

3. Sobirov A. O'zlikni anglash va ma'naviy rivojlanish. Samarkand, 2021.

4. Xasanov J. Iymon va vijdon psixologiyasi. Tashkent, 2022.

5. To'xtayev S. Insof va diyonat qadriyatlari. Bukhara, 2023.

6. Normurodov.F.Shaxsiyat va jamiyat:nazariya va amaliyot.Tashkent, 2022.

7. Mirzayev T. Ilm va tarix shaxs kamolotida. Farg'ona, 2021.

8. Yoqubov N. Ruhiy barqarorlik va e'tiqod. Tashkent, 2020.

9. Qodirov U. Bolalikdan o'sishgacha: shaxsiyatning shakllanishi. Samarkand, 2023.

10. Rajabov S. Ma'naviy yetuklik va shaxsiy o'sish. Tashkent, 2021.

4-MAVZU. MUSTAHKAM OILA JAMIYAT TAYANCHI. OILADA OTA-ONA VA FARZAND MAJBURIYATLARI. UYLANISH ODOBI.

Reja:

- 4.1. Oila tushunchasi va jamiyatdagi roli.**
- 4.2. Ota-onaning farzand oldidagi majburiyatlari.**
- 4.3. Farzandlarning ota-ona oldidagi majburiyatlari.**
- 4.4. Uylanish odobi va oilani barqaror saqlash.**

Kalit soʻzlar: Oila, ijtimoiy institut, jamiyat boʻgʻini, tarbiya markazi, qadriyat, majburiyat, ota-ona burchi, farzand burchi, hurmat, mehr-oqibat, nikoh, masʼuliyat, sadoqat, barqarorlik, hamjihatlik.

1.1. Oila tushunchasi va jamiyatdagi roli

Oila - bu insoniyat tarixida eng qadimiy va asosiy ijtimoiy birlik boʻlib, biri bilan qon, nikoh yoki uzoq muddatli maʼnaviy va ijtimoiy aloqalar orqali bogʻlangan shaxslar guruhidir.

Falsafiy nuqtai nazar: Oila shaxsning maʼnaviy va axloqiy qadriyatlarini shakllantiruvchi birinchi ijtimoiy muhitdir.

Sotsiologik yondashuv: Oila — jamiyatning asosiy hujayrasi, ijtimoiy normalar va qadriyatlar birinchi boʻlib shu muhitda oʻrgatiladi.

Din va anʼana nuqtai nazari: Oila — muqaddas bir birlik, unda insonning maʼnaviy tarbiyasi va axloqiy qadriyatlari shakllanadi.

Oilaning jamiyatdagi roli. Oila jamiyatda bir nechta muhim funksiyani bajaradi:

Tarbiyaviy funksiya. Bolalikdan shaxsni maʼnaviy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan tarbiyalaydi. Oilada bolaga hurmat, fidoyilik, mehnatsevarlik va ijtimoiy masʼuliyat kabi qadriyatlar singdiriladi.

Ijtimoiy va iqtisodiy funksiya. Oila iqtisodiy yordam va resurslarni taʼminlaydi. Jamiyatdagi shaxsning ijtimoiy faoliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ma'naviy va ruhiy barqarorlik. Oila shaxs uchun ichki xavfsizlik va ruhiy barqarorlik manbai hisoblanadi. Oilada mehr-muhabbat va hurmat hissi shaxsni ijtimoiy va axloqiy jihatdan mustahkamlaydi.

Madaniy va tarixiy merosni saqlash. Oila madaniy an'ana va tarixiy qadriyatlarni yangi avlodga yetkazadi. Shu orqali shaxs o'z milliy o'zligini anglab, jamiyat bilan uyg'unlashadi.

Oila insoniyat jamiyatining eng qadimiy, tabiiy va muhim ijtimoiy institutlaridan biri hisoblanadi. Har bir insonning hayoti oila muhitidan boshlanadi, shaxs sifatida shakllanishi ham aynan oilada amalga oshadi. Shuning uchun oila jamiyatning "kichik modeli" va "asosiy hujayrasi" sifatida e'tirof etiladi.

Oila tushunchasi nafaqat biologik yoki huquqiy birlikni, balki ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy munosabatlar tizimini ham o'z ichiga oladi.

Oila – bu nikoh yoki qarindoshlik asosida birlashgan, umumiy xo'jalik yuritadigan va o'zaro huquq hamda majburiyatlarga ega bo'lgan shaxslar guruhidir.

Ilmiy adabiyotlarda oila quyidagi jihatlar orqali izohlanadi:

- ijtimoiy institut sifatida;
- tarbiya muhitining asosiy shakli sifatida;
- iqtisodiy birlik sifatida;
- ma'naviy-axloqiy qadriyatlar markazi sifatida.

Oila tarixan turli shakllarda rivojlangan:

- ibtidoiy jamoa davrida urug'-jamoa munosabatlari;
- qadimgi davrda patriarxal oila shakli;
- o'rta asrlarda diniy-axloqiy asoslangan oila;
- zamonaviy davrda huquqiy va demokratik oila modeli.

Har bir bosqichda oila jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda o'zgarib borgan.

Oilaning asosiy funksiyalari. Reproktiv funksiya.

Avlod davomiyligini ta'minlaydi.

Tarbiyaviy funksiya. Bola shaxsini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi.

Iqtisodiy funksiya. Oilaviy xo‘jalikni yuritish, moddiy ta’minot.

Ma’naviy funksiya. Axloqiy qadriyatlarni singdirish.

Ijtimoiylashtirish funksiyasi. Bola jamiyatga moslashadi.

Oila jamiyatda quyidagi vazifalarni bajaradi: Jamiyatning barqarorligini ta’minlaydi. Oila mustahkam bo‘lsa, jamiyat ham barqaror bo‘ladi.

Avlod tarbiyasi markazi. Barkamol insonlar aynan oilada shakllanadi.

Ma’naviy qadriyatlarni saqlaydi. Milliy urf-odatlar, an’analar oilada saqlanadi.

Ijtimoiy tartibni mustahkamlaydi. Fuqarolik ongining boshlang‘ich bosqichi oilada shakllanadi.

Oila va shaxs kamoloti. Shaxsning xarakteri, dunyoqarashi, axloqiy sifatlari oilada shakllanadi. Ota-ona namunasi bolaning hayotiy pozitsiyasini belgilaydi.

Zamonaviy jamiyatda oilaning o‘rni. Bugungi kunda oila:

- huquqiy himoya ostida;
- ijtimoiy davlat siyosatining markazida;
- ta’lim va tarbiya tizimi bilan uzviy bog‘liq.

Globalizatsiya sharoitida oilaning tarbiyaviy roli yanada kuchaymoqda.

Muammolar va dolzarb masalalar. Zamonaviy oilalarda uchraydigan muammolar:

- ajralishlar ko‘payishi;
- tarbiyaviy bo‘shliq;
- internet va texnologiya ta’siri;
- ma’naviy qadriyatlarning susayishi.

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti bo‘lib, uning barqarorligi butun jamiyat rivojiga bevosita ta’sir qiladi. Oila orqali inson shaxs sifatida shakllanadi, ma’naviy va axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtiradi. Shuning uchun oilani mustahkamlash jamiyat taraqqiyotining asosiy sharti hisoblanadi.

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti bo‘lib, inson hayotining boshlang‘ich muhiti hisoblanadi. Har bir shaxsning axloqiy, ma’naviy, ijtimoiy va

psixologik shakllanishi oiladan boshlanadi. Shu sababli oilaning vazifalari jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Oilaning vazifalari jamiyat ehtiyojlari, tarixiy rivojlanish va madaniy qadriyatlar asosida shakllanadi.

Oila – bu nikoh va qarindoshlik asosida birlashgan, umumiy hayot kechiradigan, o‘zaro huquq va majburiyatlarga ega bo‘lgan ijtimoiy guruhdir.

Oila: biologik birlik, ijtimoiy instituti, ma’naviy tarbiya markazi, iqtisodiy tizim birligi hisoblanadi.

Reproduktiv vazifa. Oilaning eng muhim vazifalaridan biri – inson avlodining davomiyligini ta’minlashdir. Nikoh asosida farzandlar dunyoga keladi va jamiyatning demografik rivoji ta’minlanadi.

Tarbiyaviy vazifa. Oila shaxs tarbiyasining birinchi maktabidir. Bola: axloq, odob, hurmat, mehr-oqibat, mas’uliyat kabi sifatlarni oilada o‘zlashtiradi. Ota-ona tarbiyasi bolaning kelajakdagi hayotiga bevosita ta’sir qiladi.

Iqtisodiy vazifa. Oila o‘z a’zolarining moddiy ehtiyojlarini qondiradi: daromad topish, xarajatlarni boshqarish, xo‘jalik yuritish, iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash.

Ma’naviy-axloqiy vazifa. Oila jamiyatning ma’naviy asosidir. Unda: vatanparvarlik, halollik, sadoqat, insonparvarlik kabi qadriyatlar shakllanadi.

Ijtimoiylashtirish vazifasi. Bola jamiyatga moslashishni oilada o‘rganadi: ijtimoiy me’yorlar, muloqot madaniyati, jamiyat qoidalari, rollarni anglash.

Himoya vazifasi. Oila o‘z a’zolarini: moddiy, ruhiy, ma’naviy jihatdan himoya qiladi.

Psixologik vazifa. Oila inson uchun: ishonch, barqarorlik, ruhiy osoyishtalik manbai hisoblanadi.

Madaniy-axboriy vazifa. Oila milliy urf-odat, an’ana va qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazadi.

Oilaning jamiyatdagi roli. Oila jamiyatning: asosiy hujayrasi, barqarorlik omili, ma'naviy tayanchi, tarbiya markazi hisoblanadi. Oila mustahkam bo'lsa, jamiyat ham barqaror bo'ladi.

Zamonaviy oilaning vazifalariga ta'sir etuvchi omillar: globallashuv, texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar, iqtisodiy o'zgarishlar, ma'naviy muhit.

Oilaning muammolari: tarbiya zaiflashuvi, ajralishlar ko'payishi, iqtisodiy qiyinchiliklar, ma'naviy qadriyatlar susayishi.

Oilani mustahkamlash yo'llari: tarbiyani kuchaytirish, huquqiy madaniyatni oshirish, iqtisodiy qo'llab-quvvatlash, ma'naviy tarbiya, ota-ona mas'uliyatini kuchaytirish. Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti bo'lib, uning vazifalari ko'p qirrali va murakkabdir. U insonni shakllantiradi, jamiyatni rivojlantiradi va ma'naviy barqarorlikni ta'minlaydi. Shu sababli oilani mustahkamlash jamiyat taraqqiyotining eng muhim shartidir.

4.2. Ota-onaning farzand oldidagi majburiyatlari

Ota-ona va farzand munosabatlari insoniyat jamiyatining eng muhim ijtimoiy va ma'naviy tizimlaridan biridir. Ota-onaning farzand oldidagi majburiyatlari nafaqat oilaviy masala, balki huquqiy, pedagogik va axloqiy ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy institutdir.

Farzand tarbiyasi jamiyatning kelajagini belgilaydi, chunki har bir avlodning shakllanishi oiladan boshlanadi.

Ota-onalik – bu biologik, huquqiy va ma'naviy mas'uliyatga ega bo'lgan ijtimoiy institutdir.

Ota-onaning farzand oldidagi majburiyatlari: huquqiy normalar, axloqiy qadriyatlar, pedagogik tamoyillar asosida belgilanadi.

Farzandni dunyoga keltirish va uni asrash majburiyati. Ota-onaning birinchi vazifasi – farzandning hayotini saqlash va uning sog'lom o'sishini ta'minlash. Bu

majburiyat: sogʻlom tugʻilish, tibbiy parvarish, xavfsiz muhit yaratish, bolani himoya qilishni oʻz ichiga oladi.

Moddiy taʼminot majburiyati. Ota-ona farzandning: oziq-ovqat, kiyim-kechak, yashash sharoiti, taʼlim xarajatlarini taʼminlashi shart. Bu majburiyat bola voyaga yetguncha davom etadi.

Taʼlim berish majburiyati. Ota-onaning muhim vazifalaridan biri farzandga bilim berish va uni taʼlim olishga yoʻnaltirishdir. Bu: maktabga yuborish, oʻqishga ragʻbatlantirish, bilimga muhabbat uygʻotish, kasb hunar oʻrgatishni oʻz ichiga oladi.

Axloqiy va maʼnaviy tarbiya. Farzandning shaxs sifatida shakllanishi axloqiy tarbiya orqali amalga oshadi. Ota-ona: halollik, adolat, hurmat, sadoqat, vatanparvarlik kabi fazilatlarni singdirishi lozim.

Psixologik qoʻllab-quvvatlash. Ota-ona farzand uchun: mehr-muhabbat, ishonch, ruhiy qoʻllab-quvvatlash manbai boʻlishi kerak.

Huquqiy tarbiya berish. Farzandga: qonunlarga hurmat, huquq va burchlarni tushuntirish, jamiyat qoidalariga rioya qilish oʻrgatiladi.

Ijtimoiylashtirish vazifasi. Ota-ona farzandni jamiyat hayotiga tayyorlaydi: muloqot madaniyati, jamoada ishlash, ijtimoiy qoidalarga rioya qilish.

Shaxsiy namuna (model) boʻlish. Ota-ona farzand uchun eng kuchli tarbiya vositasi – oʻz xulqi va hayoti bilan namunadir.

Jismoniy tarbiya va sogʻlom turmush. Ota-ona: sogʻlom ovqatlanish, sportga jalb qilish, zararli odatlardan himoya qilish majburiyatiga ega.

Maʼnaviy qadriyatlarni singdirish. Farzandga: milliy anʼanalar, diniy qadriyatlar, madaniy meros oʻrgatiladi.

Bolani himoya qilish majburiyati. Ota-ona: zoʻravonlikdan zararli muhitdan, salbiy taʼsirlardan farzandni himoya qilishi kerak.

Farzand kelajagini rejalashtirish. Ota-ona: kasb tanlash, taʼlim yoʻnalishi, hayotiy maqsadlarni shakllantirishda yordam beradi.

Zamonaviy muammolar. Bugungi kunda ota-onalik majburiyatlariga: internet ta'siri, texnologik tarbiya, vaqt yetishmasligi, iqtisodiy muammolar ta'sir ko'rsatmoqda.

Ota-onalik mas'uliyatini oshirish yo'llari: pedagogik bilimlarni oshirish, oilaviy tarbiya madaniyatini rivojlantirish, davlat dasturlarida ishtirok etish, ma'naviy-ma'rifiy ishlar.

Ota-onaning farzand oldidagi majburiyatlari jamiyat taraqqiyotining muhim asosi hisoblanadi. Farzandning barkamol inson bo'lib yetishishi ota-onaning tarbiyaviy, ma'naviy va ijtimoiy mas'uliyatiga bevosita bog'liqdir. Shuning uchun ota-onalik nafaqat oilaviy, balki yuksak ijtimoiy burchi.

Tabiatni asrash esa barchaning burchidir. Har bir insonning tabiat va jamiyat oldidagi burch va vazifalari bor. Ular oldidagi o'z burchini sadoqat, poklik bilan ado etgan insonning kelajagi porloq, obro'-e'tibori baland bo'lgan.

Ota-ona - oilaning markazi va farzandlarning tarbiyasida asosiy mas'ul shaxslar hisoblanadi. Ularning vazifalari nafaqat moddiy ta'minot bilan cheklanmay, balki ruhiy, ma'naviy va axloqiy tarbiyani ham o'z ichiga oldi.

Falsafiy nuqtai nazar: Ota-ona farzandning shaxsiyatini shakllantirishda birinchi ijtimoiy muhit va namuna hisoblanadi.

Sotsiologik yondashuv: Ota-onaning tarbiyaviy roli jamiyatdagi ijtimoiy normalar va qadriyatlarning avloddan-avlodga yetkazilishida zarurdir.

Ota-onaning farzand oldidagi asosiy majburiyatlariga quyidagilar kiradi:

- tarbiyaviylik;
- farzandga axloqiy qadriyatlarni singdirish: adolat, sabr, halollik, mehr-muhabbat;
- ma'naviy va ruhiy yetuklik;
- shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish: mustaqillik, mas'uliyat va ijodkorlik.

Ta'lim va ilmiy rivojlanish majburiyati. Farzandni ilm olishga, tanqidiy tafakkurga va dunyoqarashni kengaytirishga yo'naltirish. Zamonaviy bilimlar bilan bir qatorda milliy tarix, madaniyat va tilni o'rgatish.

Moddiy va ijtimoiy ta'minot majburiyati. Bolaning asosiy ehtiyojlarini qondirish: ovqat, kiyim, yashash sharoiti. Bolaga ijtimoiy hayotga kirish imkoniyatlarini yaratishdan iborat.

Ma'naviy majburiyat. Ota-ona farzand uchun hayotiy namuna bo'lishi lozim. Shaxsiy xatti-harakat va odoblar orqali farzandga to'g'ri hayot yo'lini ko'rsatish.

Hissiy qo'llab-quvvatlash. Farzandga mehr-muhabbat va e'tibor ko'rsatish, uning ruhiy barqarorligini ta'minlash. Farzandning o'zligini anglash va shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam berish.

Ota-onaning majburiyatlari va jamiyat rivoji. Ota-onaning farzand tarbiyasidagi mas'uliyati nafaqat oilaga, balki jamiyatning barqarorligi va taraqqiyotiga bevosita ta'sir qiladi.

Tarbiyali va bilimli farzandlar ijtimoiy barqarorlik, axloqiy me'yorlar va madaniy qadriyatlarni mustahkamlaydi. Misol: O'zbek madaniy an'analari va diniy qadriyatlar ota-onani bolaga axloqiy va ma'naviy yo'l ko'rsatishda asosiy vosita sifatida ko'rsatadi.

Ota-ona farzand oldidagi majburiyatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi: ta'lim va ilmiy rivojlanishga yo'naltirish, tarbiyaviy va ma'naviy yetuklikni shakllantirish, moddiy va ijtimoiy ehtiyojlarni ta'minlash, hayotiy namuna bo'lish va hissiy qo'llab-quvvatlash, shaxs va jamiyat rivojida barqaror asos yaratishdan iborat.

4.3. Farzandlarning ota-ona oldidagi majburiyatlari

Farzand - oilaning muhim bo'g'ini bo'lib, ota-onaga nisbatan hurmat, fidoyilik va mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. Shaxsiyat shakllanishining birinchi bosqichi sifatida farzand oiladagi qadriyatlar va normalarni o'rganadi.

Falsafiy nuqtai nazar: Farzandning ota-ona oldidagi majburiyatlari shaxsning axloqiy va ma'naviy yetukligini ta'minlaydi.

Sotsiologik yondashuv bo'yicha: Farzandning majburiyatlari ijtimoiy me'yorlarni va madaniy qadriyatlarni yangi avlodga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Farzandlarning ota-ona oldidagi asosiy majburiyatlari jamiyatning axloqiy, huquqiy va ma'naviy asoslarini mustahkamlovchi muhim ijtimoiy me'yorlardan biridir. Bu majburiyatlar insonning shaxsiy kamoloti bilan birga, oilaviy totuvlik va jamiyat barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

1. Ota-onaga hurmat va ehtirom. Farzandning eng asosiy burchi ota-onasiga hurmat ko'rsatishdir. Bu hurmat: ularning so'zini tinglash, ularga nisbatan muloyim muomala qilish, ularning obro'sini saqlash orqali namoyon bo'ladi.

Hurmat oilaviy tarbiyaning markaziy qadriyatidir.

2. Itoat va minnatdorlik. Farzand ota-onasining to'g'ri va ma'naviy jihatdan foydali nasihatlariga amal qilishi, ularning mehnatini qadrlashi lozim. Minnatdorlik esa ularning qilgan g'amxo'rlik va fidoyiligi uchun doimiy e'tirof bildirishdir.

3. Moddiy va ma'naviy g'amxo'rlik. Voyaga yetgan farzand ota-onasining ehtiyojlarini qondirishda yordam berishi kerak. Bu: moddiy yordam, sog'lig'iga e'tibor, qarilik davrida parvarish qilishni o'z ichiga oladi.

4. Mehr-oqibat va yaqinlik. Farzand ota-onasiga mehr ko'rsatishi, ularni yolg'iz qoldirmasligi, doimiy aloqada bo'lishi lozim. Mehr-oqibat oilaviy rishtalarni mustahkamlaydi.

5. Obro'-e'tiborini saqlash. Farzand ota-onasining sha'ni va obro'sini himoya qilishi kerak. Ularning nomiga dog' tushiradigan xatti-harakatlardan saqlanish muhim hisoblanadi.

6. Ularning nasihatlariga amal qilish. Ota-onaning hayotiy tajribasi farzand uchun katta boylikdir. Shu sababli ularning maslahatlarini e'tiborsiz qoldirmaslik zarur.

7. Duosi va roziligini olish. Sharqona tarbiyada ota-ona roziligi va duosi farzand hayotining muvaffaqiyati uchun muhim ma'naviy omil hisoblanadi.

8. Ularni yolg'iz qoldirmaslik. Ayniqsa keksalik davrida ota-onaga g'amxo'rlik qilish, ularni e'tiborsiz qoldirmaslik farzandning muhim burchidir.

Demak, farzandlarning ota-ona oldidagi majburiyatlari hurmat, itoat, g'amxo'rlik va mehr-oqibat kabi yuksak ma'naviy qadriyatlarga asoslanadi. Bu majburiyatlarni ado etish nafaqat oilaviy burch, balki jamiyatning axloqiy barqarorligini ta'minlovchi muhim omildir.

Farzandlar ota-ona oldidagi majburiyatlarni bajarganda oilada mehr-oqibat, o'zaro hurmat va ma'naviy barqarorlik mustahkamlanadi. Bunday munosabatlar nafaqat oilaning ichki tinchligini ta'minlaydi, balki jamiyatdagi axloqiy muhitning yaxshilanishiga ham xizmat qiladi.

1. Oilaviy totuvlik va tinchlik ta'minlanadi. Farzandlar ota-onasiga hurmat va g'amxo'rlik ko'rsatsa, oilada nizolar kamayadi, o'zaro tushunish va hamjihatlik kuchayadi. Bu esa oilaning mustahkam bo'lishiga olib keladi.

2. Ma'naviy qadriyatlar mustahkamlanadi. Ota-onaga hurmat qilish orqali farzandlarda: vijdon, minnatdorlik, insonparvarlik, sadoqat kabi fazilatlar rivojlanadi.

3. Ota-onaning roziligi va duosi olinadi. Sharqona qarashlarga ko'ra, ota-ona roziligi farzand hayotining barakasi va muvaffaqiyatiga sabab bo'ladi.

4. Jamiyatda ijobiy muhit shakllanadi. Farzandlar ota-onaga hurmatli bo'lsa, bu jamiyatda ham hurmat, odob va mas'uliyat madaniyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

5. Avlodlar o'rtasidagi bog'liqlik mustahkamlanadi. Ota-ona va farzand o'rtasidagi hurmatli munosabatlar avlodlar o'rtasidagi ma'naviy uzviylikni ta'minlaydi.

6. Barkamol shaxs shakllanadi. Ota-onaga hurmat qiladigan farzand: mas'uliyatli, odobli, jamiyatga foydali inson bo'lib yetishadi. Demak, farzandlar ota-ona oldidagi majburiyatlarini bajarganda oila mustahkamlanadi, ma'naviy qadriyatlar rivojlanadi va jamiyatda ijobiy axloqiy muhit shakllanadi. Bu esa barkamol avlod tarbiyasining muhim asosidir.

Farzandlarning ota-ona oldidagi majburiyatlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi: hurmat va e‘tiborlash, fidoyilik va mehr-muhabbat bilan munosabat, ma‘naviy va axloqiy mas‘uliyatni anglash, jamiyatda oilaviy qadriyatlarni davom qildirish, oila barqarorligi va shaxsiy yetuklikni ta‘minlashdan iborat.

4.4. Uylanish odobi va oilani barqaror saqlash

Uylanish - shaxsning oilani tashkil etish, jamiyatga yangi ijtimoiy birlik olib kirish jarayoni. Uylanish faqat huquqiy va iqtisodiy hodisa emas, balki ma‘naviy, axloqiy va madaniy qadriyatlar bilan bog‘liq muqaddas jarayondir.

Din nuqtai nazar: Uylanish — insonning ma‘naviy va axloqiy barqarorligini ta‘minlaydigan muqaddas amal.

Madaniy nuqtai nazar: Har bir millatda uylanish marosimi o‘z odoblari va an‘analari bilan ajralib turadi.

Sotsiologik nuqtai nazar: Uylanish ijtimoiy barqarorlik, oilaviy qadriyatlar va jamiyatning uyg‘unligini ta‘minlaydi.

Uylanish odobining asosiy jihatlari:

- er-xotin tanlashda axloqiy, ma‘naviy va ma‘lumotli qaror qabul qilish;
- oilaga kirishdan oldin tarbiya, odob va mas‘uliyatni anglash;
- uylanish marosimi va odoblarida madaniy va diniy qadriyatlarni hurmat qilish.

Oilani barqaror saqlashning asosiy tamoyillari. Oilani mustahkam saqlash shaxs va jamiyat barqarorligining muhim omilidir. Buni quyidagi tamoyillar orqali amalga oshirish mumkin: er-xotin o‘rtasida hurmat va mehr-muhabbat, oilada er va xotin bir-biriga hurmat va e‘tibor ko‘rsatishi zarur. Muhabbat va hamjihatlik farzandlar tarbiyasiga ijobiy ta‘sir qiladi.

Axloqiy va ma‘naviy mas‘uliyat. Har bir oila a‘zosi oilaning barqarorligi va farovonligini ta‘minlashga mas‘uldir. Ota-ona va er-xotin shaxsiy xatti-harakatlar orqali farzandlarga axloqiy namuna bo‘lishi kerak.

Moliyaviy va ijtimoiy barqarorlik. Oilaning moddiy va ijtimoiy ehtiyojlari ta'minlanishi, ijtimoiy hayotga integratsiyasi muhimdir. Barqaror oila jamiyatda ijtimoiy uyg'unlik va tinchlik manbai bo'ladi.

Tarbiya va madaniy merosni saqlash. Oilada milliy va dini qadriyatlar, odob-axloq me'yorlari avloddan-avlodga yetkaziladi. Shaxs oiladan olgan tarbiya bilan jamiyatga foydali bo'ladi.

Uylanish odobi va shaxsiy yetuklik. Uylanish odobi shaxsni ma'naviy va axloqiy yetuklikka yo'naltiradi. Er-xotin o'rtasidagi to'g'ri munosabatlar oilaning barqarorligini ta'minlab, shaxsning ijtimoiy va ruhiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Oilaviy barqarorlik, o'z navbatida, jamiyatning tinchligi va farovonligiga hissa qo'shadi.

Uylanish odobi va oilani barqaror saqlash:

- shaxs va jamiyat barqarorligining tayanchi hisoblanadi.
- er-xotin o'rtasida hurmat, mehr-muhabbat va hamjihatlikni ta'minlaydi.
- ota-ona va farzandlarning axloqiy, ma'naviy va moddiy mas'uliyatini mustahkamlaydi.
- milliy va dini qadriyatlarni yangi avlodga yetkazadi.
- jamiyatda ijtimoiy uyg'unlik va tinchlikni saqlashga yordam beradi.

Konstitutsiyada: "Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va tenghuquqligiga asoslanadi"¹, — deyilgan. Xalqimiz hayotida nikoh to'yi - to'ylarning eng yirigi va mas'uliyati. Zero, nikoh to'yi ikki yoshning qismatlarini payvandlovchi, mustahkam oila poydevorini qo'yuvchi xayrli marosimdir. Binobarin, nikoh so'zi to'yni tabiatini belgilar ekan, bu arabcha so'z bo'lib, «O'zbek tilining izohli lug'ati»da: «Er-xotinlikni shariat yo'li bilan rasmiylashtirish marosimi va shu marosimda domullaga tomonidan o'qiladigan shartnoma» ma'nosiga ega. Qolaversa, boshqa lug'atlarda ham nikoh «izdevoj, nikoh ahdi, «er-xotinlik, uylanish» ma'nolarida izohlandi. Ko'rinadiki, nikoh — qiz va yigit taqdirini payvand qiluvchi, yangi oilaning bunyodga kelishini tasdiqlovchi voqea, ammo bu

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т., "Адолат", 2008, 24-бет.

voqea to‘y shaklida umum nazari ostida sodir etiluvchi, umum oldida naslni davom ettirish va jamiyat nizomlari asosida yashash ahdini zimmaga olish, ohir-oqibat jamiyatni to‘ldirishni nishonlash, ko‘rikdan o‘tkazish shodiyona hisoblanadi.

Nikoh turli mamlakatlarda turlicha o‘tkaziladigan ijtimoiy-axloqiy hodisa sifatida shakllandi, din va qonunlar bilan mustahkamlab qo‘yilgan. SHuni alohida ta’kidlash joizki, turli dinlar nikohga turlicha munosabat ko‘rsatilgan. Ular hatto nikohlanuvchilar yoshini ham belgilab qonuniylashtirilgan. Aytaylik, islom shariati qizlarni 9 va o‘g‘il bolalarni 15 yoshdan nikohga kirishuviga rozilik bersa, katolik cherkovi qizlarga 12 va o‘g‘il bolalarga 14 yoshda turmush qurishga ruxsat beriladi. Protestantlar cherkovi esa har ikki jinsda 14 yoshda oila qurishni ravo hisoblanadi. Budda va katolik e’tiqodidagi ruhoniylarning uylanishlari qat’iy man etildi. Diniy e’tiqodlarga ko‘ra, jahon miqyosida turli mamlakatlarda turmush qurish yoshi 9-15 dan 21-22 gacha namoyon bo‘lgan bo‘lsa-da, BMT o‘ziga a’zo bo‘lgan mamlakatlar uchun 1962 yilda 15 yoshdan deb belgilangan. O‘zbekistonda esa 1998 yilgi «Nikoh kodeksi»ga ko‘ra, qizlar uchun 18 va yigitlar uchun 20 yosh — nikohga kirish yoshi etib belgilangan. Bu, shubhasiz, oila mohiyatini anglagan va mas’uliyatni zimmaga olgan holda oila qurishni ta’minlovchi yosh hisoblanadi. Chunki bu yoshda turmush qurishni ko‘zlagan yoshlar ma’lum hayotiy tajriba to‘plashga ulgura suradilar. Bu esa, o‘z navbatida, oilalarning ma’naviy-iqtisodiy mustahkam poydevorga ega bo‘lishiga ta’sir ko‘rsatgan.

O‘zbek nikoh to‘yi, ulkan marosim sifatida, barcha udumlari bilan yaxlit olib qaraladigan bo‘lsa, ancha uzoqqa cho‘ziladigan muddatni o‘z ichiga oluvchi ijtimoiy shodiyona sanalgan. Shu nuqtai nazardan qaraganda, uch bosqichli tarkibiy tuzilishi mavjud

Birinchi bosqich nikoh kunigacha o‘tkaziladigan marosimlar — beshik qudalik, qiz tanlash, sovchilik, «non sindirish yoki non ushatish», «ro‘mol berdi yoki oqlik berish», fотиha to‘yi, qalin olish va maslahat oshi yoki padar oshi, «qiz yig‘ini» (qizlar majlisi yoki Buxoroda hinobandon, Xorazmda xina yoqar)

singarilarni o'z ichiga olgan bosqichga xos yana bir xususiyat shundaki, unashirilgan qizning «boshi bog'liq» hisoblangan.

Nikoh to'yinng ikkinchi bosqichi, kelini olib kelish yo'lini ochuvchi nikohlashdan iborat tantanavor o'tadigan kunni o'z ichiga olgan. Bu bosqich, mohiyatiga ko'ra, nikoh to'yining eng oliy nuqtasi sanalib, folklor aytimlarga seroblighi jihatidan ham alohida o'rin tutgan. Xuddi shu bosqichda to'y turli-tuman urf-odatlar, irim-sirimlar, xilma-xil qo'shiqlar (olqishlar, laparlar, yor-yorlar, kelin o'tirsinar, kuyov o'tirsinar, salomnomalar, kelin va kuyovni maqtovchi madhiya qo'shiqlar, sharbat yalatar, oyna ko'rsatar va isiriq tutatar aytimlari va h. k.) ijrosiga singishib o'zaro sintezlashgan yaxlit ijtimoiy-estetik shodiyona shaklini olgan.

Uchinchi bosqich kelin kuyovnikiga olib kelinikidan keyin, ya'ni nikoh kunning ertasidan boshlab o'tkaziladigan «bet ochar» yoki «kelin salom», «kuyov salom», «to'shak yig'di» («joy yig'di») yoki Buxoroda «joyg'un-doron»), charlandi (charlar yoki Buxoroda talbon), nihoyat, kelin ko'rdi (yoki Buxoroda kelinbinop) singari xilma-xil marosimlarni o'z ichiga olgan.

Nikoh – oila o'zaro munosabatlarining muqobil shakllari paydo bo'lishi oila tuzilmasi transformatsiyasining muhim xususiyati hisoblangan. Ularga quyidagilar tegishlidir: yolg'izlik; ro'yxatdan o'tmay birga yashash («fuqarolik nikohi»); ongli ravishda farzand ko'rmasdan nikohda yashash, sheriklarning shaxsiy va er-xotinlik erkinligini nazarda tutadigan ochiq nikoh, nikohsiz seksual munosabatlar va intim do'stlik, yaramas ish tutish (nikohdagi sheriklarni almashtirishni maqbul bilish), jamoaviy oila yoki guruhli nikohni tashkil etadi.

Nikohning muqobil shakllari aholining ozchiligi tomonidan qo'llab-quvvatlangan. Bolalarning manfaatlari, ularni an'anaviy oilada tarbiyalash buning asosiy sababi hisoblangan.

Oila jamiyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Uning shakllanishi va rivojlanishida jamiyat haqidagi siyosiy, ijtimoiy ma'naviy munosabatlar bilan amalga oshgan. Jamiyat hayotidagi o'zgarishlar kishilarning turmush tarzi yashash

va mehnat qilish sharoitlari milliy axloqiy me'yorlarni diniy e'tiqodlari oilaviy munosabatlarning shakli mazmuniga ta'sir etgan. Shu sababli oilaning axloqiy huquqiy me'yoriy mezonlari ham o'zgarib turgan.

Asoslangan munosabatlarning ham mavjudligi jamiyat taraqqiyotining yuqoridagi o'ziga xos imkoniyatlari taqozo etadi. Tarixda oila qurgan er bilan xotin birga emas, balki o'zlari mansub bo'lgan urug' va qabilalarda yashaydilar. Oila doimo xarakterda shakllari tarbiyaviy imkoniyatlari o'zgarib turadi.

Bir er, bir xotindan oilaning shakllanishi xam jamiyat taraqqiyotining muayyan davridagi imkoniyatlari ehtiyojlari ma'naviy e'tiqodlari tufayli yuzaga keldi. Tarixiy taraqqiyot oilaviy munosabatlarni ham boshqarshni kun tartibiga qo'ygan. Shu tariqa nikoh bilan borliq munosabatlar kelib chiqqan. Nikoh qurayotgan ikki yosh o'rtasidagi munosabatlarni davlat, jamiyat tomonidan muayyan axloqiy huquqiy mezonlar asosida boshqarish zaruriyati tufayli vujudga kelgan marosim hisoblangan. Nikoh ikki yoshning roziligi asosida qayd etilgan.

Nikohni ikki yoshning bir-birlari jamiyatga farzandlarga nisbatan ma'naviy huquqiy burchi va ma'suliyatini belgilashdan iborat. Nikoh — oila barqarorligining asosiy omillaridan biri deb qarashadi. Yangi avlod ma'naviyatining shakllanishi nikohning xaqqoniyligiga va oilaning mustaqilligiga bog'liq hisoblanadi.

Oilada bolalar tarbiyasi katta ijtimoiy ahamiyatga kasb etadi. Bolalar aqlli odobli mehnatsevar halol ota-ona ham butun jamiyat ham manfaatdordirlar. Chunki jamiyat taraqqiyotining ma'naviy jismoniy sog'lom yoshlar ta'minlay oladi.

Oilada qarindosh urug'likka asoslangan munosabatlar shakllanadi. Bu ham insoniyat uchun g'oyat muhim hayoti va taraqqiyotida katta o'rin tutadi. Ularning burch va ma'suliyatiga asoslangan hamkorligi hamjihatligi munosabatlarni barqarorlashtirishning muhim shartidir. O'zbek oilalarda munosabat masalasiga huquqiy burch nisbatan axloqiy ma'suliyat ustivorlik kiladi. O'zbeklarda kelin yoki kuyov sihat-salomatligini surishtirish ham ajoyib va nisbiy an'ana bo'lgan.

Bu an'analar yoshlarning oilaviy turmushi jamiyat va farzandlarning oiladagi burchlari bilan bog'liq mas'uliyatlarini oshiradi. Sog'lom oilaning ma'naviy mustahkam bo'lganligi sababli er va xotinning ajralib ketishi farzandlarning qarovsiz qolishi uchraydi.

Oila inson yanada rivojlanishining davomiyligini ta'minlaydi. Oilada kamol topgan bola jismoniy yetuk muayyan ma'naviy fazilatlarni egallagan ijtimoiy va huquqiy burchini anglagan inson sifatida tarbiyalanadi. Insonning asosiy mohiyati ma'naviyat ekan uning tarbiya jarayonida shakllanadi. Hayoti davomida insonning ma'naviy kamolotiga juda ko'p omillar ta'sir etadi, lekin birontasi ham oiladagi tarbiyaning o'rnini bosa olmaydi. Oilaning jamiyat uchun muhimligi inson ma'naviy kamolotidagi o'ziga xos betakror maktab ekanligidir. Davlat oilaning mustahkamlanishi uning moddiy ta'minoti va ma'naviy holati er va xotin farzandlar bilan ota onalar o'rtasidagi munosabatlarning boshqarish bilan muammolarni hal qilishni o'z zimmasiga oladi.

Xulosa. Oila - jamiyatning eng kichik, biroq eng muhim ijtimoiy instituti bo'lib, u nikoh, qon-qarindoshlik va ma'naviy-axloqiy birlik asosida shakllanadi. Oila insonning tug'ilishi, kamol topishi, ijtimoiylashuvi va shaxs sifatida voyaga yetishida asosiy muhit hisoblanadi. Jamiyat barqarorligi, ma'naviy sog'lomlik va avlodlar uzviyligi, avvalo, oilaning mustahkamligiga bog'liq.

Oilaning asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat: reproduktiv funksiya — avlodni davom ettirish, tarbiyaviy funksiya — farzandlarda axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish, ijtimoiylashtiruvchi funksiya — jamiyat qoidalariga moslashuv, iqtisodiy funksiya — o'zaro moddiy ta'minot, psixologik funksiya — mehr-muhabbat, ishonch va ruhiy barqarorlikni ta'minlash. Mustahkam oila — barqaror jamiyatning tayanchi bo'lib, u milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analarni avloddan avlodga yetkazuvchi asosiy vositadir.

Ota-onaning farzand oldidagi majburiyatlari: ota-ona farzand hayoti, sog'lig'i va kamoloti uchun mas'ul bo'lgan asosiy shaxslar hisoblanadi. Ularning majburiyatlari nafaqat huquqiy, balki axloqiy va ma'naviy mazmunga ham ega.

Ota-onaning asosiy majburiyatlari: farzandning jismoniy va ruhiy sogʻligʻini asrash, taʼlim va tarbiya berish, ilm olishiga sharoit yaratish, milliy va umuminsoniy axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalash, farzandga mehr-muhabbat, eʼtibor va gʻamxoʻrlik koʻrsatish, mustaqil hayotga tayyorlash, masʼuliyat va mehnatsevarlikni singdirish. Ota-onaning masʼuliyati farzand voyaga yetguniga qadar emas, balki uning shaxs sifatida shakllanishigacha davom etadi.

Farzandlarning ota-ona oldidagi majburiyatlari. Farzandlarning ota-ona oldidagi burchlari Sharqona axloq va milliy qadriyatlarda muhim oʻrin tutadi. Bu majburiyatlar insoniylik, vijdon va eʼtiqod mezonlari bilan chambarchas bogʻliq.

Farzandlarning asosiy majburiyatlari: ota-onani hurmat qilish va eʼzozlash, ularning nasihat va tajribalariga quloq tutish, ota-onaning mehnatini qadrlash, qariganda ota-onaga gʻamxoʻrlik qilish, oila shaʼnini asrash, munosib farzand boʻlish. Bu burchlar jamiyatda avlodlar oʻrtasidagi uzviylik va ijtimoiy barqarorlikni taʼminlaydi. Uylanish - faqat ikki shaxsning emas, balki ikki oila, ikki muhitning birlashuvidir. Shu bois nikohga kirishda maʼnaviy yetuklik, masʼuliyat va oʻzaro hurmat muhim hisoblanadi. Uylanish odobining asosiy tamoyillari: nikohning ixtiyoriy va ongli boʻlishi, oʻzaro hurmat va ishonch, oila qurishda maʼnaviy moslik, milliy urf-odat va qadriyatlarga amal qilish.

Oila jamiyatning tayanchi boʻlib, unda sogʻlom muhit shakllanmas ekan, jamiyat taraqqiyoti taʼminlanmaydi. Ota-onaning farzand oldidagi masʼuliyati va farzandlarning ota-ona oldidagi burchlarini anglash, shuningdek, uylanish odobiga amal qilish mustahkam va barqaror oilani shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi.

Oila jamiyatning eng qadimiy va muhim ijtimoiy institutlaridan biri boʻlib, inson hayoti va jamiyat taraqqiyotida beqiyos oʻrin tutadi. Inson dunyoga kelgan ilk kundan boshlab oila bagʻrida tarbiya topadi, hayotiy tajriba orttiradi va jamiyatda yashash qoidalarini oʻzlashtiradi. Shu sababli oila shaxs kamolotining asosiy maktabi, jamiyat esa oilalar yigʻindisidan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida namoyon boʻladi. Oilaning jamiyatdagi tayanchlik roli, avvalo, sogʻlom avlodni

voyaga yetkazish bilan bog'liq. Farzandning jismoniy sog'lom, ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlovchi va vatanparvar shaxs bo'lib shakllanishida ota-ona mas'uliyati beqiyosdir. Oilada berilgan tarbiya bolaning butun umriga, uning jamiyatdagi xulq-atvori, ijtimoiy faolligi va axloqiy qarashlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois oiladagi muhit qanchalik sog'lom bo'lsa, jamiyat ham shunchalik barqaror va taraqqiy etgan bo'lgan. Oila jamiyatda axloqiy qadriyatlarni saqlovchi va avloddan avlodga yetkazuvchi asosiy muhit hisoblangan. Xulosa qilib aytganda, oila jamiyatning tayanchi sifatida shaxs tarbiyasi, ma'naviy qadriyatlar saqlanishi va ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishiga xizmat qilgan. Shuning uchun oilani asrash, uni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va mustahkamlash - har bir insonning ham, butun jamiyatning ham eng muhim vazifalaridan biridir.

Farzandlarning ota-ona oldidagi majburiyatlarini bajarishi ijtimoiy-falsafiy va pedagogik jihatdan jamiyat barqarorligi va ma'naviy taraqqiyotini ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Oila tizimida avlodlar o'rtasidagi munosabatlar uzviyligi aynan ushbu majburiyatlarning to'g'ri shakllanishi va amalda bajarilishi bilan belgilanadi.

Ilmiy yondashuvga ko'ra, ota-onaga hurmat, ehtirom, g'amxo'rlik va minnatdorlik kabi qadriyatlar shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonida axloqiy ongning shakllanishiga asos bo'ladi. Bu jarayon individning vijdoniylik darajasini oshiradi, uning jamiyatdagi xulq-atvorini me'yoriy va mas'uliyatli yo'nalishga olib chiqadi.

Shuningdek, farzandlarning ota-ona oldidagi majburiyatlarini bajarishi oilaviy tizimda psixologik barqarorlikni ta'minlaydi, avlodlararo ma'naviy uzviylikni mustahkamlaydi hamda ijtimoiy institut sifatida oilaning funksional samaradorligini oshiradi. Bu holat jamiyatda ijtimoiy kapitalning o'sishiga, ya'ni ishonch, hurmat va hamkorlik kabi ijtimoiy resurslarning kuchayishiga olib keladi.

Pedagogik nuqtai nazardan esa mazkur majburiyatlar shaxsda axloqiy tarbiya, fuqarolik mas'uliyati va insonparvarlik sifatlarining shakllanishida asosiy rol

o‘ynaydi. Ota-ona va farzand o‘rtasidagi o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlar barkamol avlodni tarbiyalashning muhim sharti sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, farzandlarning ota-ona oldidagi majburiyatlarini to‘liq va ongli ravishda bajarishi nafaqat oilaviy muhitni barqarorlashtiradi, balki jamiyatning ma’naviy-axloqiy rivojlanishini ta’minlaydigan asosiy ijtimoiy mexanizmlardan biri hisoblanadi.

TARQATMA MATERIALLAR:

1-ilova

Oila tushunchasi va jamiyatdagi roli

Jamiyat asosi

Oila — jamiyatning eng kichik, ammo eng muhim bo'g'ini, inson tarbiyasining ilk makoni va shaxs shakllanishining poydevori. U inson qadriyatlari, axloq va madaniyatning avloddan avlodga o'tishini ta'minlaydi.

Mehr-muhabbat makoni

Oila — mehr-muhabbat, hurmat va mas'uliyat muhitida shakllanadigan ijtimoiy birlik bo'lib, unda har bir a'zo o'zining qadriyatini his qiladi va himoyalanganligini biladi.

Davlat siyosati

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yilgi qarorida oilani mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi etib belgilangan. Bu oila institutining davlat va jamiyat hayotidagi muhimligini ko'rsatadi.

Barqaror kelajak

Oila mustahkamligi — barqaror jamiyat va farovon kelajak kalitidir. Mustahkam oilalarda voyaga yetgan farzandlar jamiyatning faol va sog'lom a'zolari bo'lib yetishadi.

Farzand tarbiyasida ota-onaning roli

Farzand tarbiyasi — bu bir kunlik ish emas, balki hayot davomidagi uzluksiz jarayon bo'lib, unda ota-onaning har bir harakati va so'zi katta ahamiyatga ega. Farzandlar ota-onasining ko'zguvidir.

Mas'uliyatli ta'lim

Ota-onaning mas'uliyati farzandga ta'lim, axloq, madaniyat va sog'lom turmush tarzini o'rgatishni o'z ichiga oladi. Bu bilimlarni berish, ularni hayotda qo'llashga o'rgatish muhimdir.

Huquq va erkinliklar

Farzandning huquq va erkinliklarini hurmat qilish, ularni mustaqil fikrlashga, o'z qarashlarini himoya qilishga o'rgatish kelajakda o'ziga ishongan shaxs bo'lib voyaga yetishiga yordam beradi.

Ota-onaning oilaviy nizolarni hal qilishdagi yetakchi roli ham e'tiborga loyiqdir. Ular o'zaro kelishmovchiliklarni tinch yo'l bilan hal qilish orqali farzandlariga namunalixulq-atvorni namoyish etadilar. Bu, farzandlarning kelajakda o'z muammolarini hal qilishda to'g'ri yo'nalish olishlariga yordam beradi.

Farzandlarning ota-ona oldidagi majburiyatlari

Oila mustahkamligining ikkinchi muhim jihati – farzandlarning ota-ona oldidagi burchlari. Bu burchlar faqatgina hurmatdan iborat emas, balki ulardan g'amxo'rlik, mehr va oilaviy qadriyatlarni saqlashni ham talab qiladi.

01

Hurmat va ehtirom

Ota-onaga hurmat va ehtirom ko'rsatish — farzandning eng muhim burchidir. Bu nafaqat so'zda, balki amalda ham namoyon bo'lishi kerak: ularning nasihatlariga quloq solish, qarorlarini hurmat qilish.

02

Oilaviy qadriyatlar

Oilaviy qadriyatlarni saqlash va davom ettirishda faol ishtirok etish farzandlarning mas'uliyatidir. Ota-onadan o'rganilgan an'analar va odatlar kelajak avlodga yetkazilishi lozim.

03

G'amxo'rlik

Ota-onaning mehnatini qadrlash, ularning sog'lig'i va farovonligi uchun g'amxo'rlik qilish — har bir farzandning insoniy burchidir. Keksalikda ularga tayanch bo'lish, yordam berish.

04

Mehr-muhabbat

Farzandlarning ota-onaga mehr ko'rsatishi oilaning mustahkamligini ta'minlaydi. Mehr-muhabbatrishtalari oiladagi iliq muhitni yaratadi va barcha a'zolar uchun baxt manbai bo'ladi.

Farzandlarning ota-ona oldidagi majburiyatlari

Oila mustahkamligining ikkinchi muhim jihati – farzandlarning ota-ona oldidagi burchlari. Bu burchlar faqatgina hurmatdan iborat emas, balki ulardan g'amxo'rlik, mehr va oilaviy qadriyatlarni saqlashni ham talab qiladi.

01

Hurmat va ehtirom

Ota-onaga hurmat va ehtirom ko'rsatish — farzandning eng muhim burchidir. Bu nafaqat so'zda, balki amalda ham namoyon bo'lishi kerak: ularning nasihatlariga quloq solish, qarorlarini hurmat qilish.

02

Oilaviy qadriyatlar

Oilaviy qadriyatlarni saqlash va davom ettirishda faol ishtirok etish farzandlarning mas'uliyatidir. Ota-onadan o'rganilgan an'analar va odatlar kelajak avlodga yetkazilishi lozim.

03

G'amxo'rlik

Ota-onaning mehnatini qadrlash, ularning sog'lig'i va farovonligi uchun g'amxo'rlik qilish — har bir farzandning insoniy burchidir. Keksalikda ularga tayanch bo'lish, yordam berish.

04

Mehr-muhabbat

Farzandlarning ota-onaga mehr ko'rsatishi oilaning mustahkamligini ta'minlaydi. Mehr-muhabbatrishtalari oiladagi iliq muhitni yaratadi va barcha a'zolar uchun baxt manbai bo'ladi.

Oilani mustahkamlash yo'llari

Oilani mustahkamlash bir tomonlama jarayon emas, balki er-xotinning, farzandlarning, jamiyat va davlatning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab etadi.

- Ochiq muloqot va muammolarni birgalikda hal qilish: Oiladagi har qanday muammoni hal qilishning eng muhim yo'li – ochiq va samimiy muloqotdir. Er-xotin va farzandlar o'z fikrlarini erkin ifodalay olishi kerak.
- Oilaviy qadriyatlarini avlodlarga yetkazish va saqlash: O'zbek xalqining boy oilaviy an'analari, urf-odatlari va qadriyatlarini saqlab qolish va ularni kelajak avlodlarga yetkazish muhim vazifadir.
- Jamiyat va davlat tomonidan oilani qo'llab-quvvatlash siyosati: Davlatning oilani qo'llab-quvvatlashga qaratilgan dasturlari, imtiyozlari va qonunlari oila mustahkamligiga xizmat qiladi.
- Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash: Yoshlarni oilaviy hayotga har tomonlama tayyorlash, ularga oila qurishning mas'uliyatli jihatlari tushuntirish tizimini takomillashtirish zarur.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Oila tushunchasiga qanday ta'rif beriladi?
2. Oilaning jamiyatdagi asosiy vazifalari nimalardan iborat?
3. Tarbiyaviy funktsiya nimani anglatadi?
4. Ota-onaning farzand oldidagi eng muhim majburiyati qaysi?
5. Farzand tarbiyasida mehr-muhabbatning o'rni qanday?
6. Farzandlarning ota-ona oldidagi burchlari nimalardan iborat?
7. Sharqona axloqda ota-onaga hurmat qanday talqin qilinadi?
8. Uylanish odobi deganda nimani tushunasiz?
9. Oilaviy nizolarni bartaraf etishning samarali yo'llari qaysilar?
10. Mustahkam oila jamiyatga qanday ta'sir ko'rsatadi?

Test savollari:

1. Oila nima?

- A) Iqtisodiy guruh
- B) Ijtimoiy institut ✓
- C) Siyosiy tuzilma
- D) Ishlab chiqarish birligi

2. Oilaning asosiy vazifalaridan biri:

- A) Siyosiy boshqaruv
- B) Harbiy himoya
- C) Tarbiyaviy faoliyat ✓
- D) Nazorat qilish

3. Ota-onaning farzand oldidagi majburiyati:

- A) Jazolash
- B) Tarbiya va ta'lim berish ✓
- C) Majburlash
- D) Nazoratdan chetlatish

4. Farzandning ota-onaga bo'lgan burchi:

- A) Beparvolik
- B) Hurmat va ehtirom ✓
- C) Mustaqillikni inkor etish
- D) Qarshilik

5. Oilaning psixologik funksiyasi:

- A) Daromad topish
- B) Ruhiy barqarorlikni ta'minlash ✓
- C) Nazorat qilish
- D) Jazolash

6. Uylanishda muhim omil:

- A) Majburlash

B) Ixtiyoriylik ✓

C) Beparvolik

D) Shoshqaloqlik

7. Oilani mustahkamlovchi sifat:

A) Sabr-toqat ✓

B) Beqarorlik

C) Loqaydlik

D) Mojaro

8. Ota-onaga g'amxo'rlik qachon zarur?

A) Faqat bolalikda

B) Faqat qarilikda

C) Doimiy ravishda ✓

D) Zarurat bo'lmaganda

9. Oilada ishonch nimani ta'minlaydi?

A) Nizoni

B) Barqarorlikni ✓

C) Ajralishni

D) Mojaroni

10. Mustahkam oila nimaga xizmat qiladi?

A) Jamiyat inqiroziga

B) Ijtimoiy barqarorlikka

C) Mojaroga

D) Beqarorlikka

Adabiyotlar:

1. Otamurodov S. Ma'naviyat asoslari. - Toshkent, 2021.
2. Qodirov B. Oila sotsiologiyasi. - Toshkent, 2020.
3. Jo'rayev N. Milliy tarbiya falsafasi. - Toshkent, 2019.

4. Eshqobilov M. Oila va ma'naviyat. - Toshkent, 2022.
5. Raxmonov A. Ijtimoiy pedagogika. - Toshkent, 2021.
6. Abdurahmonov F. Yoshlar tarbiyasi va oila. - Toshkent, 2020.
7. Xolmatova D. Oila va gender madaniyati. — Toshkent, 2023.
8. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksi. — Toshkent, 2024.

III BOB. POKLIK VA HALOLLIK VA ODAMIYLIK SABOQLARI

5-MAVZU. POKLIK VA HALOLLIK. NAFS TARBIYASI

Reja:

5.1. Poklik va halollikning ma'naviy-axloqiy mazmuni.

5.2. Nafs tushunchasi va uning inson hayotidagi o'rni.

5.3. Nafs tarbiyasining usullari va shaxs kamolotidagi ahamiyati.

Kalit so'zlar: poklik, halollik, nafs, nafs tarbiyasi, axloq, vijdon, insof, ma'naviyat, o'zini nazorat qilish, sabr-toqat, iroda, halol mehnat, ruhiy kamolot.

5.1. Poklik va halollikning ma'naviy-axloqiy mazmuni

Poklik va halollik insoniyat ma'naviy-axloqiy taraqqiyotida eng muhim va barqaror qadriyatlar sifatida namoyon qilingan. Ushbu tushunchalar shaxsning ichki dunyosi, uning ijtimoiy xulq-atvori, jamiyatdagi munosabatlari hamda davlat va jamiyat taraqqiyotining axloqiy poydevorini belgilaydi. Poklik va halollik nafaqat individual axloqiy fazilatlar, balki ijtimoiy ishonch, adolat, barqarorlik va taraqqiyotning muhim shartidir. Bugungi globallashuv sharoitida ma'naviy qadriyatlar tizimiga bo'lgan e'tibor yanada ortgan. Ayniqsa, korrupsiya, axloqiy inqiroz, ma'naviy begonalashuv kabi muammolar fonida poklik va halollik tushunchalarini ilmiy-falsafiy jihatdan chuqur tahlil qilish dolzarb vazifaga aylangan. Shu bois mazkur bobda poklik va halollik tushunchalarining mazmun-mohiyati, tarixiy-falsafiy ildizlari, diniy va dunyoviy talqinlari, shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni har tomonlama yoritiladi.

Poklik tushunchasi falsafiy jihatdan insonning ichki va tashqi dunyosidagi uyg'unlik, niyat va amal birligi, axloqiy tozaligi bilan izohlanadi. Poklik faqat jismoniy yoki tashqi ozodalikka taalluqli emas, balki ruhiy, ma'naviy va axloqiy sof holatni ham anglatadi. Falsafada poklik inson ongining yovuzlik, yolg'on, xiyonat kabi illatlardan holi bo'lishi sifatida talqin qilinadi.

Antik falsafada poklik tushunchasi ko‘proq ruhiy muvozanat va aqlning ustuvorligi bilan bog‘langan. Platon nazarida pok ruh - bu haqiqat va ezgulikni anglay oladigan ruhdur. Aristotel esa poklikni axloqiy me‘yorlarga amal qilish, ifrot va tafritdan yiroq bo‘lish bilan izohlaydi.

Sharq falsafasida esa poklik tushunchasi yanada chuqur va keng ma‘noga ega bo‘lib, u insonning nafsini poklash, qalbni yuksaltirish, ruhiy kamolotga erishish bilan chambarchas bog‘lanadi. Bu talqin ayniqsa tasavvuf ta‘limotida yaqqol namoyon bo‘ladi.

Halollik - bu insonning so‘zida va amalida rostgo‘ylik, adolat va vijdoniylikka qat‘iy rioya etishidir. Halol inson o‘z manfaatini jamiyat va boshqalar manfaatidan ustun qo‘ymaydi, har qanday vaziyatda adolatni mezon sifatida qabul qiladi. Axloqshunoslikda halollik ijtimoiy ishonchning asosiy omili sifatida qaraladi. Halollik mavjud bo‘lgan jamiyatda odamlar o‘rtasida ishonch mustahkamlanadi, huquqiy va iqtisodiy munosabatlar barqarorlashadi. Aksincha, halollik yo‘qolgan muhitda poraxo‘rlik, yolg‘on, xiyonat va ijtimoiy adolatsizlik kuchayadi. Halollik shaxs axloqining mezoni bo‘lish bilan birga, kasbiy faoliyatda ham muhim tamoyil hisoblanadi. Halol mehnat, halol daromad, halol xizmat tushunchalari jamiyat farovonligining muhim shartidir.

Poklik va halollikning tarixiy ildizlari. Poklik va halollik qadriyatlari insoniyat tarixining eng qadimgi davrlaridan boshlab shakllangan. Ibtidoiy jamiyatda ham jamoa manfaatini himoya qilish, yolg‘on va xiyonatni qoralash axloqiy me‘yor sifatida mavjud bo‘lgan.

Qadimgi Sharq sivilizatsiyalarida, jumladan, Zardushtiylik ta‘limotida «ezgu fikr, ezgu so‘z, ezgu amal» tamoyili poklik va halollikning muhim ifodasi hisoblanadi. Ushbu tamoyil insonni ma‘naviy tozalik va axloqiy mas‘uliyatga chorlaydi.

Islom sivilizatsiyasida esa poklik va halollik e‘tiqodiy va huquqiy darajaga ko‘tarilgan bo‘lib, ular iymonning ajralmas qismi sifatida talqin etiladi.

Islom ta'limotida poklik va halollik. Islom dinida poklik (tahorat, pok niyat, pok amal) va halollik (halol rizq, rostgo'ylik, adolat) asosiy axloqiy tamoyillar sifatida belgilanadi. Qur'oni Karim va hadislarda poklik iymonning yarmi ekani ta'kidlanadi.

Halollik esa musulmon shaxsining eng muhim sifatlaridan biri bo'lib, savdo-sotiq, mehnat, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy hayotda qat'iy amal qilinishi lozim bo'lgan me'yor sifatida qaraladi. Payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning hayotlari halollik va poklikning amaliy namunasi.

Tasavvufda poklik va halollik talqini. Tasavvufda poklik nafsni poklash, qalbni Olohdan o'zga narsalardan xoli etish sifatida talqin qilinadi. Bu jarayon «tazkiyat un-nafs» deb ataladi. Halollik esa muridning har bir amalda ixlos va rostlikka amal qilishi bilan belgilanadi. Mashhur mutasavviflar — Imom G'azzoliy, Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy asarlarida poklik va halollik komil insonni shakllantirishning asosiy sharti sifatida ko'rsatiladi.

Poklik va halollikning shaxs kamolotidagi o'rnini. Shaxs kamoloti jarayonida poklik va halollik insonning irodasi, vijdoni va mas'uliyat hissini shakllantiradi. Halol va pok muhitda tarbiyalangan shaxs mustaqil fikrlashga, adolatli qaror qabul qilishga qodir bo'ladi. Bu fazilatlar insonning ruhiy barqarorligi, ichki xotirjamligi va hayot mazmunini anglashida muhim ahamiyat kasb etadi.

Jamiyat taraqqiyotida poklik va halollik. Jamiyat taraqqiyoti bevosita uning axloqiy holatiga bog'liq. Poklik va halollik hukmron bo'lgan jamiyatda qonun ustuvorligi, ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanish ta'minlanadi. Bugungi Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida ham halollik, ochiqlik va poklik muhim ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilangan. Zamonaviy globallashtirish sharoitida muammo va vazifalar. Globallashtirish jarayonida axloqiy qadriyatlarining yemirilishi, utilitar fikrlashning kuchayishi poklik va halollik tushunchalarini qayta anglashni taqozo etadi. Yoshlar ongida halollikni hayotiy tamoyil sifatida mustahkamlash bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Xulosa qilib aytganda, poklik va halollik tushunchalari shaxs va jamiyat hayotining ma'naviy-axloqiy poydevorini tashkil qiladi. Ular inson kamoloti, adolatli jamiyat qurish va ijtimoiy barqarorlikning muhim omili hisoblanadi. Ushbu qadriyatlarni ilmiy asosda o'rganish va amaliy hayotga tatbiq etish bugungi va kelajak avlod tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi.

5.2. Nafs tushunchasi va uning inson hayotidagi o'rni

Nafs tushunchasi inson ma'naviy-axloqiy kamolotini anglashda markaziy o'rin egallaydi. Inson xulq-atvori, istaklari, ehtiyojlari va qarorlarida nafs muhim psixologik hamda ma'naviy omil sifatida namoyon bo'ladi. Sharq falsafasi, islom ta'limoti va tasavvufda nafs ko'proq insonni sinovdan o'tkazuvchi, uni kamolot sari yetaklovchi yoki tubanlikka yetaklovchi kuch sifatida talqin qilinadi. Shu bois nafs masalasini chuqur ilmiy-falsafiy tahlil qilish shaxs tarbiyasi va jamiyat axloqiy holatini yuksaltirishda muhim ahamiyat o'rin tutadi

“Nafs” atamasi arabcha bo'lib, “jon”, “ruh”, “ichki men”, “istak va mayl” ma'nolarini anglatadi. Ilmiy-falsafiy talqinda nafs insonning ichki ehtirolari, xohish-istaklari, shaxsiy manfaatga intilishi bilan bog'liq hodisadir. Psixologiyada nafs ko'proq instinktlar va ehtiyojlar bilan izohlanadi, axloqshunoslikda esa u insonni sinovga soluvchi ichki kuch sifatida baholanadi.

Nafs mutlaqo salbiy tushuncha emas. U insonning yashashi, faoliyati va rivoji uchun zarur bo'lgan tabiiy ehtiyojlar manbaidir. Biroq nafs nazorat qilinmasa, u shaxsni axloqiy inqirozga olib kelishi mumkin.

Qadimgi falsafada nafs masalasi. Qadimgi yunon falsafasida nafs masalasi “ruh” va “ehtiros” tushunchalari bilan bog'liq holda talqin etilgan. Platon inson ruhini uch qismga bo'lib, quyi qismni istak va ehtirolar manbai sifatida ko'rsatadi. Aristotel esa ehtirolarni aql bilan boshqarish zarurligini ta'kidlaydi. Bu qarashlar nafsni mutlaqo yo'q qilish emas, balki uni me'yor asosida boshqarish g'oyasini ilgari suradi.

Qadimgi yunon falsafasida nafs masalasi inson ruhining ichki dunyosi, ehtiroslar va aql bilan bogʻliq holda chuqur tahlil qilingan. Platon ruhni uch qismga boʻlgan holda tasvirlaydi: quyi qism — istak va ehtiroslar manbai, oʻrta qism — jasorat va iroda, yuqori qism — aql va ongning ustuvorligi. Platon nazarida ruhning yuqori qismi aql orqali quyi ehtirosni boshqarishi kerak, aks holda inson axloqiy inqirozga uchraydi. Aristotel esa nafsni inson xulq-atvori va axloqiy fazilatlar bilan bogʻlab talqin qiladi. U ehtirosni mutanosiblik va aql bilan boshqarishni taklif qiladi, bu esa insonning baxt-saodati va axloqiy mukammallikka erishishining asosiy sharti hisoblanadi.

Stoiklar nazariyasida nafs ichki xotirjamlik va hissiy barqarorlikni taʼminlovchi kuch sifatida koʻriladi. Ularning fikricha, inson aql bilan boshqarilgan nafs orqali tashqi hodisalar taʼsiridan ozod boʻlishi mumkin. Shunday qilib, qadimgi yunon falsafasida nafs masalasi inson ruhiy hayoti va axloqiy tanlovlarining markaziy elementi sifatida qaraladi. Nafsni aql bilan boshqarish falsafaning asosiy maqsadi boʻlib, bu insonni ichki uygʻunlik va axloqiy kamolotga yetaklaydi.

Sharq falsafasida nafs tushunchasi. Sharq falsafasida nafs masalasi axloqiy kamolot bilan chambarchas bogʻliq. Forobiy, Ibn Sino kabi mutafakkirlar nafsni tarbiyalash orqali insonni baxt-saodatga yetkazish mumkinligini taʼkidlaydi. Ibn Sino nafsni jismoniy va ruhiy quvvatlar bilan bogʻlab, aqlning ustuvorligini ilgari suradi.

Islom taʼlimotida nafs. Islomda nafs inson uchun sinov vositasi sifatida talqin etiladi. Qurʼoni Karimda nafs turli holatlarda tilga olinib, uni poklash najotga eltuvchi yoʻl sifatida koʻrsatiladi. Nafsni jilovlash iymon va taqvo bilan bevosita bogʻliq.

Nafsning bosqichlari. Islomiy va tasavvufiy manbalarda nafs bir necha bosqichga boʻlinadi:

- nafs ammora – yovuzlikka undovchi nafs;
- nafs lawwama – oʻzini tanqid qiluvchi nafs;

- nafs mutmainna – xotirjam, poklangan nafs. Bu bosqichlar insonning ma'naviy yuksalish jarayonini ifodalaydi.

Tasavvufda nafsni poklash g'oyasi. Tasavvufda nafsni poklash (tazkiyat un-nafs) komil insonni shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi. Nafs ustidan g'alaba qozonish sabr, riyozat, ixlos va halollik orqali amalga oshiriladi. Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy, Imom G'azzoliy asarlarida nafs bilan kurash eng ulug' jihat sifatida talqin etiladi.

Nafs va axloqiy tanlov. Inson hayotida nafs axloqiy tanlovlar jarayonida muhim rol o'ynaydi. Har bir qaror orqasida nafs va aql o'rtasidagi ichki kurash yotadi. Aql ustuvor bo'lsa, inson to'g'ri yo'lni tanlaydi, aks holda nafs ustun keladi.

Nafs va shaxs kamoloti. Nafsni tarbiyalash shaxs kamolotining muhim bosqichidir. Nafsini jilovlay olgan inson o'zini anglaydi, maqsadlarini to'g'ri belgilaydi va jamiyatda munosib o'rin egallaydi.

Sharq falsafasida nafs insonning ichki dunyosi, axloqiy fazilatlari va ruhiy kamoloti bilan uzviy bog'liq tushuncha sifatida talqin qilinadi. Mutafakkirlar nafsni tarbiyalash orqali insonni baxt, saodat va axloqiy mukammallikka yetkazish mumkinligini ta'kidlaydilar. Forobiy nafsni insonning axloqiy va ijtimoiy faoliyatining manbai sifatida ko'radi. Unga ko'ra, aql nafsni boshqarib, insonni axloqiy fazilatlar sari yetaklaydi. Nafs ustidan g'alaba qozonish shaxsning ma'naviy kamolotiga erishishning asosiy sharti hisoblanadi.

Ibn Sino nafsni jismoniy va ruhiy quvvatlar bilan bog'lab, insonning aql orqali o'z ichki mayllarini nazorat qilishi zarurligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, axloqiy kamolot insonning nafsini aql va irodasi bilan boshqarish orqali amalga oshadi. Bundan tashqari, tasavvufiy mutafakkirlar — Imom G'azzoliy, Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy nafsni poklash va tarbiyalashni shaxs kamolotining ajralmas qismi deb biladilar. Nafs ustidan g'alaba qozonish orqali inson sabr, halollik, poklik va ixlos kabi axloqiy fazilatlarni o'zida mujassamlashtiradi.

Shunday qilib, Sharq falsafasida nafs masalasi insonning axloqiy kamolotini shakllantirish, uning ruhiy va ma'naviy yuksalishini ta'minlash vositasi sifatida qaraladi. Nafsni aql, iroda va ma'naviy qadriyatlar bilan boshqarish insonni komil insonga aylantirishning asosiy sharti hisoblanadi.

Zamonaviy jamiyatda nafs muammosi. Zamonaviy iste'molchilik jamiyatida nafsni qo'zg'atuvchi omillar ko'paymoqda. Reklama, ommaviy madaniyat va moddiy qadriyatlar ustuvorligi nafsni jilovlashni qiyinlashtiradi. Xulosa qilib aytganda, nafs inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, u to'g'ri boshqarilganda kamolot manbai, nazoratsiz qolganda esa axloqiy inqiroz sababchisiga aylanadi. Nafsni tarbiyalash, uni aql va e'tiqod asosida boshqarish shaxs va jamiyat taraqqiyotining muhim shartidir.

5.3. Nafs tarbiyasining usullari va shaxs kamolotidagi ahamiyati

Nafs tarbiyasi masalasi inson ma'naviy kamolotining eng muhim va murakkab jihatlaridan biridir. Insonning ichki dunyosida kechadigan axloqiy kurashlar, istak va ehtirosalar, aql va vijdon o'rtasidagi muvozanat bevosita nafs tarbiyasi bilan bog'liq. Sharq falsafasi, islom ta'limoti va tasavvufda nafs tarbiyasi komil insonni shakllantirishning asosiy sharti sifatida qaralgan. Shu bois nafsni tarbiyalash usullari va uning shaxs kamolotidagi ahamiyatini ilmiy-falsafiy jihatdan tahlil qilish bugungi kunda ham dolzarb masalalardan biridir.

Nafs tarbiyasi — bu insonning ichki istak va mayllarini aql, vijdon va e'tiqod asosida boshqarish jarayonidir. Bu jarayon nafsni mutlaqo yo'q qilishni emas, balki uni ijtimoiy va axloqiy me'yorlarga mos holda nazorat qilishni anglatadi. Nafs tarbiyasi shaxsning ongli ravishda o'z ustida ishlashi, o'z xulq-atvorini tahlil qilishi va kamchiliklarini bartaraf etishga intilishi orqali amalga oshadi.

Nafsni tarbiyalash jarayoni uzoq va uzluksiz bo'lib, u sabr, iroda va qat'iyatni talab etadi. Bu jarayon inson hayotining barcha bosqichlarida davom etadi.

Qadimgi va oʻrta asr falsafasida nafs tarbiyasi. Qadimgi yunon falsafasida nafs tarbiyasi ehtirolarni aql bilan boshqarish gʻoyasi orqali ifodalangan. Platon va Aristotel inson baxt-saodati ehtirolar emas, balki aqlning ustuvorligi bilan taʼminlanishini taʼkidlanadi.

Qadimgi va oʻrta asr falsafasida nafs tarbiyasi masalasi insonning axloqiy fazilatlari va maʼnaviy kamolotini shakllantirish kontekstida chuqur oʻrganilgan. Bu davr mutafakkirlari nafsni tarbiyalash orqali insonni baxt, saodat va axloqiy mukammallikka yetkazish yoʻllarini ishlab chiqqanlar.

Forobiy nafsni insonning aql va iroda orqali boshqarilishi lozim boʻlgan ichki kuch sifatida talqin qiladi. U aql va falsafa yordamida nafsni toʻgʻri yoʻnaltirish insonni axloqiy kamolotga yetaklashini taʼkidlaydi.

Ibn Sino nafsni jismoniy va ruhiy quvvatlar bilan bogʻlab, insonning ichki mayllarini aql bilan nazorat qilishi zarurligini bildiradi. Nafs ustidan gʻalaba qozonish shaxsni axloqiy va ruhiy yuksalishga yetaklaydi.

Al-Farobiy, Al-Gazzoliy, Bahouddin Naqshband kabi allomalar oʻz asarlarida nafs tarbiyasining turli usullarini bayon qilganlar. Masalan, Imom Gʻazzoliy «Ihya' 'Ulum al-Din» asarida sabr, riyozat, ibodat va nafsni hisobga olish (muhasaba) orqali insonni kamolot sari yetaklash usullarini yoritadi. Bahouddin Naqshband tasavvufiy yoʻl orqali nafsni poklash va ruhiy yuksalish bosqichlarini tushuntiradi. Shunday qilib, qadimgi va oʻrta asr falsafasida nafs tarbiyasi insonni axloqiy va ruhiy kamolotga yetaklovchi asosiy vosita sifatida qaraladi. Allomalar qarashlarida nafsni boshqarish, uni aql va eʼtiqod bilan uygʻunlashtirish shaxs va jamiyat taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi.

Sharq mutafakkirlari — Forobiy, Ibn Sino, Beruniy asarlarida ham nafsni tarbiyalash insonni komillikka yetaklovchi asosiy omil sifatida talqin qilinadi. Ibn Sino nafsni jismoniy va ruhiy quvvatlar bilan bogʻlab, aqlni ularning boshqaruvchisi sifatida koʻrsatadi.

Islom taʼlimotida nafs tarbiyasining asosiy usullari. Islom taʼlimotida nafs tarbiyasi iymon va taqvo bilan chambarchas bogʻliq. Qurʼoni Karimda nafsni

poklash najotga erishish yo‘li sifatida talqin etiladi. Islomiy manbalarda nafs tarbiyasining quyidagi asosiy usullari ko‘rsatib o‘tiladi: tavba va istig‘for, sabr va shukr, halol rizq va halol mehnat, ibodat va zikr, nafsni hisobga tortish (muhosaba). Ushbu usullar insonni ma‘naviy jihatdan poklanishga va o‘zini nazorat qilishga o‘rgatadi.

Tasavvufda nafs tarbiyasi insonning ma‘naviy kamolotini ta‘minlashda markaziy o‘rin tutadi. Bu jarayon «tazkiyat un-nafs» tushunchasi bilan ifodalanadi va muridning ichki dunyosini poklash, qalbni Ollohdan o‘zga narsalardan xoli etish orqali amalga oshiriladi. Riyozat tasavvufda nafsni jilovlash va poklashning muhim usullaridan biridir. Riyozat quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi:

- sabr - qiyinchiliklar va sinovlar qarshisida matonat ko‘rsatish;
- ixtisoslashtirilgan amallar - nafsni tarbiyalash uchun ma‘lum ibodatlar, riyozat va zikirlar;
- ixlos va halollik - har bir amalni faqat Olloh roziligi uchun bajarish;
- muhosaba - kun davomida qilgan ishlarini tahlil qilib, nafs ustidan nazoratni kuchaytirish.

Mashhur tasavvuf allomalari, jumladan, Imom G‘azzoliy, Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy asarlarida nafs ustidan g‘alaba qozonish eng ulug‘ jihod sifatida talqin etiladi. Ular qarashlariga ko‘ra, riyozat va nafs tarbiyasi orqali inson sabr, poklik, halollik va ixlos kabi axloqiy fazilatlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Shunday qilib, tasavvufda nafs tarbiyasi va riyozat shaxs kamolotining ajralmas qismi bo‘lib, insonni ruhiy yuksalish va axloqiy mukammallikka yetaklovchi asosiy vosita hisoblanadi.

Tasavvufda nafs tarbiyasi “tazkiyat un-nafs” tushunchasi orqali ifodalanadi. Bu jarayonda murid o‘z nafsini poklash uchun riyozat, sabr va ixlos yo‘lini tutadi. Nafs tarbiyasi tasavvufda bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

Mashhur mutasavviflar — Imom G‘azzoliy, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband asarlarida nafsni tarbiyalash eng ulug‘ jihod sifatida talqin qilinadi.

Ularning qarashlarida nafs ustidan g'alaba qozonish shaxsning haqiqiy erkinligiga olib keladi.

Nafs tarbiyasining psixologik jihatlari. Zamonaviy psixologiyada nafs tarbiyasi o'zini boshqarish, emotsional intellekt va motivatsiya nazariyalari bilan bog'liq holda o'rganiladi. Inson o'z istaklarini nazorat qila olgan sari uning ruhiy barqarorligi va stressga chidamliligi ortadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nafsini jilovlay olgan shaxs maqsadga erishishda qat'iyatli, mas'uliyatli va ijtimoiy faol bo'ladi.

Nafs tarbiyasi va axloqiy kamolot. Nafs tarbiyasi axloqiy fazilatlar - halollik, poklik, sabr, qanoat va adolatning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Nafsini tarbiyalagan inson o'z manfaatini jamiyat manfaatlari bilan uyg'unlashtira oladi. Axloqiy kamolotga erishgan shaxs jamiyatda ishonchli, hurmatli va mas'uliyatli inson sifatida namoyon bo'ladi.

Shaxs kamoloti jarayonida nafs tarbiyasi insonning o'zini anglashiga, hayotiy maqsadlarini to'g'ri belgilashiga yordam beradi. Nafsini jilovlay olgan shaxs ichki xotirjamlikka erishadi va ma'naviy yetuklik sari intiladi. Bu jarayon insonning ijtimoiy moslashuvi va professional faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Oila va ta'lim tizimida nafs tarbiyasi. Nafs tarbiyasi avvalo oilada boshlanadi. Ota-onaning shaxsiy namunasi, tarbiyaviy muhit va ma'naviy qadriyatlar farzand nafsini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ta'lim muassasalarida esa nafs tarbiyasi ma'naviy-ma'rifiy fanlar, tarbiya soatlari va ijtimoiy faoliyat orqali amalga oshiriladi.

Zamonaviy jamiyatda nafs tarbiyasining dolzarbligi. Globallashuv va axborot oqimi sharoitida nafsni qo'zg'atuvchi omillar keskin ortmoqda. Shu sababli yoshlar ongida nafs tarbiyasiga bo'lgan ehtiyoj kuchaymoqda. Zamonaviy jamiyatda nafs tarbiyasi dolzarbligi yanada oshmoqda. Global kommunikatsiya, axborot texnologiyalari va madaniy ta'sirlar yoshlarning ichki dunyosi va axloqiy qadriyatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Bu sharoitda nafsni boshqarish va

tarbiyalash masalasi nafaqat ma'naviy, balki psixologik, ijtimoiy va ta'limiy kontekstda ham muhim o'rin tutadi.

Zamonaviy jamiyatda nafs tarbiyasi insonni ichki barqarorlik, ma'naviy yetuklik va axloqiy mas'uliyat sari yetaklaydi. Nafsini boshqaradigan shaxs ijtimoiy faoliyatda, kasbiy sohada va oilaviy hayotda mas'uliyatli va muvaffaqiyatli bo'ladi. Shunday qilib, nafs tarbiyasi zamonaviy sharoitda ham inson shaxsini komil qilish va barqaror jamiyat qurishning muhim vositasi hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitda nafs tarbiyasi nafaqat insonning ichki xotirjamligi va ruhiy barqarorligini ta'minlash, balki uning ma'naviy yetukligi va axloqiy mas'uliyatini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

1. Ichki barqarorlik. Ichki barqarorlik — bu insonning tashqi omillarga nisbatan emotsional va ruhiy chidamliligi, ichki nizolarni boshqarish va stressli vaziyatlarda xotirjam qolish qobiliyatidir. Nafsini boshqarishni biladigan shaxs muammolarni mantiqiy va sabr bilan hal qiladi, bu esa uning ruhiy barqarorligini oshiradi.

2. Ma'naviy yetuklik. Ma'naviy yetuklik insonning axloqiy fazilatlarini shakllantirish va uni jamiyat oldida mas'uliyatli shaxs sifatida namoyon qilish bilan bog'liq. Nafs tarbiyasi orqali inson halollik, poklik, sabr, ixlos kabi fazilatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Bu esa shaxsning ruhiy va axloqiy jihatdan yuksalishiga olib keladi.

3. Axloqiy mas'uliyat. Axloqiy mas'uliyat — bu insonning o'z harakatlari va qarorlari uchun javobgarlikni anglab, ularni jamiyat va atrofdagilar manfaatlarini inobatga olgan holda amalga oshirishidir. Ichki barqarorlik va ma'naviy yetuklik bilan birgalikda, axloqiy mas'uliyat shaxsni ijtimoiy muhitda ishonchli va hurmatli insonga aylantiradi. Ichki barqarorlik, ma'naviy yetuklik va axloqiy mas'uliyat nafs tarbiyasining natijasidir. Ushbu omillar birgalikda insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotida muvaffaqiyat, ruhiy barqarorlik va axloqiy kamolotning kafolatidir. Shu bois, zamonaviy sharoitda nafs tarbiyasi tizimli va kompleks

tarzda — oila, maktab, madaniy ta'lim va psixologik yordam orqali amalga oshirilishi zarur.

Yangi O'zbekiston sharoitida barkamol avlodni tarbiyalashda nafs tarbiyasi muhim ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda. Xulosa qilib aytganda, nafs tarbiyasi shaxs kamolotining ajralmas qismi bo'lib, u insonni ma'naviy yetuklikka, axloqiy barkamollikka va ijtimoiy mas'uliyatga yetaklaydi. Nafsnı aql, vijdon va e'tiqod asosida tarbiyalash komil inson va barqaror jamiyat barpo etishning muhim shartidir.

Poklik va halollik insoniyat ma'naviy-axloqiy taraqqiyotida eng muhim va barqaror qadriyatlar sifatida muhim omil hisoblanadi. Ushbu tushunchalar shaxs kamoloti, jamiyat barqarorligi va ijtimoiy adolatni ta'minlashda hal qiluvchi o'rin tutadi. Poklik inson ruhiy va axloqiy tozaligini, niyat va amal uyg'unligini ifodalaydi. Falsafada poklik aql, ruh va ehtiroslarni uyg'unlashtirish orqali insonni ma'naviy yuksalishga yetaklash sifatida talqin qilinadi.

Halollik — bu so'z va amalda rostgo'ylik, adolat va vijdoniylikka qat'iy rioya qilishdir. Halol inson jamiyatda ishonchni mustahkamlaydi, adolat va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Zamonaviy sharoitda nafs tarbiyasi oila, maktab, madaniy ta'lim va psixologik yordam orqali amalga oshiriladi. Nafsini boshqaradigan shaxs ijtimoiy faoliyatda va oilaviy hayotda muvaffaqiyatli bo'ladi. Poklik va halollik, shuningdek, nafsnı tarbiyalash insonning ma'naviy kamoloti va jamiyat barqarorligi uchun ajralmas qadriyatdir. Ushbu qadriyatlarni shakllantirish va amaliy hayotga tatbiq etish shaxs va jamiyat taraqqiyotining muhim omilidir. Zamonaviy jamiyatda nafs tarbiyasi yoshlarning ma'naviy va axloqiy rivojlanishi uchun muhimdir. Global kommunikatsiya, axborot texnologiyalari, madaniy ta'sirlar va iste'molchilik sharoitida insonning ichki dunyosi va axloqiy qadriyatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, nafsnı boshqarish va tarbiyalash jarayoni nafaqat diniy yoki falsafiy, balki psixologik, ijtimoiy va ta'limiy kontekstda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

1. Oila. Oila nafs tarbiyasining birinchi va eng muhim makonidir. Ota-onaning shaxsiy namunasi, mehr-muhabbat, intizom va axloqiy qadriyatlarni yetkazish orqali farzandning ichki dunyosi shakllanadi. Oilada oʻrnatilgan axloqiy qadriyatlar nafsni boshqarishning dastlabki koʻnikmalarini beradi.

2. Ijtimoiy fanlar, tarbiya soatlari, klub va toʻgaraklar yoshlarning ichki nazorat, masʼuliyat va axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyatini oshiradi.

3. Madaniy taʼlim. Kitoblar, teatr, kinofilm, musiqa va sanʼat asarlari nafsni tarbiyalashning samarali vositasi hisoblanadi. Madaniy taʼlim insonni estetik va axloqiy qadriyatlarni anglashga, shaxsiy intizom va ichki barqarorlikni rivojlantirishga oʻrgatadi.

4. Psixologik yordam. Psixologlar va maslahatchilar nafsni boshqarish, ichki kurashlarni yengish va emotsional barqarorlikni oshirishda muhim rol oʻynaydi. Treninglar, seminarlar va shaxsiy maslahatlar yoshlarning oʻzini anglash va muammolarni hal qilish koʻnikmalarini kuchaytiradi. Zamonaviy sharoitda nafs tarbiyasi oila, maktab, madaniy taʼlim va psixologik yordam orqali kompleks tarzda amalga oshiriladi. Nafsini boshqarishni biladigan shaxs ijtimoiy faoliyatda, kasbiy sohada va oilaviy hayotda masʼuliyatli va muvaffaqiyatli boʻladi, shuningdek, ruhiy barqarorlik va axloqiy yetuklikka erishadi.

TARQATMA MATERIALLAR:

1-ilova

POKLIK VA HALOLLIK

Poklik Tushunchasi va Uning Mazmuni

Poklik - Ma'naviy-Estetik Kategoriya

Poklik - ma'naviy-estetik kategoriya sifatida eng muhim ma'naviy-axloqiy talablardan biri bo'lib, samimiylilik, sadoqat, ishonch va tabiiylilikni o'z ichiga olgan.

Inson qalbining pokligi uning sadoqati, ishonchi, tabiiyligi, samimiyligida bilinadi. Poklik - ulug'lik alomasidir.

Poklikning Ikki Jihati

Jismoniy Poklik
Ust-boshi, yuz-qo'llar, kiyim-kechak, uy-joylarni toza tutish. Pok odam atrof-muhitini ham toza saqlaydi.

Ma'naviy Poklik
Axloqiy poklik - axloq ziyosidir. Ruh shaffofligi, sezgi tuyg'ulari yuksak. Insonni ayb va kamchiliklardan tozalaydi.

Poklikda Mujassam Xislatlar

1. Aqillik va e'tiqodlilik
2. Sharm-hayo va or-nomus
3. Ziyraklik va farosatlilik
4. Halollik va mehrbonilik

Poklikning Ziddi

- Yolg'anchilik
- O'g'nilik
- Xarilik
- Munofiqlik

66 "Demakki, ko'ngli paku ham so'zi pok, Tili paku, o'zi pok"
— Aliisher Navoiy (Farhod haqida)

POKLIK VA HALOLLIK

HALOLLIK TUSHUNCHASI VA UNING XUSUSIYATLARI

Halollik Ta'rifi

Halollik (arabcha: ruxsat etilgan, yo'l qo'yilgan; qonuniy, asosli; to'g'riлик, vijdonlilik) - shariat hukmiga muvofiq yasa, ichsa, foydalansa bo'ladigan; kishining o'ziga qarashli, o'z mehnati bilan topilgan.

Halollik vijdon, adolat va burch kabi axloqiy timoyillar bilan bog'liq.

Halollik Turlari

Kasbiy Halollik O'z vazifasini vijdonan va ongli ravishda bajarish	Ilmiy Halollik Ilmiy tadqiqotlarda rostgoylik va adolatlilik
Iqtisodiy Halollik Halol rizq topish, haromdan saqlanish	Ijtimoiy Halollik O'zaro munosabatlarda samimiylik

Muhim Tamoyil:
 "Halollik va fidolilik bolyatimizning asosiy mazoni bo'lsin" - Prezident Islom Karimov

Halol Amallar

- ✓ Mehnat bilan tirikchilik qilish
- ✓ Halol rizq topish
- ✓ Yaxshi niyat qilish
- ✓ Omonat va qarzlarni qaytarish
- ✓ Vafodorlik va sadoqat
- ✓ Ehsos va sadaqa qilish

Halollik Oilada

Halollik oila a'zolari o'rtasida ishonchni kuchaytiradi va o'zaro munosabatlarni mustahkamlaydi.

Bolalarning kelajakda jamiyatda hurmat oqozishlari uchun zarurdir.

"Halolning boshi bir sodiqqa sig'adi"
 - Xalq maqoli

6.1 POKLIK VA HALOLLIK

POKLIK VA HALOLLIKNING INSON KAMOLOTI DAGI O'RNI

Poklik va Halollikning Bog'liqligi

Poklik va halollik **o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi** xususiyatlardir. Pok qilib halol amallarga undaydi, halol hayot esa qibrni pok saqlaydi.

Ishlarning pokli - chiroyli va halol bajarilganida, **o'liqodlarning pokli** - qat'iylikda, **isomlarning pokli** - halollikda.

Pok va Halol Insonning Xususiyatlari

Vijdonli Pok O'zidan uyalish, sham-hajo	So'zli Rost Har doim rostgoy
Ishlari Chiroyli Halol va samimiy	Vafodor Ahdiga sadoqatli

Insoniylik Sharti

Insonning din mahodad insonligi - uning imoni, diyonati, mehroqibati, pokligi va halolligi, kamfartligi bilan o'zidanad. Bu umumiy tarzda insoniylik tushunchasi bilan ifodalanaadi.

Jamiyat Taraqqiyotiga Ta'siri

- 1. Ishonoh Muhiti**
 Halol insonlar ko'paysa, jamiyatda ishonch muhiti shakllanadi
- 2. Adolat Hukm Shumi**
 Pok va halol jamiyatda adolat mustahkam bo'ladi
- 3. Farovonlik**
 Halol yashagan jamiyat baraka topadi

Umuminsoniy Qadriyat

Halollik dastavval diniy tushuncha sifatida vujudga kelib, keyinchalik **umuminsoniy-dunyo viy ma'no** kasb etgan.

Hozirgi kunda turli madaniyatlarda halollik muhim qadriyat sifatida e'tirof etiladi:

- Yaponiya - mehmatsevarlik
- AQSh - biznes etikasi

NAFS TU SHUNCHASI

NAFS TUSHUNCHASI VA UNING QUR'ONDA TAVSIFI

Nafs Nima?

Nafs - insonning ichki dami, ruh, ego - insoning fikrini, harakatlari va qarorlarini boshqaruvchi qismi. Nafs inson ruhiy olamining boʻlinay tomonini tashkil etadi.

Qur'onda "nafs" so'zi ko'p marotibba kelib, turli maholarda ishlatilgan: ba'zan dz-o'zini, ba'zan ruh, ba'zan esa insonni xalq-harakatlarga undovchi kuch sifatida.

Qur'ondagi Muhim Oyatlar

فَا تَقَعُ مِنْ رَبِّهَا ○ وَقَدْ خَابَ مِنْ نَدَاهَا

"Haqiqatan, nafsini poklagan kishi najot topur. Va u (nafs)ni (gurohlar bilan) ko'mib, xarlagan kimsa esa (Allohning rahmatidan) noumid bo'lur!"

— Shara surasi, 9-10-oyatlar

إِنَّ النَّفْسَ لَأَشْرَاءُ بِأَنْفُسِهِ

"Albatta, nafs yomonlikka ko'p undovchidir"

— Yusuf surasi, 53-oyat

▲ Nafsa E'tibor

Dinimiz bizga **nafsimizni doimo nazorat qilib borishga**, uni ko'ib, tarbiya olishimizga buyurgan.

Imom Gazzoziy rahimahullohi:
"Nafsni tarbiyalash har bir musulmon uchun farzi ayndir. Zero nafs poki bo'lsagina najotga erishadi"

🧠 Aqill Kishining Alomati

الْقَبِيحُ مِنْ دَانٍ نَفْسُهُ وَجَمَلٌ لَمَّا بَعْدَ الْوَيْتِ

"Aqill-hushyor kishi - o'z nafsini tarqagan va o'limdan keyingi hadat uchun amal qilgan insondir"

— Imam Termiziy rivoyati

Payg'ambarimiz salolahu alayhi vasallam o'z nafsini tarqab turgan kishini aqil, hushyor inson deb ataganlar.

NAFS TU SHUNCHASI

NAFSNING UCH TURI: AMMARA, LAWWAMA, MUTMAINNA

1 Nafs al-Ammara

Yomonlikka buyruq beruvchi

إِنَّ النَّفْسَ لَأَشْرَاءُ بِأَنْفُسِهِ

"Albatta, nafs yomonlikka ko'p undovchidir" (Yusuf, 53)

Bu nafs insonni yomonlikka va xato qilishga undaydi. Bu nafsqa ega kishi o'z xohish-istaklarining quli bo'lib qoladi.

Xususiyatlari:

- Xato qilisa ham pushaymon bo'lmastik
- Ehtiyojlam qondirishga intilish
- O'zini oqlash

2 Nafs al-Lawwama

O'zini ayblaydigan

وَلَا تَقْبَلُ بِالنَّفْسِ التَّوْبَةَ

"Va nafs al-lawwamaga qasam ichaman" (Qiyama, 2)

Bu nafs xato qilgandan keyin o'zini ayblaydi, pushaymonlik chekadigan darajada vijdon uyg'oradi.

Xususiyatlari:

- Xato qilgandan keyin pushaymonik
- Vijdon uyg'orilish
- O'z-o'zini tanejd qilish

3 Nafs al-Mutmainna

Tinch nafs

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ

"Ey tinch nafs" (Fajr, 27-28)

Bu nafs Allohga toliq rozi bo'lgan, tinchlikka erishgan, eng yuqori marra. Bu nafsqa erishgan kishi har qanday sinovdan o'ta oladi.

Xususiyatlari:

- Allohga toliq rozi bolish
- Qalb tinchligi
- Sinovlarga bardosh

🧭 Nafsning Rivojlanish Yo'li

Nafsning uch turi - bu **insonning ma'naviy rivojlanishining bosqichlari**. Inson o'z nafsini Ammara dan Lawwama, Lawwama dan Mutmainna darajasiga olib chiqishi lazim. Bu jarayon daimiy tarbiya, ibodat va o'z ushida ishlash orqali amalga oshadi.

NAFS TARBIYASI

NAFS TARBIYASINING SHAXS KAMOLOTIDAGI AHAMIYATI

★ Ikki Dunyo Saodati

Nafs tarbiyasi insonning dunyo va oxirat saodatiga yelishining kalitidir. Poklangan nafs insonni har qanday shirdan otkazadi, unqa sabr-toqat beradi.

🏠 Dunyo Saodati

- Qalb tinchligi
- Jamiyatda hurmat
- Oliy baxt
- Ishlarida barka

🏠 Oxirat Saodat

- Allohning roziqlig
- Jannatga kirish
- Azobdan xalos
- Abadiy baxt

🏠 Erishiladigan Maqomlar

🌟 Iymon Mustahkamligi

Allohqa bolgan ishonch mustahkam bo'ladi

🌟 Axiqlqy Komillik

Yuqori axiqlqy fazilatlarga ega bo'lish

🌟 Ma'naviy Tinohlik

Qalb tinchligi va osoyishtalk

📍 Poklangan Nafning Belgilari

Sabr
Sirov berga chidan

Shukur
Allohga minnatdrlk

Tavozokorlik
Kunavrlk

Mehribonlik
Shatqat bolish

📖 Hikmatli So'z

فَاتَّقِ مَنْ رَفَعَهُ

"Hajratdan, nafsini poklangan kishi najot topur"

— Shams sunasi, 9-oyat

Bu oyat nafs tarbiyasining ahmiyatini eng yuqori darajada tasdiqlaydi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Poklik tushunchasi nimani anglatadi?
2. Halollikning jamiyatdagi roli qanday?
3. Nafs nima?
4. Qadimgi yunon falsafasida nafs qanday talqin qilingan?
5. Sharq falsafasida nafs tarbiyasining maqsadi nima?
6. Islom ta'limotida nafsni poklash qanday amalga oshadi?
7. Qadimgi va o'rta asr allomalari nafs tarbiyasini qanday tushuntirgan?
8. Tasavvufda riyozat nima uchun muhim?
9. Zamonaviy jamiyatda nafs tarbiyasi qanday usullar orqali amalga oshiriladi?
10. Poklik, halollik va nafs tarbiyasining shaxs kamolotidagi o'rni nimada?

Test savollari:

1. Poklik tushunchasi qaysi ma'noni anglatadi?

- A) Moddiy boylik
- B) Ruhiy tozalik ✓
- C) Oziq-ovqat
- D) Jismoniy kuch

Javob: B

2. Halollik qaysi sohada muhim?

- A) Faqat moliya
- B) Faqat oila
- C) Ijtimoiy va shaxsiy hayot ✓
- D) Faqat ish

3. Nafs tushunchasi nimani anglatadi?

- A) Faqat jismoniy ehtiyoj
- B) Ichki istak va mayl ✓
- C) Faqat aql
- D) Ijtimoiy maqom

4. Platon nafsni nechiga bo'lgan?

- A) 2
- B) 3 ✓
- C) 4
- D) 5

5. Sharq falsafasida nafs tarbiyasining maqsadi nima?

- A) Moliyaviy boylik
- B) Axloqiy kamolot ✓
- C) Faqat ilm
- D) Jismoniy kuch

6. Islomda nafs pokligi nimaga bog‘liq?

- A) Boylik
- B) Iymon va taqvo ✓
- C) Faqat ilm
- D) Faqat moddiy kuch

7. Nafs tarbiyasida muhim usul nima?

- A) Raqs
- B) Riyozat va muhosaba ✓
- C) Savdo
- D) Uyqu

8. Imom G‘azzoliy asarlarida nafs ustidan g‘alaba nimaga olib keladi?

- A) Boylik
- B) Ruhiy va axloqiy kamolot ✓
- C) Moddiy kuch
- D) Jismoniy kuch

9. Zamonaviy jamiyatda nafs tarbiyasi qayerda boshlanadi?

- A) Maktab
- B) Oila ✓
- C) Do‘stlar
- D) Ommaviy axborot vositalari

10. Poklik va halollik shaxs va jamiyat uchun nima hisoblanadi?

- A) Faqat madaniyat
- B) Ajralmas qadriyat ✓
- C) Faqat moddiy omil
- D) Faqat ilmiy g‘oya

Adabiyotlar:

1. Al-Gazzoliy. Ihya' 'Ulum al-Din. - Bag‘dod, 2015.
2. Forobiy Abu Nasr. Al-Madina al-Fadila. - Toshkent, 2018.
3. Ibn Sino. Al-Qonun fi't-Tibb va axloqiy asarlar. - Samarqand, 2017.
4. Bahouddin Naqshband. Risolalar. - Buxoro, 2016.
5. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. - Turkiston, 2019.
6. Plato. Soul and Human Spiritual Life. – Athens, 2020.
7. Aristotle. Nicomachean Ethics. – Rome, 2019.
8. Sharq falsafasi va axloq. - Toshkent, 2021.
9. Zamonaviy psixologiya va nafs tarbiyasi. - Toshkent, 2022.
10. Oila va jamiyatda ma'naviy tarbiya. - Samarqand, 2023.

6-MAVZU. ODAMIYLIK SABOQLARI. SHARQ ALLOMALARI MEROSIDA SHARQONA GO‘ZAL FAZILATLARNING NAMOYON BO‘LISHI

Reja:

- 6.1. Odamiylik va uning ma'naviy-axloqiy ahamiyati.**
- 6.2. Sharq allomalari qarashlari: Allomalarning insoniy fazilatlar, axloqiy tarbiya va tarbiyaning maqsadi haqidagi qarashlari.**
- 6.3. Sharqona go‘zal fazilatlar: Halollik, poklik, sabr, ixlos va odob kabi fazilatlarning amaliy namoyon bo‘lishi va uning jamiyat hayotidagi roli.**

Kalit so‘zlar: odamiylik, sharq allomalari, axloqiy fazilatlar, poklik, halollik, sabr, ixlos, odob, tarbiya, ma'naviyat.

6.1. Odamiylik va uning ma'naviy-axloqiy ahamiyati

Odamiylik - insonning axloqiy va ma'naviy kamoloti, ijtimoiy mas'uliyati va shaxsiy fazilatlarini ifodalaydigan tushuncha hisoblanadi. Bu tushuncha diniy-ta'limiy va insoniyat falsafasi merosida markaziy o‘rin tutadi. Odamiylik shaxsning

ichki dunyosi, xulq-atvori va ijtimoiy faoliyatini uyg'unlashtiradi hamda jamiyatda barqarorlik va ijtimoiy adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Falsafiy nuqtai nazardan odamiylik — insonning axloqiy yuksalishi va ruhiy barqarorligi, aql va ehtiroslar uyg'unligi sifatida talqin qilinadi. Qadimgi yunon mutafakkirlari — Platon va Aristotel, odamiylikni ruhning yuqori aqli va ehtiroslar muvozanati orqali shakllanishi sifatida ko'rsatadilar.

Platon ruhni uch qismga bo'ladi: quyi qism — ehtiroslar, o'rta qism — jasorat va iroda, yuqori qism — aql. Shu orqali nafsni boshqarish va odamiylikni rivojlantirish mumkin. Aristotel esa odamiylikni axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ijtimoiy mas'uliyatni anglash va insonning ichki intizomiga bog'laydi.

Odamiylik tushunchasi Sharq falsafasida. Sharq falsafasida odamiylik — nafs tarbiyasi, axloqiy fazilatlarni rivojlantirish va ruhiy yuksalish bilan chambarchas bog'liq. Allomalar, jumladan, Imom G'azzoliy, Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy, odamiylikni shaxs kamolotining markazi sifatida ko'rsatadilar.

Imom G'azzoliy asarlarida odamiylik sabr, halollik, poklik va ixlos kabi fazilatlarni o'zida mujassamlashtirish orqali amalga oshadi.

Bahouddin Naqshband va Ahmad Yassaviy esa odamiylikni tasavvufiy yo'l orqali nafsni tarbiyalash va riyozat bilan bog'laydilar.

Odamiylik shaxsning jamiyatdagi o'rin tutadi. Sabrli, halol va pok inson ijtimoiy munosabatlarda ishonchli va mas'uliyat talab qiladi. Odamiylik mavjud jamiyat barqarorligini, adolat va ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlaydi. Halollik va poklik jamiyatda ishonchni mustahkamlaydi. Sabrlik va ixlos shaxsni murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatadi. Odamiylik shaxsni axloqiy mas'uliyatga o'rgatadi, bu esa jamiyat taraqqiyotining asosi hisoblanadi.

Odamiylik shaxsning ichki dunyosini, ruhiy barqarorligini va ma'naviy yetukligini rivojlantiradi. Bu fazilatlar quyidagilarni o'z ichiga oladi: sabrlik (sabr), halollik (rostgo'ylik), poklik (ixlos), adolat va odob. o'zini boshqarish va muhosaba. Ushbu fazilatlar shaxsning ijtimoiy va ruhiy hayotida muvaffaqiyatga

erishish, stressga bardosh berish va ma'naviy barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi.

Sharq allomalari asarlarida odamiylik saboqlari quyidagicha namoyon bo'ladi:

Imom G'azzoliy: odamiylik sabr, halollik, poklik va vijdoniylik orqali shakllanadi.

Bahouddin Naqshband: odamiylik nafsni tarbiyalash va ruhiy yetuklik bilan bog'liq.

Ahmad Yassaviy: odamiylik insonning ichki dunyosi va jamiyatdagi axloqiy pozitsiyasini uyg'unlashtiradi.

Zamonaviy sharoitda odamiylik nafs tarbiyasi, oila, maktab, madaniy ta'lim va psixologik yordam orqali shakllanadi. Ichki barqarorlik, ma'naviy yetuklik va axloqiy mas'uliyat odamiylikni rivojlantirishning asosiy ko'rsatkichlari hisoblanadi.

Zamonaviy dunyoda odamiylik tushunchasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Globalizatsiya, texnologik taraqqiyot, axborot vositalarining keng tarqalishi va madaniy o'zgarishlar shaxsning axloqiy qadriyatlari va ichki dunyosiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli odamiylik nafaqat ma'naviy, balki ijtimoiy, psixologik va ta'limiy jihatdan ham ahamiyatli bo'lib qolmoqda. Oila shaxsiy odamiylikning birinchi makoni hisoblanadi. Ota-onaning axloqiy qadriyatlarni yetkazishi, mehr-muhabbat va intizomni shakllantirishi orqali farzandning ichki dunyosi rivojlanadi. Oilada tarbiyalangan shaxs sabrli, halol, pok va mas'uliyatli bo'ladi.

Maktab insonni ijtimoiy va axloqiy jihatdan shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Tarbiya soatlari, ma'naviy va madaniy fanlar, to'garaklar va ijtimoiy loyihalar orqali o'quvchilar axloqiy qarorlar qabul qilish, mas'uliyatni his qilish va jamiyat bilan uyg'unlashishni o'rganadilar.

San'at, adabiyot, musiqa va teatr orqali inson nafaqat estetik didini rivojlantiradi, balki axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni ham o'zlashtiradi. Madaniy

ta'lim odamiylikni shakllantirishda ichki barqarorlik va ruhiy yuksalishga yordam beradi. Psixologlar, maslahatchilar va treninglar yoshlarni ichki nizolarni hal qilish, stressga bardosh berish va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa odamiylikni shakllantirishning muhim qismidir.

Zamonaviy sharoitda odamiylik shaxsning ichki barqarorligi, ma'naviy yetukligi va axloqiy mas'uliyatini shakllantirish bilan chambarchas bog'liq. Ichki barqarorlik stressga bardosh berish va murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga yordam beradi. Ma'naviy yetuklik shaxsning axloqiy fazilatlarini rivojlantiradi, axloqiy mas'uliyat esa insonning harakatlari va qarorlarining ijtimoiy oqibatini anglashini ta'minlaydi.

Zamonaviy kontekstda odamiylik nafs tarbiyasi, oila, maktab, madaniy ta'lim va psixologik yordam orqali shakllanadi. Odamiylikni rivojlantirish shaxsning ruhiy barqarorligi, ma'naviy yetukligi va jamiyatdagi mas'uliyatli roli uchun zarurdir. Shu sababli, zamonaviy sharoitda odamiylikni tizimli tarzda shakllantirish va qo'llab-quvvatlash muhim vazifa hisoblanadi.

6.2. Sharq allomalari qarashlari: Allomalarning insoniy fazilatlar, axloqiy tarbiya va tarbiyaning maqsadi haqidagi qarashlari

Sharq mutafakkirlari inson kamoloti, axloqiy yetuklik va tarbiya masalalariga alohida e'tibor qaratganlar. Ularning asarlarida insonning ma'naviy olami, odob-axloq qoidalari, jamiyatdagi o'rni va tarbiyaning asosiy maqsadi chuqur tahlil qilingan. Bu qarashlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalashda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Sharq allomalari fikricha, insonning haqiqiy boyligi uning ilmida, odobida va axloqidadir. Tarbiya esa ana shu fazilatlarni shakllantiruvchi asosiy vosita hisoblanadi. Sharq mutafakkirlari insonni eng oliy mavjudot sifatida talqin qiladilar. Ularning fikricha: Inson aql va tafakkur egasidir. U yaxshilik va

yomonlikni ajrata oladi. U o‘z ustida ishlash orqali komillikka erishadi. Inson jamiyatdan tashqarida yashay olmaydi. Shu sababli uning axloqi nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega.

Sharq falsafasida “komil inson” tushunchasi markaziy o‘rinni egallaydi. Komil inson quyidagi sifatlarni o‘zida mujassam etadi: halollik, adolat, mehr-shafqat, sabr-toqat, ilmga chanqoqlik, kamtarlik, komil inson nafaqat o‘zini, balki jamiyatni ham rivojlantiradi.

Sharq allomalari insoniy fazilatlarni ikki guruhga ajratadilar: ijobiy fazilatlar, rostgo‘ylik, vijdonlilik, saxiylik, sabrlilik, mehribonlik.

Salbiy sifatlari: yolg‘on, hasad, kibr, dangasalik, jaholat. Allomalar fikricha, tarbiya jarayoni aynan ijobiy fazilatlarni rivojlantirish va salbiy sifatlarni bartaraf etishga qaratilgan bo‘lishi kerak.

Fazilatlarning shakllanishi. Insoniy fazilatlar tug‘ma emas, balki tarbiya natijasida shakllanadi. Bu jarayonda quyidagilar muhim: oila muhiti, ustoz ta’siri, jamiyat qadriyatlari, shaxsiy tajriba.

Axloq — insonning xulq-atvori, jamiyatda o‘zini tutish qoidalari majmuidir. Sharq allomalari axloqni inson kamolotining asosiy mezon deb bilganlar.

Axloqiy tarbiya quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi: ota-onaga hurmat, kattalarga ehtirom, kichiklarga mehr, do‘stlik va sadoqat, halollik va poklik.

Axloqiy tarbiya usullari. Sharq mutafakkirlari quyidagi tarbiya usullarini tavsiya qilganlar: nasihat, shaxsiy namuna, rag‘batlantirish, jazolash (me‘yorida). Eng samarali usul — shaxsiy namuna hisoblanadi.

Sharq allomalari fikricha, tarbiyaning asosiy maqsadi: komil insonni shakllantirish. Bu esa quyidagilarni o‘z ichiga oladi: jismoniy barkamollik, aqliy rivojlanish, axloqiy yetuklik, ma’naviy poklik.

Tarbiyaning asosiy vazifalari: ilm berish, axloqiy sifatlarni shakllantirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish, jamiyatga foydali shaxsni tarbiyalash, tarbiya va ta’lim uyg‘unligi. Sharq allomalari ta’lim va tarbiyani ajralmas jarayon deb

hisoblaganlar. Ularning fikricha: “Ilmsiz tarbiya – samarasiz, tarbiyasiz ilm – xavflidir.”

Abu Nasr Forobiy qarashlari. Forobiy insonni ijtimoiy mavjudot deb biladi. Unga ko‘ra:

- baxt-saodatga faqat tarbiya orqali erishiladi
- jamiyat axloqli insonlar orqali rivojlanadi

Abu Ali ibn Sino qarashlari. Ibn Sino tarbiyani inson hayotining ajralmas qismi deb hisoblaydi:

- bola tarbiyasi kichik yoshdan boshlanishi kerak
- axloqiy tarbiya sog‘lom turmush bilan bog‘liq

Alisher Navoiy qarashlari. Navoiy insoniylikni eng oliy qadriyat deb biladi: mehr va muruvvat — insonning bezagi, ilm va odob uyg‘un bo‘lishi kerak.

Yusuf Xos Hojib qarashlari. U “Qutadg‘u bilig” asarida: adolatli jamiyat g‘oyasini ilgari suradi. Inson axloqi davlat barqarorligining asosi ekanini ta’kidlaydi. An’anaviylik. Sharq tarbiya tizimi milliy qadriyatlarga asoslanadi.

Ma’naviyatga e’tibor. Moddiy boylikdan ko‘ra ma’naviy boylik ustun qo‘yiladi.

Ustoz-shogird an’anasi. Bu tizimda: Ustoz — yo‘l ko‘rsatuvchi, Shogird — o‘rganuvchi. Bugungi kunda Sharq allomalari merosi quyidagi yo‘nalishlarda muhim: yoshlar tarbiyasida. Milliy qadriyatlarni saqlashda. Ma’naviy inqirozning oldini olishda. Ularning g‘oyalari global dunyoda ham dolzarbdir.

Sharq allomalari inson tarbiyasi, axloqi va kamoloti masalasida bebaho ilmiy meros qoldirganlar. Ularning qarashlari quyidagilarni ko‘rsatadi:

- inson tarbiya orqali komillikka erishadi;
- axloqiy fazilatlar jamiyat taraqqiyotining asosidir;

- tarbiya uzluksiz jarayon bo‘lib, butun umr davom etadi. Bugungi kunda ham ushbu g‘oyalar yosh avlodni tarbiyalashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

O'quvchilarga huquqlari borasidagi bilimlarni berish bilan birga fuqarolarning burchlari nimalardan iborat ekanligi haqida ma'lumot berish, bu xususida o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni hosil qilish ko'zlangan maqsadga erishishda muvaffaqiyat omili bo'ladi.

O'zbekiston o'z istiqboliga erishganidan so'ng jamiyat ma'naviy hayotini sog'lomlashtirish va rivojlantirish, inson omiliga katta e'tibor berish mamlakatimiz oldida turgan eng asosiy vazifalardan biri sifatida kun tartibiga qo'yildi. Bu esa mozining ko'p asrlik saboqlariga hamda jamiyat oldida turgan yangi vazifalarni hal etishga oqilona yondashuvning ifodasidir. Milliy o'zlikni anglash jamiyatimiz hayotida ro'y bergan ma'naviy o'zgarishlarning asosidir. Milliy o'zlikni anglash ham shaxsning, ham xalqning ma'naviy kamoloti bilan bog'liq. Milliy o'zligini, o'z manfaatlarini, mamlakat taraqqiyoti istiqbolini chuqur va xolis anglagan inson va xalqgina keng rivojlanish imkoniyatlariga ega bo'la oladi.

Komil inson g'oyasi nafaqat alohida shaxslarni, balki butun xalqlarni yuksak taraqqiyot sari yetaklagan, ularni ma'naviyat va ma'rifat sohasida yuksak yutuqlarga ilhomlantirgan. Komillikni orzu qilmagan, barkamol avlodni tarbiyalash haqida qayg'urmagan xalqning kelajagi bo'lmaydi.

Jamiyat taraqqiyotidagi yuksalishlar va tanazzullar ko'p jihatdan insonlarning ma'naviy holati bilan bog'liq. Iqtisodiy, siyosiy inqirozlar ham ko'pincha ma'naviy inqiroz natijasidir. Shu bois jamiyat rivojida insonlarning ong, e'tiqod va dunyoqarashi muhim o'rin tutadi.

Milliy g'oyamizning asosiy maqsadlaridan biri – har tomonlama komil insonni tarbiyalashdir. Komil inson – ozod, erkin fikrlovchi, o'z xalqining ideallari uchun kurashuvchi, Vataniga sadoqat bilan xizmat qiluvchi shaxsdir. U yuqori malaka va yuksak ma'naviyat egasi bo'ladi.

Komillik esa mehr-muruvvat, adolat, to'g'rilik, vijdon, or-nomus, iroda, tadbirkorlik, matonat kabi fazilatlarining majmuasidir.

Komil inson g'oyasi qadimdan xalqimiz ma'naviyatining ajralmas qismi bo'lib kelgan. "Avesto"da halol mehnat komillik mezoni sifatida talqin etilgan. Bu

g‘oya islom falsafasi ta’sirida yanada boyigan. Ibn Sino, Beruniy, Forobiy, Navoiy kabi mutafakkirlar komil insonni tarbiyalashni jamiyat taraqqiyoti bilan bog‘laganlar. Masalan, Forobiy fozil jamiyat g‘oyasida shaxsning ma’naviy kamolotini asosiy shart deb bilgan.

Tarixda buyuk shaxslar nafaqat bilim va tashkilotchilik qobiliyati, balki yuksak axloqi bilan ham ajralib turgan. Komillik, avvalo, insonning axloqiy yetukligida namoyon bo‘ladi. Ajdodlar merosini o‘rganish, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat ko‘rsatish ham komillik belgilaridandir.

Komil inson – qaramlik va bo‘ysunuvdan xoli, mustaqil fikrlaydigan, zararli g‘oyalarga ko‘r-ko‘rona ergashmaydigan shaxsdir. U ogoh va faol bo‘ladi.

Xalqimiz qadimdan Vatanga muhabbat, rostgo‘ylik, halollik, kattaga hurmat, kichikka izzat kabi qadriyatlarni yuksak baholagan. Bu fazilatlar komil insonning asosiy belgilaridir.

Tarixiy obrazlar ham komillik timsoli bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, Alpomish – mardlik va vatanparvarlik timsoli, Navoiy asarlaridagi Farhod – aql va jismoniy kamolot egasi, Oybekning “Navoiy” romanidagi Navoiy obrazi esa haqiqiy komil inson sifatida tasvirlanadi.

Bugungi kunda ham jamiyat oldida yoshlar uchun ibrat bo‘ladigan zamonaviy komil inson timsollarini yaratish vazifasi turibdi. Chunki ozod va farovon jamiyatni aynan komil insonlar barpo etadi.

Shu sababli mamlakatimizda sog‘lom avlodni tarbiyalash, ta’lim tizimini isloh qilish, ma’naviy-ma’rifiy ishlarni rivojlantirish orqali komil insonni voyaga yetkazishga katta e’tibor qaratilmoqda.

Amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi – inson uchun munosib hayot sharoitini yaratishdir. O‘zbekistonda ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyoti shakllantirilmoqda va bu inson farovonligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Sobiq tuzum davrida esa noto'g'ri tenglik g'oyalari, boqimandalik kayfiyati shakllangan edi. Bu esa mehnatga bo'lgan munosabatni susaytirgan. Bugungi kunda esa har bir inson o'z mehnati bilan yashashi, faol bo'lishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, komil inson – bu nafaqat bilimli, balki yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadigan shaxsdir. Jamiyat ravnaqi aynan shunday insonlar bilan chambarchas bog'liq.

Xalqimizda «Besh qo'l barobar emas» degan ajoyib naql bor. Lekin sobiq tuzum besh qo'lni barobar qilish shiori bilan yashadi. Bozor iqtisodiyoti jamiyatda ma'lum ma'nodagi tabaqalanishga olib kelishi tabiiy. Shu bilan birga, biz barpo etayotgan jamiyatda davlat xalqning keskin tabaqalanishiga — oshib-toshib ketgan boylar, kambag'allar qashshoqlarga bo'linib ketishiga yo'l qo'ymaslik choralari ko'rib, bu borada o'ziga xos kuchli ijtimoiy siyosat yuritmoqda. Aholining eng kam himoyalangan va muhtoj tabaqalarini o'z vaqtida qo'llab-quvvatlash xalq farovonligi yo'lida amalga oshirilayotgan islohotlar muvaffaqiyati kafolatidir. Ijtimoiy himoya choralari aholining hammasiga emas, balki ko'proq haqiqiy muhtoj va ehtiyojmand qatlamlarga yo'naltirilmoqda. Bu borada davlat manbalari bilan bir qatorda mehnat jamoalari, jamoat va xayriya tashkilotlari hamda jamg'armalarning mablag'lari ham ishga solinmoqda. «Sendan – harakat, mendan barakat» degan dono naql bejiz aytilmagan. Ya'ni bu dunyoda ko'p narsa insonning o'ziga, uning sa'y-harakatlariga ham bog'liq.

Bugungi kunda farovon turmush asosi — erkinlik, tadbirkorlik, tashabbuskorlikdir. Bu haqiqatni odamlar ongiga singdirish, keng aholi qatlamlarining islohotlar mohiyatini anglab yetishiga va uning faol ishtirokchisiga aylanishiga erishmog'imiz darkor. Buning uchun esa ularning dunyoqarashini, hayotga, mehnatga, yerga munosabatini tubdan o'zgartirish muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiyot o'tgan tuzumda ayrim mutaxassislarning ishi bo'lsa, bugun umumxalq, umumjamiyat manfaatiga daxldor masala bo'lib qoldi. Butun xalq yangi iqtisodiy tafakkur bilan qurollanmoqda. Bizning mulkka, mehnatga munosabatimiz tubdan o'zgarib bormoqda. Miyamizga singib qolgan «davlat

mulki» degan tushuncha yoniga bugun xususiy mulk, paychilik jamiyatlari, shirkat, fermer, oila pudrati degan yangi tushunchalar qoʻshildi. Mamlakatimizda istiqloq yillarida oʻta markazlashgan va yakkahokimlik asosiga qurilgan, oʻzini oqlamagan tizimga barham berildi. Tadbirkorlik faoliyatining erkinligi uchun konstitutsiyaviy, huquqiy va iqtisodiy shart-sharoit hamda kafolatlar yaratildi. Mulkdorlar sinfini shakllantirish, ularning huquqini mustahkamlash, nufuzini oshirish va kafolatlash borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi.

Tashabbuskorlik va tadbirkorlikni ragʻbatlantirish, odamlarda mulkka egalik hissini tarbiyalash, kichik va oʻrta korxonalarni izchil rivojlantirish aholi farovonligi va daromadlarining ortishida, ishsizlik muammosini hal etishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda xalqimizda mulkka egalik hissini shakllantirish, uning xoʻjalik yuritishning zamonaviy usullarini oʻzlashtirishga erishish, unda oʻz kuchiga ishonch tuygʻularini kamol toptirish milliy islohotlarning eng ustuvor vazifalaridan biridir.

Tabiiy boyliklar, yer resurslari, mamlakat iqtisodiy salohiyati har bir fuqaroning ehtiyojlarini qondirish, oʻzligini namoyon etish va bunyodkorlik qobiliyatini roʻyobga chiqarishning asosiy omillaridir. Dunyodagi koʻplab atoqli kishilar Abay eʼtirof etgan quyidagi soʻzlarga toʻla qoʻshiladilar: «Oʻzbeklar yetishtirmaydigan va moʻl hosil olmaydigan ekinning oʻzi yoʻq, yer yuzida oʻzbek savdogarining oyogʻi yetmagan joy yoʻq, oʻzbeklar uddalay olmaydigan ishning oʻzi yoʻq... Oʻtkir zehn, mahorat, abjirlik va tadbirkorlik — bularning hammasi oʻzbeklarga xos xususiyatdir». Mehnatkash, mirishkor, ishning koʻzini biladigan Oʻzbekiston xalqi oʻz turmushini oʻz qoʻli bilan farovon qilishga qodir. Har qaysi inson va oila badavlat boʻlsa, jamiyat va davlat ham kuchli va qudratli boʻladi, degan haqiqatga asoslangan bugungi iqtisodiy islohotlarimiz yaqin kelajakda, albatta, oʻz mevasini beradi.

Mustaqillik yaratgan yangicha hayot va sharoitda endi yetilib kelayotgan avlodlar oʻz oʻrnini topishi va yangicha zamon talablariga javob bera oladigan

tafakkur va salohiyatga ega bo'lishlari uchun ta'lim va tarbiya sohasida ham yangicha texnologiyalardan foydalanish talab etiladi.

Darhaqiqat, tarixga murojaat etadigan bo'lsak, buyuk allomalarimiz, davlat arboblari, shoir-u fuzalolarimiz asarlarida xalq uchun kerakli insonlar qanday bo'lishi zarurligi haqida yozib qoldirilgan. Masalan, Sharq Arastusi deya nom olgan Abu Nasr Forobiy "Fozil odamlar shahri" asarida fozil odamlar oldiga qo'yilgan talablar orqali hozirgi davr tili bilan aytganda "yetuk kadr" masalasini ilgari surgan. Yoki Navoiy hazratlari "Odamiy ersang demagil odami, onikim yo'q xalq g'amidin g'ami" deya ta'kidlab, Vatan va xalq taqdiriga befarq insonni chin inson deb bo'lmasligini uqtirgan.

Yaqin o'tmishimizga nazar tashlasak, XX asr boshidagi o'zbek ziyolilari, ma'rifatparvar ajdodlarimiz xalqni uyg'otishning eng maqbul yo'li sifatida aynan ilm-ma'rifatni isloh etishga e'tibor qaratganlar. Ma'rifatparvar jadid Mahmudxo'ja Behbudiy "Maktab dunyo imoratlarining eng muqaddasi va qadrlisidir..." deb ta'kidlab, ta'limning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini alohida ko'rsatgan.

Afsuski, hozirda boshlang'ich va umumiy o'rta ta'lim bosqichida faoliyat yuritayotgan ayrim o'qituvchilar o'z kasbiga yetarli mas'uliyat bilan yondashmayapti. Ularning so'z boyligining yetarli emasligi, yangilikka intilmasligi o'quvchilarda fanlarga qiziqishning susayishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda bu juda salbiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki aynan shu davrda bolaning fikrlash qobiliyati, dunyoqarashi va shaxs sifatida shakllanishi uchun asos yaratiladi.

Yana bir muhim muammo – o'qituvchilarning bola psixologiyasini yetarli darajada bilmasligi. Noto'g'ri muomala yoki ehtiyotsiz aytilgan so'z yosh bola ruhiyatiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Shu bois o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ma'naviy-axloqiy tarbiya beruvchi shaxs ham bo'lishi zarur. Aks holda, o'quvchi ma'naviy jihatdan sust, madaniyati past bo'lib ulg'ayishi mumkin.

O'qituvchilar uchun zarur bo'lgan asosiy sifatlardan biri – notiqlik san'atidir. Ravo va ravon nutq orqali muallim o'quvchilarda ham chiroyli fikrlash va ifoda

etish qobiliyatini shakllantiradi. Fikrni aniq bayon eta olish, uni tinglovchiga yetkazish ko'nikmasi aynan o'qituvchi tomonidan tarbiyalanadi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchi kadrlarni puxta tayyorlash muhimdir.

Yana bir dolzarb masala – nutq madaniyati. Bugungi kunda xorijiy tillarni o'rganishga katta e'tibor berilmoqda. Biroq ayrim hollarda odamlar o'zbek tilida so'zlashar ekan, rus yoki ingliz tilidagi so'zlarni aralashtirib gapirish holatlari uchramoqda. Bu esa til madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday kamchiliklar uchun jamiyatning har bir a'zosi ma'suldir.

Jamiyat uchun zarur bo'lgan komil insonni tarbiyalash – har bir fuqaroning muqaddas burchidir. Shaxs tarbiyasining ilk bosqichi oilada boshlanishini inobatga olsak, Chingiz Aytmatovning “Insonlarning boshqalarga qilgan eng katta yaxshiligi — oilasida munosib farzand tarbiyalashidir” degan fikri nihoyatda to'g'ri ekanini anglaymiz.

Xulosa qilib aytganda, komil insonni shakllantirish yo'lida muammolar bo'lishi tabiiy. Muhimi, bu muammolarni aql-zakovat va tadbirkorlik bilan tez va samarali hal etishdir. Shundagina jamiyat taraqqiyoti va kelajak avlod kamoloti ta'minlanadi.

Komil inson masalasi qadimgi davrdan bashariyatni qiziqtirib, u haqidagi ma'lumotlar og'zaki va yozma manbalarda, mifologiyaga bag'ishlangan asarlarda, mutafakkirlarning ijtimoiy-falsafiy merosi va badiiy adabiyotda saqlanib kelgan.

Komil insonni voyaga yetkazish asrlar mobaynida kishilarning orzusi, istagi, ideali bo'lib kelgan. U to'g'risidagi tushuncha va tasavvurlar turli davrlarda turlicha talqin qilingan. Komillik haqidagi fikrlarning evolyutsiyasi va takomillashuvi jamiyat tuzumi, ishlab chiqarish darajasi, davlat boshqaruvi, ilm-fan va madaniyat rivojiga bog'liq bo'lgan. Shu nuqtai nazardan qaraganda, taniqli tasavvufshunos Mahmud As'ad Jo'shonning “xulqlar o'zgaradimi?” degan savolga “o'zgaradi, faqat ta'lim-tarbiya tufayli” degan javobi muhim ahamiyatga ega.

Komil inson g'oyasi o'z mohiyatiga ko'ra milliy, umuminsoniy va gumanistik mazmunga ega. Har bir jamiyat yetuk, har tomonlama kamolga yetgan, o'zida

barcha ijobiy fazilatlarni mujassam etgan avlodni tarbiyalashni orzu qiladi. Shu bois bu masala qadimiy davrlardan boshlab dolzarb bo'lib kelgan. Zardushtiylikning muqaddas kitobi "Avesto"da, shuningdek buddaviylik va islom ta'limotlarida komil inson g'oyasi yetakchi o'rin tutadi. Masalan, zardushtiylikda "Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal" tamoyillari komillik mezoni sifatida qaraladi.

Komil inson g'oyasi ayniqsa ilk o'rta asrlarda Markaziy Osiyo falsafasida yorqin namoyon bo'ldi. Uyg'onish davrining buyuk faylasufi Abu Nasr Forobiy komil inson haqidagi qarashlarini o'zining ijtimoiy-siyosiy va axloqiy ta'limotlarida bayon etgan.

Forobiy buyuk gumanist sifatida insonni barcha ilmiy qarashlarining markaziga qo'yadi. Uning fozil jamiyat, davlat, rahbar, fazilat, kamolot va baxt-saodat haqidagi qarashlari bevosita komil inson bilan bog'liq. Unga ko'ra, inson tug'ilganida hali mukammal bo'lmaydi, lekin unda komillikka intilish tabiiy ravishda mavjud bo'ladi. Inson bilim va idrok orqali asta-sekin kamolga yetadi. Eng oliy ruhiy kamolot esa Haqni anglash bilan bog'liq bo'lib, bu jarayon ayni paytda baxt-saodat manbai hamdir.

Forobiy fikricha, insonparvarlik komillikka erishishning muhim shartidir. Inson yolg'iz holda emas, balki jamiyatda, boshqalar bilan munosabatda bo'lib kamolga yetadi. U boshqalardan yordam oladi va o'zi ham boshqalarga yordam beradi.

Tasavvuf falsafasida komil inson g'oyasining asosini "vahdat ul-vujud" ta'limoti tashkil etadi. Bu ta'limotga ko'ra, borliq, Xudo va inson o'zaro bog'liq bo'lib, insonning maqsadi – ilohiy haqiqatga yetishishdir.

Tasavvuf mutafakkirlari — Boyazid Bistomiy, Ibn al-Arabiy, Aziziddin Nasafiy, Abdulqodir Jilaniy kabi allomalar komil inson ta'limotini chuqur ishlab chiqqanlar. Ular ilk bor "komil inson" tushunchasini keng qo'llab, uni tasavvufiy nuqtai nazardan asoslab berganlar.

Ibn al-Arabiy va Abdulqodir Jiliylar inson ruhi, uning ma'naviy-axloqiy kamolotiga alohida e'tibor qaratganlar. Komil inson muammosi bilan XIII asrning

mashhur mutasavvifi Aziziddin Muhammad Nasafiy ham chuqur shug‘ullangan. U o‘zining “Zubdat ul-haqoyiq” (“Haqiqatlar qaymog‘i”), “Komil inson” asarlarida bu masalaga nazariy-falsafiy jihatdan yondashgan.

Nasafiyning dunyoqarashi markazida konkret inson turadi. U komillikka erishgan inson deganda, avvalo, o‘z-o‘zini anglash va axloqni tushunishni nazarda tutadi. Uning fikricha, insonning xulq-odobi, yuksak fazilatlarni egallashi, ilm-ma‘rifatli bo‘lishi komil insonning asosiy belgilaridandir.

Komil insonni tarbiyalash masalasi ayniqsa hozirgi mustaqillik sharoitida nihoyatda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Sababi, mustabid tuzumdan bozor munosabatlariga asoslangan jamiyatga o‘tish jarayonida bu masala yanada keskin tus olmoqda. Kishilar o‘rtasidagi munosabatlarda ayrim qadriyatlarning qadrsizlanishi, yoshlar orasida giyohvandlik, firibgarlik, ishyoqmaslik, tekinxo‘rlik, o‘g‘irlik kabi illatlarning uchrab turishi barkamol avlodni tarbiyalashga jiddiy e‘tibor qaratishni talab etadi.

Qadimgi va ilk o‘rta asrlardagi komil inson ta‘limoti xalqning orzu-istaklari va ma‘naviy ehtiyojlarini aks ettirgan. Uning asosiy maqsadi insonni komillikka yetkazish, jamiyatga foydali shaxs qilib tarbiyalash, turli toifa va qarashdagi kishilar ongiga ezgu fazilatlar — iymon, e‘tiqod, go‘zal axloq va odob-axloq qoidalarini singdirishdan iborat bo‘lgan.

Shuningdek, mutasavviflar tomonidan komil insonga xos xususiyatlarning ochib berilishi keyingi davr allomalari va faylasuflari qarashlari uchun muhim ma‘naviy asos bo‘lib xizmat qilgan. Bu qarashlar keyingi mutafakkirlar, xususan, Alisher Navoiy dunyoqarashiga ham katta ta‘sir ko‘rsatib, uning axloqiy qarashlarining shakllanishida muhim manba bo‘lgan.

Alisher Navoiyning boy badiiy merosi, uning falsafiy, ijtimoiy-siyosiy va axloqiy qarashlari, ayniqsa komil inson va mukammal jamiyat haqidagi g‘oyalari doimo olimlar e‘tiborini tortib kelgan. Sho‘rolar davridagi tadqiqotlarda bu masala alohida mavzu sifatida to‘liq o‘rganilmagan bo‘lsa-da, N. Mallayev, E. Bertels, V.

Zohidov, I. M. Mo‘minov, M. Xayrullayev, H. Aliqulov, M. Oripov kabi olimlar tomonidan qisman yoritilgan.

N. Mallayev Alisher Navoiyning ijodini, xususan “Xamsa” dostonlarini tahlil qilar ekan, unda din va tasavvuf unsurlariga tanqidiy yondashuv mavjudligini, ular Navoiyning ijodida yetakchi omil bo‘lmaganini qayd etadi.

Mashhur rus sharqshunosi E. Bertels Navoiyning “Xamsa” dostonlarini tahlil qilib, undagi qahramonlarning asosiy maqsadi xalq manfaatiga xizmat qilish, adolatli, insonparvar, mehr-shafqatli, kamtar va halol bo‘lish ekanini ta’kidlaydi.

Akademik V.Zohidovning fikricha, Navoiyning badiiy obrazlari insonparvarlik, ezgulik va go‘zal fazilatlarni o‘zida mujassam etgan holda komillikka erishgan timsollardir.

Faylasuf olim M. Oripov tadqiqotlarida Navoiyning gumanizmi, inson haqidagi ta’limoti va vahdat ul-vujud konsepsiyasining mohiyati yoritilgan. Biroq u komil inson masalasini maxsus tadqiqot obyekti sifatida chuqur o‘rganmagan va bu masalaga qisqacha to‘xtalgan.

Xulosa qilib aytganda, komil inson g‘oyasi asrlar davomida shakllanib, boyib borgan va bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. U jamiyat taraqqiyotining, inson kamolotining va ma’naviy yuksalishning muhim omili bo‘lib qolmoqda.

H.Aliqulov o‘z tadqiqotlarida Alisher Navoiyning ijtimoiy-siyosiy qarashlarini Abdurahmon Jomiy, Husayn Voiz Koshifiy hamda Jaloliddin Davoniyning jamiyat va davlat haqidagi fikrlari bilan qiyoslab o‘rganadi.

Bu qiyosiy yondashuv orqali olim turli mutafakkirlarning ijtimoiy adolat, davlat boshqaruvi, axloq va komil inson haqidagi qarashlari o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni ochib beradi. Xususan, bu allomalar ta’limotida adolatli jamiyat qurish, insonparvarlik, rahbarning ma’naviy yetukligi va xalq manfaatlariga xizmat qilish g‘oyalari markaziy o‘rin egallaydi.

Aliqulovning tahlillari shuni ko‘rsatadiki, Navoiy qarashlari Sharq mutafakkirlarining umumiy gumanistik an‘analari bilan uyg‘un holda shakllangan

bo‘lib, unda komil inson va adolatli jamiyat g‘oyasi o‘zaro chambarchas bog‘liqdir¹.

Bizning fikrimizcha, sho‘rolar davridagi navoiyshunoslar va faylasuflar ongli ravishda, ataylab Alisher Navoiy asarlaridagi, ayniqsa dostonlaridagi diniy-irfoniy g‘oyalarni chetlab o‘tgan bo‘lishlari mumkin. Buning sababi shundaki, o‘tgan asrning 60–80-yillarida islom dini va tasavvuf hukmron mafkura tomonidan ma’qullanmas, ularning tarixdagi o‘rni asosan salbiy baholangan edi.

Mustaqillikdan so‘ng esa Navoiy ijodiy merosini chuqur va har tomonlama o‘rganish, unga yangicha yondashuv shakllandi. Bu yondashuvlar ichida uning asarlaridagi komil inson g‘oyasini qay tarzda tahlil qilish va qaysi metodologiya asosida yoritish masalasi muhim o‘rin egallaydi.

So‘nggi yillarda ushbu mavzu yuzasidan ko‘plab ilmiy maqolalar e‘lon qilinib, komil inson g‘oyasini tadqiq etishning dolzarbligi yanada oshgani ko‘rinmoqda.

Ayniqsa, Naim Karimov Komilov va Ibrohim Haqqul kabi navoiyshunos olimlarning izlanishlari alohida ilmiy qimmatga ega bo‘lib, ular Navoiy merosini yangi qarashlar asosida talqin qilishga katta hissa qo‘shmoqda.

XV asrni buyuk mutafakkir, shoir va mutasavvif Abdurahmon Jomiysiz tasavvur qilish qiyin. U Alisher Navoiyning yaqin do‘sti va ustozlaridan biri bo‘lib, Navoiy uning tavsiyasi bilan naqshbandiylik tariqatiga e‘tiqod qilgan. Navoiy Jomiyni nafaqat do‘st, balki pir va ustoz sifatida e‘zozlagan. Har bir asarini yozishdan oldin u bilan maslahatlashib, uning fikr-mulohazalarini inobatga olgan.

Bu davrda axloq va ta’lim-tarbiya masalalariga bag‘ishlangan asarlar yaratgan olimlar orasida Husayn Voiz Koshifiy ham muhim o‘rin tutadi. U bevosita Navoiy homiyligida ilmiy faoliyat olib borgan. Shuningdek, Hondamirning “Makorim ul-axloq” asarida Navoiy komil inson sifatida tasvirlanadi. Unda uning bag‘rikengligi,

¹ Қаранг: Аликулов Х. Социально-утопические идеи в Средней Азии. –Тошкент: Фан, 1983; Этические воззрения мыслителей Средней Азии и Хорасана. –Тошкент: Фан, 1992.

kamtarligi, saxovati, ilm ahliga homiyli, adolatparvarligi va insonparvarlik ruhida boshqa fazilatlari keng yoritilgan.

XV asr yana bir jihatdan muhim — bu davrda Markaziy Osiyoda siyosiy mustaqillik va nisbiy erkinlikning tiklanishi ilm-fan va madaniyat rivojiga katta turtki berdi. Arablar va mo'g'ullar istilosidan keyingi tiklanish davrida inson tafakkuri, erkin fikrlash imkoniyatlari kengaydi. Shu bois Abu Nasr Forobiyning fozil jamiyat haqidagi orzulari, Jomiy va Navoiylarning adolatli jamiyat, yuksak axloq haqidagi qarashlari aynan mustaqillik sharoitida yanada rivoj topdi.

Komil inson tushunchasi ikki ma'noda talqin qilinadi: bir tomondan, u barcha ma'naviy-ruhiy va aqliy fazilatlarning mukammal jamlanmasi bo'lgan ideal obraz bo'lsa, ikkinchi tomondan, ana shu darajaga intilib, ma'lum bosqichlarga erishgan real shaxs ham komil inson hisoblanadi.

Alisher Navoiy komil inson haqidagi yaxlit ta'limotni yaratgan mutafakkirlardan biridir. Uning nasriy va nazmiy asarlarida, xususan "Xamsa", "Mahbub ul-qulub", "Lison ut-tayr", "Nasoyim ul-muhabbat" kabi asarlarida komil insonning fazilatlari batafsil yoritilgan.

Navoiy ta'limotida komillikning asosi — tabiat, inson va Ollohga bo'lgan muhabbatdir. U payg'ambarlar, avliyolar va oriflarni komil inson sifatida ulug'laydi. Ularning asosiy xususiyati — xalq g'ami bilan yashash, mehr-muruvvat ko'rsatish, adolatli bo'lish va Haq yo'lidan borishdir.

Ibrohim Haqqulning fikricha, Navoiy komillikni to'rt asosga tayangan holda talqin qiladi: axloq go'zalligi, qalb pokligi, ruhiy qudrat, tafakkur yetukligi. Navoiy, shuningdek, "Tarixi anbiyo va hukamo" asarida payg'ambarlar hayotini yoritib, ularni komil inson timsoli sifatida ko'rsatadi. Barcha payg'ambarlarni hurmat qilgan holda, u Muhammadni komillikning eng oliy namunasi, "komillarning komili" sifatida talqin qiladi. Shu bois uning ko'plab asarlarida Payg'ambar fazilatlari alohida madh etiladi.

Xulosa qilib aytganda, Navoiy ta'limotida komil inson — bu yuksak ma'naviyat, chuqur tafakkur, pok qalb va insonparvarlikni o'zida mujassam etgan

shaxs bo‘lib, u nafaqat o‘z kamoloti, balki jamiyat farovonligi uchun ham xizmat qiladi.

Mutafakkir Alisher Navoiy nabiylerden, ya’ni payg‘ambarlardan so‘ng valiyleri ham komil insonlar qatoriga kiritadi. U avliyolarga xos tavba, halol rizq bilan yashash, tariqat odoblariga rioya qilish, kamtarlik, muloyimlik, saxovat, sabr kabi fazilatlarni alohida ta’kidlaydi. Xususan, halol luqma deganda u insonning biror kasb bilan shug‘ullanib, o‘z mehnati bilan kun ko‘rishini tushunadi. Haqiqatan ham tasavvuf tarixida ko‘plab mashhur valiyler hunar bilan mashg‘ul bo‘lganlar: masalan, Khoja Abdullah Ansari etikdo‘z, Bahauddin Naqshband esa matoga naqsh soluvchi bo‘lgan. Bu hol komillikning mehnat va halollik bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Navoiyning “Farhod va Shirin”, “Layli va Majnun” dostonlarida ham tasavvufiy g‘oyalar chuqur badiiy talqin etilgan. Bu asarlarda qahramonlar o‘rtasidagi muhabbat faqat zohiriy emas, balki majoziy ishq orqali ilohiy ishqqa eltuvchi vosita sifatida ko‘rsatiladi. Ya’ni insoniy sevgi orqali Haqqa yetishish g‘oyasi ilgari suriladi.

Navoiy nazarida komil inson — mavhum timsol emas, balki real hayotda mavjud bo‘lib, o‘zida zohiriy va botiniy bilimlarni, yuksak insoniy fazilatlarni mujassam etgan shaxsdir. Shu bilan birga, u Muhammadni barcha payg‘ambarlar ichida eng mukammal, komillikning oliy namunasi sifatida talqin qiladi.

Navoiyning talqinida komillikka erishishning muhim shartlari — axloqiy poklik, nafsni tiyish, adolatsizlik va zulmga qarshi kurashishdir. Masalan, Farhod obrazi insonparvarlik, fidoyilik va jasorat timsoli bo‘lib, komil insonning amaliy ifodasidir. Unda naqshbandiylik tariqati va futuvvat (javonmardlik) g‘oyalari yaqqol seziladi.

Shuningdek, sho‘rolar davrida bu dostonlardagi muhabbat asosan dunyoviy talqin qilingan bo‘lsa, aslida ularning mazmunida zohiriy va botiniy, dunyoviy va ilohiy jihatlar uzviy bog‘langan. Komil inson g‘oyasini to‘liq anglash uchun aynan shu uyg‘unlikni hisobga olish zarur.

Navoiyning komil inson haqidagi qarashlari uning davlat va jamiyat haqidagi tasavvurlari bilan ham chambarchas bog‘liq. U “Xamsa” tarkibidagi “Saddi Iskandariy”, “Sab’ai sayyor”, “Farhod va Shirin” dostonlarida adolatli jamiyat va komil hukmdor timsolini yaratadi. Bunday jamiyatda zulm, adolatsizlik va zo‘ravonlikka o‘rin yo‘q, xalq farovon yashaydi.

Mutafakkir adolatli podshohni ham komil insonlar qatoriga kiritadi. Uning fikricha, agar hukmdor adolat yo‘lidan borsa, mamlakat obod bo‘ladi, xalq farovon yashaydi. Shu bois u Husayn Bayqaroga doimo nasihat qilib, uni xalqparvarlik va adolat sari undagan.

O‘rta asrlarda podshoh “Xudoning yer yuzidagi vakili” degan qarash keng tarqalgan edi. Shu nuqtai nazardan, hukmdor adolat ramzi bo‘lishi, shariat qoidalariga amal qilishi zarur deb hisoblangan. Bu fikrni ingliz islomshunosi Erwin Rosenthal ham tasdiqlab, musulmon davlatlarida hukmdor faoliyati ilohiy-huquqiy va tarixiy-siyosiy mezonlar asosida baholanganini ta’kidlaydi.

Navoiy ham shu qarashni qo‘llab-quvvatlab, “Mahbub ul-qulub” asarida adolatli podshohni xalq uchun rahmat, mamlakat uchun tinchlik va farovonlik manbai deb ta’riflaydi. Uning fikricha, adolatli hukmdor quyosh va bahor yomg‘iridek hayot bag‘ishlaydi — u jamiyatni gullatadi va xalqni baxt-saodatga eltadi.

Naqshbandiya ta’limotida ham komil inson g‘oyasi yetakchi ahamiyatga ega. Chunki Bahauddin Naqshband va Abdulxoliq G‘ijduvoniy tomonidan ishlab chiqilgan “o‘n bir rashha” (asosiy qoidalar) insonning ma’naviy kamolotga erishish yo‘lini bosqichma-bosqich belgilab beradi.

Bu qoidalar insonning ichki va tashqi holatini tarbiyalashga qaratilgan bo‘lib, har bir amal komillikka eltuvchi ruhiy mashq vazifasini bajaradi:

“Hush dar dam” — har lahzada ongli yashash, vaqtning qadriga yetish.

“Nazar bar qadam” — har bir qadamni nazorat qilish, o‘zini idora etish.

“Safar dar vatan” — tashqi emas, ichki ma’naviy sayohatni amalga oshirish.

“Xilvat dar anjuman” — xalq orasida bo‘lib, qalban Haq bilan bog‘liq bo‘lish.

“Yodkard” — doimiy zikr va Ollohni yodda tutish.

“Bozgasht” — inson hayotining foniyiligini anglash va oxiratni eslash.

“Nigohdosht” — o‘zini yomon illatlardan saqlash.

“Yoddosht” — qalban doimiy ilohiy eslatmada bo‘lish.

Shuningdek, Naqshbandiylikda Bahauddin Naqshband tomonidan kiritilgan uch muhim “vuquf” tamoyili ham bor: Vuqufi zamoniy — har lahzani shukr va ezgulik bilan o‘tkazish. Vuqufi adadiy — zikrda tartib va aniqlikka rioya qilish. Vuqufi qalbiy — qalb bilan doimiy zikr holatini saqlash. Ushbu o‘n bir qoidani mukammal bajargan inson komillik darajasiga yetadi, deb hisoblanadi. Bu ta’limotda komil inson — o‘zini doimiy nazorat qiladigan, qalban pok, jamiyatda ezgulik tarqatuvchi va Haq bilan uzluksiz bog‘liq shaxs sifatida talqin etiladi.

Aziziddin Nasafiyning qarashlarida esa komil inson masalasi yanada falsafiy va tizimli tarzda yoritiladi. U o‘zining “Komil inson”, “Maqsadi aqso”, “Zubdat ul-haqoyiq” asarlarida inson kamolotini ruhiy taraqqiyot bilan bog‘lab tushuntiradi.

Nasafiyga ko‘ra, inson — kichik olam (olami sag‘ir), butun koinot esa ulug‘ olam (olami kabir)dir. Demak, insonda butun koinotning xususiyatlari mujassam. Shuning uchun komillik — ichki ruhiy kamolot orqali yuqori ma’naviy darajalarga ko‘tarilish jarayonidir.

U komil insonni quyidagicha ta’riflaydi: shariat, tariqat va haqiqat bosqichlarida yetuk bo‘lgan, hamda to‘rt asosiy fazilatni egallagan shaxs: yaxshi so‘z, yaxshi fe‘l, yaxshi axloq, ma’rifat.

Xulosa qilib aytganda, Naqshbandiya ta’limoti va Nasafiy qarashlari komil insonni faqat nazariy obraz emas, balki real hayotda o‘zini tarbiyalash, poklanish va jamiyatga foyda keltirish orqali erishiladigan ma’naviy daraja sifatida talqin qiladi.

Nasafiy sanagan sifatlarning dastlabki uchtasi, ya’ni yaxshi so‘z, yaxshi fe‘l, yaxshi xulq “Avesto”dan olingan (“Gufori nek, kirdori nek, raftori nek”). Bu sifatlardan biri bilan ziynatlangan odam yolg‘on, riyo va badkirdorlikdan chekinadi, hamma vaqt ezgu niyat bilan ezgu ishlarga tayyor turadi. Aziziddin Nasafiy yaxshi

axloq haqidagi zardushtiy ta'limot yoniga "maorif", ya'ni tasavvufiy poklanish talabini ham qo'shadi. Uning fikricha, tariqat yo'liga kirgan solihlarning vazifa-maqsadi ushbu to'rt fazilatni egallashdir. Kimki o'zida shu sifatlarni kamol toptirsa, u kamolga erishadi.

Nasafiyning mazkur ta'rifidan ikki xulosa kelib chiqadi. Birinchisi shuki, olim nazarida komil inson hayotdan tashqaridagi mavhum zot emas, balki real odamdir. Yaxshi sifatlarni egallab borgan inson shunday martabaga ko'tarila oladi. Ikkinchi xulosa shuki, Nasafiya ko'ra komil inson maqomi tariqat va riyozat yo'li bilan qo'lga kiritiladigan yuksak darajadir. Xulosa qilib aytganda, Shayx Aziziddin Nasafiyni komil inson ilmining nazariyotchisi deyish mumkin, chunki uning barcha asarlarida bu mavzu markaziy o'rin egallaydi.

Komil inson g'oyasi azaldan xalqimizning ezgu orzusi, uning ma'naviyatining uzviy qismi bo'lib kelgan. U islom falsafasidan oziqlanib, yanada kengroq ma'no-mazmun kasb etgan. Barkamol inson haqidagi yuksak g'oyalar Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlar asarlarida, ayniqsa, teran ifoda topgan.

Hazrat Navoiyning "Kamol et kasbkim, olam uyidin senga farz o'lmag'ay g'amnok chiqmoq, jahon din notamom o'tmak biyaxni, erur hammomdin nopok chiqmoq" degan fikrlari har bir inson komillikni o'ziga shior qilib olishi zarurligini anglatadi.

Erkin fuqarolik jamiyatini ma'naviy barkamol, ezgu g'oyalar hayotiy e'tiqodi bo'lgan insonlargina bunyod eta oladi. Shu sababli yangilanayotgan jamiyatimizda sog'lom avlodni, yoshlarni tarbiyalash, erkin fuqaro ma'naviyatini shakllantirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yuksak darajaga ko'tarish orqali barkamol insonlarni voyaga yetkazishga alohida e'tibor berilmoqda. Mamlakatimizda sog'lom avlod harakatining keng tus olgani, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida ta'lim-tarbiya tizimining tubdan isloh etilayotgani ham ana shu ulug'vor maqsad yo'lidagi muhim qadamlardir.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlangan davlatlar safidan o‘rin olishga intilayotgan O‘zbekiston uchun bugungi kunda ta’lim-tarbiya jarayonlarida yoshlarning ijtimoiy-siyosiy dunyoqarashlarini Vatan manfaatlariga yo‘naltirish dolzarb vazifalardan biridir. Chunki aynan yoshlar ertangi kunda ishlab chiqarish va davlat boshqaruvida yetakchi o‘rin egallaydi.

Ularning kelajakdagi barcha faoliyati Vatan taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bois yoshlarni turli yot va buzg‘unchi g‘oyaviy tahdidlardan asrash, ularda mafkuraviy immunitetni shakllantirish bugungi kunning muhim talabidir.

Yoshlar ma’naviy yetukligining eng muhim mezonlaridan biri vatanparvarlikdir. Vatanni sevgan, uning kelajagiga ishongan har bir fuqaro jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shishi lozim. Shu bois milliy g‘oyani yoshlar ongiga singdirish asosiy vazifalardan biridir.

Ba’zan yoshlarning o‘qishga, mehnatga, oilaga va atrof-muhitga loqayd munosabati kuzatiladi. Bunday holatlarning ildizida ota-ona, maktab, mahalla va jamiyatning tarbiyaga befarqligi yotadi. Shu bois tarbiya jarayonida har tomonlama hamkorlik va nazoratni kuchaytirish zarur.

Yoshlarning kiyinish madaniyatiga rioya etishi ham tarbiya mezonlaridan biridir. Shu o‘rinda umumta’lim maktablari o‘quvchilari uchun yagona maktab libosining joriy etilishi ota-onaning xarajatlarini kamaytirishi, oilada tinchlikning barqaror bo‘lishi hamda o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan mehr-muhabbatini oshirishi uchun muhim omildir.

Afsuski, keyingi yillarda oilaviy kitobxonlik, yoshlarning kutubxonalarga borishi va ulardan foydalanishi, matbuotga obuna bo‘lishi, teatr va muzeylarga tashrifi kabi madaniy tadbirlar yetarli darajada emasligini qayd etish lozim.

Vaholanki, O‘rta Osiyo qadimdan ma’rifat o‘chog‘i hisoblangan. 1868-yilgi ma’lumotlarga ko‘ra, kutubxonalar soni jihatidan O‘rta Osiyo Rossiya va Ukrainadan keyin uchinchi o‘rinni egallagan. Bugungi kunda esa kutubxonalarning son va sifat jihatidan mavqeini oshirish, yoshlarning bu maskanlardan samarali foydalanishini ta’minlash dolzarb vazifadir.

Yoshlarning ma'naviy madaniyati darajasi, shuningdek, tarixiy obidalarga bo'lgan munosabat bilan ham belgilanadi. Shu bois O'rta Osiyo va Qozog'iston hududidagi minglab tarixiy yodgorliklar va muqaddas qadamjolarini asrash, ularni ta'mirlash va u yerda turli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish yoshlar ongida tarix va madaniyatga hurmat tuyg'usini shakllantiradi.

Milliy qadriyatlarning rivoji va yoshlar ma'naviy madaniyatining yuksalishida tilning o'rni beqiyosdir. Bugungi yoshlar ko'p tillilikni egallashi, xorijiy tillarni mukammal o'rganishi orqali dunyo miqyosiga chiqish, Vatanimiz va xalqimizni jahon hamjamiyatiga tanitish imkoniga ega bo'ladi.

Yoshlarni har tomonlama shakllantirishda ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish ham muhim ahamiyatga ega. Biroq bugungi kunda yoshlarning kutubxonalarga borishi, madaniy maskanlarda bo'sh vaqtini o'tkazishi, mustaqil mutolaa bilan shug'ullanishi yetarli darajada emasligini ham tan olish kerak. Afsuski, teleekranlarda namoyish etilayotgan ayrim ma'naviy-axloqiy jihatdan salbiy videofilmlar, bozor va internet muhitidagi pornografik materiallar yoshlar tarbiyasiga jiddiy zarar yetkazmoqda.

Shu sababli yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish maqsadida yoshlar va xotin-qizlar tashkilotlari, ta'lim muassasalari, mahalla faollari hamda jamoat tashkilotlari hamkorlikda tarixiy joylarga sayohatlar, madaniy tadbirlar, dam olish oromgohlarida qisqa muddatli dasturlar tashkil etishlari lozim.

Ayni vaqtda yoshlar uchun mustaqillik ruhida yaratilgan televideniya va radio ko'rsatuvlar, badiiy va hujjatli filmlar, tarixiy asarlar hamda zamonaviy qahramonlar obrazlari yetarli emasligi seziladi. Bu borada yozuvchi, shoir va olimlar oldida katta vazifalar turibdi.

Mamlakatimizda huquqiy jamiyat qurish jarayonida yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Aksariyat yoshlar o'z huquq va majburiyatlarini yetarli darajada bilmaydi. Shu sababli ta'lim tizimida huquqiy bilimlarni o'qitishni takomillashtirish, oila va mahallalarda huquqiy tarbiya ishlarini kuchaytirish zarur.

Oila yoshlarni ma'naviy va jismoniy shakllantirishning eng muhim bo'g'inidir. Aynan oilada o'zaro hurmat, mehr-oqibat, halollik, mehnatsevarlik, insonparvarlik va vatanparvarlik kabi yuksak axloqiy fazilatlar shakllanadi va avloddan-avlodga o'tadi. Bu jarayonda ayollarning ma'naviy saviyasi va tarbiyaviy roli alohida ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, jamiyatda ayrim ayollar orasida kuzatilayotgan jinoyatchilik, giyohvandlik, odam savdosi yoki moddiy qiyinchiliklar sababli noto'g'ri yo'lga kirib qolish holatlari ham mavjud. Bu esa yoshlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday holatlar oldini olish uchun oilaviy tarbiya, mahalla va xotin-qizlar faollari faoliyatini kuchaytirish zarur.

Iqtisodiy qiyinchiliklarni ro'kach qilib, yetarli darajadagi zamonaviy bilim va hayotiy tajribaga ega bo'lmagan yigit-qizlarimizning yengil-yelpi yo'llar bilan pul topish maqsadida tijoratga berilib ketishlariga befarq qarash, maorif va madaniyat muassasalari faoliyati ustida bosh qotirmaslik, ma'naviyat – mustaqilligimizning tayanchi, kelajagimizning hal qiluvchi omili ekanligini idrok etmaslik hech narsa bilan oqlab bo'lmaydigan gunohi azimdir.

Inson e'tiqodsiz, g'oyasiz, fikrlashsiz yashay olmaydi. Shaxs va uning e'tiqodi masalasi muhim muammolardan bo'lib, uning shakllanishi mohiyatan ijtimoiy omillarga bevosita bog'liqdir. Bu masalaga e'tiborning ortib borayotganining sababi shundaki, yoshlarda mafkuraviy immunitetning shakllanishida ezgu g'oya va e'tiqod muhim ahamiyatga ega. Agar biz yoshlarimizga bolalikdan sog'lom e'tiqod va yuksak dunyoqarashni shakllantira olsak, ular ma'naviy boy, mustaqil fikrli, oliyjanob shaxslar – komil insonlar bo'lib kamolga yetadilar.

Milliy g'oyamizning asosiy maqsadlaridan biri – har tomonlama komil insonni tarbiyalashdan iboratdir. Komil inson esa ozod shaxs, erkin fikr yurituvchi, o'z xalqining ideallari uchun kurashuvchi, Vatanga halol xizmat qiluvchi insondir. Buyuk ma'rifatparvar vatandoshimiz Abdulla Avloniy “Tarbiyadagi asosiy g'oya – bu bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat

masalasi””, deya ta’kidlab, tarbiyaning jamiyat hayotidagi o‘ta muhim o‘rnini chuqur anglatgan.

Bu g‘oya o‘z navbatida yosh avlodni vatanparvarlik, el-yurtga sadoqat, insonparvarlik, mehr-oqibat, intizom, milliy g‘ururni e‘zozlash, ulug‘ ajdodlar merosini asrash va axloqiy poklik ruhida tarbiyalashning asosiy mezonidir. Chunki ta’lim va tarbiya ong mahsuli bo‘lish bilan birga, ongning rivojlanishini ham belgilaydi. Binobarin, ta’lim-tarbiya tizimini o‘zgartirmasdan turib ongni o‘zgartirib bo‘lmaydi. Ong va tafakkurni o‘zgartirmasdan turib esa biz ko‘zlagan oliy maqsad – ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayotni barpo etib bo‘lmaydi.

Ko‘rinib turibdiki, bularning barchasi bir-biri bilan uzviy bog‘liq masalalardir. Tarbiya esa xususiy ish emas, balki milliy va ijtimoiy ahamiyatga ega jarayondir. Har bir xalqning taraqqiyoti, davlatlarning qudrati avlodlar tarbiyasiga chambarchas bog‘liqdir. Shu bois Abdulla Avloniy bola tarbiyasiga katta e‘tibor qaratib, o‘zbek ma’rifatchilari orasida birinchilardan bo‘lib ta’lim-tarbiya haqida ilmiy-pedagogik qarashlarni ishlab chiqdi va ularni amaliy hayotga tatbiq etishga intildi.

6.3. Sharqona go‘zal fazilatlar: Halollik, poklik, sabr, ixlos va odob kabi fazilatlarining amaliy namoyon bo‘lishi va uning jamiyat hayotidagi roli

Sharq falsafasi va tasavvuf an‘analari insonning axloqiy kamolotini shakllantirishga katta e‘tibor qaratadi. Ushbu madaniyat va falsafiy meros halollik, poklik, sabr, ixlos va odob kabi sharqona go‘zal fazilatlarni shaxs hayotida amaliy ko‘rinishda rivojlantirishni maqsad qiladi. Bu fazilatlar nafaqat shaxsiy ma’naviy yuksalish, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va axloqiy uyg‘unligini ta’minlashga xizmat qiladi.

1. Halollik (Rostgo‘ylik). Halollik shaxsning so‘z va amalda rostgo‘ylik, adolat va vijdoniylikka rioya qilishini anglatadi. Amaliy namoyoni: ish joyida va jamiyatdagi munosabatlarda rostgo‘ylikni saqlash, moliyaviy va ma’muriy

masalalarda firibgarlikdan saqlanish, va'dalarni bajarish. Jamiyatdagi roli: Halol inson jamiyatda ishonchni mustahkamlaydi, adolat va barqarorlikni ta'minlaydi.

2. Poklik (Ixlos va tozalik). Poklik shaxsning niyat, qalb va amallarini har qanday zararli va noto'g'ri xatti-harakatlardan himoya qilishdir. Amaliy namoyoni: ibodat va kundalik hayotda samimiylik, o'z qilmishlarida Olloh yoki ma'naviy qadriyatlarni asosiy mezon sifatida qo'yish. Jamiyatdagi roli: Poklik shaxslar aro munosabatlarda ishonchni kuchaytiradi, jamiyatda ijtimoiy uyg'unlikni mustahkamlaydi.

3. Sabr. Sabr - qiyinchiliklar, sinovlar va stressli vaziyatlar qarshisida matonat va bardoshlik ko'rsatishdir. Amaliy namoyoni: muammoli vaziyatlarda hissiy reaksiyalarni nazorat qilish, qiyinchiliklarni mantiqiy va sabr bilan yengish. Jamiyatdagi roli: Sabrli shaxs ijtimoiy muammolarni tinch yo'l bilan hal qilishga yordam beradi va jamiyat barqarorligini ta'minlaydi.

4. Ixlos (Samimiylik va to'g'ri niyat). Ixlos - har bir amalni faqat ma'naviy va axloqiy qadriyatlar uchun, nafaqat moddiy yoki dunyoviy manfaat uchun bajarishdir. Amaliy namoyoni: ish va xizmatlarni samimiy niyat bilan bajarish, yolg'on va manipulyatsiyadan saqlanish. Jamiyatdagi roli: Ixlosli inson jamiyatda ishonchni oshiradi, ijtimoiy hamkorlik va birdamlikni rivojlantiradi.

5. Odob (Ijtimoiy va axloqiy tartib). Odob - insonning boshqalar bilan munosabatidagi axloqiy normalar va ijtimoiy qoidalarga rioya qilishidir. Amaliy namoyoni: hurmatli so'zlash, boshqalarning huquq va his-tuyg'ularini hurmat qilish, jamiyat qoidalariga amal qilish. Jamiyatdagi roli: Odobli shaxs jamiyatdagi tartib, ijtimoiy uyg'unlik va madaniyat darajasini oshiradi.

Sharqona go'zal fazilatlar - halollik, poklik, sabr, ixlos va odob - nafaqat shaxsning ma'naviy va axloqiy kamoloti, balki jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik va uyg'unlikni ta'minlashning muhim omilidir. Ushbu fazilatlarni shakllantirish va amaliyotga tatbiq etish shaxs va jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi hisoblanadi.

Xulosa. Odamiylik - insonning axloqiy va ma'naviy kamoloti, shaxsiy fazilatlari va ijtimoiy mas'uliyatini ifodalaydigan tushuncha hisoblanadi. Bu tushuncha falsafa va diniy merosda markaziy o'rin egallaydi. Odamiylik shaxsning ichki dunyosi, xulq-atvori va ijtimoiy faoliyatini uyg'unlashtiradi hamda jamiyatda barqarorlik va ijtimoiy adolatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Sharq allomalari, jumladan Imom G'azzoliy, Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy, odamiylikni shaxs kamolotining markazi sifatida ko'rsatadilar. Ularning qarashlariga ko'ra: odamiylik sabr, halollik, poklik va ixlos kabi fazilatlarni shakllantirish orqali rivojlanadi. Nafs tarbiyasi va ruhiy yetuklik shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi. Axloqiy tarbiya insonning jamiyatdagi o'rnini belgilaydi va ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlaydi.

Sharq falsafasi va tasavvuf an'analari shaxsning axloqiy kamolotini shakllantirishga katta e'tibor qaratadi. Ushbu fazilatlar: Halollik: rostgo'ylik, adolat va vijdoniylik. Jamiyatda ishonch va barqarorlikni ta'minlaydi. Poklik (Ixlos): niyat va amallarni har qanday zararli xatti-harakatlardan himoya qilish. Jamiyatda ijtimoiy uyg'unlikni oshiradi. Sabr: qiyinchiliklar qarshisida matonat ko'rsatish. Jamiyat muammolarini tinch yo'l bilan hal qiladi. Ixlos: har bir amalni faqat ma'naviy qadriyatlar uchun bajarish. Ijtimoiy hamkorlikni rivojlantiradi. Odob: boshqalar bilan munosabatdagi axloqiy normalarga rioya qilish. Jamiyatdagi tartib va madaniyatni oshiradi.

Odamiylik, sharq allomalari qarashlari va sharqona go'zal fazilatlar nafaqat shaxsning ma'naviy va axloqiy kamoloti, balki jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik va uyg'unlikni ta'minlashning muhim omilidir. Ushbu qadriyatlarni shakllantirish va amaliyotga tatbiq etish shaxs va jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi hisoblanadi.

TARQATMA MATERIALLAR:

1-ilova

Odamiylik Saboqlari: Sharq Allomalari Merosida Sharqona Go'zallik Fazilatlarining Namoyon Bo'lishi

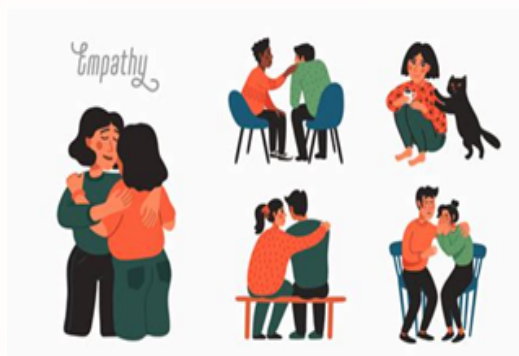
Ushbu taqdimotda Sharq allomalarining odamiylik, axloqiy tarbiya va insoniy fazilatlar haqidagi bebaho qarashlarini o'rganamiz. Ularning merosi nafaqat tarixiy qadriyat, balki bugungi kun jamiyatining ham ma'naviy-axloqiy poydevori hisoblanadi.

2-ilova

Odamiylik tushunchasi va uning ma'naviy-axloqiy ahamiyati

Odamiylik – inson qalbining eng oliy fazilati, axloqiy barkamollikning mezonini va jamiyatda tinchlik hamda farovonlikni ta'minlovchi asosiy kuchdir. Bu tushuncha Sharq falsafasida shaxs va jamiyat hayotining asosiy tamoyili sifatida qaraladi.

Odamiylikning ma'naviy ildizlari mehr-muhabbat, adolat, halollik va insonparvarlik kabi universal qadriyatlarga borib taqaladi. Bu fazilatlar har bir insonning shaxsiy kamolotiga xizmat qiladi.

3-ilova

Odamiylikning tarixiy ildizlari va ahamiyati

Imom G'azzoliy

U zot odamiylikni insonning ichki dunyosini poklash va komil axloqqa erishish yo'li deb ta'riflaganlar.

Abu Nasr Farobiy

Farobiy odamiylikni jamoaviy hayotning asosi, adolatli jamiyat qurishning kaliti deb bilganlar.

Abu Ali Ibn Sino

Ibn Sino esa odamiylikni insonning o'zini anglash, ma'naviy yuksalish va jamiyatga foydali bo'lish yo'li sifatida ko'rsatgan.

Sharqona axloqiy qadriyatlar jamiyat barqarorligi va farovonligining poydevori bo'lib xizmat qilgan. Bu fazilatlar orqali insonlar bir-birlariga mehr-oqibatli bo'lib, o'zaro hurmat va ishonch muhitida yashaganlar.

4-ilova

Sharq allomalari qarashlari: insoniy fazilatlar va axloqiy tarbiya

Alisher Navoiy: insoniylik va axloqiy tarbiya

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy o'z asarlarida insoniylikning eng yuksak namunalarini tasvirlab, axloqiy tarbiyaning jamiyatdagi o'rnini chuqur tahlil qilgan. Uning fikricha, komil inson bo'lish uchun ilm, adolat va mehr-shafqat zarur.

Allomalarning insoniy fazilatlar ta'riflari

Sabr, ixlos, halollik, poklik kabi fazilatlar Sharq allomalari ta'limotida markaziy o'rin tutadi. Bu fazilatlar insonning o'ziga xosligini belgilab, uni yuksak darajalarga olib chiqadigan ma'naviy kuchdir.

Ibn Sino va Farobiy: ruhiy kamolot va jamiyat farovonligi

Ibn Sino va Farobiy axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadini ruhiy kamolotga erishish va shu orqali jamiyat farovonligini ta'minlashda deb bilganlar. Ular insonni nafaqat jismonan, balki ma'nadan hamsog'lom bo'lishga chaqirganlar.

Sharq allomalari ta'limotida axloqiy tarbiya maqsadi

Inson qalbini poklash

Tarbiya – inson qalbini har qanday ilatlardan tozalab, uni ezgulik va go'zallik bilan to'ldirish jarayonidir. Bu jarayon orqali inson o'zining haqiqiy mohiyatini kashf etadi.

Mehr-oqibat va adolat o'rnatish

Axloqiy tarbiya jamiyatda mehr-oqibat, o'zaro hurmat va adolat muhitini yaratishga qaratilgan. Bu insonlar o'rtasidagi munosabatlarning mustahkamlanishiga olib keladi.

Tarbiyaviy asarlar va ularning ahamiyati

Allomalarning "Qobusnoma", "Kimyoi saodat" kabi tarbiyaviy asarlari bugungi kunda ham yoshlarning axloqiy kamolotida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularga to'g'ri yo'l ko'rsatadi.

FAZILATLAR

6.3. Sharqona go'zallik fazilatlarini: amaliy namoyon bo'lishi

1	2	3
<p>Halollik</p> <p>Halollik – shaxsiy va ijtimoiy hayotda ishonch va barqarorlik garovi. U insonning barcha ishlarida to'g'ri va adolatli bo'lishini talab qiladi.</p>	<p>Poklik</p> <p>Poklik – qalb va niyatning sof bo'lishi, harakatlarning pokligi. Bu nafaqat jismoniy, balki ma'naviy tozalikni ham anglatadi.</p>	<p>Sabr</p> <p>Sabr – qiyinchiliklarga bardosh berish, ruhiy chidamlilik va ma'nat. Bu fazilat insonni har qanday vaziyatda ham o'zini yo'qotmasdan, to'g'ri qaror qabul qilishga undaydi.</p>

Sharqona fazilatlarning jamiyat hayotidagi roli

Ixlos va odob

Ixlos va odob jamiyatda mehr-muhabbat va hurmat muhitini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Ixlos – bu chin dildan harakat qilish, odob esa – xushmuomalalik va o'zaro hurmatni bildiradi.

Ijtimoiy birdamlik

Ushbu fazilatlar orqali insonlar o'rtasida ijtimoiy birdamlik va barqarorlik ta'minlanadi. Bir-biriga bo'lgan ishonch va hurmat jamiyatning mustahkam asosini tashkil etadi.

Misol: Buxoro va Samarqand allomalarining boy axloqiy merosi bu fazilatlarning yorqin namunasidir.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Tarbiyaviy metodikasi fani nimani o'rganadi?
2. Tarbiyaviy ish metodikasi fanining asosiy maqsadi va vazifalari.
3. Tarbiyaviy ish metodikasining maqsadlarini amalga oshirish tamoyillari.
4. Ta'lim – tarbiya birligi deganda nimani tushunasiz?
5. Tarbiyaviy ish metodikasining predmetini tariflab bering?
6. Tarbiyaviy ish metodikasining tadqiqot obekti.
7. Tarbiyaviy ish metodikasining boshqa fanlar bilan o'zaro aloqasi.
8. Ta'lim-tarbiyani demokratlashtirish deganda nimani tushunasiz?
9. Ta'lim – tarbiyani insonparvalik ruhida olib borish degan tushinchani izoxlab bering?
10. Insonparvalik so'zining manosi nimani anglatadi?
11. Tarbiyaning tarkibiy qismlariga izoh bering!
12. Odamiylik tushunchasi nimani anglatadi?

13. Odamiylikning ma'naviy-axloqiy ahamiyati qanday?
14. Imom G'azzoliy odamiylikni qanday talqin qilgan?
15. Bahouddin Naqshband odamiylikni qaysi yo'l orqali rivojlantiradi?
16. Ahmad Yassaviy odamiylikni qaysi jihat bilan bog'laydi?
17. Sharqona go'zal fazilatlar qaysilar?
18. Halollik jamiyat hayotida qanday rol o'ynaydi?
19. Sabr fazilati qanday amaliy ko'rinishda namoyon bo'ladi?
20. Ixlosning shaxs va jamiyatdagi ahamiyati nimada?
21. Odob jamiyatdagi ijtimoiy uyg'unlikni qanday ta'minlaydi?

Test savollari:

Odamiylik tushunchasi qaysini anglatadi?

- A) Moddiy boylik
- B) Axloqiy va ma'naviy kamolot ✓
- C) Faqat ilm
- D) Jismoniy kuch

2.Halollik jamiyatda nima ta'minlaydi?

- A) Pul ortadi
- B) Ishonch va barqarorlik ✓
- C) Faqat ilm
- D) Faqat quvvat

3.Poklik (ixlos) nima?

- A) Niyat va amallarni tozalash ✓
- B) Moliyaviy boylik
- C) Jismoniy kuch
- D) Faqat bilim

4.Sabr qaysi xatti-harakat bilan namoyon bo'ladi?

- A) Hissiy reaksiyalarni nazorat qilish ✓
- B) Moliyaviy savdo

C) Faqat ibodat

D) O‘qish

5.Ixlosning maqsadi nima?

A) Faqat moddiy manfaat

B) Ma’naviy qadriyatlar uchun amal qilish ✓

C) Sport

D) Uyqu

6.Odobning shaxs va jamiyatdagi ahamiyati nimada?

A) Tartib va ijtimoiy uyg‘unlik ✓

B) Faqat bilim

C) Faqat boylik

D) Faqat ovqat

7.Imom G‘azzoliy odamiylikni qaysi fazilatlar orqali shakllantiradi?

A) Sabrsizlik va manipulyatsiya

B) Sabr, halollik, poklik, ixlos ✓

C) Moliyaviy manipulyatsiya

D) Faqat ilm

8.Bahouddin Naqshband odamiylikni qaysi yo‘l bilan rivojlantiradi?

A) Riyozat va nafs tarbiyasi ✓

B) Moliyaviy savdo

C) Sport

D) Jasorat

9.Ahmad Yassaviy odamiylikni qaysi jihat bilan bog‘laydi?

A) Ichki dunyo va jamiyatdagi axloqiy pozitsiya ✓

B) Faqat moliya

C) Faqat sport

D) Faqat ilm

10.Sharqona go‘zal fazilatlar jamiyatda nima beradi?

- A) Moliyaviy boylik
- B) Ijtimoiy uyg'unlik va barqarorlik ✓
- C) Faqat ilm
- D) Faqat quvvat

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev SH.M. O'zbekiston Respublikasi rivojlantirishning 2017-2021 yillar bo'yicha "Harakatlar strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2017 .
2. Mavlonova R. Tarbiyaviy ish metodikasi. Darslik. — Toshkent, 2014.
3. Safo Ochil. Mustaqillik ma'naviyati va tarbiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 1997.
4. Abu Rayxon Beruniy. Hikmatlar. -Toshkent: «Yosh gvardiya», 1973.
5. Xudoyqulov X.J. Tarbiyaviy ishlar metodikas. –Toshkent: TTYMI, 2007.
6. Al-Gazzoliy. Ihya' 'Ulum al-Din — Toshkent, 2018.
7. Bahouddin Naqshband. Risolalar. — Buxoro, 2017.
8. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. — Turkiston, 2019.
9. Forobiy Abu Nasr. Al-Madina al-Fadila. — Toshkent, 2018.
10. Ibn Sino. Al-Qonun fi't-Tibb va axloqiy asarlar. — Samarqand, 2017.
11. Sharq falsafasi va axloq. — Toshkent, 2021.
12. Oila va jamiyatda ma'naviy tarbiya. — Samarqand, 2023.
13. Zamonaviy psixologiya va axloq. — Toshkent, 2022.

IV BOB. OLAM ICHRA OLAM VA UMR — ULUG' SINOV

7-MAVZU. INSON MANZARALARI. GO'ZALLIK DUNYONI

QUTQARADI. OLAM ISHRA OLAM

Reja:

7.1. Inson manzaralari tushunchasi va uning ma'naviy-axloqiy mazmuni.

7.2. Go'zallik va inson ruhiyati: Go'zallikning shaxs hayotidagi roli, estetik tarbiya va ruhiy yuksalishga ta'siri.

7.3. Olam ichra olam: Go'zallik orqali dunyo va tabiatni qadrlash, insonning hayotiy qarashlarini o'zgartirish va jamiyatdagi ahamiyati.

Kalit so'zlar: ijtimoiy uyg'unlik, ma'naviy kamolot, go'zallik dunyoni qutqaradi, inson manzaralari, go'zallik, ruhiy yuksalish, estetik tarbiya, tabiatni qadrlash, olam ichra olam, shaxsiy fazilatlar.

7.1. Inson manzaralari tushunchasi va uning ma'naviy-axloqiy mazmuni

Inson manzarasi — bu shaxsning ichki dunyosini ifodalab, ruhiy holati, axloqiy fazilatlarini va ijtimoiy xulq-atvorining uyg'un ko'rinishidir. Shu tushuncha falsafa va ma'naviyatda markaziy o'rin tutadi, chunki insonning tashqi qiyofasi va ichki dunyosi o'zaro uyg'unlikda bo'lganda, shaxs ruhiy va axloqiy kamolotga erishadi. Falsafiy nuqtai nazardan inson manzaralari shaxsning ruhiy va axloqiy yuksalishi bilan chambarchas bog'liqdir. Qadimgi yunon mutafakkirlari, jumladan Platon va Aristotel, inson manzaralarini ruhning uch qismidan kelib chiqib tahlil qilganlar: aql, iroda va ehtiroslar uyg'unligi orqali shaxsiy va ijtimoiy kamolotga erishish mumkin. Qadimgi yunon falsafasida inson ruhiyati va shaxsiy kamolot masalalari markaziy o'rin tutadi. Platon va Aristotel inson manzaralarini tushuntirishda ruhning uch qismi kontseptsiyasiga tayanganlar, bu esa shaxsning ichki dunyosi va tashqi xulqini uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Platon ruhni uch qismga bo‘ladi: Aql - tafakkur, bilim va donolik markazi. Aql insonni to‘g‘ri qarorlar qabul qilish va axloqiy masalalarda yo‘l ko‘rsatadi.

Iroda va hissiyotlar - ruhning jasorat va g‘ayrat qismi. U insonning ijtimoiy faoliyatga kirishish, adolatni himoya qilish va o‘zini himoya qilish qobiliyatini belgilaydi.

Ehtiroslar va istaklar - tabiiy ehtiyojlar va xohishlar. Bu qism insonning moddiy va hayotiy instinktlariga bog‘liq bo‘lib, shaxsni hayotiy zaruratlar bilan uyg‘unlashtiradi. Platon qarashiga ko‘ra, inson manzaralari ruhning uch qismi uyg‘unlashganda namoyon bo‘ladi. Aql va iroda ehtiroslarni boshqargan holda shaxsni axloqiy va ma’naviy kamolotga yetaklaydi.

Aristotel ham ruhni uch qismga bo‘ladi, lekin u ularni biroz boshqacha talqin qiladi: Aql ruhiyati — tafakkur va qaror qabul qilish markazi; bilim va ma’naviy yetuklikni shakllantiradi.

Iroda ruhiyati — jasorat, g‘ayrat va axloqiy hissiyotlarni nazorat qiladi.

Ehtiros ruhiyati - tabiiy istaklar va ehtiyojlar; u hayotiy motivatsiya va jismoniy ehtiyojlarni boshqaradi.

Aristotelga ko‘ra, inson manzaralari shaxsning ichki ruhiy qism va tashqi xulqi uyg‘unlashgan paytda namoyon bo‘ladi. Shu uyg‘unlik shaxsni axloqiy va ijtimoiy jihatdan yetuk insonga aylantiradi.

Platon va Aristotel qarashlariga ko‘ra, ruhning uch qismi uyg‘unlashganda shaxs:

- ichki dunyo va tashqi xulqi uyg‘un bo‘lgan;
- axloqiy va ma’naviy kamolotga erishgan;
- jamiyatda hurmat va ishonch qozongan.

Platon va Aristotel ruhning uch qismi — aql, iroda va ehtiroslar - orqali inson manzaralarini tushuntiradi. Shu uyg‘unlik shaxsning ichki dunyosi va tashqi xulqini uyg‘unlashtirib, haqiqiy odamiylik va ruhiy kamolotga yetaklaydi. Sharq falsafasidagi nafs tarbiyasi va tasavvufiy riyozat ham shaxsning ichki va tashqi

uyg'unligini shakllantirishga xizmat qiladi, ya'ni Platon va Aristotelning falsafiy qarashlari bilan komparativ uyg'unlik mavjud.

Sharq falsafasida esa inson manzaralari nafs tarbiyasi va ma'naviy yetuklik bilan bevosita bog'liq. Imom G'azzoliy va Bahouddin Naqshband qarashlariga ko'ra, inson manzaralari sabr, poklik, ixlos va odob kabi fazilatlarni shakllantirish orqali namoyon bo'ladi.

Sharq falsafasi va tasavvuf an'alarida inson manzaralari shaxsning ichki dunyosi, ruhiy barqarorligi va tashqi xulqining uyg'un ko'rinishi sifatida talqin qilinadi. Bu uyg'unlikni shakllantirishda sabr, poklik, ixlos va odob kabi fazilatlar markaziy o'rin tutadi.

Imom G'azzoliy qarashicha, inson manzaralari shaxsning ruhiy yetukligi va axloqiy kamoloti bilan bog'liq. U sabr, poklik va ixlosni quyidagicha talqin qiladi:

Sabr: Qiyinchiliklar va hayotiy sinovlar qarshisida matonat ko'rsatish, ichki tinchlikni saqlash.

Poklik: Niyat va amallarni har qanday zararli xatti-harakatlardan tozalash, ruhiy sofiyatni saqlash.

Ixlos: Har bir amalni faqat Olloh roziligi va ma'naviy qadriyatlar uchun bajarish, shaxsning niyatini pok qiladi. Shu fazilatlar shakllanganda, insonning ichki dunyosi va tashqi xulqi uyg'unlashadi, natijada haqiqiy odamiylik va ruhiy kamolot namoyon bo'ladi.

Bahouddin Naqshband ruhiy yetuklik va inson manzaralarini shakllantirishda nafs tarbiyasiga e'tibor qaratadi. Unga ko'ra:

- nafsni nazorat qilish orqali sabr va odob rivojlanadi;
- poklik va ixlos amaliyotda namoyon bo'ladi;
- shaxsning ichki uyg'unligi va ijtimoiy munosabatlari yaxshilanadi.

Naqshbandiy qarashida inson manzaralari nafaqat shaxsning ruhiy dunyosi, balki jamiyatdagi ijtimoiy uyg'unlik va axloqiy barqarorlik bilan ham bog'liqdir. Ushbu fazilatlar shaxsda quyidagi ijobiy o'zgarishlarni yuzaga keltiradi:

- ichki dunyo va tashqi xulq uyg'unlashadi;
- ruhiy barqarorlik va ichki tinchlik ta'minlanadi;
- axloqiy qarorlar va ijtimoiy hamkorlik kuchayadi;
- go'zallik va ma'naviy yuksalish orqali shaxs jamiyatda hurmat qozonadi.

Imom G'azzoliy va Bahouddin Naqshband qarashlariga ko'ra, inson manzaralari sabr, poklik, ixlos va odob kabi fazilatlar orqali shakllanadi. Shu uyg'unlik shaxsni ruhiy barqarorlik, ma'naviy yetuklik va jamiyatdagi ijtimoiy uyg'unlik sari yetaklaydi.

Inson manzaralari shaxsning ichki dunyosi va tashqi xulqining uyg'unligini ifodalagan. Shu orqali:

- shaxsning ruhiy barqarorligi mustahkamlanadi;
- axloqiy fazilatlar, jumladan halollik, sabr, poklik, ixlos va odob rivojlanadi;
- jamiyatdagi ijtimoiy uyg'unlik va ishonch oshadi.

Ma'naviy-axloqiy mazmun shuni ko'rsatadiki, shaxsning tashqi ko'rinishi va ichki dunyosi uyg'un bo'lmasa, haqiqiy odamiylik va jamiyatdagi hurmatga erishish qiyin bo'ladi.

Sharq allomalari nuqtai nazari:

Imom G'azzoliy: Inson manzaralari shaxsning axloqiy va ma'naviy fazilatlari orqali shakllanadi. Sabr, poklik va ixlos asosiy mezon hisoblanadi.

Bahouddin Naqshband: Nafs tarbiyasi va ruhiy yetuklik inson manzaralarining rivojlanishida markaziy rol o'ynaydi.

Ahmad Yassaviy: Shaxsning ichki dunyosi va jamiyatdagi axloqiy pozitsiyasi uyg'un bo'lganda, haqiqiy inson manzaralari namoyon bo'ladi.

Zamonaviy sharoitda inson manzaralari:

Oila: Farzandlar axloqiy qadriyatlarni ota-ona misolida o'rganadi.

Maktab va ta'lim: Tarbiya soatlari va madaniy fanlar orqali axloqiy qarorlar qabul qilish va mas'uliyatni his qilish o'rganiladi.

Madaniy ta'lim: Kitob, musiqa, teatr va san'at orqali estetik did va ma'naviy yetuklik rivojlanadi.

Psixologik yordam: Stressni boshqarish, hissiy barqarorlik va o‘zini anglash ko‘nikmalari inson manzaralarini yanada uyg‘unlashtiradi.

Inson manzaralari tushunchasi shaxsning ruhiy, axloqiy va ijtimoiy jihatlarini uyg‘unlashtirish orqali shakllanadi. Bu shaxs va jamiyat taraqqiyotining asosiy omili hisoblanadi. Ma’naviy-axloqiy jihatdan boy inson manzaralari jamiyatdagi barqarorlik, ishonch va uyg‘unlikni ta’minlaydi.

Inson manzaralari tushunchasi shaxsning ruhiy holati, ma’naviy qadriyatlari va hissiy uyg‘unligi bilish birga tashqi xulqi — ijtimoiy munosabatlari, axloqiy va madaniy amallari orasidagi uyg‘unlikni anglatadi. Shu uyg‘unlik shaxsni haqiqiy odamiylik, ichki barqarorlik va ruhiy yetuklik sari yetaklaydi. Shaxsning ichki dunyosi quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

Ichki dunyoning uyg‘unligi shaxsga murakkab vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish, hissiyotlarni nazorat qilish va ruhiy barqarorlikni saqlash imkonini beradi.

Tashqi xulq shaxsning boshqalar bilan munosabatlarini, jamiyatdagi ijtimoiy rolini va amaliy faoliyatini ifodalaydi. Tashqi xulqning asosiy ko‘rsatkichlari: axloqiy mas’uliyat, o‘dab-axloq qoidalariga rioya qilish, jamiyat me’yorlari va qadriyatlariga moslashish. Tashqi xulq ichki dunyo bilan uyg‘un bo‘lganda shaxs o‘zini jamiyatda hurmat qozonadi va boshqalar bilan sog‘lom, konstruktiv munosabatlarni rivojlantiradi.

Inson manzaralari shaxsning ichki dunyosi va tashqi xulqi uyg‘unlashganda namoyon bo‘ladi. Shu uyg‘unlik quyidagi afzalliklarni beradi:

- shaxsiy va ruhiy barqarorlik;
- axloqiy va ijtimoiy uyg‘unlik;
- jamiyatdagi ishonch va hamkorlik;
- estetik did va ma’naviy yuksalish.

Sharq falsafasi va tasavvuf an’analarida ham shaxsning ichki dunyosi va tashqi xulqi uyg‘unligi nafs tarbiyasi va ruhiy yetuklik orqali shakllanishi ta’kidlanadi. Masalan, Imom G‘azzoliy sabr, ixlos va poklik orqali shaxsni ichki

uygʻunlikka yetaklashni tavsiya qiladi, natijada bu tashqi xulqiga ham ijobiy aks etadi. Inson manzaralari shaxsning ichki dunyosi va tashqi xulqining uygʻunligi orqali namoyon boʻladi. Shu uygʻunlik shaxsni ruhiy barqarorlik, maʼnaviy yetuklik va ijtimoiy masʼuliyat sari yetaklaydi. Haqiqiy odamiylik va jamiyatdagi uygʻunlik shaxsning ichki va tashqi jihatlarining uygʻunlashuvi bilan bogʻliqdir.

7.2. Goʻzallik va inson ruhiyati: Goʻzallikning shaxs hayotidagi roli, estetik tarbiya va ruhiy yuksalishga taʼsiri

Goʻzallik tushunchasi inson hayotida nafaqat estetik goʻzallik va zavq manbai sifatida, balki ruhiy va maʼnaviy rivojlanish vositasi sifatida ham muhim oʻrin tutadi. Inson ruhiyati va hissiy dunyosi goʻzallik orqali uygʻunlik, barqarorlik va ichki tinchlikka erishadi. Goʻzallik shaxsning ichki dunyosiga va tashqi xulq-atvoriga ijobiy taʼsir koʻrsatibgina qolmay, u insonni ruhiy barqarorlikka, maʼnaviy kamolotga va axloqiy yuksalishga yetaklaydi. Goʻzallik orqali inson:

- hissiy uygʻunlikni his qiladi;
- ruhiy yuksalishga erishadi;
- ijtimoiy va axloqiy qarorlarida noziklik va muvozanatni rivojlantiradi.

Goʻzallik tushunchasi inson ruhiyati uchun nafaqat tashqi estetik qadriyatni anglatadi, balki shaxsning ichki dunyosi va maʼnaviy yuksalishiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Goʻzallik shaxsni ruhiy uygʻunlik va barqarorlik sari yetaklaydi, shuningdek, estetik did va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Goʻzallik shaxsning ichki dunyosini uygʻunlashtiradi, ruhiy barqarorlik va ichki tinchlikni taʼminlaydi. Inson goʻzallikni qadrlash orqali:

- hissiy intizom va nozik sezgilarini rivojlantiradi;
- ruhiy va axloqiy qarorlarida uygʻunlik hosil qiladi;
- ichki dunyo va tashqi xulq orasidagi muvozanatni mustahkamlaydi.

Go'zallik shaxsning estetik didini rivojlantiradi va ruhiy yuksalishga hissa qo'shadi. Shaxs go'zallik orqali ruhiy yuksalishga erishadi, bu jamiyat hayotida ham aks etadi.

Go'zallik va inson ruhiyati bir-birini uyg'unlashtiradi. Go'zallik shaxsning ichki dunyosini boyitadi, ruhiy barqarorlikni ta'minlaydi va axloqiy kamolotga yetaklaydi. Shu orqali inson o'zini anglaydi, ichki uyg'unlik va estetik didni rivojlantiradi, jamiyatdagi uyg'unlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Estetik tarbiya shaxsning go'zallikni qadrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu nafaqat san'at va tabiatdagi go'zallikni anglash, balki hayotiy qarorlar va axloqiy me'yorlarda estetik va axloqiy uyg'unlikni ta'minlaydi. Estetik tarbiya orqali:

- shaxs nozik did va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi;
- axloqiy qadriyatlarni yanada chuqurroq his qiladi;
- ruhiy barqarorlik va ichki tinchlikka erishadi.

Go'zallik inson ruhiyati uchun motivatsiya manbai bo'lib, shaxsni ma'naviy va axloqiy kamolotga yetaklaydi. Tabiat, san'at, musiqa va madaniyat orqali inson ruhiyati yuksaladi va shaxsiy fazilatlar rivojlanadi. Go'zallik shaxsning ichki dunyosi bilan tashqi ko'rinishining uyg'unlashishini ta'minlaydi, bu esa haqiqiy odamiylik va ruhiy barqarorlikning asosi hisoblanadi. Go'zallik shaxs hayotida ruhiy barqarorlik, estetik did va ma'naviy yuksalish vositasi sifatida muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, go'zallik shaxs va jamiyat o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlaydi, insonni ichki tinchlik va ijtimoiy barqarorlik sari yetaklaydi.

Go'zallik shaxs hayotida nafaqat tashqi estetik qadriyat sifatida, balki ichki ruhiy dunyo va axloqiy kamolotning rivojlanish vositasi sifatida muhim o'rin tutadi. Inson go'zallikni qadrlash orqali:

- ichki tinchlik va ruhiy uyg'unlikni his qiladi;
- hissiy intizom va hissiyotlarni boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi;
- axloqiy qaror va amallarida noziklik va uyg'unlikni namoyon qiladi.

Estetik tarbiya shaxsning go'zallikni anglash, qadrlash va hayotiy qarorlar bilan uyg'unlashtirish qobiliyatini oshiradi. Shu jarayonda:

- shaxs san'at, tabiat va madaniyat orqali estetik didini rivojlantiradi;
- tafakkur va hissiyot uyg'unligini mustahkamlaydi;
- axloqiy va ruhiy qadriyatlarni estetik tajriba orqali mustahkamlaydi.

Go'zallik shaxsni ruhiy yuksalishga yetaklaydi va uning ichki dunyosini boyitadi. Shu orqali:

- shaxs ma'naviy kamolotga erishadi;
- ichki uyg'unlik va barqarorlik shakllanadi;
- jamiyat bilan uyg'un munosabatlar rivojlanadi.

Sharq falsafasida go'zallik nafaqat estetik didni rivojlantiradi, balki ruhiy yuksalish va axloqiy kamolot vositasi sifatida qaraladi. Shaxs go'zallik orqali ichki uyg'unlik, ruhiy barqarorlik va axloqiy yetuklik sari intiladi.

Go'zallik shaxs hayotida ruhiy, estetik va axloqiy jihatdan markaziy ahamiyatga ega. Shu orqali inson o'zini anglaydi, ichki dunyosini boyitadi va jamiyatdagi uyg'unlik va hurmatni ta'minlaydi.

7.3. Olam ichra olam: Go'zallik orqali dunyo va tabiatni qadrlash, insonning hayotiy qarashlarini o'zgartirish va jamiyatdagi ahamiyati

“Olam ichra olam” iborasi Sharq falsafasida va tasavvufiy an'analarda dunyo go'zalligini anglash, tabiat va hayotni qadrlash orqali inson ruhini yuksaltirish ma'nosini bildiradi. Bu tushuncha shaxsning go'zallik va estetik qadriyatlar orqali ichki dunyosini boyitishi va jamiyatdagi ijtimoiy uyg'unlikka hissa qo'shishini anglatadi. Go'zallik shaxsni tabiat va atrof-muhitni chuqurroq anglashga, u bilan uyg'unlashishga undaydi. Shu jarayonda inson: tabiatni va hayotni qadrlashni o'rganadi, muhitga nisbatan mas'uliyatni his qiladi, o'z hayotini estetik va ma'naviy qadriyatlar bilan boyitadi.

Sharq falsafasida go'zallik nafaqat estetik didni rivojlantirish, balki ruhiy yuksalish va axloqiy kamolot vositasi sifatida qaraladi. Masalan, Bahouddin Naqshband fikricha, tabiat go'zalligi insonni xotirjamlik va ichki uyg'unlikka yetaklaydi. “Olam ichra olam” shaxsning hayotiy qarashlarini o'zgartiradi:

- hissiyot va tafakkur uyg'unlashadi;
- inson hayotida maqsad va qadriyatlar aniqlanadi;
- ruhiy va axloqiy qarorlar ma'naviy me'yorlarga asoslanadi.
- go'zallik orqali insonning dunyoga bo'lgan qarashlari ijobiy o'zgaradi, u

tabiat, jamiyat va insonlar bilan uyg'un munosabatda bo'lishni o'rganadi.

“Olam ichra olam” tushunchasi go'zallik orqali insonning ichki dunyosini boyitish, hayotiy qarashlarini ijobiy o'zgartirish va jamiyatdagi uyg'unlikni ta'minlash imkonini beradi. Shu orqali shaxs ruhiy barqarorlikka, ma'naviy yuksalishga va odamiylikka yetadi. “Olam ichra olam” iborasi Sharq falsafasida dunyo va tabiat go'zalligini qadrlash orqali inson ruhini yuksaltirishni anglatadi. Bu tushuncha shaxsning go'zallik va estetik qadriyatlar orqali ichki dunyosini boyitishi va jamiyatdagi ijtimoiy uyg'unlikka hissa qo'shishini ifodalaydi.

Go'zallik shaxsni tabiat va atrof-muhit bilan uyg'unlashishga undaydi. Shu jarayonda inson: tabiatni va hayotni chuqurroq qadrlashni o'rganadi, muhitga nisbatan mas'uliyatni his qiladi, hayotiy qarorlarini estetik va ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'unlashtiradi.

Sharq falsafasida go'zallik ruhiy yuksalish va axloqiy kamolot vositasi sifatida qaraladi. Masalan, Ravshanbek Naqshbandiy fikricha, tabiat go'zalligi insonni xotirjamlik va ichki uyg'unlikka yetaklaydi. “Olam ichra olam” shaxsning hayotiy qarashlarini ijobiy o'zgartiradi: hissiyot va tafakkur uyg'unlashadi, shaxs hayotida maqsad va qadriyatlar aniqlanadi, ruhiy va axloqiy qarorlar ma'naviy me'yorlarga asoslanadi. Go'zallik orqali insonning dunyoga bo'lgan qarashlari ijobiy o'zgaradi, u tabiat, jamiyat va insonlar bilan uyg'un munosabatda bo'lishni o'rganadi.

“Olam ichra olam” tushunchasi go'zallik orqali insonning ichki dunyosini boyitish, hayotiy qarashlarini ijobiy o'zgartirish va jamiyatdagi uyg'unlikni ta'minlash imkonini beradi. Shu orqali shaxs ruhiy barqarorlikka, ma'naviy yuksalishga va odamiylikka yetadi.

Xulosa. Inson manzaralari tushunchasi shaxsning ichki dunyosi, ruhiy holati va tashqi xulqining uygʻun koʻrinishi sifatida talqin qilinadi. Bu uygʻunlik shaxsni haqiqiy odamiylik, ichki barqarorlik va ruhiy yetuklik sari yetaklaydi. Ichki dunyo va ruhiy uygʻunlik: ruhiy barqarorlik, maʼnaviy qadriyatlar (halollik, sabr, ixlos, poklik), oʻzini anglash. Tashqi xulq va ijtimoiy uygʻunlik: axloqiy masʼuliyat, odob, jamiyat meʼyorlariga rioya. Sharq falsafasi va tasavvuf anʼanalarida shaxsning ichki dunyosi va tashqi xulqi uygʻunligi nafs tarbiyasi va ruhiy yetuklik orqali shakllanishi taʼkidlanadi.

Goʻzallik tushunchasi shaxsning ichki dunyosi va maʼnaviy yuksalishi uchun asosiy vosita hisoblanadi. Shaxs hayotidagi roli: goʻzallik shaxsni ichki uygʻunlik, hissiy intizom va axloqiy kamolot sari yetaklaydi. Estetik tarbiya: sanʼat, tabiat va madaniyat orqali estetik didni rivojlantiradi, tafakkur va hissiyot uygʻunligini oshiradi. Ruhiy yuksalish: ichki uygʻunlik, maʼnaviy kamolot va jamiyat bilan uygʻun munosabatni taʼminlaydi. Sharq falsafasida goʻzallik nafaqat estetik didni rivojlantirish, balki ruhiy yuksalish va axloqiy kamolot vositasi sifatida qaraladi.

“Olam ichra olam” tushunchasi dunyo va tabiat goʻzalligini qadrlash orqali inson ruhini yuksaltirishni anglatadi. Dunyo va tabiatni qadrlash: shaxs tabiat bilan uygʻunlashadi, atrof-muhitga nisbatan masʼuliyatni his qiladi va hayotiy qarorlarini estetik va maʼnaviy qadriyatlar bilan uygʻunlashtiradi. Hayotiy qarashlarni oʻzgartirish: hissiyot va tafakkur uygʻunlashadi, ruhiy va axloqiy qarorlar maʼnaviy meʼyorlarga asoslanadi. Jamiyatdagi ahamiyati: ijtimoiy uygʻunlik va barqarorlik oshadi, axloqiy va madaniy qadriyatlar jamiyatda mustahkamlanadi. Inson manzaralari shaxsning ichki dunyosi va tashqi xulqi uygʻunligi orqali namoyon boʻladi. Goʻzallik shaxs ruhiyati va axloqiy kamoloti uchun muhim vosita boʻlib, estetik tarbiya va ruhiy yuksalishga xizmat qiladi. “Olam ichra olam” tushunchasi shaxsni tabiat va dunyo goʻzalligini qadrlash, ichki uygʻunlik va jamiyatdagi uygʻunlik sari yetaklaydi. Shu uch unsur — inson manzaralari, goʻzallik va olam ichra olam — shaxsning ruhiy barqarorligi, maʼnaviy yetukligi va ijtimoiy uygʻunligini taʼminlaydi.

TARQATMA MATERIALLAR:

1-ilova

Inson manzaralari tushunchasi va uning ma'naviy-axloqiy mazmuni

Hayotiy voqealar va tabiat

Inson manzarasi — bu shaxsning ichki dunyosi va uni o'rab turgan tashqi muhit, ya'ni hayotiy voqealar, tabiat hodisalari va inson ruhiyatining chuqur uyg'unligidir. Har bir insonning hayoti o'ziga xos manzara bo'lib, u turli ranglar, his-tuyg'ular va tajribalardan iborat.

Ma'naviy-axloqiy jihatdan

Ma'naviy-axloqiy jihatdan inson manzarasi — bu hayotiy sinovlar, qiyinchiliklar va quvonchlar orqali shaxsning o'zini anglash va kamolotga erishish maydonidir. Bu manzaralar insonning qadriyatlar tizimini, axloqiy tamoyillarini shakllantiradi.

Hikmat va saboq manbai

Har bir inson manzarasi o'zida chuqur hikmat va saboqni mujassam etadi. Boshqalarning hayotiy tajribalari va o'zimizning kechinmalarimiz bizga hayotning ma'nosini tushunishga, xatolardan xulosa chiqarishga va kelajakka umid bilan qarashga yordam beradi.

2-ilova

Olam ichra olam: Go'zallik orqali dunyo va tabiatni qadrlash

Hayotiy qarashlarni o'zgartirish

Go'zallik insonning hayotiy qarashlarini o'zgartirib, uni mehr-muhabbatga chorlaydi. Tabiatning har bir bo'lagida, san'at asarlarida va insoniy munosabatlarda go'zallikni ko'ra bilish, hayotga yanada chuqurroq ma'no bag'ishlaydi.

Jamiyatda go'zallikning o'rni

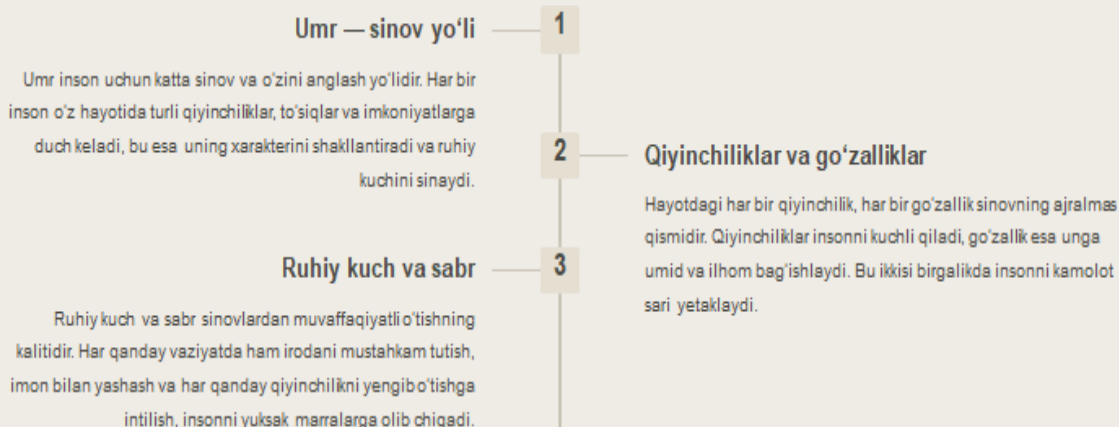
Jamiyatda go'zallik qadriyatlarini madaniyat va axloqiy muhitni sezilarli darajada yaxshilaydi. Go'zallikka intilish, uni yaratish va saqlash jamiyat a'zolari o'rtasida o'zaro hurmat, hamjihatlik va bag'rikenglikni rivojlantiradi.

O'zbekiston xalqining misoli

O'zbekiston xalqi azaldan tabiatga, madaniyatga va san'atga o'zgacha mehr bilan qaragan. O'zbekistonning boy madaniy merosi, musiqasi, san'ati va me'morchiligi insonning go'zallikka bo'lgan cheksiz muhabbatini aks ettiradi. Bu esa tabiatni asrash va madaniy qadriyatlarini himoya qilishga undaydi.

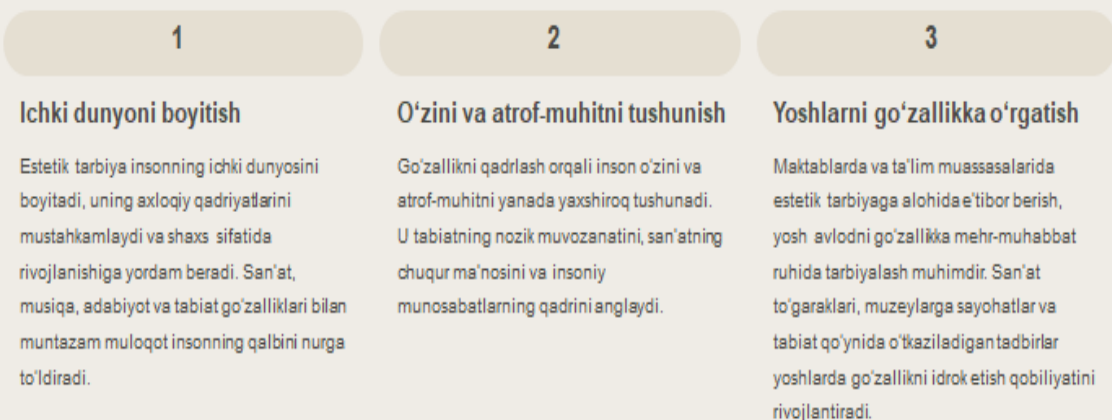
3-ilova

Inson va umr: Ulug' sinov sifatida hayot

4-ilova

Go'zallik va ruhiy yuksalish: Estetik tarbiya metodikasi

5-ilova

Xulosa: Go'zallik va inson manzaralari — umr sinovining kaliti

- Go'zallik inson ruhini yuksaltiradi, hayotga ma'no beradi va uni yaxshilikka undaydi. U insonning ichki olamini boyitib, uni ruhiy jihatdan poklaydi.
- Inson manzaralari orqali olamni anglash va qadrlash mumkin. Har bir insonning hayoti o'ziga xos hikmat va saboq manbai bo'lib, u boshqalarga ham yo'l ko'rsatadi.
- Umr — ulug' sinov, go'zallik esa bu sinovda insonni qo'llab-quvvatlovchi kuchdir. Qiyinchiliklar va sinovlar davrida go'zallik insonga umid va ilhom bag'ishlaydi.
- Har birimiz go'zallikni qadrlab, unga intilishimiz va hayotimizni boyitishimiz lozim. Bu nafaqat shaxsiy kamolotimizga, balki jamiyatimizning rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

6-ilovalar

Olam ichra olam: Go'zallik orqali jamiyatni yaxshilash

Mehr-oqibat va birdamlik

Go'zallik qadriyatlarini jamiyatda mehr-oqibat, o'zaro hurmat va birdamlikni oshiradi. Go'zal muhitda yashaydigan odamlar bir-birlariga nisbatan yanada e'tiborli va g'amxo'r bo'ladilar.

Tabiatni asrash burchi

Tabiatni asrash va uning go'zalligini saqlash har bir insonning fuqarolik burchidir. Ekologik toza muhit, yashil hududlar va toza suv manbalari inson salomatligi va ruhiy osoyishtaligi uchun muhimdir.

Jamiyatda go'zallik madaniyati

Jamiyatda go'zallikni qadrlash madaniyati uning ijtimoiy va madaniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu madaniyat aholi o'rtasida madaniy savodxonlikni oshiradi va estetik didni shakllantiradi.

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Inson manzaralari tushunchasi nimani anglatadi?
2. Ichki dunyo va tashqi xulq uyg'unligi qanday afzalliklar beradi?

3. Go‘zallik shaxs ruhiyatiga qanday ta’sir qiladi?
4. Estetik tarbiya shaxsni qaysi jihatdan rivojlantiradi?
5. “Olam ichra olam” tushunchasi nima maqsadga xizmat qiladi?
6. Sharq falsafasida go‘zallikni qanday ruhiy vosita sifatida talqin qiladilar?
7. Inson manzaralarini shakllantirishda qaysi axloqiy fazilatlar muhim?
8. Tabiat go‘zalligi inson ruhiyatiga qanday ta’sir qiladi?
9. Ruhiy yuksalish va axloqiy kamolot o‘rtasidagi bog‘liqlik nimada namoyon bo‘ladi?
10. Jamiyatdagi uyg‘unlik shaxsning ichki va tashqi uyg‘unligiga qanday bog‘liq?

Test savollari:

1. Inson manzaralari tushunchasi nimani anglatadi?

- A) Faqat tashqi go‘zallik
- B) Ichki dunyo va tashqi xulq uyg‘unligi ✓
- C) Faqat ijtimoiy holat
- D) Ruhiy hissiyotlarning yo‘qligi

2. Go‘zallik shaxs ruhiyatiga nima beradi?

- A) Faqat moddiy boylik
- B) Ichki uyg‘unlik va ruhiy barqarorlik ✓
- C) Jismoniy kuch
- D) Ijtimoiy mashhurlik

3. Estetik tarbiya nimani rivojlantiradi?

- A) Faqat hissiy intizom
- B) Faqat aqliy bilim
- C) Tafakkur va hissiyot uyg‘unligini ✓
- D) Jismoniy qobiliyat

4. “Olam ichra olam” tushunchasi nimaga yordam beradi?

- A) Ruhiy va ma’naviy kamolot ✓

- B) Faqat moddiy muvaffaqiyat
- C) Shaxsiy boylik
- D) Faqat bilim oshirish

5. Inson manzaralarini shakllantirishda muhim fazilat qaysi?

- A) Sabrsizlik
- B) Poklik ✓
- C) G‘azab
- D) Uyg‘onsizlik

6. Go‘zallik va axloqiy kamolot orasidagi bog‘liqlik nimada?

- A) Go‘zallik tashqi ko‘rinish bilan bog‘liq
- B) Go‘zallik ruhiy yuksalish va estetik did bilan bog‘liq ✓
- C) Go‘zallik moddiy boylik bilan bog‘liq
- D) Go‘zallik faqat ijtimoiy maqom bilan bog‘liq

7. Tabiat go‘zalligi shaxsni nima qilishga undaydi?

- A) Ruhiy barqarorlik va uyg‘unlik ✓
- B) Faqat moddiy farovonlik
- C) Ijtimoiy mashhurlik
- D) Faqat ilmiy bilim

8. Inson manzaralari shaxsni qayerga yetaklaydi?

- A) Ruhiy va axloqiy yetuklik ✓
- B) Moddiy boylik
- C) Faqat estetik did
- D) Faqat ijtimoiy maqom

9. Sharq falsafasida go‘zallik qanday vosita sifatida qaraladi?

- A) Ruhiy yuksalish va axloqiy kamolot ✓
- B) Faqat tashqi ko‘rinish
- C) Faqat moddiy boylik
- D) Faqat ilmiy bilim

10. Jamiyatsdagi uyg'unlik nimaga bog'liq?

- A) Ichki dunyo va tashqi xulq uyg'unligiga ✓
- B) Moddiy farovonlikka
- C) Faqat bilim darajasiga
- D) Faqat tashqi ko'rinishga

Adabiyotlar:

1. G'azzoliy A. Ihya' 'Ulum al-Din. — Toshkent, 2021.
2. Naqshband B. Maqsad va nafs tarbiyasi. — Samarqand, 2020.
3. Yassaviy A. Hikmat al-Ma'naviyat. — Buxoro, 2019.
4. Behbudi M. Turkiston qayghusi. — Toshkent, 2022.
5. Navoiy A. Mahbub ul-Qulub. — Toshkent, 2021.
6. Rakhmonov M. Estetik tarbiya va ruhiy yuksalish. — Toshkent, 2020.
7. Karimov I. Inson manzaralari va ma'naviyat. — Samarqand, 2022.
8. Tursunov F. Olam ichra olam va tabiat go'zalligi. — Buxoro, 2021.
9. Jaloliddin R. Sharq falsafasi va axloq. — Toshkent, 2019.
10. Omonov S. Ruhiy barqarorlik va go'zallik. — Samarqand, 2020.

8-MAVZU. ASLIYATGA QAYTISH. UMR — ULUG‘ SINOV — IMKONIYAT. GLOBALLASHUV JARAYONLARINING INSONIY TUYG‘ULARGA SALBIY TA‘SIRI VA UNING OQIBATLARI

Reja:

8.1. Umr va inson hayotining ma’naviy qadri: hayot – ulug‘ sinov va imkoniyatlar manbai.

8.2. Globallashuv va zamonaviy hayot sharoitida insoniy tuyg‘ularning o‘zgarishi.

8.3. Insoniy qadriyatlarni saqlash va ruhiy barqarorlikni ta’minlash strategiyalari.

Kalit so‘zlar: Asliyatga qaytish, umr, ulug‘ sinov, imkoniyat, globallashuv, insoniy tuyg‘ular, ruhiy barqarorlik, ijtimoiy uyg‘unlik, ma’naviy qadriyatlar, axloqiy kamolot.

8.1. Umr va inson hayotining ma’naviy qadri: hayot – ulug‘ sinov va imkoniyatlar manbai

Umr inson hayotidagi eng qimmatli va bebaho ne’matdir. Insoniy qadriyatlar, ruhiy barqarorlik va axloqiy yetuklikni shakllantirishda umrning o‘rni beqiyosdir. Hayot nafaqat insonning moddiy va jismoniy faoliyati bilan o‘lchanmaydi, balki uning ruhiy yuksalishi va ma’naviy kamolotga erishishi bilan belgilanadi. Sharq va G‘arb falsafasida umr inson uchun ulug‘ sinov va imkoniyatlar manbai sifatida talqin qilinadi. Hayotning ma’naviy qadri shaxsni ruhiy yetuklik va axloqiy barqarorlik sari yetaklaydi. Umr davomida inson o‘z ichki dunyosini rivojlantiradi, ruhiy uyg‘unlik va ichki tinchlikka erishadi. Shu jarayonda shaxsning axloqiy va ma’naviy kamoloti shakllanadi. Ruhiy barqarorlik, sabr, ixlos, poklik va halollik kabi fazilatlar umr davomida shakllanadi. Shuningdek, inson o‘z hayotini tahlil qilishi va har bir amaliyotini ma’naviy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirishi zarur. Ruhiy uyg‘unlikning rivojlanishi, shaxsni ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy yetuklik

sari yetaklaydi. Inson umr davomida turli sinovlar bilan yuzlashadi. Bu sinovlar shaxsni ruhiy jihatdan mustahkamlaydi va ijtimoiy hayotda mas'uliyatli bo'lishga o'rgatadi. Sinovlar shaxsni sabr, matonat va ichki uyg'unlik sari yetaklaydi.

Sharq falsafasida, xususan tasavvuf an'analarida, sinovlar insonning ruhiy yuksalishi va axloqiy kamolotiga yetish yo'lida muhim vosita sifatida qaraladi. Imom G'azzoliy va Bahouddin Naqshband kabi allomalar umrni sinovlar bilan bog'lab, insonni ma'naviy yetuklik sari yo'naltirishni ta'kidlaydilar. Umr shaxsga ilm o'rganish, ijtimoiy faoliyat, ma'naviy va axloqiy tarbiya orqali imkoniyatlar yaratadi. Har bir imkoniyat insonning ruhiy yuksalishi, ijtimoiy hurmat va jamiyatga foyda keltirishga xizmat qiladi. Shu sababli, shaxs imkoniyatlardan oqilona foydalanishi lozim.

Shaxs imkoniyatlar orqali: ruhiy uyg'unlikni rivojlantiradi, ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlaydi, jamiyat bilan uyg'un munosabatlarni shakllantiradi. Umr davomida inson halollik, sabr, ixlos, poklik va odob kabi qadriyatlarni shakllantiradi. Bu qadriyatlar nafaqat shaxsning ichki dunyosini boyitadi, balki jamiyatdagi hurmat va ijtimoiy uyg'unlikni ham ta'minlaydi.

Sharq allomalari umrni insoniy qadriyatlarni rivojlantirish vositasi sifatida qarashadi. Masalan, Imom G'azzoliy sabr va ixlos orqali ruhiy kamolotga yetish zarurligini, Bahouddin Naqshband esa nafs tarbiyasi orqali shaxsni ichki uyg'unlikka yetkazishni ta'kidlaydi. Shaxs umrini foydali, ma'naviy va ijtimoiy maqsadlar sari yo'naltirishi kerak. Shu orqali inson: o'z kuch va imkoniyatlarini anglaydi, ruhiy uyg'unlikka erishadi, ijtimoiy jihatdan foydali bo'ladi. Oila, maktab, madaniy muassasalar va jamiyat shaxsning ma'naviy va axloqiy tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy globallashuv sharoitida insoniy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish ayniqsa dolzarb hisoblanadi.

Globalashuv jarayonlari inson hayotini tezlashtiradi va ko'p hollarda shaxsni moddiy boylik va tashqi muvaffaqiyatga qaratadi. Bu esa ichki uyg'unlik va ruhiy barqarorlikning susayishiga olib keladi. Shu sababli, har bir inson o'z umrini qadrlashi, sinov va imkoniyatlardan oqilona foydalanishi zarur. Shuningdek, ruhiy

barqarorlikni saqlash uchun: ichki dunyoni rivojlantirish, insoniy qadriyatlarni mustahkamlash, jamiyat bilan uyg'un munosabatlarni shakllantirish muhimdir. Umr inson hayotining eng qimmatli ne'mati bo'lib, ruhiy va axloqiy kamolot vositasi hisoblanadi.

Globalashuv jarayonlari inson hayotini tezlashtiradi va ko'p hollarda shaxsni moddiy boylik va tashqi muvaffaqiyatga qaratadi. Shu bilan birga, bu jarayon insonning ichki ruhiyati, hissiy barqarorligi va ma'naviy qadriyatlarini e'tibordan chetda qoldirish xavfini tug'diradi. Tezkor axborot oqimi, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar shaxsni tashqi muvaffaqiyatni ko'rsatishga undaydi, ammo shu bilan birga ichki uyg'unlik va ruhiy barqarorlikning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun zamonaviy globalashuv sharoitida shaxsning ruhiy va ma'naviy barqarorligini saqlash, umrni qadrlash va imkoniyatlardan oqilona foydalanish yanada dolzarb ahamiyatga ega bo'ladi. Insoniy qadriyatlarni rivojlantirish va ichki uyg'unlikni mustahkamlash orqali nafaqat shaxs, balki jamiyat ham ijtimoiy barqarorlik va ruhiy uyg'unlikka erishadi.

Hayot sinovlar va imkoniyatlar manbai sifatida shaxsni ruhiy yuksalish va ijtimoiy uyg'unlik sari yetaklaydi. Insoniy qadriyatlar – halollik, sabr, ixlos, poklik va odob – shaxsni ma'naviy va axloqiy jihatdan boyitadi. Umrni qadrlash va imkoniyatlardan oqilona foydalanish shaxsni haqiqiy odamiylik va jamiyatdagi uyg'unlik sari yetaklaydi. Hayot sinovlar va imkoniyatlar manbai sifatida shaxsni ruhiy, ma'naviy va axloqiy yetuklik sari yetaklaydi. Har bir inson umr davomida turli sinovlar bilan yuzlashadi: ijtimoiy, oilaviy, moddiy va ruhiy qiyinchiliklar. Bu sinovlar shaxsni faqatgina tashqi muvaffaqiyat sari emas, balki ichki uyg'unlik, sabr, poklik va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish sari ham yo'naltiradi. Imkoniyatlar esa inson hayotini boyitadi va shaxsga quyidagi imkoniyatlar yaratadi: ruhiy yuksalishga erishish, ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlaydi, ijtimoiy va madaniy faoliyat orqali jamiyatga foyda keltiradi. Shu tariqa, hayotning har bir sinovi va imkoniyati insonning ichki dunyosi va tashqi xulqini

uyg'unlashtirish, shaxsiy kamolotga erishish va haqiqiy odamiylikni rivojlantirish vositasi hisoblanadi.

8.2. Globallashuv va zamonaviy hayot sharoitida insoniy tuyg'ularning o'zgarishi

Globallashuv jarayonlari va zamonaviy hayot sharoitlari insoniy tuyg'ularni sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Tezkor axborot oqimi, raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va global iqtisodiy tizim insonning ruhiy va hissiy hayotiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shu ta'sir natijasida:

1. Tezkor hayot ritmi va stress: inson tezkor axborot va vaqt cheklovlari ostida yashashga majbur bo'ladi, bu esa stress, tashvish va ruhiy bosimning ortishiga olib keladi. Zamonaviy globallashuv jarayonlari inson hayotining ritmini sezilarli darajada tezlashtirdi. Tezkor axborot oqimi, raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va global iqtisodiy talablar shaxsni doimiy faoliyat va vaqt cheklovlari ostida yashashga majbur qiladi. Bu holat stress darajasining oshishiga, ruhiy va hissiy barqarorlikning susayishiga olib keladi.

Tezkor hayot ritmining salbiy oqibatlari quyidagilardan iborat:

- psixologik bosimning ortishi: shaxs doimiy qaror qabul qilish va vazifalarni bajarishga majbur bo'ladi, bu esa tashvish va xavotirni kuchaytiradi.

- hissiy uyg'unlikning pasayishi: tezkor hayot shaxsni ichki uyg'unlik, sabr va ixlos kabi insoniy tuyg'ularni rivojlantirishdan chalg'itadi.

- sog'liqqa salbiy ta'sir: stress va tezkor ritm yurak-qon tomir, asab tizimi va uyqu sifatiga ta'sir qiladi, ruhiy va jismoniy salomatlikni zaiflashtiradi.

- ijtimoiy aloqalarning zaiflashishi: tezkor hayot shaxsni oila va do'stlar bilan sifatli vaqt o'tkazishdan cheklaydi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini kamaytiradi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tezkor hayot ritmi va stressni boshqarish uchun shaxs quyidagi strategiyalarga tayanishi lozim

- vaqtni boshqarish va ustuvorliklarni aniqlanadi

- meditatsiya, tafakkur va ruhiy mashqlar orqali ichki tinchlikni saqlaydi;
- jismoniy faoliyat va sogʻlom turmush tarzini qoʻllashdan iborat;
- ijtimoiy va oilaviy aloqalarni mustahkamlashdan iborat. Shunday qilib, tezkor hayot ritmi va stress zamonaviy inson uchun muhim muammo boʻlib, u insoniy qadriyatlarni saqlash va ruhiy barqarorlikni taʼminlash strategiyalari bilan birgalikda hal etilishi kerak.

Hissiy uygʻunlikning pasayishi: moddiy boylik va tashqi muvaffaqiyatga qaratilgan eʼtibor koʻpayishi bilan ichki uygʻunlik, sabr va ixlos kabi tuygʻular sustlashadi. Ichki uygʻunlik — bu insonning ruhiy, hissiy va aqliy holatining muvozanatda boʻlishi, ichki tinchlik va ruhiy barqarorlikni taʼminlovchi holatdir. Zamonaviy hayot sharoitida ichki uygʻunlikni saqlash va rivojlantirish shaxsning ruhiy yetukligi va insoniy qadriyatlarini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

Ichki uygʻunlikni rivojlantirishning asosiy yoʻllari:

- tafakkur va meditatsiya: inson muntazam ravishda oʻz fikrlari va hissiyotlarini tahlil qilib, ichki muvozanatni saqlashga harakat qiladi. meditatsiya va kontsentratsiya ruhiy stressni kamaytiradi va ichki uygʻunlikni mustahkamlaydi.

- oʻz-oʻzini tahlil qilish: shaxs kundalik hayotdagi xatti-harakatlari, qarorlari va tajribalarini tahlil qilib, ichki qadriyatlari bilan uygʻunlashtiradi. bu jarayon shaxsning ruhiy yuksalishiga xizmat qiladi.

- riyozat va oʻzini tarbiyalash: sharq falsafasida, xususan tasavvufiy taʼlimotda, riyozat — nafsni tarbiyalash va ichki barqarorlikni shakllantirish vositasi sifatida qaraladi. riyozat orqali shaxs ichki nizolarni bartaraf etadi, sabr va poklikni rivojlantiradi.

Sanʼat va estetik tarbiya: Sanʼat, adabiyot va madaniyat bilan shugʻullanish insonni ichki dunyosi bilan uygʻunlashtiradi, ruhiy yuksalish va hissiy uygʻunlikka hissa qoʻshadi. Hayotiy qadriyatlarni uygʻunlashtirish: Inson kundalik hayotda halollik, adolat, ixlos va odob kabi qadriyatlarni amalda qoʻllash orqali ichki uygʻunlikni mustahkamlaydi. Ichki uygʻunlik shaxsga ruhiy barqarorlik, ichki tinchlik va hissiy muvozanatni bergan. Shu orqali inson stress va tashqi bosimlarga

qarshi chidamlilik hosil qiladi, ma'naviy kamolotga erishadi va ijtimoiy hayotda faol, samarali va mas'uliyatli qiladi.

Ichki uyg'unlik - bu insonning ruhiy, hissiy va aqliy holatining muvozanatda bo'lishi, ichki tinchlik va ruhiy barqarorlikni ta'minlovchi holatdir. Zamonaviy hayot sharoitida ichki uyg'unlikni saqlash va rivojlantirish shaxsning ruhiy yetukligi va insoniy qadriyatlarini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

2. Ijtimoiy aloqalarning o'zgarishi: an'anaviy oila va mahalla qadriyatlari zaiflashtiradi, insonning ijtimoiy hamkorlik va hissiy qo'llab-quvvatlashga bo'lgan ehtiyoji kamaytiradi.

Zamonaviy globallashtirish jarayonlari va raqamli texnologiyalar insonning ijtimoiy aloqalarini tubdan o'zgartirdi. An'anaviy oila, mahalla va jamoaviy qadriyatlarning zaiflashishi natijasida shaxsning ijtimoiy hamkorlik va hissiy qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari kamayadi. Bu holat insonning ichki dunyosi va ruhiy barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy aloqalarning o'zgarishi va uning oqibatlari:

- an'anaviy oila qadriyatlarining susayishi: oiladagi mehr-muhabbat, ota-ona va farzand o'rtasidagi sifatli muloqot kamayadi, bu esa shaxsning hissiy qo'llab-quvvatlashga bo'lgan ehtiyojini qondirmaydi.

- mahalla va jamoa aloqalarining zaiflashishi: mahalla va mahalliy jamoalardagi ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlari kamayib, inson o'zini jamiyatdan ajratilgan his qiladi.

- raqamli va virtual muloqotning ortishi: ijtimoiy tarmoqlar va onlayn aloqalar yuzma-yuz muloqot o'rnini bosadi, bu esa hissiy yaqinlik va samimiylikni pasaytiradi.

Ijtimoiy hamkorlik va hamjihatlikning kamayishi: Jamiyatdagi ijtimoiy loyihalarda faol ishtirok etish, birgalikda qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish ko'nikmalari sustlashadi. Ijtimoiy aloqalarning zaiflashishi shaxsda quyidagi oqibatlarni keltirib chiqaradi:

- hissiy izolyatsiya va yolg'izlik hissi ortadi;

- stress va ruhiy bosim kuchayadi;
- shaxsiy va ijtimoiy qarorlarni qabul qilish qiyinlashadi;
- ichki uyg'unlik va ruhiy barqarorlik pasayadi.

Bartaraf etish strategiyalari:

- oila va jamoaviy qadriyatlarni mustahkamlash;
- yuzma-yuz muloqot va ijtimoiy hamkorlikni rag'batlantirish;
- jamiyatdagi madaniy va ma'naviy tadbirlarda faol ishtirok etish;
- ruhiy qo'llab-quvvatlash va maslahat tizimlarini rivojlantirish. Shu tariqa,

zamonaviy hayot sharoitida ijtimoiy aloqalarning o'zgarishi insonning hissiy va ruhiy barqarorligiga bevosita ta'sir qiladi. Uni saqlash va mustahkamlash shaxsning ichki uyg'unligi va ma'naviy yetukligi uchun muhimdir.

Ma'naviy qadriyatlar sustlashishi: Ruhiy barqarorlik va insoniy fazilatlarni rivojlantirishga sarflanadigan vaqt kamayadi, shaxs ko'proq tashqi omillar bilan bog'liq muvaffaqiyatlarni qadrlashga o'tadi. Shu bilan birga, zamonaviy hayot va globallashtirish sharoitida insoniy tuyg'ularni saqlash va rivojlantirishning ahamiyati yanada oshadi. Inson ruhiy barqarorlik, ma'naviy qadriyatlar va hissiy uyg'unlikni mustahkamlash orqali nafaqat o'zini, balki jamiyatni ham sog'lom va uyg'un holatda saqlay oladi.

Ruhiy barqarorlik - bu shaxsning stress, tashvish va turli sinovlarga qarshi chidamliligi, ichki uyg'unlik va muvozanatni saqlash qobiliyatidan iborat. Zamonaviy hayot sharoitida ruhiy barqarorlik insoniy fazilatlarni - halollik, sabr, ixlos, poklik va odob - rivojlantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Ruhiy barqarorlik va insoniy fazilatlarni rivojlantirishning asosiy yo'llari:

- ichki uyg'unlikni shakllantirish: inson meditatsiya, tafakkur va o'z-o'zini tahlil orqali ichki muvozanatni rivojlantiradi. bu jarayon ruhiy barqarorlikni mustahkamlaydi va insoniy fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi.

- axloqiy qadriyatlarni amalda qo'llash: kundalik hayotda halollik, adolat, sabr, ixlos va odob kabi fazilatlarni faol tatbiq etish shaxsni ruhiy jihatdan barqaror va ijtimoiy jihatdan mas'uliyat hissini uyg'otadi.

Sinov va imkoniyatlardan oqilona foydalanish. Ruhiiy barqarorlik va insoniy fazilatlarning rivojlanishi shaxsni ichki tinchlikka, ruhiy uyg'unlikka va ijtimoiy mas'uliyatga yetaklaydi. Shu orqali inson nafaqat o'z hayotini mazmunli qiladi, balki jamiyatdagi ijtimoiy uyg'unlik va odamiylik qadriyatlarini mustahkamlashga hissa qo'shadi.

8.3. Insoniy qadriyatlarni saqlash va ruhiy barqarorlikni ta'minlash strategiyalari

Insoniy qadriyatlar – bu jamiyatning ma'naviy tayanchi bo'lib, halollik, adolat, mehr-oqibat, vatanparvarlik, bag'rikenglik va mas'uliyat kabi yuksak fazilatlarni o'z ichiga oladi. Globalizatsiya, axborot oqimining tezlashuvi va ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida ushbu qadriyatlarni saqlash va inson ruhiy barqarorligini ta'minlash dolzarb masalaga aylanib bormoqda.

Birinchi strategiya – ta'lim va tarbiya tizimini kuchaytirishdir. Maktab, kollej va oliy ta'lim muassasalarida nafaqat bilim berish, balki ma'naviy tarbiya, axloqiy ong va milliy qadriyatlarni singdirish muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish ruhiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Ikkinchi strategiya – oilaviy tarbiyani mustahkamlash. Oila insonning ilk tarbiya maktabi hisoblanadi. Oilada mehr-oqibat, hurmat, ochiq muloqot va qo'llab-quvvatlash muhitining mavjudligi shaxsning ruhiy barqarorligini ta'minlaydi. Ota-ona farzandga nafaqat moddiy, balki ma'naviy tayanch bo'lishi lozim.

Uchinchi strategiya – milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanishdir. Avesto, islom ma'rifati hamda Sharq mutafakkirlari merosida ilgari surilgan ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal kabi tamoyillar inson ruhiy kamolotining asosini tashkil etadi. Bu qadriyatlar bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

To'rtinchi strategiya – ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish. Jamiyatda kitobxonlikni rivojlantirish, madaniy tadbirlar, teatr va muzeylarga qiziqishni

oshirish, zararli axborot ta'sirini kamaytirish ruhiy muvozanatni saqlashga yordam beradi.

Beshinchi strategiya – psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida psixologik xizmatlarni kuchaytirish, stress va ruhiy bosimni boshqarish bo'yicha treninglar o'tkazish shaxsning ichki barqarorligini oshiradi.

Insoniy qadriyatlarni saqlash va ruhiy barqarorlikni ta'minlash jamiyat taraqqiyotining muhim shartidir. Bu jarayonda oila, ta'lim, davlat va jamiyat hamkorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Faqat ma'naviy yetuk va ruhiy barqaror insonlarga barqaror va rivojlangan jamiyatni barpo eta oladilar.

Zamonaviy globallashuv va tezkor hayot sharoitida insoniy qadriyatlar — halollik, adolat, sabr, ixlos, poklik va odob kabi fazilatlar — sustlashishi xavfi mavjud. Shu sababli, shaxs va jamiyat barqarorligini ta'minlash uchun insoniy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish strategiyalari muhim hisoblanadi.

Asosiy strategiyalar:

1. Ma'naviy tarbiya: Oila, maktab, diniy va madaniy muassasalar shaxsga qadriyatlarni singdiradi. Kundalik hayotda qadriyatlarni amalda qo'llash orqali ularni mustahkamlash.

2. Shaxsiy mas'uliyat: Har bir inson o'z xatti-harakatlari va qarorlariga javobgarlikni his qilishi lozim. Hayotiy vaziyatlarda axloqiy me'yorlarga sodiq qolish.

3. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash: Do'stlar, oila va jamiyat orqali qadriyatlarni mustahkamlash. Ijtimoiy faoliyat va jamoaviy loyihalarda ishtirok etish.

4. Ruhiy rivojlanish: Meditatsiya, tafakkur va riyozat orqali ichki uyg'unlik va qadriyatlarni mustahkamlash. Ichki tinchlikni saqlash va hissiy uyg'unlikni rivojlantirish.

5. Amaliy hayotga tatbiq: Qadriyatlarni nazariy emas, balki kundalik hayotda doimiy amalda qo'llash. Jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy faoliyatda ulardan foydalanish. Ushbu strategiyalar shaxsga ruhiy barqarorlik, ichki uyg'unlik

va insoniy yetuklikni beradi. Shu bilan birga, jamiyatda ijtimoiy uygʻunlik, odamiylik qadriyatlarini rivojlantirishga hissa qoʻshadi.

Zamonaviy globallashuv sharoitida insoniy qadriyatlar - halollik, sabr, ixlos, poklik va odob - sustlashishi mumkin. Shu sababli, shaxs ruhiy barqarorlikni saqlash va maʼnaviy yetuklikni rivojlantirish uchun quyidagi strategiyalarga tayanishi lozim. Ichki uygʻunlikni rivojlantirish: Shaxs meditatsiya, tafakkur, riyozat va oʻz-oʻzini tahlil orqali ruhiy uygʻunlikni mustahkamlaydi. Shu yoʻl bilan inson ichki muvozanatga erishadi va tashqi bosimlarga qarshi chidamlilik hosil qiladi.

Axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash: Hayotiy qarorlar va kundalik amaliyotlarni halollik, adolat, ixlos va poklik meʼyorlariga muvofiq amalga oshirish shaxsni ruhiy va axloqiy barqarorlik sari yetaklaydi.

Ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash tarmogʻini rivojlantirish: Oila, doʻstlar, maktab va jamoat tashkilotlari shaxsni ruhiy jihatdan qoʻllab-quvvatlash orqali uning ijtimoiy uygʻunligini va ichki barqarorligini oshiradi.

Maʼnaviy va madaniy faoliyatga jalb qilish: Sanʼat, adabiyot, ilm-fan va madaniy tadbirlarda faol ishtirok ruhiy yuksalish va hissiy uygʻunlikni taʼminlaydi.

Hayotiy maqsad va intilishlarni belgilashi: Shaxs hayotini maʼnaviy va ijtimoiy maqsadlar sari yoʻnaltirganligida, har bir sinov va imkoniyatni ongli ravishda qadrlash imkoniga ega boʻlganligidadir.

Texnologik va global taʼsirlarga ongli yondashuv: Raqamli texnologiyalar va global jarayonlar taʼsirini ongli ravishda boshqarish orqali shaxs ruhiy barqarorlikni saqlab, insoniy qadriyatlarni himoya qilishi mumkin. Natijada, ushbu strategiyalar orqali shaxs nafaqat ichki barqarorlikka erishadi, balki jamiyatdagi ijtimoiy uygʻunlik va odamiylik qadriyatlarini mustahkamlashga ham hissa qoʻshadi.

Ruhiy barqarorlikni taʼminlashning asosiy strategiyalari:

1. Ichki uyg'unlikni rivojlantirish: Meditatsiya, tafakkur va o'z-o'zini tahlil qilish orqali shaxs ichki muvozanatni mustahkamlaydi, stress va tashvishlarga qarshi chidamlilikni oshiradi.

2. Hissiy intellektni rivojlantirish: O'z hissiyotlarini tushunish, boshqalar bilan empatiya va muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish ruhiy barqarorlikni oshiradi.

3. Ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlash: Halollik, sabr, ixlos, poklik va odob kabi insoniy fazilatlarni hayotiy amaliyotga tatbiq etish ruhiy uyg'unlik va barqarorlikni ta'minlaydi.

4. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlari: Oila, do'stlar va jamoat tashkilotlari shaxsni ruhiy jihatdan qo'llab-quvvatlaydi va stressli vaziyatlarda yordam beradi.

5. Jismoniy faoliyat va sog'lom turmush tarzini namoyon qilish: Sport, muntazam jismoniy mashqlar va sog'lom ovqatlanish ruhiy barqarorlikni mustahkamlash va hissiy uyg'unlikni oshirishdan iborat.

6. Hayotiy maqsad va intilishlarni belgilashda shaxs hayotini ma'naviy, ijtimoiy va estetik maqsadlar sari yo'naltirganligi, har bir sinov va imkoniyatni ongli ravishda qadrlash imkoniga ega bo'lganligi bilsin belgilanadi. Ushbu strategiyalar orqali shaxs ichki uyg'unlik, hissiy muvozanat va ruhiy barqarorlikni saqlaydi. Shu bilan birga, insoniy qadriyatlarni mustahkamlash orqali nafaqat o'zini, balki jamiyatni ham sog'lom va uyg'un holatda saqlashga hissa qo'shadi.

Xulosa. Inson hayoti — bu nafaqat biologik mavjudlik, balki ruhiy va ma'naviy kamolot jarayoni. Hayot har bir inson uchun ulug' sinov va imkoniyatlar manbai hisoblanadi. Sinovlar shaxsni sabr, chidamlilik, halollik va odob kabi insoniy fazilatlarni rivojlantirishga undaydi. Shu bilan birga, imkoniyatlar insonga o'zini anglash, ruhiy va ijtimoiy yetuklik sari intilish imkoniyatini beradi.

Globalashuv jarayonlari shaxsning hayot ritmini tezlashtirdi va ko'p hollarda insonni tashqi muvaffaqiyatga qaratadi. Bu holat quyidagi o'zgarishlarga olib keladi:

- tezkor hayot ritmi va stress: tezkor axborot oqimi, ijtimoiy tarmoqlar va global talablar shaxsni doimiy stress ostida yashashga majbur qiladi.

- hissiy uygʻunlikning pasayishi: shaxs ichki muvozanatni saqlashda qiyinchiliklarga duch keladi, sabr va ixlos kabi hissiy fazilatlar susayadi.

- ijtimoiy aloqalarning oʻzgarishini: anʻanaviy oila va mahalla qadriyatlari zaiflashishi, insonning ijtimoiy hamkorlik va hissiy qoʻllab-quvvatlash imkoniyatlarini kamayishida koʻrish mumkin. Shu bilan birga, zamonaviy hayot sharoitida insoniy tuygʻularni saqlash va rivojlantirish strategiyalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Ruhiy barqarorlik va insoniy qadriyatlarni saqlash shaxsning ichki uygʻunligi, maʼnaviy yetukligi va ijtimoiy masʼuliyatini taʼminlaydi. Buning asosiy strategiyalari:

- ichki uygʻunlikni rivojlantirish: meditatsiya, tafakkur va oʻz-oʻzini tahlil orqali shaxs ichki muvozanatga erishadi.

- axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash: halollik, sabr, ixlos, poklik va odob kabi fazilatlarni hayotiy amalda qoʻllash.

- hayotiy maqsad va intilishlarni belgilash: sinov va imkoniyatlardan ongli ravishda foydalanish ruhiy barqarorlik va insoniy fazilatlarni mustahkamlaydi.

Zamonaviy globallashtirish sharoitida inson hayoti nafaqat biologik mavjudlik, balki ruhiy, hissiy va maʼnaviy rivojlanish maydoni sifatida qaraladi. Hayot sinovlar va imkoniyatlar manbai boʻlib, shaxsni ichki uygʻunlik, sabr va poklik kabi insoniy fazilatlarni rivojlantirishga undaydi. Globallashtirish va tezkor hayot sharoitida insoniy tuygʻular oʻzgaradi, stress ortadi, hissiy uygʻunlik pasayadi va anʻanaviy ijtimoiy aloqalar sustlashishida koʻrish mumkin. Bundan insoniy qadriyatlarni saqlash va ruhiy barqarorlikni taʼminlash strategiyalarini — ichki uygʻunlik, maʼnaviy tarbiya, ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash va hayotiy maqsadlarni belgilashda — shaxs va jamiyatning barqarorligini taʼminlashga imkon beradi.

TARQATMA MATERIALLAR:

1-ilova

Umr va inson hayotining ma'naviy qadri

Hayot – ulug' sinov va imkoniyatlar manbai

Hayot shunchaki yashashdan iborat emas, balki doimiy sinovlar va yangi imkoniyatlar bilan to'lasahna. Har bir sinov bizni kuchliroq va dono qiladi, har bir imkoniyat esa rivojlanishga xizmat qiladi.

Har bir inson umrida duch keladigan ruhiy sinovlar va ularni yengish yo'llari

Hayot yo'lida turli qiyinchiliklar, yo'qotishlar va shaxsiy ziddiyatlar duch kelishi mumkin. Bu sinovlarni yengish uchun ichki kuch, sabr-toqat va to'g'ri yondashuv juda muhimdir. Ruhiy tayyorgarlik va o'ziga ishonch har qanday to'siqni yengishda yordam beradi.

Ma'naviyat – insonning ichki kuchi va hayotiy barqarorlik garovi

Ma'naviyat — bu insonning qadriyatlar tizimi, axloqiy me'yortari va ichki dunyosi. U bizga hayot mazmunini anglashga, to'g'ri qarorlar qabul qilishga va har qanday sharoitda o'zimizni yo'qotmasdan qolishga yordam beradi.

2-ilova

Hayot – sinov va imkoniyatlar dengizi

Har bir kishi o'z hayoti davomida turli sinovlarga duch keladi, ammo ularning har biri yangi imkoniyatlar eshigini ochishi mumkin. Muhimi, bu sinovlarni qanday qabul qilish va ulardan to'g'ri xulosa chiqarishdir.

3-ilova

Globalashuv va ma'naviy tahdidlar

Bugungi kunda yoshlar uchun raqamli dunyoning jazibadorligi va ma'naviy tahdidlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash tobora qiyinlashmoqda. Bu suratda zamonaviy jamiyatdagi ushbu murakkab holat aks ettirilgan.

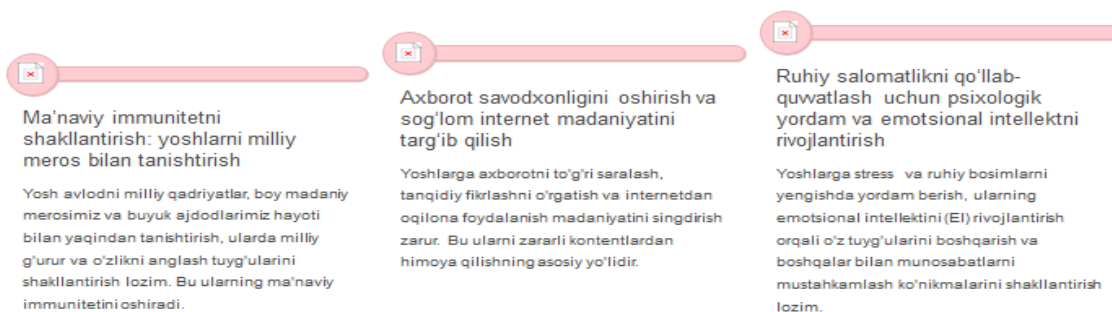
4-ilova

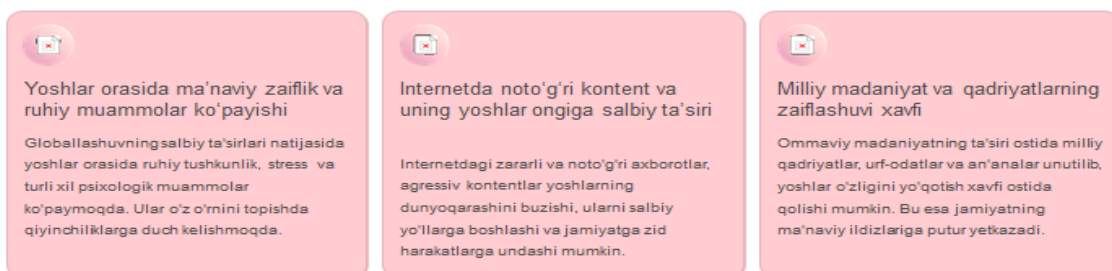
Insoniy qadriyatlar – jamiyatning mustahkam poydevori

Oila, do'stlik, mehr-oqibat va o'zaro yordam kabi insoniy qadriyatlar har qanday jamiyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Ular jamiyatni birlashtiradi, unga mustahkamlik bag'ishlaydi va kelajak avlodlar uchun yorqin yo'l ochadi.

Insoniy qadriyatlarni saqlash va ruhiy barqarorlikni ta'minlash strategiyalari

Ma'naviy tahdidlarning real oqibatlari

Mavzuni mustahkamlash uchun nazorat savollari:

1. Hayotning ulug‘ sinov va imkoniyatlar manbai sifatidagi ahamiyati nimada?
2. Tezkor hayot ritmi shaxsga qanday ta’sir qiladi?
3. Hissiy uyg‘unlikni pasayishiga nima sabab bo‘ladi?
4. An’anaviy oila va mahalla qadriyatlarining zaiflashishi nimaga olib keladi?
5. Ichki uyg‘unlikni rivojlantirishning asosiy yo‘llari qanday?
6. Ruhiy barqarorlik va insoniy fazilatlarni rivojlantirish orasidagi bog‘liqlik nimada?
7. Globallashuv sharoitida insoniy qadriyatlarni saqlash strategiyalari nimalardan iborat?
8. Stressni kamaytirish uchun shaxs qanday usullarga tayanishi mumkin?
9. Hayotiy maqsad va intilishlarni belgilash ruhiy barqarorlikka qanday ta’sir qiladi?
10. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash shaxsning ruhiy va hissiy barqarorligiga qanday yordam beradi?

Test savollari:

- 1. Hayotning ulug‘ sinov va imkoniyatlar manbai ekanligini kim ta’kidladi?**
 - A) Platon
 - B) Aristotel
 - C) Zamonaviy psixologlar ✓
 - D) Imom G‘azzoliy
- 2. Tezkor hayot ritmi insonni qaysi holatga olib keladi?**
 - A) Ichki uyg‘unlik
 - B) Stress ✓
 - C) Ruhiy tinchlik
 - D) Poklik

3. Hissiy uygʻunlikning pasayishiga nima sabab boʻladi?

- A) Ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash
- B) Tezkor hayot va global bosim ✓
- C) Estetik tarbiya
- D) Riyozat

4. Anʻanaviy oila va mahalla qadriyatlarining zaiflashishi nima bilan bogʻliq?

- A) Madaniy faoliyat
- B) Raqamli texnologiyalar va globallashuv ✓
- C) Meditatsiya
- D) Estetik tarbiya

5. Ichki uygʻunlikni rivojlantirishning asosiy usuli nima?

- A) Faqat moddiy boylik orttirish
- B) Meditatsiya va tafakkur ✓
- C) Tezkor ish ritmi
- D) Ijtimoiy tarmoqlarda faol boʻlish

6. Ruhiiy barqarorlikni oshirish qaysi faoliyat orqali amalga oshiriladi?

- A) Sport va sogʻlom turmush ✓
- B) Faqat ishlash
- C) Doimiy tashvish
- D) Oʻz-oʻzini tanqid qilmaslik

7. Insoniy qadriyatlarni saqlash strategiyalariga nima kiradi?

- A) Meditatsiya, tafakkur va riyozat ✓
- B) Faqat iqtisodiy muvaffaqiyat
- C) Stressni inkor etish
- D) Tezkor axborot oqimiga moslashish

8. Hayotiy imkoniyatlardan oqilona foydalanish qanday amalga oshiriladi?

- A) Stressni ko‘paytiradi
- B) Ruhiy barqarorlik va insoniy fazilatlarni rivojlanishiga ko‘maklashadi ✓
- C) Ijtimoiy aloqalarni pasayishiga olib keladi
- D) Hissiy uyg‘unlikni kamaytiradi

9. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash shaxsga qanday yordam beradi?

- A) Stressni oshiradi
- B) Ichki uyg‘unlikni pasaytiradi
- C) Ruhiy va hissiy barqarorlikni oshiradi ✓
- D) Faqat moddiy muvaffaqiyatni ta‘minlaydi

10. Globallashuv sharoitida shaxs nima qilishi lozim?

- A) Ichki uyg‘unlik va qadriyatlarni rivojlantirish ✓
- B) Faqat tashqi muvaffaqiyatga intilish
- C) Stressni inkor etish
- D) Ijtimoiy aloqalardan voz kechish

Adabiyotlar:

1. Maxsudjonova A.K. Umr va insoniy qadriyatlar. – Toshkent, 2025.
2. Qo‘chqorov B. Zamonaviy sharoitda ruhiy barqarorlik. – Toshkent, 2024.
3. Ergashev T. Insoniy qadriyatlar va jamiyat. – Samarqand, 2023.
4. Sodiqov M. Globallashuv va shaxs ruhiyati. – Toshkent, 2022.
5. Axmedov I. Hayotiy sinovlar va insoniy fazilatlar. – Buxoro, 2023.
6. Yo‘ldoshev S. Ruhiy barqarorlik strategiyalari. – Toshkent, 2024.
7. Rashidov A. Insoniy qadriyatlar tarbiyasi. – Qarshi, 2022.
8. Norboyev Z. Hayot va ma‘naviy kamolot. – Andijon, 2023.
9. Karimov D. Hissiy uyg‘unlik va ichki muvozanat. – Toshkent, 2025.
10. Tursunov F. Globallashuv sharoitida shaxsning ma‘naviy yetukligi. – Namangan, 2024.

GLOSSARIY

T/r	O‘zbekcha	Ruscha	Inglizcha	Izoh
	Anglash	Понимание	Understanding	Voqelikni, o‘zligini va hayotiy vazifalarni tushunish jarayoni.
	Asliyatga qaytish	Возвращение к сути	Returning to essence	Insonning o‘z mohiyatini va ma’naviy ildizlarini anglash jarayoni.
	Axloqiy yetuklik	Моральная зрелость	Moral maturity	Shaxsning ijtimoiy va shaxsiy qadriyatlar bilan uyg‘un hayot kechirishi.
	Axloqiy tarbiya	Моральное воспитание	Moral education	Shaxsni axloqiy qadriyatlar bilan shakllantirish jarayoni.
	Vatan	Родина	Homeland	Inson

				tug‘ilgan, yashash va madaniyatini rivojlantiradigan yurti.
	Vatanparvarlik	Патриотизм	Patriotism	Yurtga sadoqat va muhabbatni namoyon etish.
	Go‘zallik	Красота	Beauty	Estetik va ma’naviy qadriyat sifatida qabul qilinadi.
	Globallashuv	Глобализация	Globalization	Dunyo bo‘ylab iqtisodiy, madaniy, siyosiy va ijtimoiy jarayonlarning integratsiyasi.
	Estetik tarbiya	Эстетическое воспитание	Aesthetic education	Go‘zallikni anglash va qadrlash orqali ruhiy yuksalish jarayoni.
	Ilm	Наука / Знание	Science / Knowledge	Haqiqatni anglash va hayotga tatbiq

				etish vositasi.
	Inson manzaralari	Человеческие образы	Human appearances	Shaxsning ichki dunyosi va tashqi xulqi uyg'unligi.
	Imkoniyat	Возможность	Opportunity	Shaxsning o'sish va rivojlanish imkoniyatlari.
	Ichki uyg'unlik	Внутренняя гармония	Inner harmony	Ruhiy, hissiy va aqliy holatlarning muvozanati.
	Insoniy qadriyatlar	Человеческие ценности	Human values	Halollik, sabr, ixlos, odob va poklik kabi shaxsni shakllantiruvchi fazilatlar.
	Ijtimoiy hamkorlik	Социальное сотрудничество	Social cooperation	Shaxsning jamiyat bilan faol muloqot va qo'llab-quvvatlash aloqalari.
	Ijtimoiy mas'uliyat	Социальная ответственность	Social responsibility	Jamiyat va yurt oldidagi burchni

				bajarish.
	Komillik	Совершенство	Perfection	Shaxsning ma'naviy, axloqiy va ruhiy yetuklik darajasi.
	Kosmopolitizm	КОСМОПОЛИТИЗМ	Cosmopolitanism	Insoniyatning global hamjamiyatga integratsiyasi va universal qadriyatlarni qadrlash.
	Madaniy qadriyatlar	Культурные ценности	Cultural values	Jamiyat va millatning axloqiy va estetik qadriyatlari.
	Ma'naviy rivojlanish	Духовное развитие	Spiritual development	Shaxsning ruhiy va axloqiy jihatdan o'sishi.
	Ma'naviy yetuklik	Духовная зрелость	Spiritual maturity	Shaxsning ruhiy va axloqiy rivojlanish darajasi.

	Milliy g'oya	Национальная идея	National idea	Shaxsning o'z yurtiga bo'lgan identifikatsiyasi.
	Nafs	Душа / Эго	Nafs / Soul / Ego	Insonning ichki instinktlari, istak va xohishlari.
	Nafs tarbiyasi	Воспитание души / Самодисциплина	Nafs education / Self-discipline	Ichki istak va hissiyotlarni nazorat qilish va poklash jarayoni.
	Odamiylik	Человечность	Humanity	Insoniy fazilatlar, hurmat, halollik, adolat va mehr-muhabbat majmuasi.
	Oilaviy barqarorlik	Семейная стабильность	Family stability	Oila a'zolari o'rtasida ishonch, hurmat va mehr-muhabbatning mavjudligi.

	Oila	Семья	Family	Shaxsning asosiy ijtimoiy muhitidir.
	Olam ichra alam	Мир в мире	The world within the world	Inson orqali dunyoni anglash va qadrlash falsafiy tushunchasi.
	Ota-ona majburiyati	Обязанности родителей	Duties of parents	Farzand tarbiyasi, ta'limi va himoyasini ta'minlash.
	Poklik	Чистота / Духовная чистота	Purity / Spiritual purity	Ruhiy va axloqiy ifloslanmaganlik, ichki sofiyat.
	Riyozat	Аскеза / Духовная практика	Riyazah / Spiritual discipline	Nafsnii tarbiyalash va ruhiy poklikka erishish amaliyoti.
	Ruhiy yuksalish	Духовное возвышение	Spiritual elevation	Shaxsning ichki dunyo va hissiy uyg'unlikka

				yetishi.
	Ruhiy barqarorlik	Психологическая / духовная устойчивость	Psychological / Spiritual stability	Tashqi bosimlarga qarshi chidamlilik va ichki tinchlik.
	Sinov	Испытание	Trial / Test	Shaxsni ruhiy va axloqiy jihatdan sinash jarayoni.
	Stress	Стресс	Stress	Tashqi yoki ichki bosim natijasida yuzaga keladigan ruhiy holat.
	Tarbiya	Воспитание	Education / Upbringing	Shaxsni ma'naviy, axloqiy va intellektual jihatdan rivojlantirish jarayoni.
	Farzand majburiyati	Обязанности ребёнка	Duties of a child	Ota-onaga hurmat va g'amxo'rlik ko'rsatish.
	Umr	Жизнь	Life	Inson hayoti va

				hayotiy tajribalar yigʻindisi.
	Uylanish odobi	Этикет брака	Marriage etiquette	Nikoh va oilaviy hayotning axloqiy, ijtimoiy va diniy qoidalari.
	Shaxsiy masʼuliyat	Личная ответственность	Personal responsibility	Qarorlar va harakatlar uchun javobgarlikni his qilish.
	Sharq allomalari	Восточные учёные / мыслители	Eastern scholars / Thinkers	Sharq falsafasi va tasavvuf olimlari.
	Sharqona goʻzal fazilatlar	Восточные благородные качества	Eastern noble qualities	Halollik, sabr, ixlos, poklik va odob kabi axloqiy fazilatlar.
	Shaxs kamoloti	Совершенствование личности	Personal perfection / Maturity	Ruhiy, axloqiy va intellektual yetuklik darajasi.
	Oʻzlik	Самость / Личность	Selfhood / Personality	Shaxsning ichki dunyosi

				va o'zini anglash holati.
	O'z-o'zini rivojlantirish	Саморазвитие	Self-development	Shaxsning ichki potensialini amalga oshirishga intilishi.
	O'zini tahlil qilish	Самоанализ	Self-analysis	Xatti-harakat va fikrlarni o'zaro muvofiqligini tekshirish.
	Hayotiy qarorlar	Жизненные решения	Life decisions	Shaxsning ongli ravishda qabul qiladigan amaliy va axloqiy tanlovlari.
	Halollik	Честность	Honesty	To'g'riqlik, adolat va so'ziga sodiqlik.
	Hissiy uyg'unlik	Эмоциональная гармония	Emotional harmony	Shaxsning ichki hissiy barqarorligi va muvozanati.
	Empatiya	Эмпатия	Empathy	Boshqalarning

				hissiyotini tushunish va ularga munosabat bildirish qobiliyati.
--	--	--	--	--

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev SH.M. O'zbekiston Respublikasi rivojlantirishning 2017-2021 yillar bo'yicha "Harakatlar strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2017 .
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toshkent: O'qituvchi, 1992.
3. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. — Toshkent: O'zbekiston, 2010.
4. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogika asoslari. — Toshkent: Fan, 2015.
5. Qur'oni Karim (o'zbek tilidagi tarjima va tafsir). — Toshkent, 2018.
6. Imom Buxoriy. Al-jome' as-sahih (Hadislar). — Toshkent: Hilol-nashr, 2019.
7. Mavlonova R. Pedagogika nazariyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2017.
8. Islomov Z. Ma'naviyat asoslari. — Toshkent: Ma'naviyat, 2016.
9. Hasanboyev J. Pedagogika fanidan izohli lug'at. — Toshkent: Fan, 2009.
10. Akhundov O. Ma'naviyat va shaxs kamoloti. — Toshkent, 2019.
11. Xo'jayev R. Shaxs va ijtimoiy muhit. — Toshkent, 2020.
12. Sobirov A. O'zlikni anglash va ma'naviy rivojlanish. — Samarqand, 2021.
13. Xasanov J. Iymon va vijdon psixologiyasi. — Toshkent, 2022.
14. To'xtayev S. Insof va diyonat qadriyatlari. — Buxoro, 2023.
15. Normurodov F. Shaxsiyat va jamiyat: nazariya va amaliyot. — Toshkent, 2022.
16. Mirzaev T. Ilm va tarix shaxs kamolotida. — Farg'ona, 2021.
17. Yoqubov N. Ruhiiy barqarorlik va e'tiqod. — Toshkent, 2020.
18. Qodirov U. Bolalikdan o'sishgacha: shaxsiyatning shakllanishi. — Samarqand, 2023.
19. Rajabov S. Ma'naviy yetuklik va shaxsiy o'sish. — Toshkent, 2021.
20. Abidov A., Atabayev D. Yer fizikasi. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 174 b
21. Tuzuvchi G.Sultanova. "Falsafaga kirish" o'quv-uslubiy majmua. — Samarqand, 2020.

22. Mead G. H. Mind, Self, and Society. — University of Chicago Press, 1934.
23. Erikson E. H. Childhood and Society. W.W.Norton & Company, 1950.
24. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
25. Diamond J. The Third Chimpanzee. Harper Perennial, 1992.
26. Akhundov O. Ma'naviyat va shaxs kamoloti. Tashkent, 2019.
27. Xo'jayev R. Shaxs va ijtimoiy muhit. Tashkent, 2020.
28. Sobirov A. O'zlikni anglash va ma'naviy rivojlanish. Samarkand, 2021.
29. Xasanov J. Iymon va vijdon psixologiyasi. Tashkent, 2022.
30. To'xtayev S. Insof va diyonat qadriyatlari. Bukhara, 2023.
31. Normurodov F. Shaxsiyat va jamiyat: nazariya va amaliyot. Tashkent, 2022.
32. Mirzayev T. Ilm va tarix shaxs kamolotida. Farg'ona, 2021.
33. Yoqubov N. Ruhiy barqarorlik va e'tiqod. Tashkent, 2020.
34. Qodirov U. Bolalikdan o'sishgacha: shaxsiyatning shakllanishi. Samarkand, 2023.
35. Rajabov S. Ma'naviy yetuklik va shaxsiy o'sish. Tashkent, 2021.
36. Otamurodov S. Ma'naviyat asoslari. — Toshkent, 2021.
37. Qodirov B. Oila sotsiologiyasi. — Toshkent, 2020.
38. Jo'rayev N. Milliy tarbiya falsafasi. — Toshkent, 2019.
39. Eshqobilov M. Oila va ma'naviyat. — Toshkent, 2022.
40. Raxmonov A. Ijtimoiy pedagogika. — Toshkent, 2021.
41. Abdurahmonov F. Yoshlar tarbiyasi va oila. — Toshkent, 2020.
42. Xolmatova D. Oila va gender madaniyati. — Toshkent, 2023.
43. Al-Gazzoliy. Ihya' 'Ulum al-Din. — Bag'dod, 2015.
44. Forobiy Abu Nasr. Al-Madina al-Fadila. — Toshkent, 2018.
45. Ibn Sino. Al-Qonun fi't-Tibb va axloqiy asarlar. — Samarqand, 2017.
46. Bahouddin Naqshband. Risolalar. — Buxoro, 2016.

47. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. — Turkiston, 2019.
48. Plato. Soul and Human Spiritual Life. – Athens, 2020.
49. Aristotle. Nicomachean Ethics. – Rome, 2019.
50. Sharq falsafasi va axloq. — Toshkent, 2021.
51. Zamonaviy psixologiya va nafs tarbiyasi. — Toshkent, 2022.
52. Oila va jamiyatda ma'naviy tarbiya. — Samarqand, 2023.
53. Mavlonova R. Tarbiyaviy ish metodikasi. Darslik. — Toshkent, 2014.
54. Safo Ochil. Mustaqillik ma'naviyati va tarbiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 1997.
55. Abu Rayxon Beruniy. Hikmatlar. -Toshkent: «Yosh gvardiya», 1973.
56. Xudoyqulov X.J. Tarbiyaviy ishlar metodikas. –Toshkent: TTYMI, 2007.
57. Al-G 'azzoliy. Ihya' 'Ulum al-Din — Toshkent, 2018.
58. Bahouddin Naqshband. Risolalar. — Buxoro, 2017.
59. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. — Turkiston, 2019.
60. Forobiy Abu Nasr. Al-Madina al-Fadila. — Toshkent, 2018.
61. Ibn Sino. Al-Qonun fi't-Tibb va axloqiy asarlar. — Samarqand, 2017.
62. Sharq falsafasi va axloq. — Toshkent, 2021.
63. Oila va jamiyatda ma'naviy tarbiya. — Samarqand, 2023.
64. Zamonaviy psixologiya va axloq. — Toshkent, 2022.
65. G'azzoliy A. Ihya' 'Ulum al-Din. — Toshkent, 2021.
66. Naqshband B. Maqsad va nafs tarbiyasi. — Samarqand, 2020.
67. Yassaviy A. Hikmat al-Ma'naviyat. — Buxoro, 2019.
68. Behbudi M. Turkiston qayghusi. — Toshkent, 2022.
69. Navoiy A. Mahbub ul-Qulub. — Toshkent, 2021.
70. Rakhmonov M. Estetik tarbiya va ruhiy yuksalish. — Toshkent, 2020.
71. Karimov I. Inson manzaralari va ma'naviyat. — Samarqand, 2022.
72. Tursunov F. Olam ichra olam va tabiat go'zalligi. — Buxoro, 2021.
73. Jaloliddin R. Sharq falsafasi va axloq. — Toshkent, 2019.
74. Omonov S. Ruhiy barqarorlik va go'zallik. — Samarqand, 2020.

75. Maxsudjonova A.K. Umr va insoniy qadriyatlar. – Toshkent, 2025.
76. Qo‘chqorov B. Zamonaviy sharoitda ruhiy barqarorlik. – Toshkent, 2024.
77. Ergashev T. Insoniy qadriyatlar va jamiyat. – Samarqand, 2023.
78. Sodiqov M. Globallashuv va shaxs ruhiyati. – Toshkent, 2022.
79. Axmedov I. Hayotiy sinovlar va insoniy fazilatlar. – Buxoro, 2023.
80. Yo‘ldoshev S. Ruhiy barqarorlik strategiyalari. – Toshkent, 2024.
81. Rashidov A. Insoniy qadriyatlar tarbiyasi. – Qarshi, 2022.
82. Norboyev Z. Hayot va ma‘naviy kamolot. – Andijon, 2023.
83. Karimov D. Hissiy uyg‘unlik va ichki muvozanat. – Toshkent, 2025.
84. Tursunov F. Globallashuv sharoitida shaxsning ma‘naviy yetukligi. – Namangan, 2024.
85. Po‘latov Sh.N. Mahatma Gandi dunyoqarashining falsafiy-kontseptual tahlili. Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. — Toshkent, 2022. — 53 b.
86. Mamirov A.N. Yoshlarda tolerant dunyoqarashni shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy asoslari. Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. — Toshkent, 2022. — 44 b.
87. Jo‘rayev A.M. Tinchlikparvarlik tamoyili va uning milliy taraqqiyotdagi ahamiyati (falsafiy-axloqiy tahlil). Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. — Toshkent, 2022. — 56 b.
88. Mamanov J.A. Yoshlar ma‘naviy madaniyatini shakllantirishda milliy mentalitetning o‘rni. Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. — Toshkent, 2023. — 49 b.
89. Saparov B.B. Milliy g‘oya tizimida milliy o‘zlikni anglashning tuzilmaviy-funksional tahlili Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy

darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. — Toshkent, 2019. — 45 b.

90. Uralov D. Yangi O‘zbekiston sharoitida g‘oya va mafkuralarning transformatsiyalashuvi. Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. — Toshkent, 2023. — 40 b.

91. Qurbonov F.X. Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlari. Magistrlik dissertatsiyasi. — Toshkent, 2023. — 89 b.

92. Qayumova N.Z. Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asaridagi ijtimoiy-falsafiy qarashlari. Magistrlik dissertatsiyasi. — Toshkent, 2023. — 82 b.

93. Anarbayev X.A. Abu Rayhon Beruniyning falsafiy qarashlari. Magistrlik dissertatsiyasi. — Toshkent, 2023. — 86 b.

94. Yuldashev N.I. Imom al-Buxoriyning hadislarida axloqiy, falsafiy qarashlar. Magistrlik dissertatsiyasi. — Toshkent, 2023. — 89 b.

95. Murtazayev B.X. Imom at-Termiziy falsafiy-axloqiy qarashlari va uning zamonaviy ahamiyati. Magistrlik dissertatsiyasi. — Toshkent, 2023. — 84 b.

96. Norov N.J. Husayn Voiz Koshifiyning falsafiy, axloqiy qarashlari. Magistrlik dissertatsiyasi. — Toshkent, 2023. — 108 b.

MUNDARIJA:

Kirish.....	6
I BOB. TARBIYA INSONNI KOMILLIKKA ELTUVCHU ILM VA O‘Z-O‘ZINI ANGLAMOQ.	
1-mavzu. Tarbiya insonni komillikka eltuvchi ilm sifatida.....	9
2-mavzu. O‘z-o‘zini anglamoq siri.....	55
II BOB. VATAN — SAJDAGOH KABU MUQADDAS VA MUSTAHKAM OILA JAMIYAT TAYANCHI.	
3-mavzu. Vatan — sajdagoh kabi muqaddas. Vatanparvarlik va kosmopolitizm.....	88
4-mavzu. Mustahkam oila jamiyat tayanchi. Oilada ota-ona va farzand majburiyatlari. Uylanish odobi.....	117
III BOB. POKLIK VA HALOLLIK VA ODAMIYLIK SABOQLARI.	
5-mavzu. Poklik va halollik. Nafs tarbiyasi.....	142
6-mavzu. Odamiylik saboqlari. Sharq allomalari merosida sharqona go‘zal fazilatlarning namoyon bo‘lishi.....	160
IV BOB. OLAM ICHRA OLAM VA UMR — ULUG‘ SINOV.	
7-mavzu. Inson manzaralari. Go‘zallik dunyoni qutqaradi. Olam ichra olam.....	194
8-mavzu. Asliyatga qaytish. Umr — ulug‘ sinov — imkoniyat. Globallashuv jarayonlarining insoniy tuyg‘ularga salbiy ta’siri va uning oqibatlari.....	210
Glossariy.....	228
Adabiyotlar ro‘yxati.....	238

СОДЕРЖАНИЕ:

Введение	6
I РАЗДЕЛ. ВОСПИТАНИЕ КАК НАУКА, ВЕДУЩАЯ ЧЕЛОВЕКА К СОВЕРШЕНСТВУ И САМОПОЗНАНИЮ.	
Тема 1. Воспитание как наука, ведущая человека к совершенству.....	9
Тема 2. Тайна самопознания.....	55
II РАЗДЕЛ. РОДИНА – СВЯТОЕ МЕСТО И КРЕПКАЯ СЕМЬЯ – ОПОРНЫЙ СТРУКТУРЫ ОБЩЕСТВА.	
Тема 3. Родина – святое место. Патриотизм и космополитизм.....	88
Тема 4. Крепкая семья – опора общества. Обязанности родителей и детей. Этикет брака.....	117
III РАЗДЕЛ. ЧИСТОТА, ЧЕСТНОСТЬ И УРОКИ ЧЕЛОВЕЧНОСТИ.	
Тема 5. Чистота и честность. Воспитание души.....	142
Тема 6. Уроки человечности. Проявление восточных прекрасных качеств в наследии восточных учёных.....	160
IV РАЗДЕЛ. МИР В МИРЕ И ЖИЗНЬ – ВЕЛИКИЕ ИСПЫТАНИЯ.	
Тема 7. Человеческие образы. Красота спасает мир. Мир внутри мира.....	194
Тема 8. Возвращение к сути. Жизнь – великий экзамен и возможности. Отрицательное влияние глобализации на человеческие чувства и его последствия.....	210
Глоссарий.....	228
Список использованной литературы	238

CONTENTS:

Introduction	6
CHAPTER I. EDUCATION AS A SCIENCE LEADING HUMAN BEINGS TO PERFECTION AND SELF-KNOWLEDGE.	
Topic 1. Education as a science leading humans to perfection.....	9
Topic 2. The secret of self-knowledge.....	55
CHAPTER II. HOMELAND – SACRED PLACE AND STRONG FAMILY – THE FOUNDATION OF SOCIETY.	
Topic 3. Homeland – a sacred place. Patriotism and cosmopolitanism.....	88
Topic 4. A strong family as the foundation of society. Duties of parents and children. Marriage etiquette.....	117
CHAPTER III. PURITY, HONESTY, AND LESSONS OF HUMANITY	
Topic 5. Purity and honesty. Nafs (self) education.....	142
Topic 6. Lessons of humanity. Manifestation of Eastern noble qualities in the heritage of Eastern scholars.....	160
CHAPTER IV. THE WORLD WITHIN THE WORLD AND LIFE – GREAT TRIALS	
Topic 7. Human appearances. Beauty saves the world. The world within the world.....	194
Topic 8. Returning to essence. Life – a great trial and opportunities. The negative impact of globalization processes on human emotions and its consequences.....	210
Glossary.....	228
References	238

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
DENOV TADBIRKORLIK VA PEDAGOGIKA INSTITUTI

XO‘JANOVA TAMARA JO‘RAYEVNA

TARBIYA
O‘QUV QO‘LLANMA
“Innovative Publication”
nashriyoti

Mas’ul muharrir:

Hojiyeva Sayyora

Muharrir:

Karimov Jasurbek

6913

Bosishga ruxsat etildi 19.05.2026

Qog‘oz bichimi 60x84 1/16. “Times” garniturası.

Raqamli bosma. Adadi 40 nusxa. Buyurtma № 39

Andijon. Samo ko‘chasi 32-uy

innovativepublication01@gmail.com